

3 1761 08296281 2

З ВЕРШИН І НИЗИН

ЗБІРНИК ПОЕЗІЙ

ІВАНА ФРАНКА.

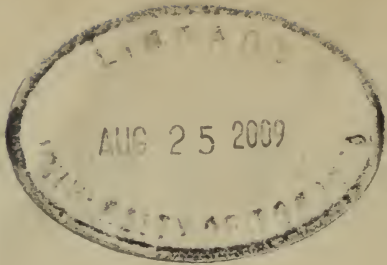

Друге, доповнене виданє.

Накладом Ольги Франко.

ЛЬВІВ, 1893.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Весною 1887. року вийшла невеличка збірка моїх віршів п. з. „З вершин і низин“, в котрій крім кількох десятків дрібних пєс ліричних і епічних містила ся також поема „Панські жарти“. Книжочка ся, ласкаво принята читаючою громадою Галичини і України, розійшлася досить швидко і вже від двох років вичерпана в книгарському торзі. Довго я носився з думкою видати на ново або сю збірку, або бодай „Панські жарти“, коли отсе явилася можливість видати в світ обширнішу збірку моїх віршів, в котру ввійшло би також усе те, що було в книжочці 1887. року. Книжці тій я лишаю старий заголовок „З вершин і низин“, хоч обєм її, як усякий бачить, трохи не в четверо більший від першого виданя. Може під старим стягом не покине її й старе щастє.

Громадити в сій книжці все написане мною в віршованій формі за 20 літ моєї писательської праці не було в мене ні думки ні охоти. Богато з того, що за той час було мною надруковане, не варто тепер навіть читаня, не то передруку. Кождому, хто сьлідив за розвитком галицько-руського письменства в тих 20 роках, ясно буде й без довгого викладу, що інакше й не могло бути з писаннями чоловіка, що увійшов на літературне поле молодим і невиробленим, а й опісля замість щирої поради і науки аж надто часто стрічав болючі удари, цїнічні насміхи, а найчастійше тупий індиферентизм і грубе незнанє. Хіба трьох-чотирьох людей міг би я назвати, котрих приянь і щире співділанє помагали міні вироблювати мову і форму моїх поетичних складань, їх компо-

зицію і основні думки. Думаю, що наводячи тут імена В. Коцовського і Ів. Белея, хоч в частині віддячусь їм за те, що вони зробили для мого розвитку.

З моїх найдавніших віршів, друкованих в „Друзі“, подаю тут тільки дві-три пєски, більше як документи моїх тодішніх поглядів, ніж для їх літературної стійности. Пропускаю зовсім збілочку „Баляди і розкази“, видану в р. 1876. Пропускаю також два політичні памфлетики: „Дума про Маледикта Плосколоба“ і „Дума про Наума Безумовича“ — сей другий задля того, що по видрукуваню в „Молоті“ був сконфіскований. Натомість друкую тут у-перве сатиричну поемку „Ботокуди“, написану в коломиїській тюрмі зимою 1880 р., та й з неї даю тільки виривки переплітані прозовим рефератом з того, що, по моему, не стоїть тепер друкувати так, як тоді було написано.

І в інших частинах сеї збірки найдуть читачі чимало „фрагментів“ та вривків. Не хотїлось мїні зовсім викидати за плїт деяких розпочатих мною і не докінчених праць поетичних. Мов бервена старої, розваленї хати, в котрій не одно пережилося і перетерпілося, ті вривки нагадують мїні не одно таке, без чого й жите може б не жите було. Звісно, з тих неподокінчуваних або на бік відсунених поем, що лежать між моїми паперами, я подаю тут тільки те, за що хоч сяк-так можу взяти на себе одвіт перед своїм художницьким сумлінням — решта нехай їде мишам на сніданя.

Укладаючи матеріал для сеї книжки я покинув думку про хронологічний порядок, зовсім непригожий в книжці так різномасного змісту, котрій про те хотїлось мїні придати яку-таку артистичну суцільність. Та де тільки можна було, я під поодинокими віршами поклав дати, коли вони заховалися чи то в рукописі, чи в друку.

Не потребує й додавати, що вибираючи свої давні вірші до отсеї збірки, я не вважав їх історично-літературними документами, котрі повинні друкуватися не змінюючи „ніже титли, ніже тїї коми“. Я користувався авторським правом і, не тикаючи основної думки, підправляв мову, котрої виробленє до ступня мови літературної за остатніх 20 літ всеж таки значно посунулось наперед, може й не без моєї економної підмоги. Що в моїх давнїйших віршах мова не все чиста, се ще тим лекше зрозумїти, що я особисто переходив деякі такі ступні

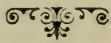
розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі!), де панувало намаганє притлумити почутє живої, чистої народньої мови, котре з малку ще було у мене сильно розвите. На мні в мініатурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народньої мови.

Переглядаючи тепер ті віршовані листочки, між котрими так багато перед часом зівялого листя, почуваю разом і сум і радість. Двадцять літ життя і праці — може не так пильної, не так свідомої і суцільної, як би треба було, та все таки, смію сказати, подіктованої щирим бажанєм загального добра і поступу, щирою любовою до рідного народа і рідного краю... Не один широкий розмах наївної думки, не одна блискуча надія — а які скромні здобутки! Та з другого боку потішає мене певність, що лід проломаний, що рух наш обще-народній, так слабій, несмілий і несвідомий ще перед 20 літами, сьогодні став уже куди-куди не той. Помиляємось не в одному і тут і там, шкитильгáємо і падемо́ інколи — ще й як погано падемо! — та все таки сума наших сил більшіє, сума здобутого нами здорового і чистого зерна більшіє, сума доброго, братерського, теплого почутя по сей і по той бік більшіє. І в тому радісному почутю я сміло говорю сам собі, що тих 20 літ, що пройшли між написанєм сонета о Котляревськім а вірші про вандрівку Біди по галицькій Русі, хоч і не дали міні того, про що я колись зеленим хлопцем марив, то все таки ані для мене ані для мойого рідного краю не пройшли марне.

Львів д. 27 марта 1893.

Іван Франко.

DE PROFUNDIS.

Г П М Н.

Замість пролога.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щасте й волю, —
Він жиє, він ще не вмер.
Ні попівські тортури.
Ні арештів царських мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані.
Ні шпionів ремесло
В гріб его ще не звело.

Він не вмер, він ще жиє!
Хоч від тисяч літ родив ся.
То аж вчора розповив ся
І о власній силі йде! —
І простує ся, міцніє,
І спішить туди, де дніє...
Словом сильним, мов трубою
Міліони зве з собою, —
Міліони радо йдуть,
Бож се голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варетатах ремісницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасть ся,
Гинуть сльози й сум нещастя,

Сила родиться й завзяте —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, сли не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революційонер —
Дух, наука, думка воля
Не уступить пільмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотила ся лявіна, —
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу єї спинила,
Щоб вгасила, мов огонь,
Розвидняющий ся день?...

1880.

ВЕСНЯНКИ.

I.

Дивувалась зима,
Чом се тають сніги,
Чом леди присли всі
На широкій ріці?

Дивувалась зима,
Чом так слабне вона,
Де той легіт бересь,
Що теплом пронима'?

Дивувалась зима,
Як се скріпла земля
Наливаєсь теплом,
Оживає що дня?

Дивувалась зима,
Як посьміли над сніг
Проклюнутись квітки
Запахуці, дрібні?

І дунула на них
Вітром з уст ледяних,
І пластом почала
Сніг метати на них.

Похилились квітки,
Посумніли, замклись;
Шуря-буря пройшла, —
Вони знов піднялись.

І найдужше над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема.

27 марта 1880.

II.

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішная дрозж пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи
І вітер над нею гуляє бурхливий
І з заходу темная хмара летить —
Гримить!

Гримить! Тайна дрозж пронимає народи, —
Мабуть благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни, —
Ті хмари — плідної будучини тіни,
Що людськість мов красна весна обновить...
Гримить!

1880.

III.

Гріє сонечко!
Усміхаєся небо яснее,
Звонить пісеньку жайвороночок,
Затонувши десь в бездні-глубіни
Кришталевого океану...

Встань,

Встань орачу! Вже прогулі вітри,
Проскрипів мороз, вже пройшла зима!
Любо дихає воздух леготом;
Мов у дівчини, що з сну будиться,
В груди радісно бєсь здоровая
Молодая кров,
Так і грудь землі диха-двигаєсь
Силом дивною, оживущою.

Встань, орачу, встань!
Сій в щасливий час золоте зерно!
З трепетом любви мати щирая
Обійме його,
Кровю теплою накормить його,
Оберіжливо виростить його.

Гей, брати! В кого серце чистеє,
Руки сильніі, думка чесная, —
Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольніі,
В серцях жадобу братолюбія,
В грудях сміливість до великого
Бою за добро, щастє й волю всіх!
Сійте! На пухку, на живу рілю
Впадуть сімена думки вашої!

28 марта 1880.

IV.

Вже сонечко знов по лугах
Почало весняную роботу;
І знов по широким полях
Полились ріки людського поту.

По тихій, по чистій ріці
Знов сріблястая риба гуляє;
По голій, тісній толоці
Знов худоба худа шкандибає.

Звенить птахів співами ліс
І зазудя кує коло кладки;
Дорогою тягне ся віз —
Секвестратор в село за податки.

28 марта 1880.

V.

Земле, моя всеплідущая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і міні!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуте і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить,
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ломати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!

1880

VI.

Розвивайся лозо борзо,
Зелена діброво!
Оживає помертвіла
Природа на ново.
Оживає, розриває
Пута зимовії,
Обновляєсь в свіжі сили
Й свіжії надії.

Зеленій ся, рідне поле,
Українська ниво!
Підоймися, колосися,
Достигай щасливо!
І щоб всяке добре сімя
Ти по вік плекала,
І щоб світу добра служба
З твого плоду стала!

1880.

VII.

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, —
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любови,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи!

Бо минуть — далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кіпить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.

Тож сли всю життя путь
Чоловіком цілим
Не прийдеш тобі бути, —
Будь хоч хвилечку ним.

А в погані дні,
Болотяні дні,
Як надія пройде
І погасне чуте,
Як з великих доріг
Любови, бою за всіх
На вузкі та круті
Ти зійдеш манівці,

Зсушить серце жура,
Зколють ноги терни, —
О, тоді май життя
Вдячно ти спомяни!

О, тоді ясні єни
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!

10 іюня 1882.

VIII.

Лице небесне прояснилось
І блиском роскоші займилось,
Надії румянцем паліє —
Міні в тюрмі аж серце мліє.

Нараз в безмірному просторі,
Мов парус на далекім морі,
Маленька хмарка виринає
І звільна з тиха надилває.

Щось в ній мутиться і трепече,
Немов у серце молодече
Вірвесе думка сумовита,
Тривоги хмаркою вповита.

Та промінь сонця гнеть зцілує
З лиця небес хмаринку тую,
Лиш на рісницях золотистих
Дві три краплиночки зависли.

О небо, кришталеве море,
Що зацеміло в серці твоім
В тій хвили? Чи землі дрібної
Велике, непроглядне горе?...

29 марта 1880.

IX.

Ще щєбече у садочку соловій
Пісню любую весноньці молодій,
Щє щєбече, як від давна щєбетав,
Своім співом весну красную витав.

Та не так тепер в садочку як було :
Вечір в маю, співом все село гуло,
По вулиці дівчатонька, наче рій,
На вишеньці висвистує соловій.

Не так нині як бувало ! Півмерком
Не йдуть селом дівчатонька ходіркою,
Не виводять співаночок на весь двір
Соловієви на вишеньці в сушір.

Ось з роботи перемучені спішать,
Руки й ноги мов відрубані болять, —
Не до жартів їм сердешним та пісень,
Лиш спочити б, наробивши ся весь день !

Важко якомсь соловію щебетать,
Важко весну, хоч як красну зустрічать,
Голосить природи радість на весь мір,
Наче людському нещастю на докір.

А ще жаль єму й супіриць, що їх спів
По селу враз з єго свистом гомонів.
Що то жде їх ?... Слюб з нелюбом, рій дітий,
Та вїйдливая свекруха й муж лихий.
1881.

X.

Весно, ох довго ж на тебе чекати !
Весно, голубко, чому ж ти не йдеш ?
Чом замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
В гості ти шлеш ?

Бач, уже май починаєсь ! О маю,
Чом же мерцем ти приходиш на світ ?
Пусти і мертво по полю, по гаю,
Лиш оловянії хмари вкривають
Весь небозвід.

Стогін іде по селищах убогих,
Діти гуртами на задавку мруть,
Сіна нема й стебелця в оборогах,
Гниє худібка, по долах розлогих
Води ревуть.

„Згинем“, — люд шепче. „Таж горе не саме
Звикло ходити. Або пошесть прийде,
Або — не дай Боже, — Польща настане“.
От як сей рік зустрічають селяне
Весно, тебе.

1881.

XI.

Рад би я, весно, в весельшії нути
Радісним співом витати тебе,
В твоїїй красі ненаглядній втонути,
Злятись з тобою, забути себе.

Рад би я ястребом плавати в блакиті,
Травкою ніжною пнятись з землі,
Хвилею бурхати о скали розбиті,
Мушкою гратись в вечірнім теплі.

Вмерти, з життя розлистати ся на волю,
В рідній землиці спочити від сліз,
Щоб не чуть в серці пекучого болю,
Людської муки не бачити скрізь!

1881.

XII.

Ой що в полі за димове?
Чи то вірли крильми бють ся?
Ні, то Доля грядки копле,
Красу садить, розум сіє,
Примовляє, преніває:

„Сходи красо до схід сонця,
Ти розуме спозаранку!
Рости красо до пояса,
Ти розуме виеше мене!
Іди краю поміж люде,
Ти розуме громадами!
Не дайсь красо тому взяти
Хто ти хоче світ звязати;
Не дайсь красо тому в руки,
Хто тя хоче в пута вкути!
А як впадеш у неволю,
То розплинь ся слізеньками,
То засохни без розплоду!

„Ти розуме, бистроуме,
Порви пута вікові,
Що скували думку людську!
Двигни з пільми люд робучий,
Двигни з пільми — та до мене!
Розхитай в нїм яєні думи,
Розрости бажанє волі,
Вишлекай братерську згоду,
Поеднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі добувала!

23 іюня 1880.

XIII.

Весняні пісні,
Весняні сні,
Чом так безутішні,
Безвідраді ви?

Чи для вас не має
Зелені в лісах,
Чи для вас не сьє
Сонце в небесах?

Чи для вас весела
Квітка не цвите.

Що лиш вбогі села,
Людський біль здрите?

Ох, живі діброви,
Ясний сонця світ,
Лиш життя, любови
В людських душах ніт!

Втішно птиця лине,
Гамір, співи, крик...
Тільки бідний гине
З голоду мужик.

Цвіти серед поля
Долом і горов, —
Тільки тьма й неволя
Не народну кров.

Краще б то для моди
Заспівати, бач,
Про красу природи,
Ніж про людський плач.

Але не для моди
Се співаю я,
То й сумна виходить
Пісенька моя.
1882.

XIV.

Думи, діти мої,
Думи, любі мої!
З усміхнутим лицем
В тій понурій тюрмі!

Наче запах весни
Налітаєте ви,
Скорбне серце моє
Потішаєте ви!

Де жура душу тлить,
Живе серце болить,
Де в важкій боротьбі
Духа втома вялить,

Де хитає ся ще,
Сумніває ся ще
Ум, де думка нова
Загорає ся ще, —

Там ви, думи, летить,
Слабосилних кріпить
В горя й сумніву змрік
Лийте радісний світ!

6 апр. 1880.

XV.

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїй груди!
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к житні будить?
Вчора тлів мов Лазар я
В горя домовині —
Що ж се за нова зоря
Міні блиска нині?
Дивний голос мя кудись
Кличе — тут то, ген то:
„Встань, прокинь ся, пробудись!
Vivere memento!“

Вітре теплий, брате мій,
Чи твоя се мова?
Чи на гірці світляній
Так шумить діброва?
Травко, чи се може ти
Втішно так шептала
Що з під криги мертвоти
Знов на світло встала?

Чи се може шемріт твій,
Річко, срібна ленто,
Змив мій смуток і застій?
Vivere memento!

Всюди чую любий глас,
Клик життя могучий...
Весно, вітре, люблю вас,
Гори, ріки, тучі!
Люде, люде! я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кровю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо огнем то!
Лиш боротись значить жить...
Vivere memento!

14 окт. 1883.

ОСІННІ ДУМИ.

I.

Осінній вітре, що могучим стоном
Над лісом стогнеш, мов над сином мати,
Що хмари люто гониш небосклоном,
Мов хочеш зиму, сон і смерть прогнати —

Що у щілинах диким виєш тоном
І рвеш солому із сільської хати,
Зівяле листє гоном-перегоном
По полю котиш — вітре мій крилатий!

Я довго, шильно слухав стону твого,
І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:
Тобі жаль сонця, цвіту, дня літного!

О вітре, брате! Як мене побачиш
Старим, зівялим, чи й по мні заплачеш,
Чи гнівно слід бутя завієш мого?...

9 окт. 1882.

II. Журавлі.

По над степи і поле, гори й доли,
По над діброви зжовклим листом вкриті,
По над стернища, зимним вихром биті,
З плачем сумним, мов плач по красшій доли —

По над селища бідні, непошиті
Хатки, обдерті і пусті стодоли,
По над люд темний, сумовитий, голий,
Ви пливете по мглистому блакиті.

Куди? куди? Чи в красший край зелений,
Залитий світлом, зілем умаєний,
На нитку мов напизані мчите ви?

О ждiть! Ось в мглистій і вохкій ярузі
З крилом підтятим брат ваш сохне в тузі!
Возьміть мене в путь, брата! Де ви? Де ви?...

*

*

*

Післанці півночи, в далекім юзі,
В прекраснім краю барв, богацтва, пісні,
Перекажіть про сірі, безутішні
Мгли, що стоять на нашiм видокрузі!

Перекажіть про бідність, сльози вічні,
Про труд безсонний в болю і натузі,
Про чорний хліб твердий, печеній в снузі,
Про спів жалібний, мов вітри долішні!

Перекажіть про те, що вас прогнало
З нещасного хоч рідного вам краю,
Щоб всяке щире серце й там ридало!

Та сли й там бідні схнуть, терплять, ридають,
Сли й там земля ссе кров їх, сльози й піт,
А хліб дає не їм — мовчіть! мовчіть!

20—21 окт. 1883.

III.

Тихенько річка котить хвилі чисті,
Так тихо, що в ній чуєш як тріпочесь
Сверщок, що впутавсь у зівялім листі, —
Що і самому розлистісь в ній хочесь.

Тихенько зорі моргають іскристі...
Зіринці промінь мов дитя хлюпочесь
В хрустальних водах; голії, безлисті
Нависли лози — їм заснути хочесь.

На дні перловім щука спить спокійно,
Ліниво зівн шевелить кроваві,
І рак з нори виповзує повільно.

І в серці людським зорі золотаві
Михтять, та й щука лютає дрімає,
І задрість острі щипці виставляє.
1881.

IV.

Паде до долу листє з деревини,
Паде невпинно, чутно, сумовито,
Мов сльози мами, що на гріб дитини
Прийшла і плаче, шепчучи молитов.

Осики лист кровавий із глини
Паде, немов ножем його пробито;
Жалібно жовте листє березини
Здаєть ся шепче: Літо, де ти, літо!

Лиш дуб могучий, жолудьми богатий,
Спокійно в темну, зимну даль глядить, —
Таж він не дармо тепле літо втратив!

Най вяне листє, най метіль гудить,
Се сил его не зможе підірвати,
А плід его приймесь і буде жить.
1881.

СКОРБНІ ПІСНІ.

I.

Ше винен я то́му, що сумно співаю,
Брати мої!
Що слово до слова нескладно складаю —
Простіть міні!

Не радість їх родить, не втіха їх плодить.
Не гра пуста,
А в хвилях недолі, задуми тяжкої
Самі уста

Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
Склада їх — сум:
Моя бо й народна неволя, то мати
Тих скорбних дум.

9 мая 1880.

II.

Бувають хвилі, серце мліє
І скорбних мислей рій летить,
Мов чорна хмара небо криє
І грім у хмарі гуркотить.

І поглядом німої злости
Гляджу на небо й світ живий
І жду, що з земної утроби
Ось-ось прорвесь огонь страшний.

І в мить спалить всю землю ту
З всіма неправдами ві,
Перелома хабе твердую
Шкарлуцу скріплої землі...

І наче золото в горнилі
Сеї світ очистить ся зовсім —
І чиста, в невечерній силі
Засьє правда й воля в нім.

2 апр. 1880.

III.

До моря сліз, під тиском пересудів
Пролитих і моя вилила краплина;
До храму людських змагань, праць і трудів
Чень і моя доложить ся цеглина.

А як мільйонів куплений слезами
День світла, щастя й волі засвітає,
То чень в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.

2 апр. 1880.

IV.

Нехай і так, що згину я
Забутий десь під тином,
Що всі мої думки, діла
Сліду не лишать, мов та мгла
На небі синім!

Нехай і так! Я радо йду
На чесне, праве діло!
За него радо в горю вмру
І аж до гробу додержу
Свій прапор ціло.

31 мая 1880.

V.

Тяжко, важко вік свій коротати
У незнанія сумерці німім
І хилитись і в ярмі стогнати,
До могили простогнати в нім.

Тяжко, важко вік цілий боліти,
А не знати навіть, де болить;
Мучитись у горю, а не вміти
Того горя й крихточку вменшить.

А ще тяжше бачити всю муку,
Знати добре жерело єі,
Але не могли подати руку
Тому брату, що так стогне в тьмі.

А ще тяжше горячо бажати
Воли, правди, братньої любови,
Шарпатись у путах, гризти крати,
А на волю встати не могли.

1878.

VI.

Вій вітре горою
Над сею тюрмою.
Заплач надомною,
Як рідний, як брат!

Розвій ті надії
Злудні хоч яркіі,
Що серце мов зміі
Гризуть і палять!

Зморозь кров кішучу!
Невсипну, пекучу
Втиши думок бучу,
Що в мізку бурлить,

Щоб дні нам за днями
Безслідно минали,
Мов шум по над скали
Безслідно шумить.

13 марта 1880.

VII.

Ой рано я, рано устану,
На яснеє небо погляну,
А небо, мов синій кришталь,
А в серці важкий сум і жаль.

Веміхає ся небо і мінить,
Глядить на тюремні стінц,
А стіни пожовкли — від сліз,
Що ними просякли наскрізь.

О яснеє небо, чому ти
Глядиш так чудово веміхнуге,
По що в ту проклятую кліть
Ти шлеш міні любий привіт?

Ту сльози, ти радість голосиш!
Ти запах свободи приносиш,
А тутка понура тюрма,
Могила тісна і німа.

Живий у могилу заритий
Гляджу я на світлом облитий,
На вольний, веселий сей світ —
Кров жаром у жилах кінить.

За що мене тут закували.
За що міні волю відняли?
Кому я і чим завинив?
Чи тим, що народ свій любив?

Бажав я для скованих волі,
Бажав для нещасного долі

І рівної правди для всіх, —
Се весь, одинокий мій гріх.
1877.

VIII.

Відцурали ся люде мене!
Сеї та той надійде і мене!
Тільки боязно скоса зирне...
Чи боять ся ті люде мене?

Я блукаю, мов звір серед гір,
Серед шуму вулиць містових,
В серці чую слова мов докір:
Ти проклятий один серед них!

Самотою хожу я, мов блуд,
З горем в серці нестерпно важким...
Всі знайомі минають, ідуть —
Поділити ся горем ні з ким.

Як би в сльози криваві знов
Міг я все своє горе розлити,
Як би виплакав всю свою кров,
Щоб нічого з людьми не ділити.

18 нояб. 1880.

IX.

Мій раю зелений.
Мир-зілем маєний.
Стели ся круг мене
В далекую даль!

Пречудний спокою
Витай надомною,
Святою рукою
Прогонюй мій жаль!

Як сонічко сьєє!
Як вільно гуляє
По вільному краї
Мій погляд кругом!

Дуги за ланами,
Село між садами
І мир між хатками,
Спокій над селом.

А люде щасливі.
Брати мов зичливі
На прадідній ниві
Працюють поспів...

І пісня лунає
Від краю до краю:
Тут пана не має.
Не має й рабів!

О краю мій, світе!
Щоб раз тебе вздріти,
Я рад був терпіти
Весь вік у ярмі.

А днесь ты що днши
З утіхов дитини
Видаю, єдиний.
У снах, у тюрмі.

14 марта 1880.

НІЧНІ ДУМКИ.

I.

Ночи безмірні, ночі безсонні,
Горе моє!
Мозок наляжуть думки невгомонні,
В серці грижа мов павук той полонні
Сіти снує.

Виром невпинним бажаня сердечні
Рвуть ся, летять —
Вічно невтошені і безконечні...
Мов на свої мене крила безпечні
Схопить хотять.

Де ви так рветесь, куди ви літаєте
Думи-орли?
В гості до зірки ви чень не бажаєте?
К земним зіркам же ви й стежки не знаєте
Тут по землі.

О моя ясна. блискуча зірничко,
Де ти живеш?
Чи за життя ще я вздрю твоє личко?
Чи аж по смерті на гріб мій, горличко,
Плакать прийдеш?

II.

Непереглядною юрбою
Ідуть за днями дні мої
Так страшно одностаїні всі,
Як олов'яні хмари ті,
Що звільна линуть надомною.

Без діл, з закутими руками,
Без мислей деревію я,
Минає молодість моя,
Мов чиста річка степова
Безслідно гине між пісками.

Гинь, гинь, хоч жити ще не встиг,
І слід загине за тобою,
Розслизне ся, мов сніг весною —
Лиш в серці тиск важкого болю
Єдиний слід минувших днів.

14 марта 1880.

III.

Світ дримає. Блідолиций
Місяць задрімав над ним, —
Знать замкнули в небі двері
І поснуло ся святим.

Тож все горе світовее,
Що від сонних утекло,
На мою безсонну душу
Мов горою налягло.

23 сент. 1880.

IV.

Чи олово важке пливе у моїх жилах
Так сонно, звільна, зимно замість крові?

Чи мізку рух чия рука спинила
І бистрий п'отік мислей загатила,
Вгасила іскру дотепу й розмови?

Так важко, звільна хвиль, годин і днів
Повзуть безбарвні, непроглядні стада!
І дух у тілі, бачить ся, зомлів,
Мов в купели пливак відважний ослабів
І тисне к дну його лінивих хвиль громада.

14 марта 1880.

V.

Безкраї, чорні і сумні
За ночами минають ночі,
І безутішному міні
Схід сонця снить ся. Бачуть очі
Крізь мур тюремний, як лютує
Завзята боротьба в природі.
Ще темний Агріман панує,
Розпершись гордо там, на сході.
Та в царстві своїм чує він
Таємну дрож. Ось лехкокрилі
Мов стріли до понурих стін
Летять від сходу світла хвилі.
Лютує Агріман, гасить
Ненависне проміне враже,
Та хвиля світла все біжить,
Хоч щó він робить, щó він каже.
Хитаєсь трон його твердий,
І чуєсь Чорному цареві,
Як Ормузд ясний, молодий
Вже виринає з хвиль рожевих.

16 апр. 1880.

VI.

Догарають поліна в печі,
Попеліє червоная грань...

У задумі сиджу я в ночі
І думок сную чорною ткань.

І коли ж то той жар догорить,
Що ятрить ся у серці міні?
І чи скоро то горе згасить
В моім мізку думки огняні?

Ох, печуть і бушують вони!
Гризе душу й морозить нуда!
Кров кінить і нутро все в огни, —
В коло ж мур і неволя біда.

Я боротись за правду готов,
Рад за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простояти довго міні.

18 нояб. 1881.

VII.

Не покидай мене, некучий болю,
Не покидай, важкая думо-муко
Над людським горем, людською журбою!

Рви серце в мні, біда журо-марюко,
Не дай заснуть в постелі безучастя —
Не покидай мене, гриже-гадюко!

Не дай живому в домовину класть ся,
Не дай подумать ані на хвилину
Про власну радість і про власне щастя,

Докіль круг мене міліони гинуть
Мов та трава схне літом під косою,
І від коліски аж по домовину

Жиють з бідою наче брат з сестрою.
Докіль жите тяжким нас давить валом,
На пни ломає силою страшною, —

Докіль ще недосяглим ідеалом
Для мільонів ситість, тепла хата, —
Докіль на лицях сльози ніби ралом

Борозди риють, — доки зимна крата
Тюремна руки путає робучі,
Мруть з голоду бездомні сиротята,

Пишають ся під небом ті блискучі
Гнізда розпусти, зопсутя й обмани
І світ заражують, докіль могучі

„Стовпи“ отруту ллють в народні рани,
Думки кують, для прихоті свої
Люд труном стеляють люті Тамерлани!

Ох, загніздись на дні душі моєї
Важкая думо! Сильними кліщами
Стискай те серце, скоро б від твоєї

Схибнув я стежки! Ночами і днями
Шепчи над вухом; „Ти слуга нещасних!
Працюй для них словами і руками
Без бажань власних, без вдоволень власних!“

28 нояб. 1883.

VIII.

Місяцю, князю!
Нічкою темною
Тихо пливеш ти
Стежков таємною...
Ніжно хлюпочеть ся
Воздушне море.
Так в нім і хочеть ся
Змиць з серця горе.

Місяцю, князю,
Ти чарівниченьку!
Смуток на твойому
Ясному личеньку.

Із небозвідної
Стежки погідної
Важко глядіть тобі
В море бездонне,
В людськості бідної
Горе безсонне.

Місяцю, князю!
В пільмі budouщого
Знать ти шукаєш
Зіля цілющого,
Зіля, що лиш цвите
З за райських меж...
Ох, і коли ж ти те
Зіле найдеш?...

16 юля 1883.

ІХ. Пісня геніїв ночи.

По боях земного життя,
Чи в повні свіжих сил:
В утомі з довгого путя,
Чи в першій маху крил;
Чи в низ літа екклонили скрань,
Чи в серці рай весни, —
Сюди, вандрівче, ти пристань!
Засни! Засни! Засни!

Що земний шлях, що земний бій,
Ненависть і любов?
Тут ніч, тиша і супокій
Без снів і без оков.
Тут болю ані втіх нема,
Морозу ні весни,
Тут забуде, спокій і тьма —
Засни! Засни! Засни!

Припадь істотою цілов
Природі до грудній,
Туди верни, відкіль прийшов,
Напій безмертя пий!

Почате в бою тіло те
Знов в вир бездонний пхни,
Що вічно смерть з житєм плете —
Засни! Засни! Засни!

А дух? Се ж іскорка лишень,
Се огник, нервів рух!
Розпадесь мозок, то й огонь
Погасне, згине дух.
Воскресних не лякайсь казок,
Хай для дітей вони!
Остатній біль — побідний крок!
Засни! Засни! Засни!

10 дек. 1882.

ДУМИ ПРОЛЕТАРІЯ.

I. На суді.

Будіть мене, судді мої,
Без милости фальшивої!
Не надійтесь, що верну я
З дороги „нечестивої“,
Не надійтеєь, що голову
Пред вами смирно схилю я,
Що в добрість вашу вірити
Буду одну хоч хвилю я.

Судіть мене без боязни, —
Таж епльні ви, то знаєте!
Судіть без встиду, таж ви встид
На привязи тримаєте;
Судіть, як каже право вам,
Судіть острійше, тяжше ще, —
Таж ви і право, то одно
В одній машині колісеце.

Одно лишень, прошу я вас,
Скажіть виразно й сміло ви:
Яка вина моя і тих,
Що враз зо мною йдуть і йшли?
Скажіть виразно: Люде ті,
Се зрадники! Вони хотять
Перетворить, перевернуть,
Звалити наш суспільний лад!

Таї ще скажіть, за що хотять
Перетворити лад цілий?
За те, що паном в нім богач,
А гнесь слугою люд німий.
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена,
Хоч весь той ваш суспільний лад
Піддержує й живить вона.

За те, що дармоїдство тут
З робучих рук ссе кров і піт;
За те, що тут з катедр, амбон
Льєсь темнота, не ясний світ.
За те, що льєсь мільйонів кров
По прихоти панів, царів;
За те, що люде людам тут
Кати, боги, раби гірш псів.

А ще скажіте, як сей лад
Перевернути хочем ми?
Не збруєю, не силою
Огню, заліза і війни,
А правдою і працею
Й наукою. А як війна
Кровава понадобить ся,
Не наша буде в тім вина.

Та ще скажіть, що ви й самі
Не відмовляєте нам то,
Що правду ми говоримо,
Що прямо, чесно ми йдемо
За правдою. Все те скажіть,
Судді мої, по щирости,
Тоді в імя сего ладу
Судіть мене без милости!

30 апр. 1880.

II. Милосердним.

Нехай і так, що мов черв'як
Затоптаний в багно життя,

Оскорблений, унижений,
З гнівом в душі вмираю я;
Нехай і так, що в старця мов,
Похилний мій, нужденний вид,
Та все ж ваш дар непрошений
Глибоко грудь мій раниць.

Нехай і так, що добрі ви
І чесні ви і щирі ви,
Що з милосердя даєте
Старцєви милостині ви;
Та милостині вашої
Я не благав, я не просив, —
За щож ви дар той тичете,
Щоб руку мні наскрізь палив?

І хтож вам право дав таке,
Щоб милувались ви сейчас
Над кождим, у кого лице
Не так щасливе, як у вас,
В кого уста безкровні,
Погає в очах веселий жар,
І одіж драна голосно
Говорить: бач, се пролетар?

Хто знає, може драгий той,
Блідий, нужденний пролетар
Не хоче милости, вважа'
Пощочиною всякий дар?
Хто знає, може слова лиш
Прихильного від вас він жде,
А може найвдячнійший вам
За ваше мовчанє будє?

А може дар той, за котрий
Вас ваша совість похвалить,
Його важким униженєм,
Мов пять до долу повалить?
А може за той дар, що в вас
Із милостивих рук плине,
Він милість вашу дешеvu,
І руки ваші проклинє?...

III. Semper idem!

Против рожна перти,
Против хвиль плісті,
Сміло аж до смерті
Хрест важкий нести!

Правда против сили!
Боєм против зла!
Між народ похилий
Вольности слова!

З світочем науки
Против брехні й тьми —
Гей, робучі руки,
Світліі умі!

Ще те не вродилосьь
Острєє зелізо,
Щоб ним правду й волю
Самодур зарізав!

Ще той не вродив ся
Жар, щоб в нім згоріло
Вічне діло духа,
Не лиш утле тіло!

3 апр. 1880.

IV. Ідеалісти.

Під пнем перегнилим в болоті гнилому
Вертять ся, клублять ся дрібні червяки:
І вродились, виресли й гинуть у ньому,
А другі їх тілом живуть залюбки.

І снить ся їм бідним у щітмі кромішній:
Деь сонце горить у всім чарі весни,
А в сонця проміню, у радости вічній
Гуляють і золотом сьяють вони.

Ті сні свої черви складали в системи
З заключенєм: так є найліпше, як є;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті житє.

В тім люде той цень відвалили й поперли,
І дійсенеє сонце вказалось з за мгли;
На сонце те глигнули черви й померли,
І мручи, убійчеє світло кляли.
1882.

V.

Всюди нівéчить ся правда,
Всюди панує брехня,
В ваших лиш серцях, о братя,
Най не постане вона!

Там ви для правди святої
Сильний збудуйте опліт,
Там ви огонь невгасимий
Чесної думки паліть!

Твердша від стали твердої,
Сто раз тривкііша ніж мур
Щирих, м'яких серць твердиня
Супроти громів і бур.

Там з поколінь в покоління
Правда простоїть ціла,
Поки не зломить ся лютий
Вал лицеміретва і зла.

І мов те древо зимою,
З верху безлисте, мертве,
В бурі, морози пускає
Вічно коріне нове;

І мов нора та підземна
Триска ключем з під скали, —
Трисне з під зла й пересудів
Правда жива на землі.

6 апр. 1880.

VI. Супокій.

Супокій — святеє діло
В супокійній часи,
Та ели в час війни та бою
Ти зовеш до супокою, —
Зрадник або трує еси.

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі
Вирвать тайну не одну,
В тьму життя влить світла дбсить, —
Горе тому хто підносить
Самовільную війну.

Та коли в робучу пору
В нашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій,
Щоб здобуток наш розкрати,
Ще й на нас кайдани вкласти, —
Чи й тоді святий спокій?...

15 іюля 1883.

VII. Товаришам.

І вас зі своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі гордії,
Імя і діла ваші проклинуть
І крикнуть: „Зрада! пагубній мрії!“
І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії,
Отрутою замучених напоять,
Надії ясні жовчею затроять.

На суд потягнуть вас, начиняють вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Людей і Бога. Ділом і словами
Не проминуть ранити раз у раз

Мякшеє серце ваше, мов тернами.
Подумаєш: Оттак жить! — і нераз
Самому страшно, зацемить у груди...
Чиж так живуть з людьми-братами люде?

Не так побинні! Щоб не так жили,
Щоб брата і в найменшому пізнали,
За те як раз до бою ви пішли,
На поклик правди проти брехні стали...
Боріте ся! Терпіть! По всій землі
Рівняйте стежку правді! Де застали
Лиш гложє, терне, там по вас нехай
Зазеленіє жито наче гай!

19 апр. 1880.

VIII.

Не люде наші вороги,
Хоч люде гонять нас і судять
І зазирають до тюрми
І висмівають нас і гудять.

Бо люде що? Каміне те,
Котре розбурхана весною
Валами котить і несе
Ріка розлитая з собою.

Не в людях зло, а в путах тих,
Котрі незримими вузлами
Скрутили сильних і слабих
З їх мукою і їх ділами.

Мов Ляокоон серед змій,
Так люд увесь в тих путах ве ся...
Ох і коли ж той скрут страшний
На тілі велетня порве ся?

9 апр. 1880.

IX.

Не довго жив я в світі ще,
Та встиг чимало вже зазнати.
Не що й дало міні жить,
Та все ж дало досіть багато.

Дало міні пізнать добро,
Дало побачить світ науки,
Бажанє правди у душі
І дві тверді, робучі руки.

Дало і приязнь і любов
Взаїмну хоч і не щасливу.
Сказало: „Сій, хоч не твоїов
Руков пожате буде жшиво!“

І ворогів дало, котрі
Клинуть і тиснуть мя, бо епльні;
Дало й прихильників, котрі
Найбільш самі собі прихильні.

Та над усе ціню я ту
Малую мірку мук і болю,
Котрі приняв я в сім житю,
За правду, за добро, за волю.

1 апр. 1880.

X.

Ви плакали фальшивими слезами
Над моєю недолею, жаліли
Мене, махали жалісно руками,
Та допомгти міні не вміли й не хотіли.

„Жаль бідного! З дороги марне збив ся
І згиб! Ми се з гори вже добре знали!
Дурний був, за пусту роботу, бач, вчепив ся,
І ось куди єго фантазії загнали!“

А другі, ще милосерднїйші, бистро
Здвигаючи плечима, промовляли:
„Ось до чого веде погане товариство,
Сліпая віра в мрії-ідеали!“

Пожалували всі мене, а далі
Пішли — хто на обід, хто в карти грати,
А хто судить запертих в криміналі,
А я лишивсь під тинном умирати.

31 май 1880.

EXCELSIOR!

I. Наймит.

В устах тужливий спів, в руках чепіги плуга,
Так бачу я його :
Нестаток і тяжка робота і натуга
Зорали зморщками чоло.
Душею він дитя, хоч голову схилив
Немов дідусь слабій,
Бо від коліски він в недолі пережив
І в труді вік цілий.
Де плуг его пройде, залізо де розрне
Землі плідної плаєт,
Там незабаром лан хвиляєтє жито вкрне,
Свій плід землиця даєтє.
Чому ж він зрібною сорочкою окритий,
Чому сірак, чуга
На нім мов на старці з пошарпаної свити?
Бо наймит він, слуга.
Слугою родить ся, хоч вольним окричали
Богатирі его :
В нужді безвихідній, погорді і печали
Сам хилить ся в ярмо.
Щоб жити, він жите і волю власну й силу
За хліба кусник продає,
Хоч не кормить той хліб і стать его похилу
Не випрямить і сил не додає.
Сумує німо він, з тужливим співом оре
Те поле, оре не собі,
А спів той наче брат, що гонить у серця горе,
Змагатись не дає журбі.

А снів той, то роса, що в спеці підкріплює
На нів зівялий цвіт;
А снів той — грім страшний, що ще лиш глухо грає,
Ще з далека гримить.
Та поки буря ще нагряне громовая,
Він хилить ся, проводить в тузі дни,
І земельку святу як матінку кохає,
Як матінку сини.
Байдуже те єму, що для добра чужого
Він піт кровавий лє,
Байдуже те єму, що потом труду свого
Панам пановане дає.
Коб лиш земля, котру єго рука справляла,
Зародила опять,
Коби з трудів єго на других хоч спливала
Нєбєсна благодать.

*

*

*

Той наймит — наш народ, що поту лє потоки
Над нивою чужою.
Все серцем молодий, думками все високій,
Хоч топтаний судьбою.
Свої доленьки він довгі жде столітя,
Та ще надармо жде;
Руїни перебув, татарські лихолітя
І панщини ярмо тверде.
Та в серці хоч і як недолею прибитім
Надія кращая жпє;
Так часто під скали тяжезної гранітом
Нора холодна бє.
Лиш в казці золотій, мов привид єну чудовий,
Він бачить доленьку свою,
І тягне свій тягар, понурій і суровий
Волочить день по дню.
В столітях нагніту єго лиш ратувала
Любов до рідних нив;
Нєраз дітей єго тьма тьменна погібала,
Та все він пережив.
З любовою тою він мов велитєнь той давній,
Нєнєборимий єши землі,

Що хоч повалений, опять міцний і славний
Вставав у боротьбі.
Байдуже, для кого — співаючи він оре
Плідний, широкий лан:
Байдуже, що він сам терить нужду і горе,
А веселить ся пан.

*

*

*

Ори, ори й співай, ти велитню, закутий
В недолі й тьми ярмо!
Пропаде пільма й гнет, обпадуть з тебе пута,
І ярма всі ми порвемо.
Не даром ти в біді, пригноблений врагами,
Про силу духа все співав,
Не даром ти казок чарівними устами
Їго побіду величав.
Він побідить, порве шкарлущі пересуду,
І вольний, власний лан
Ти знов оратимеш — властивець свого труда
І в власнім краю сам свій пан.
10 октяб. 1876.

II. Беркут.

З укритого гнізда в скалистій десь щілині
З тяжким він розмахом рванувсь під хмари сні, —
З таємних мов жерел гнівлива думка рве ся,
Облетить світ, і аж о неба звід опре ся,
І бє важким крилом, де лиш сягнути зможе,
І зве: Де правда та? Де ти, великий Боже?
Всі зорі збігла я, атоми всі в природі
Перещукала скрізь, тебе ж сніткати годі.

*

*

*

В блакиті він завис недвижний, розпростертій,
Мов над житєм грізний, невпинний образ смерти.
Здаєсь, що до небес він гвоздями прибитий,
Та чуєш, що він гнеть в низ вержесь — кров пролити.

Ти чуєш се, і жах тебе проходить зимний :
Таж над тобою тож завле беркут нестримний !
Він не хібає тебе, хоч як високо висить !
Чи много то ще хвиль тобі гуляти лишить ?...

* * *

Ось рушив він. Пливе без маху крил в блакиті.
Мов човник Долі тче днів наших пасма скриті.
Спокійно колесить, знижаєсь, знов зриваєсь,
За хмару криє ся, в лазурі розпливаєсь.
Лиш острій крик єго вістить, що він голодний !
Так в час тиші нераз прорве ся плач народний.
І зацемить в дунах вельможних біль таємний.
Мов землетрясеня віщун, той грім підземний.

* * *

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте !
За те, що в груди ти ховаєш серце люте,
За те, що кров ти пьєш, на низьких і слабих
З погордою глядиш, хоч сам живеш із них ;
За те, що так тебе боїть ся слабша твар ;
Ненавиджу тебе за теє, що ти цар !
І ось блищить мій криє, ціль добра, вистріл певен.
І вбійчеє ядро під хмари понесе він.
І замість нести смерть з гори на земне ложе,
Ти сам спіткаєш смерть під хмарами, небоже.
І не як божий суд, але як труп бездушний
Ти впадеш, судови тих моїх куль послухний.
І не остатній ти ! нас є стрільців сто сот :
І все, що звєсь беркут, полоще кровю рот,
Вивиснуєсь над мир, тривогу й пострах сіє,
Те кулі не уїде, як слухний час наспіє.
А труп бездушний ми без жалю, без промови
Ногою копнемо, й підемо дальш на лови.

22—24 мая 1883.

III. Христос і хрест.

Серед поля край дороги
Стародавний хрест стоїть,
А на нім Христос розпятий
Висів тож від давних літ.

Та з часом прогнили гвозді,
Вітер хрест розхоліта́в,
І Христос, в горі розпятий
Із хреста на землю впав.

Тут сїчас трава висока,
Що росла вокруг хреста,
Радїсно в свої обійми,
Мягко приняла Христа.

Подорожники й фіялки,
Що там пахли з між трав,
Звились мов вінець любови
У Христа край голови.

На живім природи лоні,
Змитий з крови, ран і сльоз,
Серед запаху і цвітів
Сумирно спочив Христос.

Та якісь побожні руки
Спать єму там не дали,
І хрестячись, з поміж цвітів
Знов у гору підняли.

Та нових не мавши гвоздів,
Щоб прибити знов Христа,
Хоч з соломн перевеслом
Привязали до хреста.

Так побожні пересуди,
Бачучи за наших днів,
Як з старого древа смерти,
Із почитаня богів,

З диму жертв, з тьми церемоній,
Із обманн, крови й сльоз,
Словом, як з хреста старого
Сходить між людей Христос,

І як ставши чоловіком,
Близший, висший нам стає,

І святим приміром своїм
Нає до вольности веде. —

Силують ся понад людськість
Будь що будь піднять Христа,
І хоч брѣхні перевеслом
Привязати до хреста.
1880.

IV. Ч о в е н.

Хвиля радісно плюскоче та лестить ся до човна,
Мов дитя цікава шепче і розпитує вона:
„Хто ти, човне? Що ти, човне? Відки і куди пливеш?
„І за чим туди шукаєш? Що пробув? Чого ще ждеш?“

А повзе ліншво човен і воркоче і бурчить:
„Відки взяв ся я — не знаю: чим прийде ся закінчить
Біг мій вічний — тож не знаю. Хвиля носить, буря рве,
Скали грозять, надять-просять к собі береги мене.

„Хвилі, то житє, то гріб мій, пестоці і смерть моя;
По над власним гробом вічно ховзаюєь трівножно я.
Поти лиш живу правдиво, поки гріб той підомнов:
Вітер гошить, хвиля ломить — і я вже на дно пішов.

„Щож тут думать, що тужити, що питати ся про ціль?
Нині жити, завтра гинти. — нині страх, а завтра біль.
Кажуть, що природа-мати нас держить, як йій там тре,
А вкінці мене цілого знов для себе відбере.

„Щож тут думати? Тримає, то тримає, а візьме,
То візьме — ні в сім, ні в тому не питатиме мене.
Непогідний, несвобідний день мій, вік мій: жий чи гинь
Все одно! Шукати ціли? Вік борись, плиети не кинь!“

Хвиля весело плюскоче та лестить ся до човна,
Ніжна мов дитина шепче і припитує вона:
„Човне-брате, втїх шукати серед смерти, верх могил —
Сеж не горе! Глянь на море, кільки тут несеєь вітрил!“

„Не один втонув тут човен, та не кождий же втонув :
Хоч би й девять не вернуло, то десятий повернув
І дійшов же до пристані. Та ніде той не дійде,
Хто не має ціли. Човне, як пливеш, то знайже, де !

„Таж не все бурхає море, тихеє бува частіиш.
Таж і в бурю не всі човни гинуть — тим ся ти потіш !
А хто знає, може в бурю іменно спасеш ся ти ?
Може іменно тобі ся вдасть до ціли доплести !“
Стрий 13 юня 1880.

V. Каменярі.

Я бачив дивний сон. Немов передомною
Безмірна, а пуста і дика площина,
А я, прикований ланцом залізним стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло жите і жаль порили,
І в оці кожного горить любови жар,
А руки в кожного ланци мов гадь обвили,
А плечі кожного до долу ся схилили,
Бо дваніть всіх оден страшний якийсь татар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам з гори мов грім гримить :
Лунайте сю скалу ! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас ! Зносить і труд і спрагу й голод,
Бо вам призначено скалу сеєю розбить.

І всі ми як оден підняли в гóру руки
І тисяч молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприєкали ся штуки
Та відривки скали ; ми з силою розпуки
Раз по раз гримали о камяне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кровавий,
Так наші молоти гриміли раз у раз,
І пядь за пядею ми місця здобували. —

Хоч не одного там калічили ті скали, —
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас то знав, що слави нам не буде
Ні пам'яті в людей за сей кровавий труд,
Що аж тоді підуть по ей дорозі люде,
Як ми пробем єї та прерівнаєм всюди,
Як наші кости тут під нею зогниють.

Тай слави-ж людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не богатирі.
Ні, ми певольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали,
На шляхту поступу ми лиш каменярі.

І веі ми вірили, що своїми руками
Розібемо скалу, роздробимо граніт.
Що кровю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове житє, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук,
За нами сльози ллють мамі, жінки і діти,
Що други й недруги гнівнії та сердиті
І нас і нашу мисль і діло те клинуть.

Ми знали се, і в нас нераз душа боліла
І серце рвало ся і груди жаль давив.
Та сльози ані жаль ні біль пекучий тіла,
Ані проклятя нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не опустив.

І так ми далі йдем в одну громаду скуті
Всесильнов думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівнаєм правді путі,
А щастє всіх прийде по наших аж кістках.
1878.

VI. Іділлія.

Давно було. Дітей маленьких двое
Побравши ся за руки, по квітчастих
Дугах підгірських, стежкою вузкою
Поперек нив, в жарку літню днину
Ішли з села.

Старшенький хлопчик був —
Біловолосий, з синіми очима,
З конем вербовим у руці. У него
За пазухою добрий кусень хліба
І квітка на кайстровім капелюсі.
А дівчинка вела його за руку,
Хоч мінша. Наче терен оченята,
Мов вуглики жаріли ся і живо
Все бігали кругом. Мов миший хвіст
Косичка з заду висіла, а в ній
Червона стрічка вплетена була.
В маленькій запасчній підп'ятій
Знать кілька бульб печених, а стручки
Зеленого гороху визирали
З за пазухи.

Нерадо якось хлопчик
Ішов і боязливо озирав ся,
А дівчинка невпинно щебетала,
Додаючи товаришу відваги.

— Встидай ся, фе! Такий великий виріс,
А плакати хоче! Хлопець, а боїть ся!
Чого боїтись тут? Сли я ти кажу,
То мусить бути правда. Вже мої
Бабуня не такі, щоби брехали!
А ти диви, хіба то так далеко?
На сей горбок, а відтам Діл близенько,
А там Ділом у гору та все в гору,
Аж на сам верх! Тай годі! Там спочинем —
А може ні, чого ще спочивати,
Коли вже відтам близько!... Крикнем: У!
Тай просто враз побіжимо до тих
Стовпів залізних, що підперли небо.

А там сховаємось за стови і тихо
Тихенько аж до вечера пробудем.
А ти щоби не смів міні і писнуть,
Не то що плакати! Чуєш? А то я
Тобі задам! А як настане вечір
І сонечко прийде до дому на ніч,
Застукає до брами, — то ми тихо
Тихесенько прокрадемося за ним.
А знаєш, що бабуся говорили?
У него є донька така хороша,
Що просто страх. Вона то відчиняє
Що вечір браму батькови і що рана.
А вже дітей вона так дуже любить,
Що просто страх. А сонце не пускає
Дітей до неї, щоб із ними разом
У світ не втікла. Але ми тихенько
Прокрадемося, тай шуєть! і вхопимось
Єї за руки, то вже сонце нам
Ніщо не зробить. Тільки ти не бійсь
І плакати не смій! Таж то так близько,
І на дорогу маємо досить,
А та нам панна надає багато
Всьогоб, о що лиш будемо просити.
Ану, о що би ти просив?

Поглянув

На неї хлопець, палець вихав до уст
Тай каже: — Мозе б лісного коня? —
— Ха, ха, ха, ха! — дівча зареготалось.
— Ну, сцоз, то мозе капелюх новий?
— Проси що хочеш, а я знаю, знаю,
Що я просити буду!

— Сцо таке?

— Ага, не скажу!

— Ну, скажи, а то

Заплацу!

— Овва, плач, то я сама

Піду і не візьму тебе з собою.

— Ну, а цомуз не сказее?

— Знаєш, ти

Дурний! Міні бабуся говорили,
Що в неї яблочка є золоті.

Кому вона те яблочко дарує,
То той весь вік щасливий і здоров
І гарний, гарний буде всім на диво.
Але ті яблочка лиш для дівчат.

— Я хочу яблочка! — заплакав хлопець.

— Не плач, дурний, лиш не забудь просити, —
Я вставлюсь вже, щоб і тобі дала.

А як по яблочку таким дістанем,
То вернемо до дому і нікому
Не скажемо. Не скажеш?

— Ні, не сказу.

— Ну, памятай! А скажеш — відберуть.
Чи так?

— А так, — рік хлопець. І пішли.

Проїшло чимало літ від того дня.
Далеко над сподіванє дітей
Тяжкою вийшла й довгою дорога
До сонішних палат. І трави й ниви
І небо й сонце, все, усе змінилось
У хлопчика в очах. Лиш не змінилась
Подруга та, провідниця єго.
Щебетанє єї веселе, любе,
І усміх, і надія негасима,
Се та жива струя, що вяже в серці
День нинішний з вчорашнім і грядущим.
І ціль їх не змінилась за той час,
Лиш виросла, розвилась, розяенилась.

І ось великим шляхом многочудним
Посеред тиску, свару й товкітні
Ідуть вони, ховаючи у грудях
Дитячі серця, як найкрасшій скарб.
Минає їх гордий, надутій дурень,
І роземієсь; мина' пишній вельможа,
То і не гляне; зустріне мужик,
То в спрагу дасть погожої води
Напити ся, і стежечку покаже,
І підночує, в слоту захнетить.
Вони-ж побравши ся за руки, тихо
І радісно, без огляду й тривоги
Ідуть на стрічу сонцю золотому.

1886.

ПРОФІЛІ І МАСКИ.

ПОЕЗІЯ.

В житю, мов на шляху лиць сотні стрічаєш,
Та в поспіху їх безучастно лишаєш.

Часом лиш попадєсь лице характерне,
Що взір по неволі до себе приверне.

Зирнеш, заговориш, і стиснеш за руку —
Найблизша хвилинка приносить розлуку.

Та довго ще в тямці відтіль і відсіль
Нєраз визирає приятний профіль.

Та де з ким тіснійше злучив тя шлях долі
Чи в бою, чи в праці на рідному полі.

Живєш поруч него, смієш ся і плачєш,
Здаєть ся, всі думи в душі єго бачиш.

Здаєть ся, все яєне, і гнів єго й ласка. —
Аж глянеш пильнійше: все маска і маска.

Лиш маску ти знаєш, єі ти любив,
Що крєсь за нею — і хтож се зглубив?

Часом лиш припадок ту маску відхилить, —
Зирнеш і жахнеш ся: Чи взір мене милить?

Чи знав я єю постать, чи бачив уже?
Лице мов знайоме, та зовсім чуже!

Профілі і маски — ось поле розлоге!
Ось все, що дає нам житє наше вбоге.

І вбогі жилиб ми, понурі як мари,
Якби не поезії дивнії чари.

Вона ті профілі хапа на лету,
Дає їм безсмертне житє, теплоту ;

Всі маски свобідно вона відхиляє,
І в душах, мов в книзі вигідно читає.

Укритєє щастє, мов мати дитину
Вона обгортає у теплу ряднину.

Незриміі сльози, що плаче душа,
Вона поцілуєм своїм осуша.

30 марта — 1 апр. 1893.

П О Е Т.

I. Пісня і праця.

Пієне, моя ти сердечна дружино,
Серця відродо в дні горя і сліз.
З хати вітця як єдинеє віно
К тобі любов у житє я прїніє.

Тямлю як нїні: малим ще хлопчиною
В маминї пісні заслухувавєсь я;
Пієні ті стали красою єдиною
Бїдного мого, тяжкого жїтя.

„Мамо, голубко! — було налягаю, —
Ще про Ганусю, Шумильця, Вінки!“ —
„Нї, синку, годї! Покїль я співаю.
Праця чекає мовї руки“.

Мамо, голубко! Зарана в могїлі
Праця й недуга зложили тебе,
Пієня-ж твоя в невмпраючїї силї
В мойому серці яєнїє, живе.

Ох, і нераз тая пієня сумнєнька
В хвилях великих невгїдни жїтя
Тихий привїт мїні слала, мов нєнька,
Сил додала до важкого путя.

„Синку, крїпи ся! — мїні ти твердила, —
Адже-ж не паном родив ся ти чей!
Праця, що в грїб мене вчасно вложила,
Та лиш тебе доведе до людєй“.

Правда, матусю! Спасибі за раду!
Я єї правди нераз досвідив.
Праця дала до життя мні принаду,
Ціль дала, щоб в манівцях не зблудив.

Праця ввела мене в тайники темні,
Відки пісень бє чарівна пора,
Нею дивá прояснили ся земні,
Загадка нужди людської стара.

Пісня і праця — великі дві сили!
Нім я до скоңу бажаю служити;
Череп розбитий — як ляжу в могилі,
Ними лиш зможу й для правнуків жити.

14 іюля 1883.

II. Чим пісня жива?

Кожда пісня моя
Віку мого день,
Протерпів єї я,
Не зложив лишень.

Кожда стрічка єї —
Мізку мого часть,
Думи — перви мої,
Звуки — серця страсть.

Що вам душу стрясе,
То мій власний жаль,
Що горить в ній, то се
Моїх сліз хрусталь.

Бо напятий мій дух,
Наче струна-прім:
Кождий вдар, кождий рух
Будить тони в нім.

І дарма, що пливе
В них добро і зло, —
В пісні те лиш живе,
Що жите дало.

7 марта 1884.

III. Співакови.

Будь ти співаче, як божа пшениця,
Пісня твоя — золотєє зерно!
Скоро в лушпинні доспіє воно,
Колос у низ починає хилити ся.

Знає той колос, стебло і лушпина,
Що для зерна вони тільки й росли,
Що лиш тоді воно повне, коли
Весь живий сок свій в нім зложить ростина.

Знає той колос, стебло і лушпина,
Що як доспіє зерно золоте,
Серп їх нещадний зітне і змете,
І що зерно те їх смерти причина.

Алеж леліючи в темній обслоні
Сочні зерняточка, знає стебло,
Що на будуще воно принесло
Нове, багатше жите в своїм лоні.

Так весь свій мозок і нерви і серце
І ти в свою пісню, співаче, вкладай,
Біль свій і щастє й жите їй віддай,
Будь єї колос, лушпина й стебелце!

4 іюня 1888.

IV. Рідне село.

І знов я бачу тя, село моє родинне,
Як бачив тя тоді, коли жите дитинне
Плило немов малий потічок серед трав,
Що весь песміло між дрібними камінцями.
Дрібних утіх і я тут зазнавав,
За для дрібних гризот лице росив слезами.
Тоді цікаво ще на світ я поглядав,
Не знав, що далі там, за твоїми хатками,
За лісом, що шумить довкола. І нераз
Пытав я річки, де пливе вона від нас,

І думкою гонив єї тихенькі хвилі
По за закрутну далеку і стрімку.
І дуба велитня в сусідському садку
Нераз розпитував, на чийій він могилі
Щасливій виріє так високий і розлогий?
І люде всі були міні так близькі, милі,
І знав я всі стежки довкола; всі дороги,
І зрідка лиш моя душа за обруб твоїй
Летіла в ширший світ.

Та чи дитям у тобі
Я був щасливий? Дух дитячий мій
Чиж перших вдарів зла тут не зазнав на собі?
Чиж перші золоті надії
Не розвівались тут, мов квіти веснянії
Морозом збитії? Чи пориви горячі
Мяккої ще душі сміхом тут не топтались,
Докором не дусились? Чиж не лялялись
Найперші сльози тут, найщиршіі, дитячі,
Під тиском вчасних ще і не дитячих мук?
Хібаж душа моя ще чиста, ніжна, біла,
Тут в рідному селі у-перве не щеміла
Під дотиком твердих, брудних і грубих рук?
Хібаж не почала ще тут висатись в груди
Та трута лютая, що й доси духа тлить?
Хібаж не в тобі я пізнав сирітство, трудно,
І боротьбу з життям?

Чогож тепер болить
Душа моя, коли по довгому часі
Я в тобі опинивсь, на сугорбі отсі
Злим вихром загнаний? Стоїш ти як стояло,
Самотне і дрібне, дитя мов, що сховало
В зелені буряни головку кучеряву.
Довкола ліс гуде тужний, таємний спів,
Що ще круг мбеі коліски гомонів,
Тебе мов обтулив в полу свою темнаву.
І річка та сама хлюпоче ся, трівожно
Повзе поміж високих берегів,
І верби ті самі і дуб той, що шумів
Понад дитиною...

Чогож так судорожно
Щось тисне грудь мою у тобі, ріднее
Село? Чи жаль міні за тим тісним спокоєм,

За тим житєм, що хоч так біднее
І сірее, пливе коритом тихим своїм?
За щастєм слимака того, що в шкаралуци
Ховається? За незнання смерком?
Чи жаль міні, що я у світ пішов пішком
На бурі, громи й град, шукати, де сцілющий
Потік знаая пливе?

О ні, о ні!

Не того так сьогодні жаль міні,
Не тим душа моя так важко заболіла,
А тим, що тяжша ще пригноба тут засіла
На лицях, голови недоля в низ хиляє,
Під віддихом ві вся радість завмирає
І приязнь гасне враз з любовою,
Котрої сімя тут міні у серце впало.
Оттим то тяжко так міні у тобі стало.
Прощай село моє! Що тут мене держало,
Те щезло; що тепер держить —
Таке важке, що мов гора тяжить
На серці. Геть іду — і плачу над тобою.

14 іюня 1880.

V. Поєдинок.

Клубами вив ся дим. Ревли гармати,
Світіли кулі мов незримі змії,
Сичали, вились, лускали гранати.

Красили землю струги кровяні
І рвались серця повні сил, відваги,
В крові тонули тисячні надії.

У низ валились найпишнійші стяги,
Валились трони, що ще вчора певно
Ї не думали дожити до зневаги.

В раді борців, заляканий смертельно,
Блідий, в знесилі, цилом весь укритий
Ішов і я, щоби боротись ревно.

Я на лиці чув жар несамовитий
І в серці чув докору крик зловіщий —
Я йшов в огонь, мов зрадник вестидом битий.

А прецінь я, підданий найвірніший,
Ішов під стягом за́конної власти,
Сповняв свій обовязок найсвятіщий:

Йшов против тих, що розірвать на части
Хотіли всі порфіри і коронц,
З престолів у печі огонь накласти!

Через буйні пшеничні загопи
Йшли ми мов повінь. Доки око сягне,
Все наших купи. Ген десь плачуть звони, —

Село палає... Вітер димом тягне...
Реве музика, гонить геть всі мисли...
Кров міцно бєсь, душа ні-що не прагне.

І вже ось-ось ми ворога натисли!
Ряди їх бовваніють перед нами,
Пошарпані над ними стяги звисли.

Вони там перед нашими рядами
Бліді, втомлені, поганенько вбрані,
Та є збруї кожний мов приріє руками.

Як гонять пільму блиски сонця ранні,
Як птахи з гнізд сполохані фуркочуть,
Так з стрільб їх кулі грають олов'яні.

Та ба! Мов зерна градові толочуть
Буйний загін, мов буря снігом віє,
Так наші кулі стелють їх, друхочуть.

„Гей хлопці, далі! Поки ворог весіє
Отямитесь, на него! Най ні бден
Нам не втече, хто бунтувати сміє!

„Валіть! Коліть! Пардону він не годен!“
Так генерал нас заґривав до бою, —
І верглись ми, мов в стадо вовк голо́ден.

Не тямив я, що діялось зо мною,
Лишь весь тремтів, палав, немов у грани.
Не бачучи, куди біжу, де стою.

Лиш тямлю, що в крові бродив ногами,
Що по мерцях топтав ще незастиглих,
Топтав нескріплі ще, глибокі рани.

Що дикі крики в слух міні ломились,
Що дим гриз очі, що свистали кулі,
І купи йшли, ревли, кляли, молились.

Та очі, вуха, ноги мов нечулі
На весь той безмір людської розпуки
Летіли, мов бжола в кишачній вулії.

К стрільбі мої немов прилипли руки,
І блискало раз в раз кроваво з неї
І вилітали огняні гадюки.

„Смерть бунтарям!“ — із груди враз моєї
Крик вирвався, і залізо мов острене
Прошиб мене безмірною брехнею.

А в тім з пожару вийшов против мене
Бунтар з такоюж як і я стрільбою,
Одягнений у шматє все черлене.

Та що се? В кожній черточці зо мною
Однакий вид, і ніс і очі й губи,
Немов я сам перед собою стою!

Я остовпів. Хоч гучно грають труби,
Я з него вже звести не можу ока,
Від него мов жду ласки або згуби.

Якась безмірна, темна і глибока
Тривога ледом обдала все тіло,
Мов пташці, що загляне в очі смока.

А він глядів на мене ясно, сміло,
Глядів з докором на ту кров горячу,
Що тут лилась, мов се — моє все діло.

І чув я, що під поглядом тим трачу
Остатню решту сили, віри в себе,
І закричав я: „Ти, котрого бачу

„В рядах врагів — хто ти? Чом так до тебе
І дух і око безушинно рве ся,
Бо в тобі бачить форму зняту з себе?“

Він мовив твердо, що він Мирон зве ся,
Вказав і місце те, де я родив ся,
Де вчивсь, що діяв, як міні веде ся —

Все те о собі кажучи хвалив ся.
„Брехня!“ — я крикнув. — „Вороже безщасний,
Се я той Мирон! Зрадно ти підшив ся

„Під назву, рід, ба й під мій вигляд власний!“
Та він всміхнувся і каже: „Звільна, звільна,
Мій друже! Лиш не будь такий напáсний!

„І назва й доля вся обом нам спільна,
Лишень що я живий, правдивий, дійсний,
А ти мій привид, ти мара свавільна,

„Нервової горячки твір безвісний!“
Слова ті він сказав так прямодушно,
Мов доктор, діагнозою утішний.

Міні ж зробилось страшно, тісно, душно...
Адже ж житє, бутє, імя і тіло
Сей привид в мене відбирав бундючно!

„Ні, сам ти привид!“ — відповів я сміло.
„А чим же дійсність ти свою докажеш?“ —
Сказав тамтой. — „Лиш за високе діло,

„За волю люду, на котру ти важиш,
За хліб для бідних, за добро обдертих
Правдивий Мирон бєсь — а ти що скажеш?

„Лиш на тирана в обороні жертви,
На кривду в обороні правди стане
Правдивий Мирон, не злягаєсь смерти.

„А ти, що їдеш під етягами тирана.
Облитий кровю праведних героїв,
Ти смієш Мирона імя поганить?“

„Геть, привиде! В небутність, із котрої
Повстав, ось тут тобі назад розлить ся,
Щоб не спиняв мя від борби святої!“

Та хоч той голос, наче остра криця
Рвав серце в мні, я з місця не вступав ся,
Лиш враз до ока піднялась рушниця.

„Ха, ха!“ — двійник мій з мене реготав ся, —
Стріляти хочеш? Щож, стріляй, прояво!
Я тіни куль ніколи не лякав ся!

„Ось грудь моя! Намір і вистріль жваво!
А як живий від твоїх куль простію,
На тебе стрілить буду мати право.

„І кулею прошиблена святою,
Оттою кулею, що освячена
До найсвятійшого за людськість бою,

„Щезати мусить всяка тварь мерзена,
Усякий привид злудної уяви,
І пересуд і вся мара злиденна“.

Я мовчки дүло в грудь єго направив
І стрілив — та не чути й грюку того,
А ворог мій ані змигнув з постави.

„Сам бачиш марність поривання свого —
Сказав. — Під вид мій дурно ти підшив ся,
Ніщо єси, щезай же до нічого!“
Він стрілив. Я між трупи повалив ся.

У К Р А Ї Н А.

І. Моя любов.

Вона так гарна, сьєє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любови, щирости, спокою.

Воиа так гарна, а про те
Так нещаслива, стілько лиха
Знесла, що квілить лихо те
В єї кождієській пієни єтиха.

Єї пізнавши, чиж я мїг
Не полюбить єї сердєчно,
Не відрєчи єя власних втїх,
Щоб їй віддатись доконєчно?

А полюбивши чиж би мїг
Я божую єї подобу
Згубити з серця, миме вєїх
Тєрпїнь і горя аж до гробу?

І чиж перєчить єя любов
Тїй другій а євятїй любови
До вєїх, що ллють євій шїт і кров,
До вєїх, котрих гнетуть окови?

Нї, хто не любить вєїх братїв
Як сонєце божє, вєїх зарївно,
Той щиро полюбить не вмів
Тєбе, коханаєя Вєраїно!

II.

Не пора, не пора, не пора
Москалеви й Ляхови служить!
Довершилась України кривда стара, —
Нам пора для України жити.

Не пора, не пора, не пора
За невігласків лить свою кров,
І любити царя, що наш люд обдира, —
Для України наша любов.

Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Най пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапóр!

Бо пора се великая єсть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю і щастє і честь,
Рідний краю, здобути тобі!

III. Л я х а м.

І ми братали ся з Ляхами.

Т. Шевченко.

І що ж, що ми з вами братались?
Все таки ми в дурнях остались.
Було колєсь волі доволі
Для нас і для вас на Вкраїні,
І хліба доволі на полі,
Лиш жити б та бути до нині.
Та біс підкусив вас „брататись“,
Братерство ж навпак повернути:
Над братом панами остатись,
В ярмо єго шию пригнути.
І що ти братерства ціною
Загарбав у нас те, що наше, —
Сусіди обох нас з тобою
І тиєцуть і друкать, брате Ляше.

Та мало для тебе науки!
Як власти лиш крихту у руки
Дістав ти з німецької ласки,
Як крихта нам впалась свободи, —
Для нас тобі жаль тої частки,
Нас тишенеш і кличеш — до згоди!
— Братаймося! — кричиш, і над нами
Знов панство нове закладаєш,
Немов під братерства словами
Братерського серця не мавш.

Братаймося, Ляше, та щиро,
Громадою, ділом і миром,
Братаймося, як з рівними рівні,
А не як пани і піддані!
Користі най вьажуть нас спільні
А не пересуди погані.
І кождий на своїому полі
Для себе і жиймо й працюймо
Для власного щастя і долі!
Ратуймося в біді, та тямуймо
Докладно слова ті хороші:
Брат братом, а бриндзя за гроші.

21 нояб. 1882.

IV.

Розвивайся ти високий дубе,
Весна красна буде!
Розпадуться пута віковії,
Прокинуться люде.

Розпадуться пута віковії,
Тяжкії кайдани,
Непобіджена злими ворогами
Україна встане.

Встане славна мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяна-річки
Одна, нероздільна.

Щезнуть межі, що помежували
Чужі між собою,
Зіорне мати до себе всі діти
Теплою рукою.

„Діти ж мої, діти нещасливі,
Блудні сиротята,
Годі ж бо вам в сусід на услужі
Свій вік коротати!

„Піднімайтесь на святеє діло,
На щирую дружбу,
Та щоби ви чесно послужили
Для матери службу.

„Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і Ляхови?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крови?

„Пора, діти, добра поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою, не слугою
Перед світом стати!“

Розвивай ся ти високий дубе,
Весна красна буде!
Гей уставаймо, єднаймо ся,
Українські люде!

Єднаймо ся, братаймо ся
В товариство чесне,
Най братерством, щирими трудами
Вкраїна воскресне!

17 марта 1883.

КАРТКА ЛЮБОВІ.

I.

Зближаєсь час і з серцем бючим в грудн
Я вирву ся, щоб бачити тебе,
Порвати пута фальші і облуди,
Що тиене нас і по душі скребе,
Пробить стіну, котрою людська злість
Нас, друже мій сердечний, розділила,
Не знаючи, що в наших серцях сила,
Котрої ржа упідленя те зійсть.

Зближаєсь час і радісно тремтячи
В твої обійми щирі кинусь я,
І скаже поцілуй міні горячий,
Що будь що будь, а ти по вік моя!
Моя і невідлучна! Бо слезами
І горем ти знітована зо мнов!
Нема стіни, перегород між нами!
Не знає стін, перегород любов!

Всі пута, що засліплєнє й зла воля
На нас вложили, нам на біль — порвем!
Отруту, що нас нею щедро доля
Поїла — виллєм з серця і затрем
Усякий слід тих споминок важких,
Котрі мов черви серце підгризали,
Щоб навіть тіни темнії від них
На наше вольне щастє не лягали.

Зближаєсь час, коли подібно нам
По довговічних боях, муках люде
Прокинуть ся, гнилий розмечуть трам,
Що їх давив, і щиро грудь до груди,
Уста до уст притиснуть, мов брати
Приязним, щирим словом заговорять,
Позбувшись пут недумства, темноти
І зависти і людвладства й горя.

1 мая 1878.

II.

Плив гордо ястріб в лазуровім морю,
Широко круг за кругом колесив,
А на горі, в ожиданю і горю
Лежав я й лету ястреба слідив.

Я ждав на ню, свою єдину зорю...
Мов ястріб бiстро я сюди снішив —
Від рана жду, думками поле орю —
Нема голубки! Серце бiль здушив.

Нема голубки! Тiлько ястріб ве ся!
Нема голубки! Дармо серце бє ся!
Вже ніч. — В розпущі знов я геть пішов.

А за ліском на тiйж горі чекала
Вона весь день на мене, виглядала,
Тужила важко й плакала за мнов.

10 мая 1878.

III.

Від того дня вже другий рік пройшов.
У чистім полю знов лежу я в горю,
Гляджу на небо ясне... Надомнов
Знов плавле ястріб в лазуровім морю.

Обколесив, тепер шибнув стрілов...
Оттак і я простір думками порю,
Та темно в нім, на віки мглов густов
Закрила доля мою ясну зорю.

Так темно, зимно! Наче серце стине,
І думка в мізку мов пилина гине,
І ворухнуть не можу я рукою,

Коли спімну, що ні одно горяче
Дівоче серце не зітхне, не сплече
І не затужить нищечком за мною.

10 мая 1880.

IV. Тріолет.

І ти лукавила зо мною!
Ах, ангельські слова твої
Були лиш обліском брехні!
І ти лукавила зо мною!
І нетямущому міні
Затрули серце гризотію
Ті ангельські слова твої...
І ти лукавила зо мною!

Неначе правдою самою,
Неначе золотом в огні
Без скази чищенням — ох, ні,
Неначе правдою самою,
Так в добрі і нещасні дні
Я величав ся все тобою!
Мов злотом чищенням в огні,
Неначе правдою самою.

Та під плінбію золотою
Ховалсь скази мідяні,
І цвіт розцвилій на весні
Під пишнотію золотою

Крив червяка! Ох, чи не в сні
Любились щиро ми з тобою?
І серце бідне рвесь у мні,
Що ти — здукавила зо мною!...

1880.

V.

Я не лукавила з тобою,
Кленуся правдою святою!
Я чесно думала й робила,
Та доля нас лиха слідила.
Що щирая любов ділала,
Вона на лихо повертала;
Що чиста щирість говорила,
Вона в брехню перетворила,
Аж поки нас не розлучила.

Тиж думаєш, я не терпіла,
В новії звязки радо бігла?
Тиж думаєш, я сліз не лила,
По ночах темних не тужила?
Не я лукавила з тобою,
А все лукавство в нашім строю
Дороги наші віддалило
І серця наші розлучило,
Та нашої любови не вбило.

1880.

VI.

І ти підеш убитою дорогов,
Котрою день в день тисячі ідуть!
І ти пониження й неволі путь
Пройдеш, як другі, до кінця самого.

Тепер ще ти боронись ся, небого,
Ще молодою кровію жили бють
І свіжі думи сили додають,
Та швидко опору не стане твого.

В глуб звільна втягне тя багно гниле
І в кров усіми порами віссе ся,
Повітре в-коло тебе затрує,

І сили волі в тебе не найде ся,
Щоб опиратись довше! Затонеш ти,
І, труп живий, безвладно поплинеш ти!

VII.

Я буду жити, бо я хочу жити!
Не щадячи ні трудів ані поту,
При ділі, що наш вік бересь вершити,
Найду й свою я тихую роботу.

З орлами я не думаю дружити,
Та я опрусь гниючому болоту;
Щоб через него й другим шлях мостити,
На те віддам свій труд, свою охоту.

А як часом моя послабне сила
І серце в груди біль сціпить некучий
І людська злість зморозить кров у жилах,

То човник мя перенеси летючий —
Твоя любов підніме мя на крилах,
Аж поки вал не зломить ся ревучий.

1880.

ЗНАЙОМИМ І НЕЗНАЙОМИМ.

I. Корженкови.

Душно і хмарно,
Важко бурливий час!
Чи гинуть марно,
Щоб світ не знав о нас?
Йти в небезпечний бій,
Чи гнутись плазом?
Друже сердечний мій,
Ходімо разом!

Щастя не ждімо,
Щастє не де, а в нас!
К сонцю спішімо,
Хоч єго промінь згас, —
В день буде знов ясніть
Чистим алмазом.
В правди і волі світ
Ходімо разом!

З гнетом і тьмою,
З розбратанєм братів
Сміло до бою
До кінця наших днів,
За серця й совісти
Ясним показом
В збройній готовости
Ходімо разом!

II. Данилови Млаці.

Прочитавши єго віршик
„Не можна всім догодити“.
(Календар „Просвіти“ 1883.)

Отче Даниле, ще не все той вільний,
Хто з своїх пут сміє ся і кепкує:
Не все ще той поет великий, чільний,
Хто вірші пише і слова римує;

Не все ще той святий, хто богомільний,
Ні той високий, хто ся в гóру дує:
Не все нас сміх розвеселить весільний,
Ні розлезить нас той, що все сумує.

Не в тім, співаче, сила слова твого,
Щоб ти раз в раз мок в сльозах, кне у горю,
Ні щоб сміявсь, чи є чи не є з чого.

Ти будь керманч наш в бурливім морю,
Щоб в тобі бачив люд привідця свого
І все чув добре слово в добру піру.

17 дек. 1882.

III. Молодому другови.

Чом головку ти схилив до долу,
Снер на ручку скрань ту мармурову,
А очима в дали десь блукаєш,
Наче в дали доленьки шукаєш?
Що завне на тобі сутінь суму?
Що задумавєь, молоденький друже?
Ой не думай, голубе, ту думу,
Бо та дума зрадливая дуже!

З разу сьєє, мов сонце весною,
Наливає світ увесь красою
І чарує твоє серце й очн,
Наче любка у весільнім строю,
Наче зірка моргає з дна ночн,

Наче пчїлка мід з квіток громадить :
Та як того меду покоштуєш,
Жар незнаний в серденьку почуєш,
І тоді вона тебе ізрадить !

Сонця блиски на дрібки розщипле,
Зорі в бездну темную розсипле,
В цвітів барві вкаже страсть кишучу,
В птахів пінях вкаже зойк розпуки,
У погоді вкаже скриту тучу,
У роскоши вкаже скриті муки,
В кождїй перлі на красавиць шнї
Вкаже зеїлі нещасливих сльози,
І твої всі втіхи молодїї
Мов мороз нещадний поморозить.

Ох, і зблідне щїчка та румяна,
А чоло, що добра доля з рана
Цїлувала, стратить блиск слонової
І поорєсь зморщинами живо,
А твій взір свобідний, лазуровий
Потемніє — самому на диво.
Бо важкий, колючий шлях розуму,
Кождий крок щемить у серці, друже !
Ей, не думай, голубе, ту думу,
Бо та дума зрадливая дуже !

1883.

IV. N. N.

Виступаєш ти чемно, порядно,
І говориш розумно і складно.
І лице твоє гарне та ясне —
Заглядить ся дівча не одно, —
Та мене щось відіручує власне
І смутить і трівожить воно.

Все здаєть ся міні, що налитий
Ти слезами і кровю селян,
Що людськюю ти кривдою ситий,
Що твій батько — дерун і тиран,

За життя носить пекло у груди,
Заливає вином червяка,
Та як з світом прощати ся буде,
То пекольная кара тяжка
За всі зла, за грабоване враже,
За обдерте, збідніле село
Як клеймо братобійчєє ляже
На твоє мармурове чоло.

І почувеш ти жар негашений,
Що палитиме серце твоє,
І тривога, мов меч наострений,
Твої думи зієче і побє.
В твоїй груді мов вихор в погоду
Дикі страсти зірвуть ся грізні,
І як вихор збентежує воду,
Так тебе вони вноурять в багні.
І рука твоя кривдов сплюгавить ся,
Перемінить ся в злобу любов —
Ось чого моє серце кровавить ся,
Як подумать, що буде з тобов.

І дарма, що такий ти приємний,
Що друзяка ти з діла і з мови,
Що ти людяний, тихий і чемний,
Що бажаєш і стоїш любови!
Людська кривда, котров ти годований,
На добро не виходить нікому!
Так огонь у соломі захований
Спалить двір весь, не лиш ту солому.

15 марта 1833.

V. Міхаліні Р.

Ні, не однако для всіх сонце сьєє,
Хоч безучастно над всіми блищить.
Бідний слізьми єго блиск заливає,
Щасним воно і терни золотить.

Серце дівоче, краснійше сїє
Щирість твоя, аніж соняшний світ :

Радісний усміх для щасного має,
Сльози для горя, пораду й привіт.

7 апр. 1882.

VI. А н н і П.

Дівчина встала рано, рано,
„Піду я в поле мамо, мамо!
Піду я в поле до роботи,
Злоту пшениченьку полоти.
Годі сидіти дома тута:
Глушить пшеницю хопта люта;
Бурян буяє рісно, рісно,
За ним пшениці тісно, тісно;
Повій плете ся геть на диво,
Хилить пшеницю криво, криво.“

„Рано ще в поле, доню, доню,
Зимнії роси в полю, в полю!
Зимнії роси, зціпнуть ноги,
Бодячем вкриті перелози!“

„Та докиж мамо ждати, ждати?
Не сходить сонце, не видати!
Зимнії роси щож удіють?
Та вони хопту гріють, гріють.
А пок зійти ще сонце мусить,
Хопта пшеницю здусить, здусить.“

„Ей доню, доню, бач, з півночи
Чорная хмара валом точить,
Чорная хмара, буйна злива —
Щож зробиш в полю, нещаслива?“

„Я не боюся хмари, зливи!
Що міні вітер той бурхливий?
Я про ті тучі сміло, сміло
Буду робити чесне діло.
Нехай і повінь валом бухне,
Моя відвага не потухне.“

Знесу я всяку злую долю,
А не покину праці в полію.
Робити буду без упину,
І перестану — як загину.
1880.

VII. N. N.

Будь здорова, моя мила,
Я не твій!
Розлучила
Нас могуча сила.

Де поставить кого доля,
Там і стій!
Моя-ж доля —
Вітер серед поля.

Стогне, віє, рве і свище
В грі страшній...
Ближче, ближче
Наше боєвище...

Важко, душно, пітьма груба,
Лютній бій...
Ось-ось, люба,
Жде мя може згуба.

А як гинуть, то самому!
Голос твій
З бою-грому
Звав би мя до дому.

Тож не плач! Очиць, мов зорі
Пожалій!
Згасне векорі
Блеск їх у сліз морі.

Розійшлись, мабуть по волі
Судьбінній
Наші долі,
Мов дороги в полі.

VIII. К. П.

Гарна дівчино, пахучая квітко!
Оком і словом стріляєш ти мітко
В серця чутливий потайник укритий, —
Хто тебе бачить, той мусить любити.

Тільки ж не гнівайсь за щиреє слово:
Світ і жите ти береш поверхово,
Мислиш, хто спів твоїй полюбить і очи,
Той вже нічого на світі не схоче.

Сли для очей і для нісені твоєї
Клине він все, боротьбу за ідеї,
Працю для тих, що їх тиснуть окупи —
Вір міні, серце, не варт він любови.

Сли ж крім очей і крім слова дзвінкого
Ти не даси єму в житті нічого,
В бій не закрієш і ран не загоїш,
Вір — і сама ти любови не стоїш.

Блеск чарівничий очей потускліє,
Змінить ся голос і спів заїміє, —
Сли ж в твоїм серці і думці пустинно,
Чим ти тоді причаруєш, дівчино?
1883.

IX. Олі.

Коли часом на вулиці побачу
Вдову убогу, сиротя мізерне,
Що к мині руку простяга жебрачу,
В німім благанні очі к мині зверне,

Тремтить в лахмітю, босе на морозі,
Слотою біте й гордуванєм ситих, —
Огнем на серце канають ті сльози,
Той жаль голодних, нищих і невкритих.

І думаясь міні: Не довго може,
Коли мене важка прийме могила,
І ти отак підеш на роздороже
О хліб просить, моя дружино мила!

І зжовкне, звяне те лице, що нині
Так любим сьнявом, щирістю ясніє,
Погаснуть очі, що сміялись к міні,
Жура звалить тебе, моя надіє!

І діти наші — ох, аж серце вяне! —
Слотою біті, босі, у лахмітю
На сльози й горе непросвітно-тьмяне
Як сиротята геть підуть по світу.

І тайком я, тремтячою рукою
Остатній гріш їм ткну, й гадаю: Може
Хтось змилюєсь колись і над тобою,
І сиротятам нашим допоможе.
1886.

Х. О. О.

„Сумоглядні ваші співи,
Все лиш горе та неволя,
Мов нема ніяких цвітів
Крім бодяча серед поля.

„Чорним вкривалом жалоби
Ясне небо ви закрили,
В людських серцях горе, злобу
Й зопсуйте лиш ви відкрили.

„Зависти пожар зловіщій
Серед люду ятрите ви,
Замість радощів, любови
Всіх до бою зоветé ви.

„Брудом буденним сплямили
Чисту красоти святиню,

Ви в шинок з висот небесних
Затягли пісень богиню!

Так гнівним говорять словом
Ситі судді естетичні
І ридують, що засохли
Давні хвилі поетичні.

„Висхли хвилі, заніміло
Чистеє вітхненія слово;
Як не ми єго відновим,
То не віджкє на ново“.

Хухають вони і шепчуть
Естетичні формули,
Крають, латають і ліцлять
Світ будущий із бібули.

А жите їде своїм ходом.
Хвиля мисли, хиля духа
Розливаєсь, їїх риданя
Ані формул їїх не слуха.
1881.

XI. Тетяна Ребенщукова.*)

Старці і книжники грізно накинупись
Каменувати тебе:
Всіх їїх некритая, невідсолоджена
Правда по серці скребе.

Горе сердечнеє, людське, великеє
Серць їїх не ткнуло брудних:
Те лиш їїх гніває, чом так без страху ти,
Прямо ставш перед них?

*) Героїна звісного оповіданя М. Павлика.

Чом так покiрно, так тихо, так прямо ти
Йдеш, куди серце веде,
Йдеш не на роскошi, йдеш, хоч виразно ти
Бачиш там горе блiде?

Чом не навчилась ти нiжностей, хитростей,
Пiдлостей свiтських жiнок,
Чом ти закинула мову нiх, клятви нiх,
Пути звичаїв, думок?

Чом ти їм совiсть i серце поставила
Перед фальшивим лицем:
Хочеш, отверто, свобiдно те дiяти,
Що вони дiють тихцем.

5 апр. 1880.

ХІІ. Гриць Турчин.*)

Муштруй ся, рекруте небоже,
Слiзми оруже обливай!
Хились, корись, а тiлько, брате,
Оружя з рук не выпускай.

Учись владати ним, учи ся
Стрiляти цiльно i в лице
Безстрашно смерти заглядати:
Важкого бою час iде.

Прийдеш за правду твердо стати
Хлоп в хлопа i плече в плечi,
Прийдеш на ворога стрiляти
I кров рiкою потече.

На вiковiчну неволю,
Понижене i гнет твердий,
На зло, що наче гадь неспта
Ссе кров iз людськiсти грудий

*) Герой вiрши про рекрутське житє (Молот, стор. 1—8), написаної селянином Романом Гудзманом.

Приїдешь стріляти й не одному
Жите покласти в боротьбі.
Учи ся ж рекруте, хоч прикро
Нераз приходить ся тобі!

Учись, щоб був ти сильним мужем,
Як засвітає день новий!
Учись, щоб в ряд ти став готовим,
Як крик роздасть ся боєвий!

7 апр. 1880.

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЄ.

I.

Но довгим, важким отупінню
Знов трискає хвиля пісень,
Неначе з під попелу разом
Язиками буха огонь.

Що щастєм, спокоєм здавалосьь,
Те попелу тепла верства,
Під нею жагі і любови
Не згасла ще іскра жива.

Не згасла ще, тліла, ятрилась,
Помимо сліз моїх росн;
Та вітер повіяв і попіл розвіяв —
Тепер ти огонь той згаси!

Ні годі! Не буду гасити!
Най бухає грішний огонь!
І серце най рве ся, та вільно най лє ся
Бурливая хвиля пісень!

II.

Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне.

І в груді щось метушить ся, немов
Давно забута згадка піль зелених,
Весни і цвітів — молода любов
З обійм виходить гробовіх, студених.

Я чуюсь сильним, чую ся свобідним,
Мов той, що вирвав ся з тюрми на світ;
Веселим чуюсь, щирим і лагідним,
Яким я був за давніх, давніх літ.

І по при тебе йдучи я дрожу,
Як не дрожав перед грізнов судьбою;
В твоє лице трівожно так гляджу,
Що впав би, знать, ось-ось перед тобою.

І як би слово прорекла ти к мні.
Я-б був щасливий, наче цар могучий;
Але здаєсь, що в тій самій хвилині
З очей би сліз потік полляв ся рвучий.

Не знаю тя, ні брат я твій ні сват,
І приязнь мусіла б нам надокучить,
В житю мабуть ніщо нас не сполучить,
Роздільно нам прийдеє і умирать.

Припадком лиш нераз тебе видаю, —
На мене ж невно й не зирнула ти,
Та прецінь аж у гріб мні, — се знаю —
Лице твоє прийде ся донести.

1882.

III.

Не боюєь я ні Бога, ні біса,
Маю серця гіпóтеку чисту;
Не бою ся я й вовка із ліса,
Хоч не маю стрілецького хисту.

Не боюєь я царів держилюдів,
Хоч у них є салдати й гармати,
Не боюєь я людськіх пересудів,
Що потрафлять і дúшу прошпати.

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко
Не лякає мене ні крихітки ;
Я люблю те рум'янеє личко
І розіскрені очі красітки.

Лиш коли на те личко чудове
Ляже хмарою жальсісна туга,
І болюще дрожанє нервовє
Ті усточка сціпить як шаруга.

І докір десь у горлі пропаде,
У знесилі опустань ся руки.
І благає підмоги, поради
Прошибаючий погляд розпуки, —

Оттоді моє серце стискає
Мов кліщами холодна тривога.
Біль німий мене більше лякає,
Ніж веі громи й злих сил перемога.

IV.

За що, красавице, я так тебе люблю,
Що серце тріпаєсь в грудях несамовито,
Коли проходиш ти повз мене гордовито?
За що я тужу так і мучусь і терплю?

Чи за той хід гордій, за ту красу твою,
За те таємне щось, що тліє полускрито
В очах твоїх, і шепче : Ту сповито
Живую душу в пелену тісну?

Часом здаєсь міні, що та душа живая
Квилить і тріпаєсь — тоді глибокий сум
Без твого відома лице твоє вкриває.

Тоді-б я душу дав за тебе. Та в ту ж мить
З очей твоїх мигне злий наєміх, гордість, глум —
І відвертаюсь я, й душа моя болить.

V.

Раз ми здибались злучайно,
Говорили кілька хвиль:
Говорили так звичайно,
Мов країни, що нечайно
Здиблють ся за п'ять сот миль.

Я питав про щось такеє,
Що й не стоїло питать,
Говорив щось про ідеї,
Та зовсім не те, не теє,
Що хотіло ся сказать.

Звільна, стиха ти, о пані,
І розсудно річ вела:
Ми розстались мов незнаї,
А міні ти на прощані .
І руки не подала.

Ти кивнула головою.
В сінях скрила ся як стій,
Я ж мов одурілий стою
І безсильний за тобою
Шлю в догони погляд свій.

Чує серце, що в тій хвилі
Весь мій рай був тут-отсе.
Два три слова щирі, милі
І горячі були б в силі
Задержать его на вес.

Чує серце, що програна
Ставка не поверне знов.
Щось щемить в душі, мов рана:
Се блідая, горем п'яна,
Безнадійная любов

VI.

Так, ти одна моя правдивая любов,
Та, що не суджено в життю їй вдовольнить ся;
Ти найтайнішее бажанє, що поров
Підносить грудь, та ба, ніколи не сповнить ся.

Ти той найкрасший снів, що в час вітхненя снить ся
Та ще ніколи слів для себе не найшов ;
Ти подвиг славний той, що я-б на него йшов,
Слиб віра в мні була й могучая десниця.

Як згублену любов, несповнене бажанє,
Невнеспіваний спів, надесьльнее стражданє,
Як все найвнешее, чим душу я кормлю,

Як той огонь, що враз і гріє й пожирає,
Як смерть, що убива й від мук ослобоняє,
Оттак, красавице, і я тебе люблю.

VII.

Твої очи мов те море
Супокійне, світляне :
Серця мого давнє горе
Мов пилінка в них тонє.

Твої очи, як криниця
Чиста на перловім дні,
А надія мов зірниця,
З них проблескує міні.

VIII. „Не надій ся нічого!“

Як ти могла сказати се так рівно,
Спокійно, твердо? як не задрожав
Твій голос в горлі, серце в твоїй груді
Битєм тривожним не зглушило ті
Слова страшні : „Не надій ся нічого!“

Не надій ся нічого ! Чи ти знаєш,
Що ті слова — найтяжшая провина,
Убийство серця, духа і думок,
Живих і ненароджених? Чи в тебе
При тих словах не ворухнулася совість?

Не надій ся нічого! Земле мамо!
Ти світе ясний! Темното нічна!
Зірки і люде — чим ви всі тепер?
Чим я тепер? О чом не пил бездушний?
Чом не той камінь, не вода, не лід?

Тоді-б не чув я пекла в своїй груди,
І в мізку мойім не вертів би нор
Червяк неситий, — кров моя кіпуча
В горячці лютій не дзвонила-б вічно
Тих слів страшних: Не надій ся нічого!

Та ні, не вірю! Злуда, злуда все!
Живущої води в наїй міні
Ти долила, а жартом лиш сказала,
Що се отрута. Бо за щож би ти
Могла вбивать у мене душу й тіло?

Ні, ні, не вірю! В хвилю ту, коли
Уста твої мене вбивати мали, —
Лице твоє бліде, трівожні очі,
Вся стать твоя тремтяча мов мімоза,
Все мовило міні: Не вір! Не вір!

Ти добра, щира! О, не ошукаєш
Мойого серця гордості лускою!
Я зрозумів тебе! Ти добра, щира!
Лиш бурі світа, розчаровань муки
Заволокли тебе отсим туманом.

І в серці своїм знов я чую силу
Розсіяти туман той, теплотою
Чутя і жаром думки поєднати
Тебе в житєм, — і в відповідь тобі
Я кличу: Надійсь і кріпсь в борбі!

IX.

Я не надіюсь нічого
І нічого не бажаю —
Щож, коли жию і мучусь,
Не вмираю!

Щож, коли гляджу на тебе
І не можу не глядіти,
І люблю тебе! Кудик те
Серце діти?

Усміх твій неначе сонце
Листє покріпля зелене,
А зйідає штучну краску —
Смій ся з мене!

Я не надіюсь нічого,
Але як бажаня сперти?
Не бажать життя живому,
Тільки смерти?

Жиймо! Кожде своїм шляхом
Йдім, куди судьба провадить.
Здиблемось колнсь, то добре,
А як ні — кому се вадить?

X.

Безмежнеє поле в сніжному завою,
Ох дай міні обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підомною,
І в серці нестерпнії болі.

Неси-ж мене коною по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє.
А чень утечу я від лютого болю,
Що серце міні розриває.

XI.

Як на вулиці зустрінеш,
То мене минаєш ти.
Добре робиш! Спільним шляхом
Не судилось нам іти.

Йди на право, я на ліво
Шлях верстатиму в тумані,
І не здиблемось ніколи,
Як дві краплі в океані.

Як в дорозі здиблю горе,
Що тобі несе свій дар.
Сам єго до себе справлю
І приїму єго тягар.

А як щастє часом схоче
В мою хату загостить,
Я єго до тебе справлю,
Най голубком полетить.

Що міні без тебе щастє?
Звук порожний і мана.
Що міні без тебе горе?
Щезла і єму ціна.

Наче крапля в океані
Розпливусь я, потону:
Ти гуляй на сонці, пані,
Я-ж спадатиму ко дну.

XII.

Не минай з погордою
І не смійсь дитя!
Може в тім осміянім
Суть твого житя.

Може в тім зневаженім
Твого щастя карб,
Може в тім погордженім
Є любови скарб.

Може сміх твій ницішний
Срібний та дзвінкий
Стане в твоїй памяти
За довір гіркий.

XIII.

Я нелюд! Часто щоб зглушить
У серці люту муку,
Я чистий образ твій убить
Знимав проступну руку.

Я з вулиці болото брав,
Каміне кременисте,
І кидав ним у образ твій
В лице твоє пречисте.

Я мов безумний лютував,
Мов п'яний у нетямі,
Хоч чув, що власне серце рвав
Злочинними руками.

Та як минув скажений дур,
Я чувсь брудний, недужий,
А образ твій яснів в душі,
Мов сонце верх калюжі.

XIV.

Неперехідним муром поміж нами
Та доля стала, мов два судна море
Розносить нас між двома берегами,
Моя ти ясна, хоч холодна зоре!

Ще здалека слідить тебе мій взір...
Твій свіжий слід я рад би цілувати,
І душу тим повітрєм наповати,
Що з твоїх уст переплило в простір.

І щезла ти. Мов в лісі без дороги
Остав ся я. Куди тепер, за чим?
Підтяті думи, не провадять ноги,
А в серці холод... Дим усе те, дим!

XV.

Нераз у сні являє ся міні
О люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращі хвилі юної любови.

Він надомною хилить ся, страшні
Полощить мари... З трепетом, без мови
Я в тіі очі знов гляджу сумні,
Що жар колись ятрили в моїй крові.

І на моє бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну як змня,
І в серці втищує всі думи й муку.

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилить ся й без слів, без звуку
Моргає: Цить, засни! Я смерть твоя!

XVI.

Так сталося! В труні металевій нині
Ота рука поганая спочила,
Що ген-то, в добрій чи лихій годині
Нає розлучила.

Я бачив, як єї зашрібували,
Вложили в склеп і привалили камінь,
Цементом залішили й прикопали —
Значить, і аміні.

А ти стояла з близька у жалобі,
Заплакана, хоч сльози ті лиш з ока
Текли, чутя ж не зрушило з-глибока
Те, що в тім гробі.

Ще душно, я-ж стояв увесь холодний
Близь тебе й німо на сей гріб дивив ся.
Мов хмара з вітром, так в уяві бив ся
Засуд народний.

Хто вбив живу ю душу і перед смертю
За вбійство смертну не відтерпів муку,
Той по смерті в могили розпростерту
Простягне руку.

І з твоїх сліз, з лица твого блідого,
З очей, що скрились у важку жалобу,
Я хтів діяти, чи та рука померша
Простягнесь з гробу?...

XVII.

Я не кляв тебе, о зоре,
Хоч як сильно жаль мій ріс;
Насміх твій і власне горе
Я терпливо переніс.

Та боюсь за тебе дуже,
Бо любов, то мстивий бог,
Як одно єї зневажить,
Любить мстить ся на обох.

Як сміючись ти вбівала
Чистую любов мою,
Чи ти знала, що вбиваєш
Все, чим в світі я жию?

Чи ти знала, що руйнуєш
Щастя власного підклад,
Те, чого жите так мало
Звикло всякому вділять?

Чи ти знала, що небавом —
От мов раз махнуть пером, —
Ти нераз заплачеш гірко
За потоптаним добром?

XVIII.

Ти плачеш. Сліз гірких потоки
На твоєму лиці блідому
Линяють слід свій — не глибокий,
Та замітний вже оку мому.

Ти плачеш. Ти, що відіпхнула
Любов мою, мов сиротину,
Тепер надармо просиш, ловиш
Любови хоч би крапельну.

Твоєю дивною красою
Надармо всіх маниш ти к собі:
Се труп убитої любови
Не допуска любови к тобі.

І марно линуть, марно гинуть
Літа найкрасші молодії:
Ти пам'ятник живий, небого,
На гробі власної надії.

XIX.

Я не жалуюсь на тебе, доле!
Добре ти веда мене, мов мати.
Таж сли хліб родіти має поле,
Мусять плуг квітки з корінєм рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі
І квітки зітхають у сконаню --
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглубляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівцею й тихо сієш
В чорні скиби і незрелі рани
Нове сімя і пові надії
І вітхнеш в них дух життя румяний.

XX. Привид.

Холодна ніч. Спокійно, важко, звільна
На місто сніг вохкий паде й паде,
З густої тьми журба якась могильна
Вихилює лице своє біде.

Лямпи горять. Колеса світляні
Довкола них стіснулись, меркотить
Кровавий блиск. Невачі сонні мрії
Фіакри мигають і гинуть в мить.

На тротоарах ще прохожих сила:
Ціліндри, шуби, модні боа дам
І драні лахи — ріжнобарвна хвиля
Пливе, гуде, спираєсь тут і там.

І я в юрбі сумний і одинокий
Пливу безвладно, щоб від власних дум
Втекти, та невідступний і глибокий
У серці все несесь зо мною сум.

І наче той, що тоне і в знесилі
Шукає гильки, корня, стебелця,
Так я між лиць тих в пестрій людській хвилі
Шукаю щиро-дружного лица.

І враз я здеревів і стрепенув ся,
Щось горло стисло, в груди сперло дух,
Втікати бажав, та не поворухнув ся,
Мов оглушив мене важкий обух.

То не обух! То йшла передомною
Висока постать, пряма і струнка,
Оглянулась, хитнула головою,
Моргнула на прохожого панка.

Оглянулась ще раз. Великі очі,
Глибокі, темні, мов та чорна ніч.
Зустрілись з моїми й в бездонній ночі
Пропали. Двоє їх спішило прич.

А я стояв мов стовп. Юрба юрбою
Мене тручала, штовхала раз в раз,
Та я не чув ні холоду ні болю,
Мов огник свідомости в мні погас.

„Вона!“ Із уст одно те слово присло,
Та в нім була магічна міць страшна;
Мов камінь млиновий за шню тисло
Мене одно се словечко: „Вона!“

Вона, ся гарна квітка „сон царівни“,
Котрої розцвітом втішав ся я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й доси п'яна ним душа моя.

Вона, котрій я все бажав віддати,
Весь скарб душі, всі думи, всі чутя,
Котрої слід я рад був цілувати,
В котрій вбачав красу і ціль буття.

Та, що мене одніським словом своїм
Могла героєм, генієм зробить,
Обдарувать надією й спокоєм,
Заставить все найвишесє любити —

Та, що в руці від раю ключ держала,
Вона єго закинула в багно,
І чарівноґо слова не сказала...
Чи хоч в душі гризе єї воно?

Не словом — рухом, поглядом холодним
Мене зіпхнула в темний рів без дна.
Лечу... тону... Та там, в низу, в безодни
Хто єе пропаший, стоптаний? Вона!

Стій, привиде! Скажи, яка неволя
Тебе зіпхнула з радієних вершин?
Хто смів красу й пишноту сєго поля
Втоптать в болото і з яких причини?

Чи голод, холод і сирітєтва сльози,
Чи та жага, що серце рве й скребе,

Що хилить волю як та буря лози,
На сей торг ганьби вишхнула тебе?

Постій! Постій! Я вмю се відчутти,
Моя любов не згасла ще, горить,
Зуміє райський ключ зо дна добути,
Зуміє рай запертий отворить.

Не чує! Щезла з ним у п'ятьмі ночі,
Лиш вид єї прошиб мене як ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було б в душі ясніш і спокійніш!

Відень 6 нояб. 1892.

Е п і л о г.

Розвійте єя з вітром, листочки зівялі,
Розвійтесь мов тихе зітханє!
Незгоєні рани, невтишені жалі,
Замерлеє в серці коханє.

В зівялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чутя скарб багатий
В ті вірші нескладні вкладаю?

Ті скарби найкрасні душі молоді
Розтративши марно, без тямі,
Жебрак одинокий на зустріч недолі
Піду я сумними стежками.

О С II.

I.

Ми оси, ми оси!
Хто любить приноси,
Хто любить чуже
До себе горнуй,
Хто голых стриже,
Хто вміє тягнути
З робучих людей
Остатнюю свитку,
Спрітських дітей
Здирає як липку.
Хто надто турбуєсь
Суєдським добром,
Нехай нас нильнуєсь,
Бо тьемо жалом.

Ми оси, ми оси!
Хто кльоцом і доси
Чяпить у багні,
Освіти лякаєсь,
Сучасні огні
Клине, проклинає,
Хто рідний наш край
Твердою стіною
Неначе Китай
Бажає обдати,
Ужвою міцною
Наші поступи скувати,
Плащем єзуїтським
Нам сонце затьмить,
Туманом несвіцьким
Нам бакн забить,

Най стихне й не рухаєсь,
Най геть біжить ціло,
Бо швидко почухаєсь
Там де й не свербіло!

20 марта 1893.

II.

Був у нас мужик колись,
Що їв хліб і сало,
Днесь такі перевелсь,
Хліба всім не стало.

Був і піп у нас колись —
Працював як люде,
Днесь такі перевелсь,
І вже їх не буде.

Був співак у нас колись,
Що співав „Буй-Тура“,
Нині в него, подивись,
Банко-агентура.

Твердоруський був колись
З чорним піднебінєм,
Нині смирним став, дивись,
Ляцким сотворінєм.

Народовець, прогрессіст,
З кутасом мав шапку,
Нині смирний канцеліст
Лиже старшим лапку.

Вільнодумець, що робив
Богу все обекції,
Нині смирно йде, ади,
В Юр на реколлекції.

Боже, що за дивний світ.
Що за переверти!
Чи сміятись, чи жалить,
Чи просити смерти?...

1881—1893.

III.

З голоду й нужди вмирає мужик,
Крадіж, рабунки, весь край — один крик.
Мати вбиває голодну дитину,
Батько кидає кохану родину,
В Росію, Молдавію тягнуть плачучії
На заробітки отарами люде...
Радьте, розумні! Ратуйте, маючіі!
— Якось то буде! Якось то буде!

Поле мужицьке в жидівські йде руки,
Школи мужицькі не сіють науки,
Але незгоду й ненависть народну;
Слово правдиве і думку природну
Тривлять газети, хорти мов летючіі,
Право, сумліне потоптані всіюди...
Радьте розумні! Ратуйте, могучіі!
— Якось то буде! Якось то буде!

1880.

IV.

Послухай, сину, що премудрість каже:
Коли два стільці маєш до вибору:
Тут кóристь власну, тут святу лояльність,
То на обох старай ся разом сісти.
І будь неначе те теля покірне,
Що сее дві мамі за своєю покору.
Та ще мудрійшим можеш показатись,
Коли столець лояльности поставиш
На кóристи столець, і аж на верха
Сам сидиш, виший понад тих нездарів,
Що на самих худих лояльних стільцях
Сидять, худі мов сім коров з Ёгниту.
Амінь, амінь, кажú тобі, мій сину,
Що не худі товстих зїйдять корови,
Але товсті худих зїйдять з кістками
І не подохнуть, тільки потовстїють.

1881.

V. „Хлібороб“.

Гей хто на світі кращу долю має,
Як той що плугом святу землю оре?
Святую землю в банку заставляє,
В довги впадає як в бездонне море,
І поти бєся, аж остатня рація
На него спаде — ґрунту ліцітація,
І поки в найми не пошкандибає —
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей хто на світі кращу долю має,
Як той, що вірно цісареві служить,
В касарни нишком рід свій споминає,
Зігхає нишком і клине і тужить,
Махає „гвером“, в „ґліді“ машерує,
На варті мерзне, в „шпангах“ креперує,
В „ібунках“ пріє, „коміснях“ снідає —
Гей хто на світі кращу долю має?

Гей хто на світі кращу долю має.
Як той, хто щирим патріотом зве ся,
Податки точно рік за рік складає.
Шанує власть, перед жандармом гне ся,
Цілуєсь в возним, і хоч дуже бідний,
Як треба дати, дасть і гріш послідний,
А на що, за що дав — і не питає —
Гей хто на світі кращу долю має?

Гей хто на світі кращу долю має.
Як той, що все лиш ту науку чує.
Що тільки бідних Господь Бог карає,
Що ласка божя тільки богачу є,
Що чорт усюди чоловіка куєнь,
А бідний все в покусі впасти муєнь,
Що хлоп лінюх, п'яниця і св... є —
Гей хто на світі кращу долю має?

1880.

VI. „Ужас на Русі“.

Лихо, сусідо! Ой горе нам, свату!
Світ вже кінчить ся! Вже буря гуде!
Чув ти? На нашу нещасную хату,
Кажуть, страшная змора іде.

Десь проявились якісь нігілісти —
Кажуть, що се людодіди, хочать
Русь нашу матінку з кашею зійсти,
Перевернути тепершній лад.

Все перевёрнуть у пиз головами:
Учні професора стануть навчать.
А як азбуки не вміє — різками,
Як він їх нині, будуть єго прать.

Вірні тоді парастас будуть править,
Але поклони під битиме сам;
Купчие над склепом сей напис поставить:
„Хто дасть найменше, товар єму дам.“

Суд буде також для них відповідний:
Неук судитиме вчених панів.
Хто вкрав а хитро, той вийде свободний,
В цюпу, хто вкрасти хотів а не вмів.

Красти, ощукувать всім буде вільно.
Чесний заробок — отес буде встид.
Злодія зловини в коморі — постій-но!
Злодій тебе до уряду тащить.

Не хлоп державі з кровавого поту
Буде як доси податки зносять,
Але держава за хлопську роботу
Премії буде рік річно платить.

Волі назадники стеклі запрагнуть,
А ліберали єі проклинуть,
Взад поступовці мов раки потягнуть,
Прямо вперед невидюці підуть.

Вівці муть, кумочку, пастиря пасти,
Яйця муть, кумочку, курку учить;
Люде легальні муть грабити й красти,
Чесних почнуть злодіяки тіснить.

Горе, сусідо! Ой лихо нам, свату!
Світ вже валить ся! Тріщать вже стовпи!
Треба покинуть і жінку і хату
Та вандрувать на кубанські степи.

14 дек. 1880.

VII. 3 екзамену.

З іспитової комнати
Вибіг лютий кандідат;
Збіглось в сінях товариство
І давай єго питать:

„Ну, а що, ти здав екзамен?
Маєш вчительський діплом?“ —
Він мовчить, лиш чорна хмара
Висить над єго чолом.

Далі каже: „Ні, камратя,
Правди нині не зійськать!
Той професор зоології
То тиран і лютий кат!

„Три завдав міні питання,
Як закон йому велить,
Два я знав, не знав одного
І він смів мене спалить!

— „Був ти у саду? — питає.
— „Був — говорю сміло я.
— „Бачив ти пчолу? — питає.
— „Бачив — кажу сміло я.

— „Кількож ніг пчола та має?
— „Ніг я їй не рахував.“
І за се одно питанє
Спик мене, бодай пронав!“

13 септ. 1888.

VIII. Ботокуди.

В февралі і марті 1880 року під сям заголовком написав я був невеличку сатиричну поемку, в котрій під назвою Ботокудів оеміав звісну часть нашої галицько-руської інтелігенції і деякі моменти з єї історії від 1848 року. За радою М. Драгоманова я не друкував єї досі. Прочитавши тепер рукопись я побачив, що друкувати єю поемку в цілости не стоїть, хоч деякі єї уступи і досі не стратили інтересу. Не хотячи перероблювати цілости в дуєї теперішніх моїх поглядів політичних і артистичних, я зважив єя подати тут тільки деякі шматочки моєї поеми, зліплюючи їїх у одно коротенькими прозовими переповідками того, що проуцено. Поема починаєсь апострофою до Музи:

Музо, мученице бідна,
Не від вчора, не від нині
В повітуху зеленугів
Здеградована з богині!

Кождїй зве тя, з того часу,
Як Гомер ще довгообразнїй
Запросив тя скандувати
Гексаметри для гімназїй.

Гей, се давня, давня штука,
Ще тоді дівчам була ти, —
Та як з рук до рук пішла,
Стало чорт зна що з дівчати.

І багато ти, небого,
Ой багато нагрїшила,
І недородків ти много
На сей свїт понаводила.

Дцесь в кого лиш є пустая
Голова а повне пузо
І ліниві руки, зараз
Кличе к тобі: Музо! музо!

І через таких то ти
Віру стратила, небого —
Дехто нині вже за тебе
І гроша не дасть дурного.

Жаль міні тебе, та щож —
Старість, бач, не радість! Лихо
Молодити ся старому,
Лише вже сидіти тихо.

Я як ні, то не до співу,
Не до любощів, причудів,
Не до вигадок би братнєх.
А до серйозних трудів.

Далі йде коротка характеристика краю Ботокудів: з погляду
єх остатніх

В краю тім жиють при купі
В сумішку троякі люде:
Неприятні елементи,
Бидло й праві Ботокуди.

Під „неприятними елементами“ розуміють ся Поляки, котрих
характеристика кінчить ся словами:

Діл їх якомь не видати,
Лиш страшніи чути вісти,
Що всіх правих Ботокудів
Вони раді б в каші зійести.

Бидло — що сказать про него?
З масти сіре, йість невпинно
(Як є що), спить, робить, родить.
Ну, і Богу душу винно.

Але третій люд — герої,
Просвічені, грубо вчені:
Не живлять ся лободою,
А щодень йідять печені.

Ботокуди, то підпори,
То стовпи порядку й віри:
Латають усім сумліня,
А в сорочці роблять діри.

Ботокуди, то борці:
Бють ся сміло, мов Горації
О посади, адюнктури,
О стипендії та дотації.

Ботокуди — ціцерони,
Ботокуди то артисти:
Як говорять — то з амбони,
Як співають — акафисти.

Ботокуди — лікарі!
На нервовую дразливість
Бидла мають ліки: піет
І святую стремезливість.

Ботокуди — педагоги:
Щоб у бидла відібрати
Вею охоту до науки,
Требника дають читати.

Ботокуди — мудрі люде!
Що там ваші європейські
Ліберали, націонали —
Кращі в нас свої, рутенські.

Не хвали ся ж ти, Європо!
Шкода твоїх праць і трудів!
Що там маєш, те і маєш,
Та не маєш Ботокудів.

Другий розділ оповідає про початок Ботокудів. Стан краю перед 1848 роком характеризує ся такими словами:

Кажуть люде: з початку
Світ тонув у тьмі кромішній:
Звѣрха уносивсь канчук,
В низу гнулись душі грішні.

Грішні душі, просте бидло
Гнуло в праці карк свавільний,
А канчук гуляв свобідно,
Лад піддержував суспільний.

І тиша була. Міг кождий
Преприємно проживати,
Хто при свисті канчука
Мав охоту танцювати.

Надійшов 1848 рік, „дивний гедзень на народи“, бидло розгубило ся, каичук пропав, а в Галячіві урядник Ветидіон, по словам неприязних елементів, патворив Ботокудів.

„Ну, та звісно, Ветидіон
Не був Бог, то й ті особи,
Що він натворив, не мали
Й крихти людської подобі.

„Руки в них — лишнь к собі горнуть,
Рот кричить лишень, чоло
З міді й юхту, ані мізку,
Ані серця не було.“

Против такої клевети протестують праві Ботовуди горичо.

„Брешете, щоб Ветидіон
Не на людську подобу
Сотворив нас і за те
Гріх тяжкий поніс до гробу.

„Не якийсь там Ветидіон
Сотворив нас мов нелюдство,
А сам пан Біг сотворив
Нас і наше ботокудство.

„І з поміж усіх народів
На землі лиш ми єдині
Так як виїшли з рук господніх,
Так лишили ся й до нині.

„Так, до нині ми лишились
З серцем, з розумом дитини,
Наче вчора духом своїм
Оживив нас Бог із глини.

„І та глина — ми то чуєм —
В нашій ще лежить істоті,
Вічно нас манить і тягне
В ріднім бабратнєх болоті“

Коротко розказано далі важніші факти від р. 1848: Завязанє „Ботокудської Ради“ і заснованє „Голодного Дому“. Докладніше описано мало звісний епізод з гербом сеї іаституції.

Славна „Ботокудська Рада“
Аж спотіла вся в утомі
Три дни радивши, який би
Герб дати на „Голоднім Домі“.

Три дни радять — годі вразить!
Вже четверта днина чеше,
І урадили такий герб:
Злотий пес на сонце бреше.

Рік робили того пса,
Рік несли, а рік ставляли.
„Стійже тут на нашу славу
І бреші!“ вони сказали.

І стоїть той лютий пес
На „Голоднім Домі“ й доси.
Став на ковбицю ногами
І до сонця морду зносить.

І сидить в „Голоднім Домі“
Ботокудська рада й доси,
Против мрій, думок, теорій
Сміло голос свій підносить.

Але тихо ясним небом
Сонце радісно пливе, —
В ботокудській тихім краю
Племя родить ся нове.

Племя люте і безбожне,
Що смієсь з отих героїв,
Із стовпів тих ботокудських
І з покори їх старої.

Але біс їм, тим новим!
Не вони нас тут обходять.
А ті древні Ботокуди,
Що діла великі плодять.

Бо чень кожний догадаєсь.
Що на неї вони не стали.
Але далі в світ широко
Ботокудство прославляли.

Правда, не той золочений,
Що на дах аж виліз сміло,
Безперечно й неохійно
Був найвищесєє їх діло.

Више вже не йшли вони,
Та за те в недовгій хвили
В шир і вдовж усю країну
Наче морські хвилі вкрили.

Про широку ту діяльність,
Що лилась, мов ріки з моря,
Ось яке в той час писала
Славна „Ботокудська Зоря“.

„Слава Богу, час минає!
Не то диво, що минає,
А то, що збудившись раз,
Наш народ вже не дримає.

„Не дримає і не спить,
А кріпить ся і ликує,
Славить Бога і монарха,
З ворохобників кепкує.

„Бог нам дав жите і здоровлє,
Цар --- руїни з академії,
Ще як би нам хто дав грошей,
То були би ми в Едемі.

„Ми лояльні! Ми за волю
Шабельками не махали, —
Що дали, ми брали смірно,
Ще й у ручку цілували.

„Ми тверді, бо мов скала
Стоїмо на віри ґрунті.
В вірі вся будучність наша,
А не в вільнодумнім бунті.

„Ми й учені! Ще дяки
Нас псалтир читати вчили:
З книг святих вся мудрість наша,
А плювать нам на машини.

„Ми великі! Сян і Буг
І Дністер наш безконечний,
Се границі наші! Тут
Ботокудський край сердечний.

„Для своєї вітчизни
Ми дамо без тіла душу,
Ми в огонь підем за неї,
В воду, найрадше на сушу.

„Таж вона, богата й щедра,
Не залишить нас ніколи, —
Ми не лишимо її,
Аж доробимось поволі.

„Доки молоком і медом
Ти пливеш, наш рідний краю,
Доки весело, в достатку
Череда твої гуляють —

„Доти й ми усе при тобі,
Невідступні патріоти,
Аж дійдемо — ми до панства,
Ти — до голої голоти“.

Слідуючий розділ поеми описує найважливіше діло Ботокудів
— славну битву за азбуку.

О преславні Ботокуди,
Деж я гідних слів найду,
Щоб як слід ізвеличати
Вашу першу боротьбу!

Ні давніше, ні пізніше ви
Не робили тільки гуку,
Як тоді, коли вела ся
Славна битва за азбуку.

Неприявні елементи,
Люд підступний і завзятий,
Ваші найлюбіші букви
Ъ, ы вам хтіли взяти.

Ба, не лиш ь, ы, ъ,
Вею кирилицю забрати
Хтіли, а за те накінуть
Альфабет латинський клятий.

Ще в додатку величались :
„Ми не вороги вам, де там!
Ми лиш просвітити раді
Ває латинським альфабетом.

„Таж слова всі ботокудські
Альфабетом мож писати,
А тоді писаня ваші
Буде світ увесь читати“.

Але ви, герої добрі,
Не дали сим піддуритись,
Бо вам преці йшло о те,
Що від всего світа скритись.

„В йорах, ятлх — ви сказали —
Тут вся наша вартість людька.
Вея будучність, сила, слава,
Вея надія ботокудська!“

І ви сміло підняли ся,
Щоб за них до бою стать,
І що сили закричали :
„Згинем за йори та ять!“

Ви три дни й чотири ночи
Ненастанно так кричали,
Тим часом підпори ваші
Три брошури написали.

В них показано доочне,
Що вся мудрість, всі науки
Всюди і у всіх народів
Почали ся від азбуки,

Що за тим народ усякий
Над всі екарби сего світа
Найвище цінить азбуку,
Бо азбука, то освіта.

Та не тим так Ботокудам
Їх азбука дуже мила.
Але тим ще, що походить
Прямо від отця Кирила.

Правда, що святий Кирило
Ботокудом не родив ся,
В Ботокудії не був
І для неї не трудив ся.

Та єго азбуки ми
Не повинні відчужитись
Раз тому, що він святий,
Міг би в небі прогнівитись.

А по друге, що вона
Тисяч літ уже триває,
І прекрасно від Римлян
Та жидів нас віддаляє.

А по третє, що тоді.
Як єї зробив Кирило,
Нею всі слова славянські
Мож було писать, аж мило.

„Ба, що більш, азбука — верх
Всєї мудрости й науки:
Вся наука й мудрість наша
Не їде далі від азбуки.

„Хай вам ваші академії
І гімназії і школи
Промислові — лиш азбуки
Нам не рушайте ніколи.

„Так, не рушайте азбуки
Нам, кирилиці святої!
Ми за ню й на смерть готові,
Ми, азбучній герої!

„А латинських альфабетів
Ми не хочемо і знати,
Злі вони для нас, бо ми
Їх не вміємо читати.“

Так твердої сили волі
Вороги злякались куці
І лишили Ботокудів
При їх мудрості й азбуці.

Знаменитій обрядовій боротьбі посвячені три розділи поеми,
з котрих тут наводжу тільки дещо.

Найсвятіше в чоловіка —
Сли він Ботокуда хватський —
Крім азбуки є святий
Обряд греко-уніятський.

Та бож обряд се хороший!

.

І таке єго богацтво
І краса єго така,
Що ніхто єго докладно
В повній цілості не знає.

Чи клякати, чи стояти,
Чи раз, два, чи три дзвонити,
Чи „мир православний“, чи
„Правовірний“ говорити,

Як вівтарі будувати,
Як ікони малювати,
Чи пошам лице голити,
Чи їм бороди держати --

Все те вкрите тьмою спорів
Ритуально-догматичних,
Все те тягне до таборів
Папських або схізматичних.

Несприятні елементи при помочи звісної польської інтриги
роздувають ці спори для ослаблення Ботокудів. Ті спіймали ся на
своє принаду.

Мов на знак: одні в церквах
Всі дзвінки покасували,
Другі знов позаводили
Ще й органи та цимбали.

Почали ся спори — зразу глухі, далі по газетах,

А в кінці ревноли крики,
Свари, лайки, що аж страх —
По соборчиках, каснах,
По пиварнях і шинках.

Роздала ся давна пісня:
„Зрада! Шизма! Гейже! Гала!“
Декуди отверта навіть
Револуція настала.

Як характерний епізод тої боротьби введена історія о. Нещасного Филімона.

У турецькім здиханаті
В горах, борах з всіх сторон
Жив преславний Ботокуда,
Звавсь Нещасний Филімон.

Муж великий во язиці,
(Ботокуди всі великі,
Кождїй в чім будь). От закїм ще
Почалсь за обряд крики,

Филімон зібрав до себе
Із цілого здиханату
Ботокудів. Як зішли ся,
Він казав заперти хату,

Заслонити вікна й так
До згромаджених промовив:
„Ботокуди, стережіть ся,
Бо чорт лапку нам зготовив!

„Слухайте, яку покусу
Наводив сам Бог на мене!
Слухайте, й огнем надії
Серце розпалить студене.

„В третій день святого посту
Ляг я, трошка утруджений,
І такий міні нараз
Сон приснив ся божественний.

„Десь немов вхожу́ я в церкву,
Придивляюсь: що за диво!
Не свої якіє ікони
Тай стоїть вся церква криво.

„Ба, гляджу: іде священник,
Причякнув і щось по тихо
Шепче, і лиш раз хрестить ся...
Ов! гадаю, що за лихо!

„Слухаю: органи грають,
Хлопці десь дзвінками дзвонять,
Люде раз в раз то клякають
То встають... Гадаю: „Он як!

„„Певно я в костьолі!“... Ні!
Придивляюсь: край престола
На іконах тут святий
Михаїл, а там Микола.

„Я задеревів. Аж чую:
Роздає ся голос з неба:
„„Най такий ваш обряд буде!““
„„Ні, такого нам не треба,

„„Господи! — відмовив я.
„„Чом, хіба ж вам сей поганий?““
Знов питає голос з неба.
І гудуть при тім органи.

— „Не кажу́ — відмовив я —
Щоб поганий, сохрانی Боже, —
Та сумлінь ботокудське
Зжитись з ним ніяк не може.

„„А як я вам сам накіжу,
Зробите по моім слові?““
— „Господи, ми й против тебе
За свій обряд стать готові!

„Оттоді просьяла церков
Світлом велиім без міри.
І проіє ся голос: „Радуйсь
Мужу камяної віри!

...Так твердого обрядовства,
Як в тім смирнім Ботокуді.
Не було ні в Авраамі,
Ані в Якові, ні в Юді.

...Тож за тебе й через тебе
Весь той рід благословлю я.
Стійте вічно при однім
І співайте аллилуя!

...В вашім краю наїв во вік
Релігійних війн не буде!
Не за віру, лиш за обряд
Ботокудські бійтеся люде.

...І во віки твердо стійте.
Хоч би як враги вас тишли.
Не за зміст, а лиш за форму,
За слова, а не за мшели.

...Мов апостолам, даю вам
Дар пречудний і великий.
Говорити в суміш всіми
Іностраними язиками".

...Тедво втих небесній голос —
Все довкола відмінилось:
З храму щезло все латинство,
Цароославне все зробилось.

...Всі ікони візантійські
З сонцем, місяцем, звіздами. —
Но при мене йдуть єреї
З оттакими бородами.

...Всі по три разі хрестять ся
І поклони покладають,
А трираменні хрести
Де поглянь усюди сяють.

...І сліду нема органів,
Лиш дяків зо сто параз
Прогриміло аллилуя
І тронар на пятій глас".

Із сего сну Нещасний Филмон пророкує будучі напади на обряд, закріває Ботокудів до твердості і сам запускає довгу бороду, о котру опісля закіпає довга і уперта боротьба. Та даремно власти духовні і світські папирають з ріжних боків на Нещасного Филмона — він не піддав ся.

І та борода єго
Історичною зробилась,
Ботокудія на неї
З гордощами вся дивилась.

Навіть чув я, що зложилсь
Ботокуди околичні,
Щоб по смерті Филмона
Заховать на віки вічні

Бороду єго. Є думка,
Щоб немов святії моці
Дать єї в „Голодний дім“
І поставити на дощі

У флящині хрусталевій
Намочену в оковиті.
А над нею написати
Ті слова зо срібла литі:

„Тутка спочиває з Богом
Ботокудії прикраса —
Борода, що наче пра́пор
В лютім бою нам здала ся.

„Сила сильних, ум розумних
Не могли дійти до того,
Щоб сю бороду звернути
З раз повзятої дороги.

„Той, що виплекав єї,
Щобідив у лютім бою.
Та не силою, умом,
А отсею бородою.

„Всє свій вік на бороді
Осправсь той Ботокуда —
Ні давнійше, ні пізнійше
Не було такого чуда.

„Тож зітхніть і тямте час той
Ви потомки молоді,
Як все ботокудство внісло
На ось тій тут бороді!“

Дальший розділ посвячений боротьбі за календар, в котрій також побідило ботокудство. В тих побідах розвилися і зложилися его ідеали, ілюстровані в поемі при помочи ось якої параболы:

Уявіть собі: всеє світ —
Величезний книш плескатий,
З верху сонце як цибуля,
Місяць як чеснок дукатий.

Звізди -- мак, котрим весь книш
Поприсичуваній з густа,
А в нутрі єго лежить
Веяке благо, мов кацуста.

В середні є земля,
Мов варена бараболя,
Нею ж по господній волі
Ботокудська править воля.

На землі такий порядок:
У долині бидло сіре
Робить, мрс, хрестить ся, і твердо
Все держить ся предків віри.

По над ним війти, жандарми,
Полицейські своїм трудом
Лад піддержують суспільній,
Шлях рівнають Ботокудам.

На верху-ж вони всі стали
У великій церкві враз
І по всіх безбожних правлять
Соборовній нарастає.

В труні перед аналоєм
Разом єкладені розличні
„Ізми“ неблагоподобні
І всі мрії єретичні.

А у стій хреста на віку
Цвяхами прибиті в ряд
Черепи Прудона, Штрауса,
Маркса й Дарвіна стоять.

Се той ідеал, котрий
Всі правдиві Ботокуди
Серед сварів всіх і боїв
Невідступно носять в груди.

Розохочені побідами вони пускаються пропагувати сей свій ідеал в сусідніх краях, а поперед усього в Холмщині, та тут пропадають. Також проби навернути прочу Европу на сей ідеал не повели ся, з чого в поемі виведено ось яку мораль:

Добре риbam у воді,
Але кепсько їм в окроші;
Добре Ботокудам дома,
Та загибіль їм в Європі.

За одною невдачею йдуть другі. З Холмщини находять Холмаки і забирають Ботокудам чимало масних посад. В головній ботокудській газеті наступає також зміна: уступає первісний редактор, а его місце займає новий, про котрого сказано:

Муж той, хоч великий ростом,
Не дістав за дотеп премії,
І свою всю мудрість виніс
З угнівської академії.

Ставши шефом у „Ослові“
Зараз він завів засаду:
Не чтять его ніколи
Ані з переду, ні з заду.

Оттака надмірва скромність
Здивувала вже й самих
Ботокудів і ходили
Дивні вісті поміж них.

Не один питав: „Чи правда,
Що новий редактор, де
Треба підписатись, тільки
Знак св. хреста кладе?“

Другі говорили: „Де там!
Се правдивий геній в нас!
Все що тільки він уміє,
Він навчив ся „в адін час“.

Інші мовили: „Він хитрий,
Линь прикидуєсь дурним,
Та колись як проговорить,
То всі щезнуть перед ним“.

Оттак міркували Ботокуди, не знаючи, що новому редактору суджено було раз за свій вік зробити чудо, а більш нічого. Він проглаголав до Ботокудів ось якими словами:

„Всечеснійші, премудрійші,
Любезнійші Ботокуди!
Дух святий, що всюди є,
Най і в ваших серцях буде!

„Наша слава не загине,
Не загасне наша зоря,
Наші діла всі запише
В своїх примітках історія.

„Каже приповідка: Кождній
О свою най дбає хату;
Тож з вас кождній най епішить ся
Зацлатить пренумерату.

„Дикими звірями люде
Без релігії стать готові:
Тож статі з „Москвитянина“
Я друкую вам в „Ослові“.

„Непривязні елементи
Нанесли нам шкоди много,
Та в письменстві нашім видно
Новий зворот до старого.

„Знавці кажуть, що явить ся
Геній в нашій літературі, —
Та бо й зародів богато
Гарших в нашій є натурі.

І в політиці на нашу
Користь появляєсь зворот,
Та про се сотрудник мій
Іншим разом поговорить.

„Тільки вражі елементи
В своїй злості безграничній,
Напосіли ся і нам
Творять пакости розличні.

„Не говорю вже о тім,
Що забрали нам всі школи,
Але жаден з них міні
Не поклонить ся ніколи.

„Але чистий ще наш обряд
І наш Бог не снить сю днину,
Він трираменним хрестом
Веіх змолотить їїх на трину“.

Слова ті справили чудо: весь парод ботокудський заснув
від разу сном блаженних.

Ріжні сні бувають. Є
Сон невинної дитини :
Так сплять старці ботокудські
Раду радивши за днини.

Інший знов є сон голодний,
Де в лиці терпієнь видно :
Сном таким, як кажуть, спить
В Ботокудії тільки бідло.

Інший знов розкішний є
Сон здорової телиці :
Сном таким, як звісно, сплять
Ботокудські красавці.

Інший сон злодійський, спить ним
Ботокуда, і на нім шкура
Вся трясєсь, як в него в хаті
Є часом „така брошура“.

Але кожний зрозуміє,
Що зовсім інакший буде
Сон, як весь народ засне,
Ще й такий, як Ботокуди.

То вже буде сон медведя,
Що у гаврі зазимує:
Хай шумить, гримить і віє,
Він не бачить і не чує.

Оттаким зимовим сном
Ботокуди всі заснули.
Тай то разом, скоро тільки
Маледикта мову вчули.

Що там чає несе з собою,
Відки вітер в світі віє,
Як іде наука, думка —
Їх се не студить ні гріє.

Все те мов цуєті вітри
По над ботокудським краєм
Прошумить і пролетить,
Наче хмара по над гаєм.

Довго здавлювана правда
Просинаєсь в серцях людських,
Тільки тихо, темно, сонно
В сонних серцях ботокудських.

За добро, за правду ллє ся
Кров широкою рікою,
Та се й крихти не бентежить
Ботокудського спокою.

Поветає кругом по світі
Племя сміле, війовниче,
Що для люду права, хліба,
Волі і освіти кличе.

Тільки в ботокудським краю
Не чувати бою, стугу,
Тільки храй; часом лиш сонним
Снить ся битва за азбуку.

Понад сонним краєм сонце
Пробігає неохітно,
Радо б перескочить, щоб там
Ніч стояла безрозсвітно.

Сніть борителі, герої!
Най вам буде сон спокійний!
Сніть про обрядові бої,
Про свої азбучні війни!

Сніть, нехай вам дійсність люта
Супокою не тривожить,
Най вам сон нову славу
І панованє ворожить!

Най ніколи вам не снить ся
Хлоп обдертий і голодний,
Най ніколи не щемить
В серці вашім плач народний!

Сніть, моральности підпори:
Світ так красний і багатий!...
З чистим серцем у перині
Так солідко, любо спати.

Сніть, покіль зима лютує —
До весни ще довго ждати...
Змеркни, сонце! Стихни, світе!
Щоб нам тихо, тихо спати!
1880.

ІХ. Вандрівка Русина з Бідою.

Піхав Русин по над воду,
Здбав Біду як колоду;
Піхав Русин по над Сян,
Здбав Біду, не рад сам.

Каже Біда: „Гей, Русине,
В тебе Біда не загине, —
Візьми мене на свій віз,
Пойідемо на обїзд“.

Ізняв Русин рукавицю,
Почухав ся в потилицю;
Ізняв Русин клепаю.
Садить Біду як паню.

Прийіхали до Лежанська —
Як кине ся царя паньска,
Нуж від хати до хати
На Русина брехати.

Біда царні підморгує,
Хай Русина підторгує:
Деруть свиту на шматки,
Ще й хапають за литки.

Стали на ніч в Ярославі:
Лежить Русин десь на лаві,
Всю ніч ока не стулив,
Костомахи надавив.

Біда собі пішла просто
На латинськеє пробовство,
Там радила з кьондзами,
Як Русь пустить з торбами.

Тай зробила у Тучапах
Таке, що аж пішов запах
На всі села, на весь край,
Що хоч носа затикай.

Крикнув Русин: „Щезай лихо!“
Біда каже: „Сиди тихо!
Зв'язи язик у пута,
Коли Roma locuta!“

Почухав ся Русин дуже,
Біда-ж ему моркву струже;
Скуливсь Русин як борсук,
Біда-ж дуєсь як кашук.

А як стали в Церемншли,
Русинові очі блиєли,
Веселійше відітхнув,
Добру повинну почув.

Розняв рота й дивує ся:
Твердий з м'яким цідує ся,
Антоневич і Горбаль
Аранжують руський баль.

Біда з разу сумна стала,
Аж зубами скреготала,
Далі каже: „Гов, га-гов!
Чи на довго ся любов?“

Пита Русин: „А де ж Пелеш?“
Біда каже: „Що ти мелеш?
Хіба-ж місце владци
Тут при танцях, музиці?“

Каже Русин: „Годі, Бідо!
Я до него в хату піду!
Веди мене ід вікну,
Най на него хоч зирну“.

Русин в вікно зазирає,
А там Пелеш походяє
По покою, сарака,
Сам до себе балака.

То на голос, то знов стиха,
Мов та леді Макбетиха:
„Ось ще пляма є одна!
Тутка витер — там вона!“

Русина, що був несвічний,
Аж мороз пройшов трагічний.
„Чи він хорій, чи він спить?
Біда каже: „Та бо цить!“

„Пригадай собі помалу,
Як він в соймі сік Качалу,
А пани єго, аж страх,
Цілували по руках.

„Ось тепер ті поцілуі
.
.
.“

Іде Русин, поплакує,
Біда при нім підскакує.
Каже Русин: „Ночуймо“
Каже Біда: „Кочуймо!“

Вийїхали з Перемишля,
Стала Біда конець дишла;
Прийїхали в густий ліс,
Ізломала Біда вісь.

„Гей Русине, бігай просто,
Ось тут живе жид за мостом:
Він ту держить мою часть,
Він нам зараз раду дасть“.

Побіг Русин, втепенив ся,
Жиду низько поклонив ся.
„Гей ти Хаїм, чи чуєш,
Чим ти тутка торгуєш?“

„Ну — жид каже — чим торгую?
Я все тутка арендую:
Коршму, шлябант, баюри,
Мости, кости й фігури.

„Чи горівки, чи підківки,
Чи парубка або дівки,
Чи козу чи телицю,
Чи там свічку в каплицю —

„Все у мене дістать можеш,
Як лиш гроші міні зложеш:
Коваль, стельмах, швець, кравець —
Як я скажу, все найдесь“.

Дав наш Русин, що жадали,
Зараз вісь ему зладнали;
Він хрестить ся тай дрижить:
„Та то дідько а не жид!“

Помаленьку, покрадемки
Прийїхали аж на Лемки —
Там їм була парада:
Обступила громада.

Лемки Біди не пізнали,
Капелюхи познимали,
Приязненько витають,
„Відки пані?“ питають.

„А може ви з Америки?
Що там наші вуйки, стрики?
Що мій тато? Що мій внук?
Заробляють грошей гук?“

Каже Біда: „Стійте, люде!
Вже-ж без Біди й там не буде.
Є там моя прилуджка:
Андрухович і Грушка“.

Прийїхали до Сянока,
Там Русь тверда як опока.
Кричить мов би впала в дур:
„Русь от Сяна по Амур“.

Каже Русин: „Добре, братку!
Хай вам буде й по Камчатку!
Та міні здаєсь чомусь:
Як би мала наша Русь

„Навіть двісті мільонів
Оттакіх як ви патронів,
То й тоді-б з них нарештє
Ще не був оден мудрець.

„Поки за Русь „великую“
Наші тверді викрикують,
То жиди тимчасом тут
Нам з під ніг „малую“ рвуть“.

Йїде Русин чагарамн.
Там вівчарі з отарамн.
„Чиї вівці?“ — „Газдівські“.
„Чиї гори?“ — „Жидівські“.

„Колїсь були гори наші,
Досїть було сира й наші;
Нині вівцю в гурт даєш.
Кварту сира дістаєш“.

Русин далі поганяє,
Він сю пісню здавна знає:
Жид, шинк, векелі — поміщик.
Хлоп, шинк, крейдка, — небіщик.

Прийїхали аж на Турку,
Ходять Бойки як на шнурку, —
Біда з ними знайома,
Поміж ними як дома.

Каже Біда: „Гей ви Бойки,
Скачіть міні полегойки!
Покажіть нам в тій хвили,
Яких штук вас навчили!“

„Навчили нас патріоти
Вчора шити, днесь пороти:
Вчора-м посла викляли,
Днесь на ново вибрали“.

Каже Русин: „Чи здорова
Ваша рада повітова,
Та не тая торічна,
А та дивня, предвічна?“

Кажуть Бойки: „Давню раду
Засушили-м про параду,
Тай нову в тую-ж мить
Здало би ся засушить“.

Пита Русин: „Є в вас школи?“
„Є, та дуже вчать поволі:
Школа в селі вже літ сто.
А письма не зна ніхто“.

А в Хирові Єзуїти
Засіли ся Русь ловити.
Русин живо тікає,
Біда за ним гукає:

„Гей Русине, не спіши ся,
Єзуїтам поклони ся!
Вони дітей навчають,
Добра твого бажають“.

Русни каже: „От то й глупо!
Добра в мене й собі скупо,
А всі его бажають,
Мене голим лишають“.

А в Самборі оказії:
Щось дуснуло в гімназії
І вилетів — не гранат,
А директор ренегат.

Приїхали у Дрогобич.
„От тут, Бідо, що нам зробиш?
Русни послом, бурмістром,
Гімназії міністром!“

Каже Біда: „Лиш помалу!
Доберу я причаңдалу:
Тут доносів, там винця,
Тай дойду йім кінця!“

З Дрогобича у Борислав
Русня Біду саму вислав.
„Іди, Бідо, не гай ся,
Здоровенька вертай ся!“

Їдуть жиди по дорозі
Двадцять штири в однім возі,
Ще й шкапами худими —
Сіла й Біда між ними.

Бачив Русни як сідала —
Три дні потім пропадала,
Аж четвертої ночі
Ледве ноги волочить.

Забризькана, захляпана,
Аж по вуха вталапана,
Вид подряпаний увесь,
А голодна як нан пєс.

Сіла мовчки, не питає,
Саламаху ушлітає.
Пита Русни по хвили:
„Якже нані гостили?“

Каже Біда: „Що питаєш?
Глянь на мене, сам пізнаєш!
Сербала там солене,
Аж за много для мене.

„Здохну, ели ще туду піду!
Там, небоже, біда біду
Осідлала як коня,
Ще й бідою поганя!

„Як я тільки там вказалась,
Між такі жидки попалась.
Що міні б ще в них вчитись,
Як над людьми глумитись.

„Вони гар-гар: „Яка мана?
Візьмим єї за гамана!“
Обіцяли три шітки,
Перебили всі кістки.

„Там би міні й смерть негладка,
Та здібав ся Стефан Пятка,
То він міні Борислав
Весь дрібненько описав.

„Тай говорить: „Ні, небого,
Тут вже твоїх сестер много!
Тікай віден що духу,
Щоб не було розруху!“

„Як те слово я почула,
З Борислава дременула,
Не джидавши й заплати —
Хай їм дідько кудлатій!“

А у Стрию славнім місті
Там Русинів більш як двісті
Зібрало ся на віче —
Віден Біда геть втіче.

Каже Русин: „Чекай Бідо!
На те віче і я піду,
А ти собі лишай ся,
Іди в Стрию скунай ся!“

Пішов Русин на ті збори,
Прислухуєсь — хлоп говорить,
І гуде народу клич:
То наш Берник з Лисятч.

Як промовив Олесницький,
А потому Могильницький,
А нарешті Давидяк,
То аж Русин геть розмяк.

Тай міркує: „Таких нам шліть
По два, по три в кожний повіт,
То б з нас Біда не кшила,
Швидко б вязи скрутила!“

В Болехові баталія,
Там Кобринська Наталія
В величезний будинок
Всіх збрала Русинок.

Одна варить, друга місить,
Третя хлопські діти тішить,
Ті годують маленьких,
А ті мнють пеленки.

А Натальця з старшенькими,
Пильно держить школу з ними,
Учить хлопців і дівчат,
Як з Бідою воювать.

Каже Русин: „Щасть вам Боже!
Отсе справді діло гоже!
В-перве бачу не в жарті,
Що й попівни щось варті!“

Прийіхали в Станіславів,
Русин Біду знов зіставив,
Поклонитись пішов сам
Желехівського кісткам.

По Липовій по вулиці
Іде панок, аж кулить ся,
Несе пачок зо сорок
Навязаних до торок.

Іде, потом обливаєсь,
А так втішно усміхаєсь,
Що аж Русин задививсь,
Єму чемно поклонивсь.

„Чи купецтвом, панцю, крутиш?“
Панок каже: „Я звусь Лукнич.
Я не купчик, підрядчик,
Але „Зорі“ впорядчик.

„Чи бач, дядьку, як плигаю!
Все письменство я двигаю,
Драми, казки, поемки,
Віршів три оберемки.

„Від Карпенка і Чайченка,
Подоленка, Школиченка,
Жука, Жарка і Панька,
Ще й від Кримського Хванька.

„Від Кеніра сто-дві байки,
Ще й від Пчілки, Лесі, Чайки,
Зірки, Дарки, Монтаря,
Дрозда, Щогля й Комаря“.

Каже Русин: „Що за зміна!
Розмахалась Україна!“
Зняв клепаю з голови:
„Боже вас благослови!“

Приїхали в Коломию,
Похилила Біда шию;
Приїхали аж на міст,
Підтулила Біда хвіст.

Тай говорить: „Слухай, брате,
Обійдьмо те місто кляте!
Радикали тут сидять,
Вони мене ізпідять“.

Іще Біда не скінчила,
Аж тут радикалів сила
З усіх боків знай летить,
Давай Біду молотить.

З сего боку Данилович,
А з того Гарасимович,
А з третього Трильовский
Беруть Біду на гоцки.

Запаринюк з заду парить,
А Сандуляк в грудні жарить,
А всі кричать у купі:
„Стовчім Біду у ступі!“

Тільки Павлик простят руки:
„Не рвіть єї так на штуки.
Не мордуйте захланно,
Треба з нею гуманно!“

Одні кричать: „Не дармуймо!“
Другі кричать! „Поміркуймо!
Живцем єї візьмім враз
До музея на показ“.

Стали вони перечитись,
Якби Біду знівечити, —
Біда-ж тому вже й рада.
Як балака громада.

Помаленьку відітхнула.
Тай Русина в плечі ихнула,
Той по конях, коні в чваль —
Втікла Біда — дуже жаль!

В Матіївцях ще хлипала,
У Снятині вже нивала,
А як стала в Чернівцях,
То минув ся єї страх.

Русин шука кладовища,
Почити гріб Федьковича.
Біда-ж спішить у той двір,
Де Русинів видно збір.

Там стови стоїть чорножовтий,
При нім руських людей ровти
Православні й паністи,
Прості, вчені й юристи.

Самі бють ся як ворони,
Перед стовпом бють поклони.
А хто о стовп чолом грим!
Конне того, що за ним.

Кричать, плачуть, а товплять ся...
Стала Біда їх питать ся:
„Чого ви так товпитеся?
Чи до стовпа молитесь?“

Йійі говорять: „Ой світику,
Ми робимо політику,
Покірененько як той трусь
Спасаємо бідну Русь“.

Каже Біда: „Ось народні
Спасителі новомодні!
Товчіть, товчіть лобами,
Най утішуєь ще вами!“

Довго вона там дивилась,
Як Русь чолом о стовп билась, —
Аж спотіла, зомліла.
Далі їхать веліла.

В Садагурі Біду знають,
Жиди єі там витають,
Цадик виїшов на зустріч,
Виголосив довгу річ.

Хоч як Біда спішила ся.
А тут на ніч лишила ся:
Єі цадик читив як міг.
Дав вечерю і нічліг.

Прийїхали до Кіцманя,
Надибали поліціяна:
Щось міряє, палює,
По паперах мшикує.

Біда єго питає ся,
Чим так нильно займає ся?
З разу не чув ніби-то,
Потім буркнув сердито:

„Та ось маю турбацію:
Мушу робить реляцію.
Тут Русь наша здуріла,
Гімназії схотіла.

„Виискали політично,
Вичислили статистично,
Що гімназійя потрібна,
Тай вислали до Відня.

„З Відня поту шлють завзяту
До нашого магістрату,
Чи справді ми так нагле
Гімназії заблагли?

„Магістрат взяв під розвагу
І дав міні сю бумагу,
Щоб я на ню відповів,
Русь всю ad absurdum звів.

„Маю вказать до листика,
В чім хибна їх статистика,
Нефахові їх пляни,
Весь рахунок поганий.

„Все те б я ще сяк-так зробив,
Та ось чим Бог мене побив:
Як писати сю хрію?
Скорорисі не вмю“.

Дойіхали до Заліщик,
Став наш Русин як небіщик,
Так при Біді зоох і схуд,
А конята ледво йдуть.

Сам він мов дід обдерши ся,
Біда-ж кричить розперши ся:
„Хоч на смерть їх тут замуч,
А вези мя по над Збруч!“

Не хтів Русин сварити ся,
Мусів Біді корити ся:
Хоч як нерад тэму був,
На Мільницю повернув.

А над Збручем на вигоні
Плеще Біда у долоні,
Регоче ся як пугач,
Іїй втурує людський плач.

Глядять Русни: Що за диво?
Юрба люду біжить живо,
Чоловіки і жінки,
Старі, слабі й дівчак.

Одні на Збруч у плав ідуть,
Другі з дітьми у брід брідуть,
Інших гонить дикий страх
По баюрах, тросниках.

Русни крикнув: „Ой Господи,
Що се тутка за рózнуди?
Чого вони тікали?
Чи Татаре напали?“

Каже Біда: „Щоб ти зчудивсь!
Се мене так люд наудивсь,
Та ось на лоб, на шию
Утікає в Росцію.

„Про їх втеку я не дбаю:
Я за Збручем сестру маю:
Вони біжать чорт зна де,
А вона вже на них їде“.

Іде Русни байраками,
Аж тут пани з собаками,
З арканами в долоні,
За збігцями в погоні.

Біжать, біжать, спотикають ся,
Кричать, кричать, задихають ся:
„Ой лишенько! Ой біда!
Вся двірня нас покида!

„Ой ратуйте! Поможіте!
Ловіть хлонів, задержіте!
Се-ж манить московський цар
Наш робучий інвентар!

„Гей жандарми, гей фінанси,
Держіть „людек найкоханьши“
Ще й кордон найвійськовий
Стане понад Збруч цілий!

„Ловіть хлопів, розбійників,
Бо в нас нема робітників!
Як веі за Збруч забіжать,
То не буде кому жать.

„Ані жати ні косити,
По пять центів молотити,
По пять центів від руки,
Ще й по штири канчуки!

„Ловіть, держіть, арештуйте,
Вяжіть, бийте і катуйте,
Збруч стіною заступіть,
Лиш нам їх в село пришліть!“

Каже Русин: „Гей вельможні!
Будьте ж троха осторожні!
Та ж їм право позволя
Бігти хоч до Москаля!“

Гей як Біда теє вчула.
Кулачищем замахнула.
Гук Русина у плечі:
„Не балакай від речі!

„Чого в чуже мішаєш ся?
Чи на праві ти знаєш ся?
Ваше право: ціп до рук,
Гній, борщ, бульба і канчук!“

Зойкнув Русин, іскорчив ся.
Від удару наморщив ся,
Аж хруснула в хребті кість,
Закіпіла в серці злість.

Йіде далі тай міркує:
„Що се Біда з нас кепкує?
Чи ми в світі последні,
Що терпіти їй гідні?“

На закруті на вигоні
Затис зуби, затяв коні,
Шаринув, ніби одурів,
Тай виснавив Біду в рів.

А як шаринув, добре вважав,
Що у рові камінь лежав :
Біда лобом в камінь гуп!
Тай простерлась ніби труп.

Русни про те не журить ся,
Жене кіньми аж курить ся.
В душі шепче Отченаш,
Щоб там Біді був шабан.

Аж надійшли ревізори.
„Хто там в рові? Чи не хорий?“
Витягають із рова,
Бачуть, Біда нежива.

За спільною порадою
Кличуть війта з громадою.
„Візьміть Біду, схороніть,
У всі дзвони заздвоніть!“

Стали люде міркувати :
„Деж нам єї поховати?
Візьмім єї на тачки,
Завезімо в бодячки!“

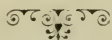
Пок громада надумалась.
Аж ось Біда прочунялась, —
Піднімаєсь огида :
„Ведіть мене до жида!“

Бачуть люде : жива Біда!
Розбігли ся Бог зна куда.
Біда встала, простяглась,
Дальше пішки поплелась.

Тут ми з нею прощаємось,
Чи ще коли сніткаємось?
Дасть Бог ще нам всім прожити,
Біда й сама прибіжить.

СОКРЕТИ.

ВОЛЬНІ СОНЕТИ.

I.

Сонети, се раби. У форми пута
Свобідна думка в них тремтить закута,
Примірена, як міряють рекрута
І в уніформ так як рекрут упхнута.

Сонети, се пани. В них мисль від роду
Приглушено для форм: вони ввгоду,
Пожиток кинуть, щоб ловити моду:
Се гарний цвіт, що не приносить плоду.

Раби й пани! Екстремн ся стрічають.
Несмілі ще їх погляди, їх речі,
Бо свої сили ще раби не знають.

„Простуй ся! В ряд!“ Хлон в хлона, плечі в плечі
Гнеть стануть свідомі одної мети,
Живі, грізні, огрознні сонети...

1880.

II.

„Чого ти хлоне вбравсь у стрій лицарський,
Немов боїш ся насміху і сварки?
Чого важкий свій молот каменярьський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?“

„Замість валити панський гнет і царський.
Ти скрив ся в постичні закамарки!
Гіркий, та нешкідний удар ишарський,
Мов полиївки чарка у шинкарки“.

„Ні, я не кинув каменярецький молот,
Усе він в моїй хоч слабій долоні,
Бо не вирве насміх ані колот.“

„І як невинно він о камінь дзвонить.
Каміня грюк в душі міні лунає.
З душі ж луна та співом виринає“.
1881.

III. Котляревський.

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком в довж і в шир гошив.
В тім схопив ся і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та грудю снігу він крилом відбив,
І в низ вона по склоні камяному
Котитись стала — час малий проплив,
І в низ ревла лавіна дужше грому.

Так Котляревський у щасливий час
Українським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт нераз.

Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник ним засвічений не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.
1873.

IV. Народня пісня.

Глянь на криницю тиху, що із стін могили
Серед степу слезою тихою журчить;
В ній мов в свічаді личко місяця блищить
І промінь сонця мисєь в ві срібній хвилі.

На дні єї щось бє ся, мов таємні жили...
Той рух живий ніколи не бажа спочить.
Вода єї пречиста тисячі живить
Дітей весні, що густо в круг єї обєли.

Криниця та з живою, чистою водою,
То творчий дух народа, а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем, мовою живою.

Як початок криниці нам на все закритий.
Так пісня та з жерел таємних ллєсь слезою,
Щоб серце наше чистим жаром заналити.
1873

V.

Незрячі голови наш вік кличуть,
В котрім, говорять, перед правом сила,
А чесній думці перетяті крила,
А правду й волю як звіря жевуть.

Та щож то --- право? Право, се лиш сила,
А сила — право, се закон природи.
В житю лиш сила ломить перешкоди.
До лету в гóру розпусекає крила.

Та щож се — сила? Лиш пєстук та збруя?
А серця вашого огонь святій,
А думка, що світи нові буде,

А волі вашої зелізнї крила,
А переконань, правди блиск яркїй,
Чи ж се не також непропаца сила?
1880

VI.

Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Огонь страшениий,
Що винить все? Чи ти як тихі сні

Невщности? Чи як той стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний,
Чи демон лютий з некла глубини?

Чим беш ся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти, а в чім постійне? Мов!

Ти океан: маниш і потопляєш.
Ти рай — добутий за ціну оков.
Ти літо: грієш враз і громом убиваєш.
1875.

VII.

Вам страшно тої огняної хвилі.
Коли з мільйонів серць, мов божий грім,
Закута правда бухне, і застїпї
Шкарлудї сїта розірве на нїм?

Ви боїтесь, щоби кроваві хвилі
Не потекли і не підмили дїм
Блискучої освїти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсїм?

Не бїйте ся! В кровавих хвиль навалї
Не згине думка, правда і добро,
Лиш красше, ширше розїве ся далї.

Не бїйте ся! Не людєкості ядро
Та буря зломить, а суху душину, —
Ядро-ж живеє розростєсь без вини.
1880.

VIII.

В снах юности так сванио ми шукаєм
Прямїх стежок, і молодим умом
Так просто, гарно вік свїй укладаєм,
Так чесно смїло борємось зо злом...

А в тім в життє, мов в п'яних стиск вступаем:
Сеї віден штовхне, відти той часом:
Сяк-так вемось, удари обминаєм.
Ба й других пхнем самі на бік плечом.

Оглянемось — і де наш замір дів ся!
Жизнь наша, наче манівці, блудна, —
Ще щастє, сли в округ ти не вертів ся.

Будь мов та хвиля! Хоч грізна й мутна,
Та де вал верг її, там по ній осів ся
Осад новий, живий — земля плідна.
1880.

IX.

Як те залізо з силою дєвною,
Що другєє залізо тягне к собі
І магнетизмом звеєь, не в єупокою
Зціпляєь, але в ненастанній пробі, —

А як єго безділе вкрєє ржою,
Під ржою й сила гине, мов у гробі, —
От так і серце, що грижі стрілою
Проніблене, само зїїдаєь в собі.

Лиш праця ржу зотре, що груди зїїдає,
Чутє живе, петкнуте заховає,
Неспросихаючу пору живить.

Лиш в праці мужа виробляєь сила,
Лиш праця світ таким як є створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.
1880.

X.

Смінний сеї світ! Сміннійший ще поет,
Що все в нім хоче серіозно брати,
Що в тій погоні до незвістних мет
Розумну думку рад би відшукати.

Смішний сей світ! В нім правом дикий гнет,
А чесна праця в перегнїлі шматки
Вкриваєсь, а коб мала лиш відмет
З страв дармоїдів, щоб живїт захати,

То мала б доста для потреби своїї!
Смішний сей світ! Неробів горсть мала
Себе вважає світом, паном всьої

Землі і цілю всього, що на світі!
Смішний поет, що хтів би окрім зла
В тїм світі правди й розуму глядіти.
1881.

XI. Сикстинська Мадонна.

Хто смів сказати, що не богиня ти?
Де той безбожник, що без серця дрозї
В твоє лице небесне глянуть може,
Неткнутий блиском твоїї краси?

Так, ти богиня! Мати, райська роже,
О глянь на мене з своїї висоти!
Бач, я, що в небесах не міг найти
Богів — перед тобою клонюсь тоже.

О Бозі, духах мож ся еумнівати,
І небо й пекло казкою вважати,
Та ти й краса твоя — не казка, ні!

І час прийде, коли весь світ покине
Богів і духів, лиш тебе, богине,
Читиь буде вічно — тут, на полотні.
1881.

XII.

Ось спить дитя, невпийний ангел четий.
Смієсь у сні, — се ангел з ним іграє...
Силакне у сні — се ангел в облак мглистий
Розпливши ся, машить його й щезає.

І сон отсей нестертий, віковистий
В душі его по собі слід лишає;
З дитячих снів той ангел промішаний
Раз в раз бажаня, тугу в нім збуджає.

Рвесь молодець від батька і від мами
Чогось шукати десь в чужій чужині,
А ангел з дали кличе: Д' міні! Д' міні!

Любви, надії він снішить стежками,
Там плід здобуде, тут лиш квіти звялі,
А ангел з дали кличе: Далі! Далі!
1881.

XIII. Пісня будущини.

Знов час прийде, коли з погорди шлу
Ти отрясеш ся й ясною зіздою
Засьяеш людям, і підуть з тобою,
Серці твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжшого бою,
Остатнього, за правду й волю милу
Ти поведеш народи, і процнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над обновленим, щасливим світом,
Над збратами, чистими людьми
Ти зацвитаєш новим, пречудним цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід его по за собою,
Та доживем его — не ми... не ми!
1880.

XIV.

Досить, досить слова до слів слів складати,
Під формою блискучою, гладкою,
Мов хробака під гарною лускою;
Некучий біль і сльози укривати!

Лікар іде! Не час тепер ховати
Поганих струпів. Смілою рукою
Розкрить їх треба, мимо встиду й болю
Всю гниль нещадно з тіла виривати.

Час показати, що людськість мужем стала,
Дитинячих іграшок відреклась,
Своє важке призначенє пізнала;

Що снігова метіль вже унялась.
Безцільних поривів пора пропала,
Розумних діл пора розпочалась.
1881.

XV.

Ні, не любив на світі нікого
Так, як живому слід живих любити,
Щоб не зрікаючись себе самого,
Війти в другόго душу, переймить

Єго думки, єго бажанєм жити,
Не думавши добро творить із того,
І так, незамітно зовсім для нього,
Вести єго, де висша ціль манить.

Від разу бути паном і слугою,
Зректись себе і бути самим собою —
От так любить ніколи я не вмів.

Чи самолюбства в мні за много стало,
Чи творчих сил живих було за мало?
Чи шлях життя мене фальшиво вів?

2 окт. 1889.

XVI.

І довелось мні за се страждати!
Де лиш любови правдивої шукав я,
Усе за неї був готов віддати —
Те саме все безсилє зустрівач я:

То вбране в гордоців холодні шмати,
То в слів цукрових стрій конвенціональній,
В мрій, сліз, зітханя плац сентіментальній.
Та в бій життя зовсім незгоже стати.

Лиш де я не шукав єї, де навіть
І зло чинив, щоб стать єї негідним,
Там я найшов єї. От тим то травить

Мене подвійне горе жадом мідним:
Те зло, що своїм прогріхом вважаю,
І те добро, що без заслуги маю.

2 окт. 1889.

XVII.

Кольє в сонетах Данте і Петрарка,
Шекспір і Спенсер красоту співали,
В форму майстерну мов різьблена чарка,
Свою любов мов шум-вино вливали.

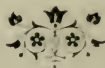
Ту чарку Німці в меч перекували,
Коли знялає патріотична сварка:
„Панцирний“ їх сонет*) як капраль гарка,
Лиш краску крови любить і блєк стали.

Нам хліборобам що з мечем почати?
Приїдєсь нову зробити перекову:
Патріотичний меч перекувати

На плуг — обліг будищи орати,
На серп, щоб жито жать, життя основу,
На вилі — чистить стаїню Авгіову.

24 сент. 1889.

*) Мова тут про звісні в німецькій літературі „Geharnische Sonette“ Фр. Ріккерга.

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ.

I.

Бе дім плачу і смутку і зітхання,
Гніздо грижі і зопеут'я і муки!
Хто тут війшов, сїпни і зуби й руки,
Сїпни думки і речі і бажаня!

Кукіль тут полист з жита, видаєть ся,
Та рівночасно свїжні засївають;
По параграфам правду виміряють,
Але неправда і без міри ллєть ся.

Ту стережуть основ, але основу
Усіх основ — людськóго серця мову
І волю й мисль зневажують як драпте.

Ви, що понавши в западню ту, хтіли
Найти в ній людськїй змисл і людськї ціли,
Lasciate ogni speranza — мовив Данте.

19 сент. 1889.

II.

„Вузка, важкая до добра дорога“ —
Се сказано десь у письмі святому.
Та я перечу тим словам як мога,
Пізнавши вхід до в'язенного дому.

Вонючі сіни — перша осторога.
Скрипильві двері в хіднику тісному,
Відтак ідеш по манівцю крутому,
А там подвіре, мов пуета берлога.

А по подвірю вояк патрулює,
У сінех варта, стражники понурі
І арештанти наче тіль снують ся.

Сеї шлях важкий — чи до добра прямує?
Спитайте тих, що мучать ся в тім мурі!
Зрахуйте сльози, що день в день ту длюють ся!

10 сент. 1889.

III.

Гей, описали нас, немов худобу:
І назву й вік і ріст і всю подобу,
Водосє, очи, зуби, всі приміти —
Тенер хоч в Відень нас на торг гоніте!

Гей, обшукали нас, немов бандіти:
Всі кішені, всю одіж, всю особу,
Ножі, тютюн і гроші й всю оздобу
Забрали — хоч в турецький рай ведіте!

Ну, от тепер ми чисті! Глупі, глупі!
Ножі, оздоби й скарби наші з нами,
Тих вам не взять бандітьськими руками!

І розвели нас у апартаменти
Державні. Злишні тут всі компліменти!
Сальон, іїдальня, спальня й с... — все в куні.

16 сент. 1889.

IV.

Сижу в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір понеред мене мчить ся,
Не крне ся від мене, не боїть ся,
Показує, в чому хто є мистець.

Лис — злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк не музикант, а просто вбійця.
Медвідь — дерун і лютий кровопійця.
Забув про жарти, бубен і танець.

Тут всяку видно нагло особу,
Мов фрак роздівши й мундур урядовий,
Вони і людську скинули подобу.

Я в засідці дрібні точу стріли
І напинаю лук свій все готовий —
Ну, бачність, звірі! Не хиблю я ціли!

9 септ. 1889.

V.

Вам хочесь знать, як нам в тій казаматі
Проходить час? О, страх патріархально!
Як господарські діти йдемо спати
Ураз з курми, лиш що заснуть звичайно

Не можемо. Ні про що розмовляти,
То й мовчимо. Лиш сей та той печайно
Зітхне. Минає осьмий час, девятий...
В тім Герсон*) стука о стіну нагально

І лізе до вікна. „Ти спиш, Реєнте?
— Ні! — „Так подай там знак до Розноряки.
Mir wellen erpes machen düll den Mente!“**)

Стук, стук по стінах! Гомонять тихцем...
Пост настороживсь, став к вікну лицем. —
В тім з права хтось як рявкне: „Лут табаки!“

*) Герсон. — жид копокрад (гл. Жидівські мелодії): далі прозвища арештантів.

***) В жидівсько-злодієвськім жаргоні значить: Нумо подразпити троха водка!

VI.

„Не будеш тихо!“ — крикнув поет і шпарко
Побіг туди відкляк крик роздав ся.

„Рахміль! Рахміль!“ — крик з ліва обізвав ся, —
Знов поет біжить, клине, аж небу жарко.

„Чекай но, я вас тут навчу кричати!“
Та поки ще добіг на місце крику,
Вже Герсон став неначе кіт м'явчати,
А з права хтось там виє: Кукуріку!

Із всіх вікон посишалось як град:
„Козидра! Шпичка! Rich da'n Tat'n aran!“
Поет став немов підризаний барап.

І раптом стихло все, мов в домі смерти.
Хто? де кричав і по що? — годі звать. —
Се наші є вечірні концерти.

17 сент. 1889.

VII.

Вже ніч. Поснули в казни всі, хропуть.
І нітьма налягла. Лиш візитирка
Піделінуватим своїм оком зирка,
Немов моргає злобно: Ось ви тут!

Десь на завісах скригнула кватирка,
Ілюскоче дощ і грубі краплі бють
О ривву, — ринва так жалібно дирка
О мур, мов хоче вирвати ся з пут.

Та ні, не вирвеш ся! Зелізні гаки
Держать тебе, дозорці як собаки
Цильнують, ходить шельвах під вікном.

Не вирвеш ся! І глухне зойк рознуки.
В тяжкій знесилі опадають руки...
Заснуть, заснуть, хоч би мертвецьким сном!

17 сент. 1889.

VIII.

А ледво тільки сон нам зломить очи,
Гнеть північна его сторожа згонить:
Гримить корітар, колодя скрегоче
При дверех, думаєш з просоня: дзвонить

Пожарний дзвін.. Зриваєш ся — аж ні!
Пан ключник входить з ляппою, поглипне
На крати, чи здорові та міцні,
На піч, на кибель, тапчани — тай зникне.

Знов колодки скрегочуть, а Ногайці
Казню за казнею пліндрують далі,
Мов Лопотова та війна у байці.

Що сон із змучених повік украли,
Грижи неситій не дали заспати —
Байдуже їм, коб лиш здорові крати.

17 сент. 1889.

IX.

А рано, поки час ще вибе пятій,
Знов Лопотове славне військо грюка:
Іде „кібльоване“. Що се за штука —
Ій Богу, сам не знаю, як сказати.

„А гій — почнуть естетики кричати, —
„Ось до чого у них доходить штука!
„Яка де в світі погань є, грязюка,
„Вони дава й єі в сонети бгати.

„Петрарка в гробі перевернесь, пробі!“
Нехай! Та тільки він ходив в саєтах,
Жив у палатах, меч носив при собі,

Тим то краси, пишвот в его сонєтах
Так много. Ми ж тут живемо в кльоаці,
То й де ж нам взяти красивих декорацій?

17 сент. 1889.

X.

Колісь в однім шановнім руськім домі
В дні юности, в дні щастя і любови
Читали ми „Что дѣлать?“ і розмови
Йшли про часи будучі, невідомі.

Домашні дами ось як побивали
Нераз мої горячі дітірамби:
„Е, спільна праця! В такім разі й вам би
Прийшло ся чистити виходки й канали“.

Не знали дами, що важке, всесвітнє,
Питанє те вже Австрія рішила.
Тюремний кібель — щоб в ньому за сила!

І виходок і мебель враз! Вигідне
Береш єго, виносиш, ну, і прямо
На поле лий, чи в компостову яму.

17 септ. 1889.

XI.

Встаєм раненько, миємось гарненько,
Вбираємось і стелим ліжко в мить,
Щісочком казню метемо чистенько,
Тоді давай ходить, ходить, ходить...

Шість кроків, там, і шість назад — досить.
Щоб не крутив ся світ, та трьом тісенько:
То два нас ходить, а один сидить,
Той встане — з нас один сїда смирненько.

Колісь в Бориславі були землею
Два рішники приєшпані: три дошки
Над ними стали скієною кривлєю.

Лиш люльку мали і вода слезила
В кутку: сей воду сєє, той курить трошки...
Сім діб! І нас того ж тюрма навчила.

18 септ. 1889.

XII.

Прохід — не хлопський в поле, і не панський:
В садах тіннєтих, не філософічний
Той Шіллерівський, а гігієнічний
Прохід, регляментовий, арештанський!

Зима чи літо, дощ, сніг, чи погода,
Мороз чи спека, на годину в добу
Женуть дозорці вязнів мов худобу,
По черзі на прохід до огорода.

Дерев там тільки, що паркан з ялиці,
А зелені, що по за ним доглянеш,
А неба, що доглянеш з два крилиці.

А в грудь як свіжого повітря втягнеш,
То світ закрутить ся мов у паниці,
І ще сумніший, безцільніший стаєш.

16 сент. 1889.

XIII.

Ні, наш тюремний домовий порядок
Бува часом дотепний! Ну, скажіть:
Кібльованє полуднішне й обід
Ураз — чи дотеп се, чи лиш припадок?

І запах саламахи й кіблів смід!
Рядком з водою становлять коновку
І хліб кладуть і в кіблі ллють карболку —
Ніс арештанський все знесе й живіт.

Щаслива Австріє! Той ум великий,
Що видумав сей дотеп, варт во віки,
Щоб святкувать імя єго празнично!

Перед єго ідеєю я клонюсь:
Не апетитно, та за те практично;
Minus de genus, si constructio bonus.

19 сент. 1889.

XIV.

Беруть діру, залізом обкують,
Приправлять курок і язик для маху —
І самопал готов. Оттак мабуть
І арештантську в'яють саламаху.

Беруть котел води і жменю круп —
Ось вам і суп; досиплють кминну жмінку,
То звесь кминковий; краяцу печінку —
Звесь лебересуп; а хліб — хлібовий суп.

На друге йде капуста й воловина
В неділю (евфемічно, — жил і дою
Бува пераз в тім м'ясі половина!)

В будні горох, фасоля (в-пів з гнилою!),
Логазя, каша гречана й „дубова“ —
Ось вам вся наша „карта страв“ готова.

19 сент. 1889.

XV.

Та ви не думайте, що висша власть
Лишає так се діло, без призору!
Вона шильнує прав у всяку пору,
І параграфів скривдити не дасть!

.

А як обід готов, то відкладають
Найкрасше м'ясо, хліб і відливають
В тарілки саламаху — ще густою,

Дадуть омасти і несуть хоробрє
До президента. Той скоштує. „Добре!“
Тоді для нас розбовтують водою.

19 сент. 1889.

XVI.

В тих днях, коли неначе риба в сіті
Мій вольний дух в тісних тих стінах б'єть ся,
Смертельний холод в душу аж крадєть ся,
І ні-кому потішити, оґріті,

Одним одна лишила ся міні ти,
Мужицька пісне, в котрій люд весь плаче,
І мому серцю лекає неначе
З народним болем в оден такт боліти.

О, ви кристалізовані стони,
Ви сльози, перетоплені в алмази,
Зітхання, вліті у тужливі тони!

Не покидайте ви мене в тій хвили!
Кріп'їть, щоб ті безумства, муки, врази
Мойого духа глїб не помутили!

8 сент. 1889.

XVII.

Замовкла пісня. Чи ж то їй, свободній,
Золотокрилій пташці тут витати,
В тій западни понурій, непривітній,
Де чоловік потоптаний, проклятий?

Чи ж їй огидний образ той писати,
Як страж встромляє свої лани мідні
В мою кішеню, чоботи, в послідній
Рубець одежі і в послідні шмати?

Тютюн, огонь, папір і оловець,
Ось чого власть шукає так пильнейко,
Що влізла-б аж в нутро тобі, здаєть ся.

І мовкне пісня. Так і соловейко
Втікає від гнізда, писклят, яєць,
Коли людська рука їх доторкнєть ся.

16 сент. 1889.

XVIII.

На дворі, там, за парканом тюремним,
Є конетітуція, якієсь закони;
Для нас вони є тільки мітом темним,
Лиш дзвоном, що не знати, де він дзвонить.

Вея конетітуція, закон увесь
У нас упрощені, що годі далі:
Один існує кодекс в криміналі,
А кодексе дивний той — Hausordnung звесь.

Не писаний се кодекс, а ієтніє
Лиш в уетній і пьєтучній передачі,
З практичних лекцій єго вязєнь вміє.

Єго вєтанови бнєстрі як штафєти.
Діректор, ключник, стражники добрячі
Йїх знавці, виконавці й інтерпрєти.

15 сєнт. 1889.

XIX.

Не вільно в казни тютюну курити,
Книжок читати ні свічок світити,
Не вільно в візитирку говорити,
В вікно глядіти, грїшми що платити.

Папір і оловець при собі мати,
Для арештанта се тяжка провинна;
Ножа тож казня мати не повинна,
Хліб піхтями й зубами треба рвати.

А ключник, стражник може в кожній хвили
Перетрясти все в казни, обшукати
Вас до сорочки, „мачку засвітити“,

І язиком як хоче, я вас честити,
За кару вас в „густую“ казню дати,
Де-б вас кумпанн обкрадали й били.

15 сєнт. 1889.

XX.

Ні, вас забути був би гріх великий,
Чесні панове ключники й дозорці!
Таї як похвал відмовити вам порції
Там, де над всім царюють ваші крики?

Ви продали себе в каті й на муки.
За 300 гўльденів річної плати
Готові з друга, брата шкуру драти,
Як лиш він тут попадєсь вам у руки.

Понижєні до розряду собаки
Порядком нашим, ви й мстите ся таки,
Понижуючи других яко мога.

Грим, грим! „Дід“ входить: хлїб принїє. З порога
На шл поквнув і понхнув ногою —
І я почув, що є власть надомною.
16 сент. 1889.

XXI.

Что ми шумить, что ми звенить, мов в хмарі
Грім? Декретові бігають до вмору,
Гуркочуть ліжка, мнють коритарі,
Труть, білять, мнють в казнях і з надвору.

„Комісія, комісія!“ — гуде,
Мов шелєст листя, як зближаєсь бґря.
„Висока урядовая фігура,
„Сам пап надрадця на контроль іде!“

В неділю рано дух дунув Господній
Над океаном, все аж до безодні
Стряслось — фігура в кримінал явилась.

Із казни в казню іде — весь штаб круг неї...
„Замкніть вікно!“ — дід крикнув нам крізь двері
Щоби фігура не перестудилась.

XXII.

Вийшла фігура. „Як зветесь ви?“ — Франко.
„Гм, Станко?“ — Франко! — „Станко, запишіть“.
„Давно тут?“ — Місяць. — „Гм! А ти коханку?“
— Сім день. — „А ти?“ — Я завтра іду на світ.

Побачив книжку. „Маєте дозвіля
Читать?“ — Так. — „Гм!“ — На ліжка, на суфіт
Зирнув. „Гм, гм! А тут нема вентиля?“
— Нема. — „Нема? Гм, добре, запишіть!“

Тут ключик кинувсь. — „Є за то вентиля
В двох казнях, там!“ — „В двох казнях? Запишіть!
„А ви-б часом вікно тут отворили!“

(Мабуть у ніс фігурі вдарив смрід!)
— „У нас вікно отверте день і ніч!“ —
„Ага, гм! Запишіть!“ — І вийшли пріч.
19 сент. 1889.

XXIII.

Хоч в криміналі крати, грубі мурн,
Ковані двері, варті й не злічити,
А все, щоб не змовлялись інквізити, —
То таки й тут озвався наш вік культури.

Тут телеграф є свій — і досконалий!
Весь апарат — стіна й кавалок тріски,
І з казни в казню ідуть по нім сигнали.
Се тож культурний вишлід, „echt“ австрійський.

І почта іде з вікна в вікно по ночн,
Безилатно перевозить хліб, „маняти“,
Тютюн, огонь — про пшєма й не казати.

Бува й сміляр при дверех заскребоче
І крізь шнару „гринєанку“ спішно веуне,
І тій Теміді в сліні очн плює.

XXIV.

А прочий час заповнюють розмови.
Сей своїм „ділом“ мучить всіх і нудить,
Той жарти строїть, всіх смішить готовий,
А інший в споминах колишніх блудить.

Хто казку каже, хто знов тугу в собі
Гне й ходить, ходить, тільки чути кроки...
Часом на всіх наляже сум глибокий,
І довго в казни тихо, наче в гробі.

„Вдуріти можна!“ — буркне хтось, і люте
Прокляте вліпить. „Гей, брати, а нуте!
„Чого похнюпились? Нехай на панську

„Макову смуток! Грим об землю лихо!
„Зберімось лиш на голоси, і тихо
Затягнем нашу пісню арештанську!

21 сент. 1889.

XXV.

„Хто любить місяць, я без сонця вяну.
В тюрмі про волю вже й не нагадаю!
Сиджу й клену свою судьбу погану.
Тих вороженьків, що з-за них страждаю.

До суду кличуть, бач, до протоколу.
Суддя мій лютий, став грозить кіями...
„Скажи всю правду, то підеш на волю!“
Я визнав правду — і пішов в кайдани.

Читають декрет. Стали батько й мати,
Плачуть, не сміють і руки подати...
„Бач, синку, де непослух той доводить!

„Господар в путах, в бурій куртці ходить,
„В довбанці вбутій, стрижене волосся,
„В полі-ж пшениця силе ся з колося“.

20 сент. 1889.

XXVI.

„Не кепська пісня, пане, — Герсон каже, —

„Стара бригідська пісня! А зложив

„Єі хлоп простий, простий хлоп, аякже!

„Не тямлю, чим на кару заслужив.

„А кару довгу мав, вже десять літ

„Сидів, а ще мабуть мав п'ять сидіти.

„От раз комісія якась, адить,

„Прийшла в Бригідки, щось там оглядіти.

„А він сидить коло вікна й співає

„Сю саму пісню — а співав чудово —

„І плаче так, що аж ся серце крає!

„Пани тихцем епсали слово в слово,

„І вислали до Відня. Ну й за нару

„Неділь прийшло: змазав му цісар кару“.

21 сент. 1889.

XXVII.

Народ наш в бідах добрий практик: зла вість

Його злякать ні здивувать не може.

Не даром він зітха: не вводь нає Боже

Під панську карність а людську ненависть!

Людська ненависть — се ж найтяжше горе,

Найгірша кара для громадянина!

Він без людей — слаба в степу блинна,

Котру, хто хоче — стопче й переоре.

З тим горем, з тою карою страшною.

Що б'ят людський стинає мов косою.

Він панську карність ставить на рівні —

Ту, що про себе шумно так голосить.

Немов вона, мов другий Атлас носить

Весь лад суспільний на своїй спині.

16 сент. 1889.

XXVIII.

Ні, ви не мали згляду надомною!
Хоч око в око ви не сміли стати.
Не сміли своїй правди нам сказати, —
Ви підступом побили мя без бою!

Щоб над безсильним, хорим показати
Звірячу силу, ви добов нічною
Напали мя, мов вовк за звіринію
Ви чатували на порозі хати.

Ви права сторожі? Ні право в вас
Лиш щит, котрим безправє закриваєсь!
Судить мене, та вас осудить час!

Нехай тепер безсильно розбиваєсь
Мій крик о зимні стіни, прецінь раз
Він вирвесь, і ваш сон єго злякаєсь.

7 сент. 1889.

XXIX.

У сні міні явились дві богині.
Лице одної — блиски проміннєті,
Безмірним щастєм сьняли очи сніп
І кучері вилі ся золотнєті.

Лице другобі чорний крив серпанок,
І чорні очи наче перун з тучі
Блищали, коси чорні та блискучі, —
Була немов літний, бурливий ранок.

„Не плач, дитя самотне, цить мій світку“.
Сказала перша (що за голос милий!) —
„Ось на тобі мій дар, чудову квітку!“

І сояшник дала міні розцвиллий.
А друга мовчки тери втиснула в руку.
І враз я радієть вчув і люту мукку.

18 сент. 1889.

XXX.

І говорила перша: „Я любов,
„Життя людського сонце певечерне.
„Як сояшник за сонцем, так за мнов
„Най раз на все твоє ся серце зверне.

„І світ і люде, всі перед тобов
„Являтись будуть світлим боком: екверне,
„Погане, зле, лиш з наслуху, немов
„Крізь сито тільки будеш знать. Оберне

„Мій дар до тебе щирих серць богато,
„І від найліпших найчеснійших твого
„Віку — добра й любови зазнаєш много.

„Тож хорони, дитя, сей дар мій свято!
„Любов люде й мов хліб той до засіка
„Громадь і степенуй в любов до чоловіка!“

18 сент. 1889.

XXXI.

І говорила друга: „Я ненависть,
„Любови сестра й товариш невідступний.
„Ненавиджу я все, що звесть лукавість
„І кривда й лад нелюдський та підкупний.

„Ненавиджу я всю ту неправість,
„Що чоловіка пха на путь непутний,
„Що плодить в душах підлість, брехні, зависть,
„Крутиж отой могучий, каламутний.

„Не в серці людськім зло! А зла основа
„Се глузота й тота міцна будова,
„Що здвигнена людьми і ніх же губить.

„Се зло й тобі прожре до кости тіло,
„Щоб ти зненавидів єго і бивєсь з ним сміло.
„Хто з злом не борєсь, той людеи не любить“.

18 сент. 1889.

XXXII.

Сидів пустинник біля свого скиту
Серед лісів безмірних та безлюдних
І слухав пташок голосів пречудних
І вітру в гилу пісню сумовиту.

Аж бач, голубка, єго пташка біла,
Що вже два дні не знать де пропадала,
Ту-ж по над ним крильцями стріпотала
І тихо в него на колінах сіла.

Старий погладить хтів єї руков —
Тай обімлів: ті крильця сніжнобілі
Обризькала червона людська кров.

І зойкнув дід: „Прокляті, зєатанілі
Часи, коли з осель людських в сеї ліс
На крилах голуб людську кров приїє!*)“

13 сент. 1889.

XXXIII.

Россіє, краю туги та терпіння,
Чи ж не такий ти час проходиш нині?
В тривоги й самолюбія пустині
Позабивались старші покоління.

Тремтить вся сила краю як заклята,
А тимчасом на лютий бій за волю
Летять малії діти голубята,
Кістями лягають у сніжному полю.

Россіє, краю крайностей жорстоких!
Твій витязь Святотогор дріма в печарі,
Козацька воля спить в степах широких,

А дівчина голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сігнал дає до кроволитя й бою.

13 сент. 1889.

*) Мотив із Ленау.

XXXIV.

Як я ненавиджу вас, ви машини,
Що трете кости, рвете серце в грудях,
Вбиваєте живу ю душу в людях,
І потім кажете: „Щож, ми невинні!

„Нас на такі заведено пружини,
Ми муємо! В самих нераз вся суть, ах,
Бунтує ся... Та що робить! Не будь, ах,
У нас тих пут, становнища, родини“...

Як я ненавиджу вас, добрі, щирі,
Що служите неправді, підлоті, —
Чи служите у злій, чи в добрій вірі!...

Ні, ті, що в добрій вірі служать, ті
Ненавснєні міні в найбільшій мірі,
Як на рабі тім пута золоті.

9 сент. 1889.

XXXV.

Що вовк вівцю їсть — жалко. та не диво,
На те він вовк, розбійник, душоубець.
Та як би від. спокійний травоскубець,
Приняв ся враз живеє рвать м'ясиво?...

Що ширить тьму у рясі темнолюбєць,
Що кат у фраку точить кров як пиво,
Що злодій-фарисей основи живо
Спаса — се зле, та злий в злім не простуєць.

Та чесний чоловік, що злomu служить,
Своєю честю покриває мідний
Лоб підлоти, а стиха плаче й тужить, —

Се вид найвисшої погорди гідний,
Се вид Пилата, що Христа на муки
Віддав, а сам умив прилюдно руки

9 сент. 1889.

XXXVI.

Пилат Христа віддав катом на муки
І мовив: „Я невинен, вам бажалось!“
Взяв воду і прилюдно вмивши руки
Пішов обідать, мов ніщо й не сталось.

Та сталось так: немов на вид гадюки,
На вид єго у ростіч все пускалось —
Раби, прислуга... навіть заметалось
Безстрашне серце в воіна-звірюки.

Пішов на кришу, де чекала жінка,
Так та з страху лиш скрикнула в нетямі,
В низ верглась і розбила ся об камінь.

Пішов в покій, де в пуху спить дитинка,
Так та лиш витріщила оченята
На него й вмерла диким жахом стята.

9 сент. 1889.

XXXVII.

І Бог поклав клеймо на груди Пилата,
Житє, смерть, тіло й дух єго прокляв
Гірш Каїна, бо Каїн вбивши брата,
Не мив рук з крови, винним чувсь, тікав.

А сей, що правду чисту в руки ката
Віддав, одвіт від себе відпихав;
То й правда вся була єму віднята,
Все, чим він жив, гордивсь і віддихав.

Сімя єго пропала наче тинь
І кесар з служби з ганьбою прогнав,
І рідний город виєхнув з своїх стін.

Старий, слабий край шляху він стогнав,
Шматка просив. та до кінця ворожі
Камінем в него кидали прохожі.

9 сент. 1889.

XXXVIII.

А як умёр, хтось труна взяв за ноги
І вкинув в яму й камнями прикидав, —
Та через ніч труп знов покрай дороги
Лежав — гріб тіло кляте з себе видав.

Тоді стягли тернів, бодяча купу
І труна вергли й жар підвергли лютий;
Терни згоріли, та нічого трупу
В огни не сталось, він лежав неткнутий.

Тоді каміне жорнове на шию,
На руки й ноги начепивши, в море
Прокляте тіло вергли в чорторию.

Та повривались шнури конопляні,
А труп Пилата, всій землі на горе,
Ще й доси плавле десь по океані.

9 сент. 1889.

XXXIX.

В тюрмі міні страшливі снять ся сни,
Тай чи то сни лишень — і сам не знаю,
Такі виразні та тривкі вони,
Такий несонний біль міні вчиняють.

Найтяжші муки, люті тортури,
Які лиш людям люде завдавали,
І ті, що в них страждали і вмирали,
Заповнюють тюрми моєі мури.

Мов рій товплять ся привиди кроваві:
Страшні злочинці і святі герої,
І рани їх я бачу мов на яві.

І з ран тих наче грім дунає в моїй
Душі: „І нам частину співстражданя,
Частину пісні за важке копаня!“

22 сент. 1889.

LX.

Христос бичами зеічений, кроваві
Терни в волосю, хрест свій приволік;
В руках, ногах від гвоздів діри ржаві, —
Стоїть і шепче: „Ось я, чоловік!“

Джордано Бруно на кострі горючим,
З язиком що йно вирваним кліщами,
З тілом від свіжих ще тортур болючим
Глядить у жар під своїми стопами.

І Кампанелля висить на тортурах:
Двадцятий раз єму друхочуть кості.
Сустави крутять і печуть підощви.

І з стогоном глухим, несвіцьким, в мурах
Тюремних віє щось мов легіт в полю:
Се муки й кров за світло, поступ, волю!

22 сент. 1889.

XLI.

„А за що-ж ми терпіли муки й мерли?“ —
Нова громада стогне відкись з ліва.
„Ми — гній історії, ми негатіва, —
Чиж в нас не людське тіло, з дроту нерви?“

Ось Даміян. Яку прийняв він муку
За те, що короля ранив блудного!
В іспанських чоботах ломали ноги,
На сірковім огни палили руку,

Горючими кліщами тіло рвали
І олово та сірку в свіжі рани
Лили, і кіньми рвали й чвертували!

„Цілу годину я вмправ, тиранні!
Посивів з болю!“ І було се вчєра,
В Парижі славнім, в вік Руссо й Вольтєра.

22 сент. 1889.

XLII.

Ось Гонта йде, весь синій від побою,
З відтятим язиком і рукою;
Його садять на розжарену шину
І шкуру днуть, аж всю обдерли спину.

А далі сотні, тисячі проходять
Кровавих тіней німо надомнов:
Йїх бють, рвуть, палять, в колесо городять,
І в ямі коденьській булькоче кров.

Проч, проч, нещасні тіні, спіть спокійно
В могилах своїх темних, позабутих!
Чи ж мало людскости мук ваших лютих,

Щоб з вами й ми терпіли ще подвійно?
Пронав вже час тортур і мук таких!
Спіть, не трівайте наших серць м'яких!

22 сент. 1889.

XLIII.

Минув час мук? Брехня! Чи ж давній час,
Як гйбли Пестель, Каракозов, Соня?
Як мучивсь Достоевський і Тарас?
Хіба ж тепер вже кандалі не дзвонять?

Хіба різки ще не свистять у вас?
Цілими селами в тюрму не гонять?
Хіба гармати мідних гирл не клонять
Над містом, всіх готові зжертвувати враз?

М'які серця в вас, бо трусливі в часті!
А звір зневаги до людей і влади
І тьми росте і висить над вами!

Ми, вго жертви, вас звемó з могили:
Не м'якніть без часу! гартуйте сили!
Гоніте звіря, бийте, рвіть зубами!

22 сент. 1889.

XLIV.

Багно гнилеє між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленю густою!
Розсаднице недумства і застою,
Россіє! Де лиш ти поставиш столи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвите бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиєнеш і кричиш: Даю свободу!
Дреш шкуру й мовиш: Двигаю культуру.

Ти не січеш, не бєш, в Сібір не шлєш,
Лиш мов уишр із серця соки сєєш,
Багно твоє лиш серце й душу дусєть.

Лиш гадь і слизь ростє й мїцнїє в тобі,
Свобідний дух або тікати муєть,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

4 окт. 1889.

XLV.

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їйх живі сугасти
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клеветам мерзеним.

Отак пастух поцута коні в полі
Черєз-ногу: здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони ні бігти не зусильні —
То ржать, гризуть ся снільняки неволі.

Оттак і ти поцутала народи,
Вєїм давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч вєї дружно рвуть ся з твого круга,
Та в ріжні боки шарпають друг друга.
Сєй колот — жерело твоєї сили.

4 окт. 1889.

Епілог.

(Присвячено русько-українським сонетарям.)

Голубчики, українські поети,
Невже вас доси нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штинадцять, і вже й є сонети?

П'ятистоповий ямб мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Повязані в дзвінкі рифмові сплети —
Лиш те імям сонета слід хрестити.

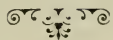
Тій формі й зміст най буде відповідний:
Конфлікт чутя. природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечеє, рве окупи,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Преров 6 мая 1893.

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ.

I. В шинку.

Бидів в шинку і пив горівку,
Бо коло серця щось пекло.
Згадав про діти, хору жінку,
Згадав про щастє, що втекло...
Згадав, як був господар він,
Як шанували 'го сусіди,
Всяк віддавав єму поклін
І слово добрее завсїгди.
А далі... далі не хотів
І згадувать!... Настало лихо!
Чому мовчати він не вмів,
Коли казали бути тихо?
Коли громаду кривдив пан,
Чому він мусів впомятись,
Хоч не єго зорали лан,
З панами права добиватись?
І не добивсь з панами права,
Ще й сам від них біди називавсь:
Громадєська пропала справа,
Він сам до крихти зруйнувавсь.
Худоба, хата, поле й сад
Пішли за кошти судовїї,
В широкий світ неначе в ад
Єго з сімєю без надїї,
Без хліба пхнули. Жінка мре
Із голоду на переднівку,
У наймах діти — тато де?
Сидить в шинку і пє горівку.

1881.

II. Великдень.

Я.

Великдень! А ти ніні, хлопче, в шинку?

Він.

А деж маю бути? Ще добре, що ту
Посидіти ось супокійно дають,
А випеш що, з хати на двір не женуть.

Я.

Великдень! Від самого досвітку чуть:
Воскреснії дзвони гудять та гудуть!
А звичай наш каже старому й малому
В той день бути дома.

Він.

Нема в мене дому.

Я.

Ну... дому нема, збудувати не вспів...
Та-ні, я не теє сказати хотів,
А те, що діждавшись воскресної днини,
В родині пробудь.

Він.

Я не маю родини.

Я.

Га, так, твоя правда! Не маєш родини!
Чи також не маєш дівчини-дружини?
Вона розговорить, вона приголубить --
У неї-б пробудь...

Він.

Хто бідноту полюбить?

В господаря вчора весь день я робив.
Над вечір, що згода, міні заплатив —
На свята не просить, скупенько й самому.
Иди! А куди? Без родини, без дому...
Ну, звісно, в шинок. Дещо випеш, закусиш,
За те й за нічліг вже платити не мушиш!
Просидиш так свята, коби до по-свят,
Тай знов тра нової роботи шукать.

III. Максим Цюник.*)

Девять ще годин кричав ти,
Як та штольня завалилась,
Де нещасний працював ти —
Девять ще годин конав ти.

А юрба їх там тінилась
Слухаючи крику твого,
Та рука й одна не ймилась,
До ратунку не стулилась.

Девять ще годин страшного
Конаня — чи не за много
Горя випало для того,
Хто за весь свій вік не взнав

Десяти годин розкішних,
Десяти новин потішних.
В вічній нужді, сльозах вічних
Весь свій вік не жив, конав?...
1881.

IV. Михайло.

Добрій був газда Михайло,
Тихий чоловік:
По сусідськи, згідно, гарно
Проживав свій вік.

Все веселій хоч убогий,
Других веселив.
„Чень ще станемо на ноги!“
Раз в раз говорив.

*) Так звав ся робітник з Натувич, котрий в Бориславі погіб, працюючи в штольни. Штольня, лихо збудована, завалила ся в середині, так що засинаний в глухому кінці робітник мав ще довкола себе троха вільного місця. Деякі годин чути було відтам крик нещасного, і деякі годин слухали того крику надзорці й робітники, не пробуючи навіть приложити рук до ратунку

Та не довело ся стати,
Бо тісний став час.
Треба гнутись і мовчати
І платить раз в раз.

То Михайло хоч сміяв ся,
Та гірким сміхом:
Страх в знаки єму давав ся
Арендар з довгом.

Аж в кінці злі дні настали:
Арендар вчепивсь,
Грунт за довг зліщитували,
А газда розпивсь.

І що день в шинку однако
Він в куті сидів,
І сміяв ся і балакав
І „мандрони плів“.

Швидко нивку жид послідну
За горівку взяв,
І з хатини жінку бідну
Геть з дітьми нагнав.

Жінка голосно ридала,
Ідучи здовж селом,
В голос мужа проклинала.
Ставши під шинком.

А Михайло коло кварти
У шинку сидів
І сміяв ся, строїв жарти
Та „мандрони плів“.

Вийшов спороживши мірку
І вже не прийшов:
Жид 'го рано на одвірку
Звнелого вайшов.

1881.

V. Баба Митриха.

„Я, кумко Іванихо, вмираю!
Не дав міні Господь діждати,
Щоб свого Климка оглядати
Як верне з далекого краю!
Погнали єго на-в-край світа
І вістки від него нема,
І годі міні вже по шляху глядіти
За ним! Наступає зима,
Сніг білий дорогу заносить,
В очех міні меркне вже світ...
Смерть, кумко, надходить, хоч що ви кажіть,
Душа вже з гостини до дому ся просить.

„Я, кумко Іванихо, вас прошу:
Остатню ще волю вчиніть!
Ось тут в тій хустині, дивіть,
Пять римських паперами ношу.
Се я заробляла три літа,
Складаючи гріш до гроша —
То, кумко, на погріб ви мій оберніте,
Як з тілом розетанесь душа.
А тут, в другім розі хустини
Є сріблом пять римських, дивіть!
Се, кумочко, ви для моєї дитини,
Як біднятко з війська прийде, збережіть!

„Я, кумко Іванихо, робила
Гіренько на грошики ті:
Ні смачно я віїла ні виїла,
Дріжала нераз на слоті.
То чень хоч синок мій єдиний
З них кóристь якую пізнасть,
Заплаче за мною слезами рясними,
На боже за душеньку дасть“.

Ще троха Митриха стогнала
Тай вмерла в куми у сінцях —
А в той сам день карта в село причвалала,
Що син єї в Босні від кулі поляг.
1881.

VI. Галаган*).

„Мамо, мамо! — кличе Іван.
Хлопчик може шести літ, —
Подивіть ся, подивіть,
Маю дзіньо, галаган!“

— „Деж ти, синку, теє взяв?
Чом ти, синку так дрижиш?
Боже, босий десь бував,
Босий по снігу біжиш!“

„То міні панничк дав...
Я з ним бігав по снігах:
Я босоніж, а він мав
Черевички на ногах.

„Як мя зловиш, дзіньо дам! —
Так він мовив, тай побіг.
Я... дігнав его... ма... мам...“
— „Синку, синку, що тобі?“

Зеннів наче боз Іван,
Зціпив зуби, одубів,
З ручки випав галаган —
Впав на землю і зомлів.

А за тиждень в неділю
Плаче мати — пропало!
Проїшла коса по зілю,
Бідне зіле зівяло.

В труні тихо спить Іван.
Не бажає більше нич:
В ручці має галаган
Той, що дав ему паннич.
1881.

*) Мідяна монета, що стоїть 4 кр. вал. австр.

VII. Журавлі.

Журавлі ключем летять
Піднебесним плаєм,
Діти радісно кричать
І довкола ну скакать
Прастарим звичаєм:
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!*)

І глядять на пів з страхом,
А на пів цікаво,
Чи ключ змилить са й крутом
Завертить ся, чи тягом
Геть полетить право?
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

Полетіли журавлі,
З дороги не збились,
А хлопята ті малі
За ключем, пок щез у мглі,
Довго ще дивились.
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

„От неправда, що міні
Баба говорили!
Від їх пісні журавлі
Не знижались до землі,
Шляху не змішили!“
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

Правда, діти, не все так,
Як бабуся каже,
Та сю казку перший знак,

*) Є народна повірка, що коли весною журавлі летять з ви-
рію можна змилити з дороги цілий ключ, застромивши ніж ві-
стрем у землю та крутячись довкола него, держачи руками за
ручку пожа і співаючи пісеньку ужиту ось-тут як рефрен.

Перша проба, хоч і як
Зроблена, покаже.

Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

Та ростимете, й казки
Не згірш „злотих утят“
В тисячній вузлики
Ваші прості думки
Спугають, окрутять.

Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

І не ваш ум — з пут берхні
До правди добитись!
Гірш ніж птахи ті блудні
Мете за слова марні
Весь свій вік крутитись...
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

1881.

VIII. Гадки на межі.

1.

Ся нитка зелена, що мов тота гадина
Отсе здовж загона снує,
Се Терminus наш, се межа, перекладина,
Знак, поки „моє“ і „твое“.
По сей бік чотири загони Трохимові,
По той бік Михайлові три:
Жий кождий на своїм, уплачуй дачки нові,
Чужого-ж і пядь не бери!
І що кому в тім, що Михайло й Трохим
На своїх загонах криваво бідують,
Хоч рук собі й ніг від роботи не чують,
Прийде передновок — занєстись*) нічим?
І що кому в тім, що худібчина йїх

*) Раз щось зійісти.

„Чомусь“ не держить ся, чахліє, марніє,
Що поле їх рік в рік гіршіє, пустіє,
Хоч орють і полють не гірше від всіх?
І що кому в тім, що вже руки у них
В розпуці безпомочній в низ опускають ся?
„За мало землиці! В часах тих трудних
Довги вже дверима і вікнами пхають ся.
Приїде ся пропасти... Мов риба в сакі,
Так бєм ся, і годі що вдати!“
Аж слухати важко тих слів, та яку
Пораду їм дати — не знати.
А станеш у полі отак на межі:
В обох сім загонів, і вдовж є куди дивить!
Ну, нивка не згірша, що хоч те й кажи, —
При добрій роботі і вісім душ виживить...
А в них обох ність душ! І що-б за завада
Зложити ся полем до куні обом,
Зложитись хатами, знарядєм. тяглом?
І може для них се єдина рада.
Та ба, ось межа! Ся попруга вузка
Несильну їх силу роздерла на часті,
І де в спільній праці жили-б до віка,
Там в роздріб прийдеш їм лиш спільно пропасти.

2.

Малим ще, тямую, всі межі я знав:
За мамою літом що день тупцював,
Коли для дійної корови вона
Трави узбирати над вечір ішла.
То межі й на ступінь широкі були,
З одної нажнеш дві вереті трави.
А я неміцними ногами межею
Безпечно ступаю мяхкою стернею.
А нині погляну на межі: не вже-ж?
Нема стародавніх, широких тих меж!
Всі нині тоненькі, як нитка отак,
Чужий ледво-б здужав намацати знак.
Сеї з того, той з того їх боку підтяв,
Рад кождий, що лишнюю скибу дістав.

І чом кождий так тої скиби бажить?
Чом тісно так в світі, нелюдяно жить?

Чи люду за много наплодилося нам,
Чи більш до життя потребує він сам?
Ні люду за много на нашій ріді,
Ні в него самого потреби зросли,
А більш его дома стіснили чужії,
На рук его працю мов трутні падкіі.

І дармо то дехто незрячий не раз
Говорить: „Війна би здала ся у нас,
За много людей, світ тісний всім, мов сак —
Просікли-б, вільнійше би стало відтак“.
Вільнійше, се так! Та крім знищення й мук
Не стало-б до праці що найкращих рук,
А жерело нүжди як било, так било-б,
Лиш що до старого нове причинило-б.

А люд через межі, котрі 'го тіснять,
Не може добачити тих всіх завад,
Добачить всіх сплетених коренів лиха,
Що сили его підлоточує стиха.
Ей межі ви, межі, вузенькі, куці!
В які бездорожя, в які манівці
Ви втисли незрілий ще погляд суспільний!
Хто шлях нам покаже широкий і вільний?

3.

Приходить до мене один чоловік.
„Порадьте, що маю робити?
Ось тут на тім полі мій дід прожив вік,
Хоч правду сказавши, нема чим і жити.
Три пруті! Та ну, якось певно тоді
Не так було тісно, як нині —
Досить, що оттак ні в добрі ні в біді
Пройшов цілий вік старовині.
Мав дід два сини, поженив їх і враз
Жили в одній хаті з дітками.
Все дід було каже: „Ділив би я вас
Тим полем, тай бю ся з гадками.
Тепер воно ледво живить нас, а щож
Тоді, як ту дрібку на двоє роздерти?
Ні, я вас не буду ділити! Як мож,

Так жийте при куші, а схочете тож
Ділитись — діліть ся по мойій аж смерти“.
Та стало ся, бачте, що дід і сини
Померли на тифус одної весни,
Лишивши по двоє дітей малолітних.
Я найстарший був, мав три роки з весни,
Стриків хлопець півтора; в мамі й стрийній
При грудех дівчатка були. По бездітних
Богатших сусідах мамі роздали
Нас хлопчиків — бач, не було з чого жити.
Дістодь-то: годуйте, допоки малий,
А виросте, мусить за се відслужити.
І ми наслужилсь, назналсь біди!
Мамі повмирали. Міні вже тогди
Було двадцять літ, я покинув служити,
До хати пішов, оженивсь і як слід
Обняв усе поле, що нам лишив дід,
І став на нім в бідности жити.
Гадав я: сплачу малолітним тамтим,
І поле, по дідовій волі
Останесь ціле, то хоч я на тім полі
Вдержусь, а то впадесь у руки чужим.
Дівчат повиную, а старший братій
Пристане де-будь до вдової..
То так, як би двом у сорочці тісній:
Водить хоч один та ходити в цілій,
Ніж дерти сорочку на двоє,
Бо жаден тоді не буде мав що вбрать.
Оттак я бувало частенько
Говорю тамтому. Та ба, любий брат
Лиш вислухав все те чистенько,
Тай зараз до суду. Синсать зажадав,
Що там на всі діти лишилось,
І щоб все на пів поміж них поділилось,
Так як би ніх тато окремо вмирав.
Я вчув се і сумно зробило ся. Шлю
До него людей, щоб згодились на сплату;
Сам хожу за ним і благаю-цвілю:
„Вважай, переділимо поле і хату,
То щож на тих кусниках будем робить?
Вважай; дід небіжчик не хтіли ділить,
А ти хочеш дідову волю ломати?“

Дарма, він про сплату не хоче і знати!
Минуло два роки, і з суду ми інші
Декрети дістали: усе, що дід мав,
Між нас поділити по рівній частині,
А кождий щоб з того сестру звівував.
І що тут робити, порадьте, сли ласка!
Зруйнують до чиста, як вкряють отак
Ців ґрунту! Моя вже задобвжена частка,
Сестри не звіную, і сам я жебрак.
Я думаю свідків до суду вести,
Що дід не хотів ділити поля, —
То чень єму скажуть на сплату піти, —
А ні, га! то дійсь божа воля!”

4.

Я думав про людське братерство нове,
І думав, чи в світ воно швидко прийде?
І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом та ріля
Народ годувала щасливий, свободний.
Чи се-ж Україна, чи се край мій рідний,
Обдертий чужими і світом забутий?
Так, се Україна свободна, нова!
І в мойому серці біль втищувався лютий.

Щез привид. Я глянув довкола. Онтам
За зорану межу бєсь з Грицьом Степан;
Там дід оре поле, старенький як гриб
І плаче за сином, що в Боснії згиб,
Там батько за сином з дрюком уганяєсь;
Там мачухи лютий проклін розлягаєсь...
О краю мій рідний, недолею гнутий,
Пропасти би радше тобі, як ніж коли-б
Така твоя доля по вік мала бути!
1881.

ІХ. Гадки над мужицькою скибою.

1.

Стапу я ранком на зораній ниві:
Пурпуром сонце на сході горить,

Пташечки в гаю щебечуть щасливі,
В моім лиш серці гризота кричить.

Пане всіх творів, властивче природи,
Глянь, що в ній щастя, що в ній краси!
Чом в твоє серце краса та не входить,
Чом так нещасний, пригноблений ти?

Поле плодюче, царіна відкрита,
Трави густі по лісах і лугах —
Чом же тебе не годують до сита,
Чом же ти з голоду мреш по хатах?

В гір твоїх лоні залізо чимале,
Чом же тупі твої леміші?
Чи лиш на теє залізо те здале,
Щоб тебе в пута кували чужі?

В твоїм підгір'ю ллєє світло жарюче
В струях хрустальних, бурлить і кіпить;
Чом же ти, світло в чужі землі шлючи,
Сам муєш темний, непробітний жить?

Соли святої твій край також ситий
В бючій норі, хрусталевій скалі:
Чом же несоблений хлібець їси ти?
Чом же не став ся ти сіллю землі?

2.

Серце моє припадає тремтячи
К тобі, о скибо мужицька, тверда,
Дух мій в нутро твоє тоне горячий,
Наче у море блискуча звізда.

Кожду пилинку твою проникає,
Кождий камінчик корінчик, сучок,
В кождої часточки екванно питає:
Хто се з вас виссав плодючий ваш сок?

Адже-ж столітя замеркли, закляті
Трупом і кровю вас щедро гноїли —
Чом же тепер ви на хліб не багаті?
Де ви святії ті соки поділи?

Х. В л і с і.

Як люблю я по лісі блукати
У горячую днину літну,
В темній тіні дерев спочивати,
Де тиша ніби просить до сну!

Самота в круг, а все-ж не пустинно, —
Оживуца, свята самота:
Доліта аж до серця невпинно
Безконечная пісня життя.

І щасливий я, поки гублю ся
Без доріжки в гущаві рісній, —
Та людей я спіткати бою ся,
Люде рай розбентежують мій.

Люде всюди, й до божого раю
Своє горе і сльози несуть,
І нераз я трівожний стрічаю
Те проклятеє горе аж тут.

От обдертий дідусь старовина
Шкандибає, аж гнесь до землі,
Гне до долу його сухарина.
За плечима-ж гриби в кошелі.

Я від малечку знаю старого
І хатину єго край села,
Де живе він самотно, убого, —
Ті гриби єго живність ціла.

Він за них має страву й одежу —
Та як трудно тепер їх здобуть!
Здибле злісний, веде на Медвежу,
А з Медвежі в арешти запруть.

Як я пильно від него ховаюсь,
Щоб не вздрів він печайно мене, —
Бо — я знаю — дідусь ізлякаєсь:
Чорне вбранє для него страшне!

Та дарма! Зазирнув мя в гущаві,
З груди вирвавсь стрівожений крик
Кинув вязку свою на мураві
І подав ся в яр темний і зник.

Та я довго ще чув, як хрустіло
Сухе гилє, куди він біжить,
І щось в груди старечій хрипіло,
Мов підрізаний в болю хрипить.

І я думав: О будь же прокляте
Теє панське одіне тісне,
Що для тебе, убогий мій брате
Так страшним учинило мене!

Нагуєвичі 1882.

ХІ. Г о л о д.

(Уривок з поеми „Різуни“).

Кривавий сорок шестий рік
Клонив ся к осени. Кінчились
Вівсяні жнива, наблизились
Дні віддиху. Де-де волік
Ще з поля копи до стодоли
Мужик сумний. Не ласкав був
Сей рік для него: ще ніколи
Він не затямив і не чув
Про так страшний недорід! Жито
Хібло, ішениця заснітилась,
Картофля в перше зогнила...
Овес іржа прісіла. Вбіто
Народну радість! Не котилась
По полю пісня, тільки йшла
По селах дума невесела:
„Помилуй Господи! Тепер
Прийдєсь згибати! Вимруть села
Небавом з голоду! Простер
Господь гнівцу над нами руку!
Щаслив, хто до нового року

Дотягне з хлібом, — більша часть
Хіба дотягне до Покрови!“
Ні про що більш думок ні мови
По селах, лиш про те, чи дасть
Бог чудом деяким пропхати
Сю зиму. В душах сум і холод:
Ушир мов загляда до хати
Важкая змора: голод! голод!

Тут плаче жінка: день увесь
Вона на ниві працювала.
Копала бульбу: лиш отсесь
Маленький цебрик накопала
Здорової — а гниляків
Ціла гора! День пролетів,
І з рук їй випала мотика,
Грудь похолола, і велика
Жура, розпука і тривога
Єї прошибли. Затряслась
І заридала, й поплелась
Заводячи в село небога.

А он господар на тоці
Весь день без втоми і без тямн
Із сином промахав ціпами,
Провіяв намолот і власним
Очом не вірить. Чиж отсі
Три гарчики, то весь пожиток
Із трьох кіп жита? Чи не витовк
Колося добре? Не гаразд
Провіяв може, так що часть
Лишив в полові? І з неясним
Страхом, безумний і тремтячи
Він у забаві мов дитячий
Полову ще переспіає,
І шепче: „Ні, сеж жарт твій, Боже!
Бо щоб над мужиком нещасним
Ти так зпущавсь, се быть не може!“

Янв. 1880.

XII. Уривки з поеми „Марійка“.

1.

Слотливий, зимний і понурий
Осіиний день уже смеркав ся,
Димилсь гори, світ весь в бурний
Сіряк мов змерзлий обгортав ся,
Смереки жалісно стогнали
На скрізь промоклі в темній цущи,
Розеспані хатки стояли
Мов скудені в холодній хлющи.
Здовж невеличкою, гірського
Сілля ріка мутна шуміла,
З корита виступивши свого
В закрутах грізно клекотіла.
Що крок о скали люто билась,
В кожух мов, в білу піну вкрилась,
І геть летіла з яру того,
Де так пустинно, мрачно, вбого,
Летіла швидко, мов не хтіла
Вдивлятись довше, глибоше, ближче
В жите нужденне, в бідні стійла
Тих, що засіли те селище.

Серед селища над рікою
Пошівська хата самотою
Серед орня з гиль смереки
Стояла гола, похилена;
З єї вікон вид недалекий
Гора спиняла обпалена.
Від вітру фіртка знай скрипіла,
Ріка бурлила і шуміла,
Сосновий бір стогнав із заду
І вітер хмар котив громаду,
Сік зимний дощ о шибі й стіни,
І сік і сік без вшину й зміни.

В такій то день, в такій то хаті
На горе й біль на світ прийшла ти.

Смеркалось. Сумерки крилаті
Стояли вже в кутах кімнати,

А батько твій ще думав думу
Сидячи в кріслі край віконця,
Мов з поза хмар і мгли і суму
Глядів потіхи, світла, сонця.
В тім з за стіни твій крик дитячий
Дійшов з жіночим криком помісь;
Вказалась баба шепотячи:
„Дав Бог вам донечку, єгомось“.

Здрігнувсь старий, із крісла встав,
Прохожуючись воркотав:
„Оттак ти жий, оттак ти будь!
Потреби раз у раз ростуть:
Три хлопці, в школу вже-б пора,
Хорує раз у раз стара,
А тут четверте Бог послав,
Тай ще доньку, чи хто видав!
Доньці убраня, строї ладь,
Посаг складай, алюмнів надь!
А тут у мене біднота.
Кішеня з року в рік пуста,
Сілце мале, бідак народ,
Самому ніщо взяти в рот,
Не то, щоб дати на боже міг,
Не то, пона щоб підпоміг.
Нуждений ґрунт: роби, працюй,
А хліба таки все купуй!
Ліс вигорів, довги гнетуть...
От тут то жий, от тут то будь!“

Замовк на хвилю і важкою
Поник до долу головою,
Поник до долу, мов прибитий
І далі так став говорити:

„За щож так Бог мя покарав?...
Я в семінарії гуляв,
Довги робив... Щоб з них сплатитить,
Шукав багато оженились,
Шукав, шукав, по селах нюхав,
Аж вийшло так: любви послухав.
Сподобались румяні лица, —
І довелось міні женить ся

Без посагу. Що взяв дробину,
Жиди забрали в першу днину.
І від коли цопом зробив ся,
Мов риба та об лід я бив ся.
Ту дбай про статки господарські,
Ту знов довги тя рвуть лихварські.
Вчи люд. грай ролю патріота,
А тут нема що взять до рота.
З біди пераз, не з злої гадки
Щось буркнеш на лихі порядки —
Ого, вже зараз є услужні!
Пішли доноси осоружні
І в намістництво й в конейсторію.
Про бунти, шизму, всю історію.
А там в кого плечей не має,
Най Бог єго в руках тримає!
Ох, ох! Зазнав я горя й труду!
Пятнайцять літ, як того Юду
Гонили мя без пристанівку
Із голодівки в голодівку,
Тай ще сміялсь, мов з дурного:
Не слід би дати вам і того!
Які ви вірні, ми те знаєм,
На ліпші місця ліпших маєм“.

Знов зупинив ся і важкою
Цонок до долу головою,
І знов непосидючі мисли
Його давили, гнали, тисли.

„Тепер вмре жінка леда днини —
Не пережить їй ті родини!
Справляй і погріб і хрестини;
Наймай ще мамку для дитини,
Годуй, пестуй і слухай крику,
На віно суму ладь велику,
Аж звов який піп задовжений
Для віна з нею побереть ся
І гріш мій, так як мого тестя,
В жидівській утоне кишени!“

Такими мислями важкими
Отець витав твої родини,

Не бачивши тебе й на очі
Такий талан тобі пророчив!

А мати в болях умирала
І вродивши тя, прошептала:
„О, щоб я більше не діждала
Ні жити ні на світ глядіти
Ні родить ті нещасні діти!“
Відтак зжмурила згаслі очі,
За серце вхопилась нещасна,
Стогнала тихо, тихо гасла
І згасла таки тої ночі.

А ти безпомічна лежала
В руках у баби повитухи,
Мов мишеня ледви пищала,
Немов грізні, ворожі духи
Тебе в життя найпершій хвили
Юрбою густо обступили.
Плювала баба і хрестила
І хухала і положила
Тебе у теплу кушіль етиха, —
Твоє риданє не вгавало,
Немов ти чула, кільки лиха
Тебе в житю тім земнім ждало.
Бере тя баба на коліна,
Коліше, цмока, плеще, хуха, —
Дарма! і шепче повитуха:
„А цур! Та се якась відміна!“
Відтак у пеленки повії
Тебе повила, обмотала,
І ти втишилась і лежала
На стіни дивлячись брудній,
Немов здивована питала:
„За що мене ті люде вяжуть?“
Та дармо відповіди ждала!
Замучать, а за що — не скажуть.

2.

У семінарії духовній,
Мов у Христовій чаши повній
Вдоволенє і радість тиха,
Ні шуму, ні грижі, ні лиха!

В годині пізній і поранній
Час гладко тут пливе во віки,
Як з молода і меду ріки
Пливуть в землі обітованній.
Тут стежка пряма і постійна,
Наука — чисте слово боже,
Ума змилити тут не може
Проклята мисль революційна.
Вже-ж ті благу частку ізбрали,
Що бурі світа понехали,
Повергли шлях блудний, гріховний
І з серцем тихим, нелукавим
Ходити вчать ся шляхом правим
У семінарії духовній!

Ось бач, літорості духовні
Із лекцій, слів господніх повні
Вернулись. Мов голодне стадо
Вони аж скачучи, так радо
До семінарського порога
Тіснять ся. Коритарі темні,
Брудні, вонючі, неприємні —
Важка до доброго дорога!
За те благая ціль чекає!
Вже дзвоник голосно скликає,
Пищить десь геть там, мов з безодні:
Прийдіть до мене всі голодні,
Прийдіть прагнущі! Я в спокою
Вас нагодую і нашою!

І ось ідуть купками, в парі...
Гримлять і стогнуть коритарі,
Сміють ся, гомонять алюмни —
Та ж йісти ідуть, а не до тлумни!

В великій сали рефектарській,
Мов у якій маштарни царській
Столи дубові і ослони, —
Лиш стіни чорні, як ворони,
Верства болота на помості. —
Та не горді тутешні гості!
Щоб в місці много і смачного,
До брудів діла йім не много.

Вже всі зійшли ся діти божі:
Хлоп в хлопа всі, охочі, гожі,
Румяні, кренкі і здорові,
Мов дуб при дубі у діброві.
І вже відмовили молитву,
Вже й узброїли ся на битву:
В руках ножі і вилки й ложки —
І всі ждуть ворога, ждуть миски,
Щоб кинутись на ню з розгону
І сокрушати без пардону.

„Ануге, братіє, дерзайте,
І плоть волову умерщвляйте!“ —
Проніє ся оклик над столами,
І захрустїли під ножами
Волові шницлі; рвана, тята
Хрумтіла у зубах салата
І радувались серця в Бозі,
Що шницель був у добрім сосі.

Аж ось остатня брань ворожа
Валить: се двигає сторожа
Великі миски з пирогами...
„Ляш сміло братя! Господь з вами!
Рвіть навожденіє мізерне,
Най відси вже живе не верне!
Вилками люто пробивайте,
В сметану, в масло потопляйте!
Аж решту як зметем послїдну,
То заспіваєм піснь побїдну“.

І Бог поміг борцям. Йїх смілий
Скінчив ся бій: всі піли, йїли,
Аж в мисках пирогів не стало.
Ще сей та той проворкнув: „Мало“ —
Та в кухні люде там твердії,
І більш дістать нема надїї.

Тоді всі з місяця повставали,
Духовну пісню заспівали:
„Царю небесний, духу правий,
Усюди суцїй, повний слави,

Всіх благ скарбниче, живодавче,
Прийди до нас і живи в нас завше,
Спаси нас від всіх змаз і кари,
І дай нам стравить тії дари!"

Скінчивши співи ідеальні
Повиходили із підальні
І потягли в свої нумера —
Щож там робитимуть тепера?

От тут в тиши несамопитій
Хропуть алюмни мов побиті
І своїм храпанєм, як знають,
Господню славу возвіщають.
Онті знов столик обступили
І фербля ріжуть, що є сили,
Що хоч позбутись і сорочки:
В руках їх кепські образочки,
Між ними слів, розмов не много,
Лиш „блінд“ і „пас“ і „без одного“
Та другі оклики чудесні
Свідчать перед людьми і Богом,
Що се не твори безсловесні.
Он там знов у однім нумері
Співають затуливши двері,
Виводять гучно: „Козак пана“
І „Дай дівчино нам шампана!“

За теє на четвертім році
Ні соннієть не тяжить на оці,
Ні пісні не дунають скочні, ---
Там люде старші і статочні,
Що швидко мури ті покинуть,
Що швидко мов орли полинуть
В житє громадське, до роботи:
З них повиходять патріоти,
Отці, борці, підпори трону,
Підпори віри і закону.
То ж про будуцїї надїї,
Про пляни й замисли важкії,
Про бої й жертви грандіозні
Ту йдуть розмови серіозні.

Важка іде духова праця:
Вони хлопістики учать ся.

3.

Пан Едмунд був не злий з природи, --
Та се й про чорта мож сказати.
І сли-б богацтва, блеску, вроди,
Наметної душі й свободи
Їму не довело ся мати,
Він з своїм розумом спосібним,
З своєю волею твердою
Став би робітником потрібним,
Став би борцем у чеснім бою.
Та всі оті природні дари,
Котрі на тисячу одному
Дають ся, — мов злудні мари
Їго тягли — а все ід злому.
Від малку без границь щещений,
Пихи і гордості навчений,
Звик до неробства і до ліни
І до розпусти для відміни.
У всьому мав він вольну волю,
Не знав в житю — не то що болю,
А навіть прикрости малої:
Над ним тряслись отець і мати,
Чого забаг, те мусів мати,
Хоч муки, прикрости чужої.
А як отець не хтів що дати,
Давала тайком люба мати:
А як і мати не дала що.
Найшовсь між слугами ледащо,
Що паничеви для прислуги
Готов був в горе пхнути других.
Томуж не чудо і не диво,
Що всі наметности неситі
Пожаром розгорілись живо
Нездержувані і некриті.
Підсичувані що хвилини,
Без тям мов бурливе море.
Нічим для него плач дівчини,
Нічим важке батьківське горе.

На просьби в него, на заклятя
Зовсім мов не було понятя,
Лиш сміх веселий, жарт дотінний...
Чужее горе відчувати
Він мов зовсім не був спосібний.
Немов у тім прекраснім тілі,
В котрім, здаєсь, всі ясні, смілі
Природи замисли сповнились,
Котрого-б Бог сам не поверг ся, —
Всі дари вповні находились,
Крім найкращого дару — серця.

XIII. Уривки з поеми „Нове житє“.

Пролог.

Погідна ніч літна в підгірськім краю.
О кілько чарів, кілько в ній краси!
Там в дали гори-величні дрімають,
Тут цвіти, трави в перлах із роси;
Лящать так дзвінко соловії в гаю,
Чорніють грізно бори та ліси,
Ріка шумить, бурлять холодні, чисті води,
Таємна казка мов про дивний сон природи.

І люде селять. Сторчить он плуг у полі,
В городі коні снутані хрумтять
Траву рослету; псе в округ стодоли
Вартує; другий гавкнув з поза хат
І стих... О горю чи о красшій доли
В хатах малії і старії снять?...
Витайте ясні сні, на віках сего люду,
І золотіть хоч ви житє їх повне труду!

А понад всім тим сонним, тихим раєм
Склевить ся чистий, тьмавий звід небес.
Кровавий місяць вирина за гаєм,
На хвильку по-за срібну хмарку щез
І знов явив ся. Незміримим плаєм,
Пливуть зірки, і кілько то чудес,
Святих, великих мрій о щастю і любви
О земле, в ніч таку нашіптують тобі!

О краю мій, Підгірє ти прекрасне,
Як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
Так та любов в душі мойій живе.
О чом же ти, хоч гарне, так нещасне?
Хоч вічно юне. — хоре та слабе?
Як радо дав би я для щастя люду твого
Пролити хоч сейчас всю кров із серця мого!

Та ба, минув той час, коли ліком
Була кров чиста й щира на проказу.
Не жертви треба днесь, а бою з злом!
Побіду не виборюєсь від разу,
А треба в скварі, в стужи йти пішком
Без стежки, кладки і без перелазу;
Без слів шумних, а то й без слави і заплати
Тра вміти жить тепер для тебе, не вмирати.

Уміти жить — отсе велике діло,
Найбільша загадка грядущих днів,
Щоби одним жить так не летіло,
Немов пусті вітри поверх степів,
Або мов буря, що не лишить ціло
Нічого, а все ломить пів на пів.
А другим не повзло так важко в горю й бою,
І не поїло їх отрутою гіркою.

Уміти жить! Трудне, високе вміне,
Котрого жадна книга не навчить,
А лиш навчає досвід і терпінє
Й любов, що всіх ріднить і єдинить.
Щаслив народ, щасливе покоління,
Що зможе жить як слід, зуміє жить!
Для нас же, по котрих котилась доля валом,
Нове житьє є днесь лиш пісні ідеалом.

I.

В чудову ніч через Підгірє сонне
Мов лютий звір зірвавшись з пут жене
Якеєсь диво чорне, невгомоне,
Могуче, гримотяче і грізне.

Під ним земля тремтить і глухо стогне,
Простір край него втіче, лиш мигне.
Кровавий взір єго сверлує пільму пізну,
І сто зелізних ніг дуднить о путь зелізну.

За ним зриваєсь вітер з дрімоти
Але за пізно схопив ся в погоню.
Куди летиш, куди чвалаєш ти
З могучим розмахом зелізний коню?
Земля тісна для твоїї бистроти,
Крізь гори ти пробіг, мов по болоню.
І межі ти прорвав, предвічні перешкоди,
В одну сімю з'єднав всі землі, всі народи!

Ось мигнув блиск — се з вартової будки.
Ось тінь густійша — се дрімучий ліс.
Ось шум глухий -- ріка в близьі десь тутки.
Ось стогне міст під грохотом коліс.
Ось тут село: в тихесенькі закутки
З труби сталльної посвист ся проніс,
Аж пеп завили враз, затряс ся лист рокити. —
Ще свист — і потвір став на пять мінут спочити.

Тень-тень-тень-тень! — загойкав проразливо
Дзвінок над входом сонного двірця.
В червоній шапці, содучи лїниво
Начальник вийшов, буркнув два слівця
До машиніста і пройшовєсь важливо
Здовж пойїзду. Теленькав без кінця
Бренячий телеграф, неначе чміль великий,
І чувєсь машини сан і кондукторів крики.

Там видавали посилку листовну,
Тут знов з двірця тягли пакунків міх:
Кондуктор від вагону до вагону
Кричачи: „Хто вилазить?“ — живо біг.
В вагонах гості спали всі, котрому
Не стало лавки, той під лавку ліг.
Хрїп всякий, лиш часом, як надто крик добучить,
Хтось буркне десь кріз сон: „Який там біс тя мучить?“

В однім купе́ — там хтось о шибу стука.
Підбіг кондуктор, двері гнеть відмок.
З вагону вийшла не велика штука:
Непишно вбраний молодий панок.
Волосє чорнее з під капелюха
Спада на плечі, стан мов в панянок
Стрункий, не кремізний, дрібніі руки білі,
І очі без огню і лиця помарнілі.

З постави, з ходу, з уст тонких, стиснутих,
З чола хмарного видко, що над ним
Пройшло вже много бур і громів лютих
І розчаровань походом сумним,
Що з днів щасливих і терпінь пробутих
Одну він мудрість виніє: все те дим!
Що вчасні сумніви о світі й людській жизни
В ту чару гарную доснавали трутизни.

Одітий він в пальто був попеластий
І груди грубим плєдом обгорнув;
В руках ручний куферок: знать покласти
Не мусів много в нім, бо лехкий був.
Спіткнувсь о шину і туй-туй мав впасти.
„Овва, злий знак!“ — сказав він, посягнув
В кішеню і слuzі віддав білет дорожний,
А сам в „вартзаль“ пішов, що був зовеім порожний.

„Ну, от я й тут!“ — сказав він, на підлозі
Поклавши куфер, і на софці сів,
Немов втомлений по такій дорозі.
Безладний гамір ріжних голосів
До него доносивсь: в залізнім возі
Свистіли труби, дзвін дзеленькотів,
Начальник в сінях знов кричав мов оглашений:
„Де термометр?“ — а сам мав термометр в кішени.

Панок сидів так час якийсь безчинний,
Ніщо не кажучи в простір дививсь, —
Відтак оглянув той „салон“ гостинний...
До стелі з лямпи довгий кніт димивсь,
Крізь збіту шибу віяв вітер зимний
З надвору, столик сірим пилям вкривсь,

На голих стінах мієць святого або чорта
Анонси висіли Клейтона й Шетлюорта.

„Ну, добрий знак, — сказав панок комічно, —
Що гнеть на вступі в те *нове жите* —
Тут стие уста крихітку іронічно —
Мене вита культурне дранте те!
Значить, міні судило ся довічно
Орать, збирати „жниво золоте“,
І пасти кіз, свиней пренепорочні стадка,
Як „божественний“ той свинар в Гомера-батька.

„Еге-ж, еге! А я ганявсь дурний
За чимсь по світі, прів на шкільній лаві,
Ловив ідеї образ світляній,
О щастю снів і о любові й о славі!
А хлоп робучий, глупий і брудний
Так низьким був для мене, що в уяві
Буйній містивсь аж десь в найнижшій части пляну!
Чи думав я коли, що й сам ось хлопом стану?

„Та ба, поблідли давні ідеали,
Розвіялись чарівні, злудні сні!
Ті, що мене любили — пощезали,
Ті, котрих я любив — не варт любви.
В життя гонитві сили веі пропали,
А замієць плодів виресли терни,
Покута й пізний жаль!... Та ні, не пізний! годі!
Нове жите манить! Вернімо ся к природі!

„Nimm Hack' und Spaten“, — як говорить Гете, —
Ори, копли і гній вози і сій!
Весь світ твій, то тієне, брудне жите те,
І сам ти стань як від, як плуг, як гній!
Ох, спомини, чого ви душу рвєте!...
Чи то-ж колись був шлях зористий мій?
Та ба, орел без крил стає з курми на рівні!
І в мене щезла міць, надії й сні чарівні“.

Вся статъ єго схилилась, подалась,
Опали руки, наче після втоми.
Недвижно так сидів він довний час
Уперши очи в ляпки блиск рухомий.

Чого, за чим він тут тепер як раз, —
Не думав. Лиш розсіяні атоми
Вражінь, почувань знай в душі єго клубились,
Не вяжучись в одно, вертілись і губились.

А в тім якась тверда, міцна рука
Єго плеча нечаяно дотулилась.
Здрігнувсь, зирнув... Висока і важка
Якась постава з усміхом дивилась
На него. Одіж не то мужика,
Не то шляхетська. Постать похилилась,
Куферок підняла, на пальци помахала,
І знов на панича сміючись поглядала.

Панич підскочив мов зі сну збудивсь
І гнівно запитав: „Чого потрібно?“
Мужик мовчав і сміючись дививсь
На него. Звільна пригадав подрібно
Мабуть, де він? До постаті зблизивсь
І мовив: „А, се ви правдоподібно
Від пана Дороша! Є віз? Ви довго ждали?
Пакунок мій взяли? Ну, в путь! Чогож ви стали?“

А постать все стоїть. „Заждіть хвилину!
Там хлопець троха коні покормить.
Так ви панич Евгеній! І в гостину
До нас? І довго будете гостить?
Олекса щось писав нам про причину,
Що каже вам в пустині нашій жить.
Та раз побачить вас, то вже й питать не треба:
Повітря треба вам, води і ліса й неба.“

„Так ви — панич почав був і заявсь, —
Так ви пан Дорош? Пане, Бога ради,
Даруйте! Я задумавсь, загадавсь...
Приняв вас за слугу!...“ „Ну, ну, не вадить!
Я не який то й пан!“ — „Не сподівавсь,
Признаюсь вам, такої маскаради.
Олексин батько ви! Поміщик! В хлопецькій свиті!
Признайте, се в умі не лехко погодити.“

„Погодите, — відмовив Дорош живо, —
Коли побачите, як ми живем.“

Поміщик на сто моргах, от все диво!
Тут штуки треба, щоб кінець з кінцем
Звести. А з роду я мужик. Те пиво
Культурне, що колись я пив хильцем,
Не опияло мя так дуже, як то кажуть,
Щоб рвать всі ті нитки, що нас з мужицтвом вяжуть.

„Живу, працюю разом з мужиками,
В потребах мало чим ріжнюсь від них,
Хіба часом думками та книжками
З границь тих наших вибіжу тісних.
Тим, що добуду власними руками,
Що власним я трудом навчиться встиг,
По зможі тих братів убогих спомагаю,
А далі ні умом ні хіттю не сягаю.“

„Го, го, значить філософ ви кругом! —
Сказав Євгеній троха насмішливо. —
До плуга з академії бігом,
Paterna rura оброблять щасливо!
Ще й філантроп, мужикололюб, з часом
І депутат! Ну, щож, на сеє мливо
Я дуже рад хоч раз поглянуть з близька пильно...
Наш круг глядить на се крихітку неприхильно.

„Наш круг! Даруйте, я не так сказав...
Той круг, в котрім я виріє і ховався.
Та я тепер від него вже відпав,
Здаєть ся, з ним на віки попрощався.
Ох, той шляхетський круг! Як я пізнав
Єго на скрізь, від него відцурався!...
Ви смієтесь? Ну, щож, філософ ви, ні слова,
То й сумнів є у вас усіх думок основа.“

Веміхався Дорош на слова ті скорі.
„Ай панцю, панцю, що дурниць наплів!
Ентузіаст ви неоправний! Д' горі
Вас тягне все, так як мене долів.
Філософ я лиш в полі та в оборі,
В високі сфери з роду не летів,
І сумнів мій не брат, не сват, не друг, а ворог:
Хоч порох чоловік, та вірю я в той порох.

„Я твердо вірю в труд єго могучий,
В ті мільйони невсипущих рук,
І твердо вірю в людський ум робучий
І в ясній день по ночі горя й мук.
В тій вірі й сам я свій маленький ручій
Посеред тих підгірських піль і лук
В рівнобіж величним струям часу простую,
І роблячи свій пай для загалу працюю.

„Як я на філософії терпів,
Як в Відень йїхав панським тарантасом,
А з Відня пішки йшов назад домів,
Як Мазурі вели мене цюпасом,
Що́ дома я при повороті вздрів,
Як дідич наш зробив мя свинопасом,
І як потому вмер, як панщину зносили, —
Все розкажу я вам колись при вольній хвили.

„Що вже й казать, цікаві то часи!
Я пережив, переболів чимало!
Було там дещо радості, краси,
Але найбільше по хребті вдаряло.
Мужик, то кінь: що вложать, те й неси!
Одно єму, чи камінь там, чи сало:
Чи тьма тиранії, чи Wolność, Równość, Zgoda....
От тим то вірю я в движучу міць народа.

„Коли вона не зниділа до нині,
Носивши майже тільки камінь все
На тюрми, на палати, на твердині,
То є надія, що як принесе
Здоровий хліб робучій всій родині
І світла в себе ясного нассе,
То розростесь не так і процвите розкішно.
От тим то, бач, міні з всіх пессімізмів смішно“.

Здрігнув Евгений. По лиці блідому
Опять іронії пробігла тінь,
Та щезла гнеть. У серці молодому
Заворухнулась найглубша глубінь.
Якесь чутє, немов тоска до дому,
Тоска за скарбом віри, сил, стремління,,

Котрі й єго колись у тихий рай манили,
Збудилась, мов дитя з'їсне ся і зақвилить.

І жаль притьмив весь вид єго, як дим
Гіркий, що весь, сли свічка допалить ся;
Уста нервово дрөгнули, слабим,
Бездушним усміхом стягли ся лица.
„Щаслив, хто вірить суццеством цілим,
Хто в бою, наче сталь в огни сталить ся!
Щоб вірить, треба кров здорову мати в жилах...
Я сумніваюсь лиш, бо вірити не в силах.

„Немов червяк підточує билину,
Так підточило те жите мене.
Мов звялий лист, що здавсь на хуртовину,
Котра єго і топче і жене, —
Так я живу; де впаду, де спочину,
О те не дбаю; чую лиш, як схне
У серці жерело життя, і вже не трисне
На ново! Ні, я жду, чень як найскорше висхне.

„Бо нерв життя у мене перетятий,
Зруйновані підвалини бутя;
Бо щастя фонд залізний я розтратив,
І розміняв на мідь сріблo чутя.
Не маю сили навіть, щоб поняти
Ту вашу віру в вартість, в ціль життя.
І жаль, що вам мене оттак накинув друг мій,
Бо не найдесь у вас ліку на той недуг мій“.

„Ну, ну. — рік Дорош, — хоч ми й не докторі,
А розпізнати зумієм ваш недуг.
Ви знать крихітку на байронізм хорі,
На Weltschmerz, як казати звик ваш друг.
І нерви в вас до зрушень надто скорі,
Роздразнена уява, бо весь круг
Мрій, мислей, бажань — все к одній змагає ціли:
Ятрить рани, що згоїтись ще не вєпіли.

„Та чень же рани ті — Господь ще ласкав ---
Не так тяжкі, щоб їх не мож згоїть.
Ще й ваш батіг весело буде траскав,
А праця Weltschmerz ваш прогонить в мить.

Ще не погиб, хто із упадку в час встав!
Лиш в власному нутрі не треба рить.
Та що тут говорить, — ходім на віз сідати!
Не близький шлях, то щоб на рано дома стати!“

Візок легенький і дорога рівна,
Здорові коні, небо повне зір,
Праворуч, недоступна, мов царівна,
Гора темнієсь, смерековий бір
Покрив єї, заслона мов чарівна,
Ліворуч річка з шумом в темний звір
Бурлить, і холодком від неї потягає...
Грудь ширше дихає, кров живо в жилах грає.

Грудь вільно дише, в жилах грає кров
І рвуться мисли в темень за водою,
Мов узники позбувши ся оков,
Мов облаки по небі чередою, —
І розпанаханий важкий покров.
Що серця твого тайни крив собою,
І хочеться тобі все накіпіле горе
Мов краплю видляти в тиші бездонне море.

Евгеній був нервовий і дразливий,
Йїзда була ненависна єму.
„То не йїзда — мовляв — то ад правдивий!
Ні стій, ні сядь, ні мислей, ані сну“.
Тепер же він почувсь зовсім щасливий
На тім візку, тонучи в тиху тьму,
В той рай живий, в дугів тих озерá бездонні,
Під шемріт рік дзвінкий і ліса шепти сонні.

І чув він, як у него в серці тає
Весь біль, що там від давна наболів, —
Немов рука могуча відчиняє
Понурий гріб, в котрім він гиб і тлів,
Як серцю свіжість і житє вертає
І ясність мисли і свобода слів.
І на товариша він глянув щиро, дружно,
І мову розпочав зовсім вже не бундюжно.

„Байронізм! Weltsehmerz! Знать були колись
Такі, що горем світовим страждали,

І риби мов об лід, весь вік товклись
О стіни, що їх волю й ум стісняли,
Що, хоч під молотом, не подались
На підлість, і хоч в путах, піднимали
Грімкий протест, коли не ділом, то проклоном,
Докором сміливим, погордою і — економ.

„Ви кажете: на Weltschmerz хорий я!
Гай, гай, не мудра ваша діагноза!
Ціле жите, ціла судьба моя
Не романтизм, а проста, груба проза.
Не біль над горем світа, не змня
Знання підгризла мя! З прудкого воза
Піднебних поривів, як Фаетон, не впав я,
Ні квітки синьої по світі не шукав я...

„А прямо скажу: брив я по болоті,
Без тямки скарб найкрасший розкидав:
В утіхах підлих, у бездіястві, в злоті
Я щастя — ні, вдоволення глядав.
І поки наймильшій, святій істоті
В безумстві я отрути не завдав,
Допоти спала в мні, не прокидалась совість...
Та що тут колесить! Ось вам моя вєя повість“.

II.

„Родився я на золотім Поділю,
Котре не всім однако золоте.
У батька справді хліб бував на кілю,
Бо був багатий дідич він на те:
Що свята празник мав, що дня неділю,
Де ореть ся, що сієсь, як росте,
Хто там товар нає, хто жне, саніє, косить,
Про все те він не дбав — готового мав досить.

Нічим на світі він не вмів журить ся,
То й був округлий, повний мов гарбуз,
Сли в смак обід і повна в пивниця,
То він живе собі й не дуче в вуче;
Пройдеся в рапці, по півдні проєниться
Так твердо, як дитя, що ще покує

І бурь життя не зна; часом у гості йде,
Часом і в него тож збирають ся сусіди.

„Тоді в дворі бувало шумно й рійно:
Гримлять по перед ганком четверні,
Витають, обнимають ся постійно
Панове, шовком шелестять пані,
А батько пріє, біга неспокійно,
Нюхтить, чи вже дають обід чи ні?
А в кухні жар і вар, і кухар кухтів штурка,
Щоб Боже борони не припалилась курка!

„Обід такий трівав зо три години,
І йшли розмови всякі за столом:
Пані своїх знайомих тут судили,
Пани хортів і коней... Лиш часом
На політичне поле заходили,
Тай то несміло ялось. Загалом
За панщини була політика „не в тоні“,
То вже й за Баха тож плелось про пси і коні.

„Я панщини не тямлю. Батько мій
Був для підданих, кажуть, не злим паном:
Та всеж любив він панщиняний стрій,
Вважав єго природним, не поганим,
Опертим на минувшині святій,
Вважав незгідним з шляхетським станом
Усякі бесіди про волю і весь вік
Він комуністів кляв за сорок осьмий рік.

„Усім хозяйством занималась мати —
Свята людина! Де, з яких скарбон
Вона могла те щире серце взяти,
Оту любов до бідних загалом,
Який дім панський в час той дикий, клятий,
Міг виховать в ній тихість, простий тон
І працювитість ту й для праці других шану, —
Сего не збагну я, то й міркувать не стану.

„Та все занята тьмою справ розличних,
Вона в душі любови скрила скарб.
Дитячий вік мій плив без поетичних
Пригод, та всеж і без понурих фарб.

З дітьми сільськими я в іграх уличних
Не бігав, вчасно я дізнавсь, що карб
На них карбований інакший ніж на мене,
Що я панич, а то все хлопство несолене.

„За то опікувались мнов дівчата,
Усякі бонн, покойівки, слуги —
Звичайно одна в одну зуховата,
Безжурна, сита, молода, без туги,
Лиш ній до стройів, танців та до свата;
Робота лехка, спеки ані фуги
Не знали... От вони мене все забавляли,
Чи то мене собі за забавку вживали.

„Та мама всеж таки мене любила,
Не потурала мойій пустоті,
Добру, любові і лагідности вчила, —
Та не дались міні науки ті!
Бо вчасно вже горяча кров бурлила
У моїх жилах. Мов ройі густі,
Так всякі вигадки по голові снувались,
Все в безвісти кудись прудкі бажаня рвались.

„Фантазія була мій перший ворог,
Вона мене й до згуби довела.
Все що здобув я, розбивала в порошок,
За чимсь новим і рвала і тягла,
Від змін до змін потручувала скорих,
Ні в що вглубитись, вжитись не дала,
Мов фата-моргана манила без перерви,
Зглушила совість в мні і притупила нерви.

„Я тямлю, дома ще хлопцям малим
Лежу було на софі у кімнаті,
Зажмурю очи: грохит, брязк і дим!...
Фуркочуть з вітром короґви хрещаті,
Панцирні шляхом стугонять твердим,
Я передом на воронім бахматі —
Штурм, битва, крик і зойк, рев труб і брязкіт міді...
Гурра! Побіда в нас! — і я герой побіди!

„То знов гора висока аж до хмар,
На ній блищить — чи замок чи палата?...

Червоний дах ярієсь мов пожар,
З вікна глядить красавиця заклята.
У брам лежить триглавий смоків цар,
В низу ватага лицарів завзята...
Я випередив всіх, рубаю смока в штуки,
Царівні подаю освободючі руки.

„Смішні ви днесь дитячі сні, міні,
Але тоді я упивався вами!
Зірвусь бувало по такому сні,
Немов дурний розмахую руками,
Лечу до стайні... Мрії навесні
Весь світ міні вкривають облаками...
Я скачу на коня, жену й жену без тям,
Почерез поле й ліс, через яри та ями!

„Жену для руху, мигканя, розгону,
Для стукоту копит посеред нив,
Для храпаня коня й гучного тону,
Для шуму трав, для небезпек ярів,
Щоб дух спирало в груди, в горлі мому;
Я на красу природи не глядів —
Любив я одур лиш, перестрах і тривогу,
Ненавдив спокій і рівную дорогу.

„Та ті геройські пориви бурливі
Змінились живо. Скоро я підріс,
У інший бік рванулись сні чутливі
І інший чар огонь у жили вніс.
Лиш чорні очі, лиця все вродливі
Міні маячили і сплети кіс
І круглі рамена, палкі уста дівочі,
І травила мене жага і дні і ночі.

„Я не зітхав, не плакав, не молив ся,
О романтичних любовощах не снів,
Не цілував реліквій, не томив ся,
А пестощі хоч куплені пив.
І поки ще з одною я пестився,
Думками вже за другою гонив.
І хоч я кожною переситивсь поволи,
Сама погоня та не збридлилась ніколи,

„Доспів я швидко у таким огні,
Що клетотів раз в раз у моїй крові,
І стала гнеть ненависна міні
Наука й школа, не було і мови
Про пильність. В день я плентавсь мов у сні,
Мертвіла думка, слутана в окові,
Багато перейшов я прикрих сцен, оказій,
І прогоняли мя мабуть із трьох гімназій.

„В ту пору мати в гробі вже лежала —
Поквапилась, щоб ветиду не дожить!
І поки мною зла судьба метала
З кутка в куток, не даючи скінчить
Гімназії, нова доба настала
В домівці. Батько наче стовп сидить,
Не бачить і не зна, що творить ся вкруг нього,
Лиш іієть і плаче й пе й не гляне ні до чого.

Який там лад пішов у господарстві
По смерти мами — я й згадать боюсь!
Злодії там пишались, наче в царстві,
Рабівники, немов на хвилі гуєь!
Жид жида перегонював в крутарстві,
І кожний льокай частку рвав якусь.
День в день гармідер, стук, розпуєта, гвалт і сварка,
І батька голодом морила куховарка.

„Почув я те, як стій покинув школу —
Тай остогидлаж бо вона міні!
Мов свроту обідрану і голу,
Так рідний дім застав я. На гумні
Розбита екирта, свині в ній посполу
З гуєьми й качками рилиєь; в стороні
Гнила поцєсована машина у баюрі
І свіжі висіли аж три волові шкуруі.

„Шлотів нема, полупані всі брами,
Обломані гиляки з деревини,
Пять шкап у стайни перед жолобами —
Нужденна решта з батькових етаднини;
В стодолі пусто, серед току ями,
Зачинений не торохєоче млин...

Хоч як чуже міні було хозяйське діло,
Та серце на той вид у мене заболіло.

Як бомба впав я поміж ту двірню,
Що мов Татари рвались на рабунку.
Зібрав сусід і близшу ю рідню,
Щоб їх просить поради і ратунку.
Розбуркав батька, кинувсь день по дню
Розсліджувать всі справи, з постерунку
Зазвав жандармів, щоб грозі ще більш додати,
І троє слуг велів в тюрму запакувати.

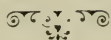
„Ну словом, розпочав я енергічно,
І бачилось, що зразу й побідив.
Поганих слуг прогнав безвідволічно,
Нових наймив, усюди сам ходив,
У все вглядав, ганяв ся денно й нічно,
Як знав, так лад і послух заводив, —
Аж батько мій радів, сусіди дивувались,
І охали жиди й на мене жалкувались.

„Прийшла зима, і я не тямив сам,
Коли пройшла в тім шумі і турботі,
Мов переродивсь я, немов із плям
Очистив ся, зміцнів я при роботі,
Мов інша кров бурлила в жилах там,
Думки нові взялись в новій істоті:
Утихли пориви фантазії буйної:
Я працю, ціль найшов, і жив для ціли тої.

„Щасливі дни! До нині ще про вас
Я згадую, немов про той єдиний
Проведений в хосеннім труді час,
Де не морозить серця жаль, мов иней!
Тоді то зрозумів я перший раз,
Що не Баярд, борець непоборимий,
Не Донжуан, усіх жіночих серць побідник
Героєм наших днів, а продуцент, робітник.
1883—1885.

ЖИДІВСЬКІ МЕЛОДИ.

Г I. Самбатіон. *)

Г адаєте, вже й побідили
Отті, що в безумнім гніві
Мордують жидів на Україні?
Побачим, сли будем живі!

А я наперёд вам те кажу,
Як в наших се письмах стоить:
Завчасно з побіди хвалять ся,
Жиє бо ще цар наш Давид!

Ви чули, жидів много тисяч
Іде на всі кінці землі!
Вони йдуть шукати Давида
Край моря в дворі на скалі.

Там з божої волі жиє він,
Щоб племя своє боронить:
Він вчує про нинішні кривди,
І страшно ті кривди піметить.

*) Після звістних жидівських погромів на Україні в р. 1881. панувало між нашими жидами, особливо на Підгіррю, велике занепокоєнє. Носились дивовижні слухи, трівожні оповісти, зловіщі про рокованя. Жидівські людові співаки складали навіть пісні о тих фактах, то гумористично висміваючи жидівську тривогу, то наслідуючи тон давніх псалмів і благаючи Єгови о поміч. Мені лучилось чути кілька таких пісень і оповідань. Особливо вразило мене сучасне приноврєленє звістної міні вже давнійше казки про кіпуче море Самбатіон, і пісня (жаль, що я не міг єї записати) зложена в жидівськїм жаргоні, з повторюваною в кожній строфі апострофою до піря з розбитих жидівських перин. Отсе й були сюжети двох перших „Жидівських мелодій“.

Вже раз з свого замку край моря
Зступав він жидів ратувать;
Коли ще й тепер єго впросять,
Він певно явить ся опять.

Та трудно се, дуже се трудно!
У краю далекому десь
Є море страшенне, кіпуче,
Самбатіон море те звесь.

Лиш раз один доси те море
В далекій, незнаній землі,
Шукаючи в поміч Давида,
Побожні жиди перейшли.

Ви знаєте дивну ту повість?
Раз цар був безбожний, хотів
У своєму царстві живучих
Усіх повбивати жидів.

І вислали своїх рабів
Жиди до царя і рекли:
„Не тікай нас, царю! Жне ще
І наш цар Давид на землі“.

А цар розсміяв ся безбожний:
„Ідіть се дурному скажіть!
Умер і зотлів цар Давид ваш,
Як раз тому тисяча літ.

„А впрочім беру вас за слово:
Ідіть, і нехай ся явить
До мене на учту велику
За сорок день цар ваш Давид.

„А як не явить ся до мене
Давид на означений день,
То всіх вас жидів в моім царстві
Без милости виріжу в пень“.

І далі говорить та повість,
Як з трудом великим зайшли
Жиди над кіпуче море
В далекій, незнаній землі.

А море реве і клекоче
І парою в небо бухтить,
За морем тим в замку високім
Невмерший живе цар Давид.

І впали жиди ті на землю,
Молились три ночі й три дні,
Стогнали і плакали тяжко,
Аж поки слізки підпили.

А слези їх в море влили ся
І в кригу стялись ледову,
А хвилі кипучі на кризі
На той бік несуть жидову...

Минуло днів тридцять і девять,
Послів як нема, так нема.
Жидам вже погасла надія,
Лишилась тривога німа.

На славную учту зібрались
З цілого пів світа царі,
І шумно, і говірно й гучно
У царськім високім дворі.

А оддалік в тюрмах і мурах
Пильнують жидів сторожі,
Кати похожають гуртами
І острять мечі та ножі.

Ось учта в дворі почала ся.
Як гучно музика гримить!...
А плачуть жиди і ридають:
Не йде наш цар, наш Давид!

Пів учти скінчилось, пів п'яні напхались
Вельможні гості в дворі;
Кати похожають, в руках їх іграють
Блискучі пожі й топорі.

Вже учта скінчилась, цар п'яний
Жидів мордувати велить, —
Втім чути: гримить, наближаєсь...
Ах, йде наш цар, наш Давид!

У чорній, замкнутій кариті,
І коней вороних шість пар,
Без слуг, без погоничів іде
Жидів невмираючий цар.

Стає, відчиняєсь карита,
Дід з неї, зігнутий до-в-пів
І сивий як голуб, тремтячов
Ногою ступає долів.

Ступає тремтячов ногою,
От-от дотикає землі,
Та диво, земля подає ся,
Немов полотно на воді!

Все низше, все глибше!... Вже двір весь,
І місто, і царство ціле
Хитаєсь, хвилює, і звільна
Все низше, все глибше тоне.

Злякались царі і благають
Давида: „Вертай не ступай
Ще другов ногою на землю.
Бо згинемо ми і весь край!“

Дідуєсь усміхнув ся і каже:
„На учту просив ти мене!
Не хочеш — вертаю, та слухайже царю,
Не тикай ти племя моє!“

„Ти-ж бачиш, весь двір і весь край твій
Не в силі мене удержать;
То-ж знай, уся власть твоя — ніщо,
Щоб племя моє звоювать!“

„А що не прийняв ти до учти
Мене, то прийде такий час,
Коли моє племя заєяде
До царської учти між вас!“

Оттак наші книги говорять,
І правду говорять святу;
Живе цар Давид наш і бачить
Усі наші кривди й біду.

Нещасне село те і місто,
Де в муках, в понижено жид —
І горе землі тій, як стане на нейі
Обома ногами Давид!
1883.

II. Піре.

Розвіяне злими юрбами,
Мов снігу платки з над руїн,
Летиш ти до хмари з вітрами,
О піре з жидівських перин!

Мов сніг ти летиш аж до хмари,
Вкриваєш поля мов килим,
О свідку великої кари,
О піре з жидівських перин!

Знать бачити горя не хочеш,
Що ми ту в тій хвили терпим,
Сніжними крильцями тріпочеш,
О піре з жидівських перин!

Як грубі мужицькїі руки
Рвуть наше добро без причин
І нам задають люті муки —
О піре з жидівських перин!

Як наші хатї розкидають
Аж геть до послідніх делин,
Як наші шинки розбивають —
О піре з жидівських перин!

Весь город від краю до краю —
Руїна одна, плач один!
Гляди ж на тих варварів зграю,
О піре з жидівських перин!

Гляди, що тут нашої страти,
Що наших ту впаде слезин, —
Щоб Богу се все розказати,
О піре з жидівських перин!

Най наші всі зважить тершіня,
До нашого горя долини
Най шле нам потіхи проміня,
О піре з жидівських перин!

Най тямить, що люд ми ізбранный,
Єго найукоханий син,
Годований зернами манни, —
О піре з жидівських перин!

Най дасть нам народ сей посісти,
Най дасть нам помститись над ним —
Неси, о неси 'му ті вісти,
О піре з жидівських перин!

1882.

III. Ассіміляторам.

Пригнути жидів, покорити
Ви раді б під ваші права,
Йїх мову й закон розорити?...
Пусті се, безумні слова.

А знаєте ви, що за сила
В тій мові, в законі томú?
Вона від віків нас водила,
Мов стовп огняний через тьму.

Се щит наш від на́пору вражого,
Се звязок, що час не порве,
В ній Якова, праотця нашого
Незломнеє серце живе.

Той Яков, що в юности своїй
В пустині з Єговою бивсь,
Ви знаєте, як він на старість
Перед Фараоном явивсь?

Як Осип у ласці великій
Ото в Фараона вже став,
Тоді Фараон єго батька
Побачити ще забажав.

Прийїхав старий патріарх наш
З степу к Фараону у двір;
Дванадцять верблюдів горбатих
Шліфований топчуть порфір.

Посеред двора Фараонів,
Де ефінкен стояли німі,
Сини патріарха розбили
Пустинні намети свої.

Щоб Якова к нему провóдить,
Шле цар той міністрів своїх;
Говорять старому міністри:
„Клонися цареви до ніг!“

Та гордо в весь ріст свій високий
Мов пальма та випрямивсь він
І каже: „Лиш Богу одному
Я звик віддавати поклін.“

І мовили се Фараону
Міністри — той зморщив чоло
І каже одвіре низеньке
Покласти в пів росту єго.

„Сюди проведіть патріарха,
Тут муєнь схилити ся він,
І так, хоч і як поневолі,
Відасть міні царський поклін.“

І Якова в царські покої
Вели — ішов прямо він скрізь,
Аж перед низеньке одвіре...
„Туди к Фараону пролізь!“

І бачучи хитрість єгипцьку
Старий патріарх зупинивсь...
Сміють ся в душі Єгиптяне,
Він Богу в душі помоливсь.

І сталось... Свою громовладну
Правицю Єгова простер:
Стіну, мов марну навугину
З гори аж до долу роздер.

Крізь блискіт і куряву й гуркіт
Спокійний і прямий, немов
Та пальма в степу, патріарх наш
Перед Фараона ввійшов.

А цар затремтів і поблідлий
Припав патріарху до ніг...
„Великій твій Бог!“ — він промовив,
А більше промовить не міг.

Тямуйтеж сю давнюю повість
Ви всі, що хотіли б нагнуть
Жидів на новії закони,
Вести на неходжений путь!

Не думайте, що вже послабла
Рука, для котрої стіна
З порфірів шліфованих слабша,
Аніж павутина марна!

19 сент. 1889.

IV. Заповіт Якова.

Як умру я в тім краю Міцраїм
І жите се мов тільк промине,
Не ховайте єгипським звичаєм
У єгипських гробницях мене.

Не хочú я нетлінним лежати,
Світ живий своїм трупом дразнить, —
Хай те тіло із пороху взяте
Знов вертається в порох зогнить.

В стенову обгорнувши рогожу
Серед шляху зарийте мене,
Що в єгипську столицю ворожу
З благодатного Гозен верне.

Отим шляхом на панщину люту
Швидко йтимуть потомки мої,
То щоб стогін їх, муку і скруту
Почував я щодень у землі.

Буде дух мій незломний, могутий
Їх надією волі кормить,
А їх сльози гіркі, пекучі
Не дадуть моїм костям зогнись.

А як блисне вам ранок свободи
І зніметь моє плем'я як рій,
Щоб іти на Червоні води
В край далекий, обіцяний, свій —

Заклинаю вас Богом єдиним,
Не лишть моїх костей оттут!
Най у рідній землі Палестини
Коло батька і діда спічнуть.

Бо велика зближаєть ся кара!
Без ліку мов пустині піски
Налетять на сей край наче хмара
Песі мухи і воші й сверщки.

Остогидне жите всім у краю,
Заповнять вони всякий куток, —
Так нехай же, молю вас, благаю,
Не сквернять моїх вольних кісток.

І ще гіршая кара їм буде,
Поки випустять вас із оков:
Кровошійцям, що пили кров люду,
Батько Ніль перемінить ся в кров.

То не дайте тій крові неправій
Омочить мої кости оттут,
Щоб не став я в сорочці кровавій
Перед тронем Єгови на суд.

20 сент. 1889.

V. Сурка.

Я Сурка, бідна жидівка.
Не дав Бог росту ні вроди:
Мала я, ростом похила,
Лицем і зовсім погана.

Тай як було виростати
Стрункою й простою Сурці
Без батька й рідної неньки,
Від малку поміж чужими,
Від малку в тяжкій роботі,
У поштурковищу людським!
От так жила я літ двадцять,
І не жила, а хилялась,
Із коршми в коршму тинялась.
Робота денно і нічно,
Коршмарка зла і лінива,
Коршмар побожний та злодій,
І вередливії гості.
Усяке те тільки й дума —
Слузі роботи завдати,
Слугу щипнути та штуркнуть, —
Слуга ж і писнуть не сміє,
Ще й усміхати ся мусить,
Хоч гнів і сльози на верха.
Оттак жила я літ двадцять.
Аж раз коршмар міні шепче:
„Приходь ти, Сурко, до мене
В ночі, як жінка поїде!“
Я хоч негарна й похила,
Хоч глупа виросла й темна,
Читать, писати не знаю,
Молитись Богу не вмюю, —
А таки я здогадалась,
На що я Юдці здалася.
Гадала з разу втікати,
Потім — коршмарці сказати,
А далі так розгадала:
„Однако вік мій минає,
Як та вода по болоті,
Без щастя, радощів жадних!
І вмру і знати не буду
Того, чим тішать ся другі;
А там, у небі, безплотним
Не має вступу ні чести.
Нехай же буде й у мене
Дитя малесеньке! Боже,
Якжеж любить вго буду!

Ті ручки й ніжки дрібні
Своїми гріти устами!
Собі від рота відійму,
Щоб лиш воно було сите.
Саму най бють, зневажають,
Щоб лиш воно, моя квітка,
Росло, як людські діти!“
От так я думала часто
Із річки носячи воду,
У кухні миючи миски,
Перучи шматє жидівське.
І чула, як там під серцем
Воно все і дужше і дужше
Ворушить ся починало.
Нераз бувало аж дух в мні
Запре, я стану мов п'яна.
Робота з рук випадає, —
Зажмурю очі і сиджу...
І вже ввижаєсь півсонній
Воно — маленьке, рожеве,
Ціле мягеньке, пухкеє,
Як треплєсь в мамі на груди,
Сміється, дрига ніжками.
І так сиділаб хоч вік весь,
Як би коршмарка не вздріла,
І в карк не вдарила міцно
Та не прикрикнула грізно.
А я з мрій своїх прокинусь,
Гляжу на неї — не зліско!
Не було злости й крихітки
У моім серці в ту пору —
А гордо так, як царівна, —
От так сказала би злюці:
„Хоч ти коршмарка богата,
А я лиш служниця бідна,
А я тепер тобі рівна!
Я мати, злюко, я мати!“
Аж як прийшлоєь міні родить,
Тоді коршмарка дізналась.
Ой, ой, що гвалту, що крику!
Мене із коршми прогнала,
Хоч сніг був, вітер і студінь.

А Юдка жінки бояв ся,
Не смів і писнуть нічого.
Та все ж ще мав милосерде:
Запряг кобилу в санчата,
Відвіз мя хору до баби
І тайком дав кілька риньських,
І мовив: „Сурко, небого,
Живи ти в баби, док можеш,
Я буду дбати про тебе.
Лиш бій ся Бога, нічого
Не мов ти мойій коршмарці,
Що ся дитина від мене!
А то зжене мя зо світа!“
Дав Бог, родився мій хлопчик,
Здоровий, гарний, як ангел!
Живу я місяць у баби,
Уже й зовсім я здорова,
Та не приходить мій Юдка!
А баба бідна, старенька,
В самої йісти нема що,
Зарібків также ніяких —
Прийшлось нам круто, ой круто!
І каже баба до мене:
„Ти бачиш, Сурко, небого
Що нам тут жити не можна, —
Тра гнізд теплійших шукати.
Запру я хату на зиму,
Піду до вйта в комірне.
А ти бери си дитину, —
Іди, небого до Юдки!
А не прийме тя Юдчиха,
Іди де далі між люде!“
Мороз був лютий і вітер,
Курило снігом по полю.
Я майже гола і боса, —
Що тільки мала теплійше,
Всім обвинула дитину,
Самій про себе байдуже! —
Іду до коршми до Юдки.
Прийшла до коршми. Юдчиха
Лиш глип на мене, мов каня...
(Слуга вже інша при кухні).

„Чого ти хочеш?“ — питає.
— „Пять літ я — мовлю — робила,
Прийшла по плату зарібну“ —
Ех, як не крикне Юдчиха:
„Скажи, гадюко погана,
Скажи, чия се дитина?“
— „Моя — говорю — тай Божа.“ —
Скажи, хто батько дитини,
Бо не побачиш заплати!“
— „Сего не скажу ніколи!“ —
„Так марш ми, дрантє, із хати!
Щезай у безвість від мене
Із своїм плодом поганим!“
— Юдчихо, бійте ся Бога! —
Говорю, — бачте, там студінь,
Я майже гола і боса,
Дитина в мене маленька,
Кудиж під ніч я діну ся?“ —
„Проч, не погавь міні хати!
Іди й до вовчої мамі!“
І прискочила змиюка
І випхнула мя за двері
Під ніч у куряву й студінь.
Пішла я мов божевільна.
На серці в мене так важко...
І де се Юдка подів ся,
Чом не явив ані ока,
Чом не сказав ані слова,
Не вговкав жінки гадюки?
І де тепер я діну ся,
Куди попрошу ся в хату?
Пять літ у коршмі жила я,
Але села я не знала,
Людей не знала, що в сірих
Отих хатах проживають.
Страшні були в'ни для мене,
Усі здавали ся п'яні,
Усі здавались охочі
Побить жидівку, полаять.
І стало так міні страшно,
Немов я в лісі густому
Поміж вовками.

Темніло.

Розплакала ся дитина.
І чую я, що ще в груди
Є молоко. От я й сіла
У сніг під плотом в затишку,
Щоби дитя покормити.
Воно малюсіньке зараз
Взяло ся ссати так міцно --
Морозу ще не почуло,
Тільки що щічки червоні.
І ссе, а очка ті чорні
Звернуло прямо на мене,
І так глядить, мов розумне,
Мов ось-ось хоче сказати:
„Не бій ся, мамо, не бій ся!“
І стало якось так ясно
Довкола мене і любо,
Неначе сніг весь розтаяв
І вітер теплий повіяв
І прутє зéленю вкрилось...
А я дивлюсь, не надивлюсь,
На ангелятко маленьке —
Про світ, про горе забула...
В тім пси завили десь близько
І вітер свиснув над ухом
І снігом кинув у очі —
І я прокинулась разом.
Аж чую: руки і ноги
Вже одубіли мов крига,
Дитина змерзла і плаче,
Мене сон клонить до долу —
О Боже, я замерзаю!
Була хвилинка — і думка
У голові мойій блисла:
„Щож, замерзаю, то й добре!
Не буду більше терпіти“.
Та плач тихенький дитини
Мов ніж пройшов моє серце,
Прогнав ту думку погану.
Ні, ні, сама я най гину,
Та за щож гинуть біднятку?
І всеї сили добувши

Я викопалась із снігу,
Що вже до впів мя присипав,
І загорнула дитину..
Хотіла б бігти Бог зна де,
Та сил не має. Хотілаб
Огріти бідну дитину,
Та в мні тепла вже не стало.
А тут дороги не видно.
І ноги вязнуть в заметі,
І вітер свище, бе в очн..
Я йшла без думки, аж бачу:
Стоїть хатина, мигоче
Слабеньке світло з віконць.
І я надумала з разу
Під те віконце в загату
Свою дитину покласти.
Тут чень не всі ще поснули,
Хтось плач дитини почує,
Єі візьме, обігріє..
Сама ж піду світ за очн,
Щокн де згину в заметі.
Як нагадала — зробила.
Поцілувала те личко,
Що вже мороз був обхопив
І сніг присипував вперто,
Пообвивала як мога,
І у загату в затишку
Туж під віконцем поклала.
Сама ж як сонная змора
Пішла снігами у поле.
Тяжка була та дорога!
Що крок, здавалось, на ноги
Тягар якнісь сотнаровий
Наляже — двігнуть не сила.
А вітер бе мене в очн
І свище — чую виразно,
Словами свище: „Ти підла,
Погана Сурко, що робиш!“
То йду, то стану... У серці
Немов іглами щось коле.
І ловлю слухом всі звуки,
І все, здаєсь міні, чую —

Пищить і квіліть дитина.
І почали міні мисли
Страшні в голову лізти:
„А нуж всі в хаті поснули,
Плачу дитини не вчують,
Моя дитина замерзне!
А нуж почують собаки,
Зійдять дитину живою!“
І я мов вкопана стала.
І обернувшись, що сили
Кричати стала: Ратуйте!
Моя дитина, дитина!“
Та пусто, глухо довкола,
Ковтає вітер мій голос...
І я, мов кінь із припону
Рванулась, кинулась бігти
Назад в село. Спотикаюсь,
Упаду, встану, знов упаду,
Кричу і плачу — даремне!
Біжу, біжу так і мучусь,
Здавсь, годину, і другу,
Здавсь — віки вже цілії,
А хати з світлом не видно.
Якісь стоги все та верби,
Собаки виють далеко,
Якісь рови глибочезні,
Плоти — а хати не видно!
І стала люта розпука
Прокрадувати ся в душу:
Я мечусь, мов божевільна,
Кричу що сили і плачу.
Аж ту хтось цап! мене з заду.
„Ти що ту робиш?“ — питає.
Я озирнулася — шандар!
Блищить на плечах карабін,
Ліхтарня блима при пасі.
Хоч я у коршмі ще бувши
Шандарів дуже боялась —
Боявсь ще дужше їх Юдка! —
То тут міні ані крихти
Страшним той шандар не здався,
І я припала до него,

Мов до спасителя свого.
„Ой пане — мовлю, — я Сурка,
Що в Юдки в коршмі служила —
Гляджу своїй дитині!“
І все йому розказала.
Узяв мя шандар за руку
І по селу попровадив,
Аж поки світло ми вздріли.
„Чи та се хата?“ — питає.
— „Не знаю, пане! Погляну!“
Пішла я — Боже мій милий!
Та сама хата й загата,
Але дитини не має!
І стала я мов мертва.
— „Нема дитини!“ — говорю.
А в хаті світить ся, гомін...
Застукав шандар... Війшли ми.
Та вже при вході я чую:
Кричить дитина. „О Боже!“
Лиш тільки скрикнуть могла я,
І впала в сінях зомліла.
Що сталось дальше — не тямлю.
Лиш мов крізь сон споминаєсь,
Що в хлопській хаті лежу я,
Тепло, і чисто, і ясно...
Сидить бабуся край мене
І головою хитає
І стиха, стиха говорить:
„Дурна ти Сурко та гдуна!
І чом було не застукать?
Ми ж не собаки, як Юдка
Й єго Юдчиха, ми люде!
А тож чи чуване діло
В снігу дитину лишати!
Ще щастє, що я не спала,
Молилась Богу, аж чую:
Щось під вікном у загаті
Мов котеняточко м'явка“...
І знов нетяма...

Аж тут я

Приїшла до себе, в шпиталі
Тюремнім. Кажуть, в горячці

Я три неділі лежала...
Кажуть — судити мя будуть.
Та що, най судять, Бог з ними!
Байдуже суд міні їхній,
Байдуже їхня кара.
Я суд найтяжший пройшла вже,
Знесла найтяжшую кару
Отої ночі страшної.
Що буде далі — не дбаю!
Я не боюся роботи,
І не лякаюсь нічого,
Як лиш дитина зо мною.
Для неї все я готова
Знести!... Говорять, хотіли
Міні відняти дитину, —
Ну, та спасибі горячці,
Не допустила до того!
Я, кажуть, так верещала,
Металась, рвалась невпинно
І все дитини шукала,
Що доктор врешті промовив:
„Віддайте їй ту дитину,
Бо за жите я не ручу!“
Воно тепер вже більшеньке,
Уже й сміятися вміє.
Глядіть, як граєсь, як дрига,
Ручками хапє за груди!
Моя ти роскіш єдина!
Ти мій пестунчик маленький!...

7—8 вересня 1889.

VI. У цадика.

Присвячую Наталії Кобринській.

„Ох цадик*), я бідна жидівка, я все
В тобі шанувала власть божу!
З далеких сторін, із підгірських країн
Я з вірою к тобі прихожу.

*) Рабін-чудотворець.

„Ох цадик, потіш ти мене, не гордуй,
Що я така бідна й недужа!
Без тебе міні погібати! Ратуї,
Ратуї мого бідного мужа!

„І що єму сталось, не знаю, хоч вбій!
Я певно невинна, Бог видить!
Та тільки здаєсь міні, цадик святий,
Всему тому справа є дибик*).

„Жили ми з собою, як Бог приказав,
Літ десять. Минали нас біди.
Сим-тим торгували, торг добре ішов...
Зробили три „чесні кріди“,

„І добре на них заробили. Вжеж я
Не дармо молила ся Богу!
Дітей у нас троє, хотілось би їх
Направити на чесну дорогу.

„А в тім прицлило щось до мужа: почав
Мовчати і думать що ночі:
Не спить, то зітхає, то встане, то щось
Таке несуразне мурмоче.

— „Ти що се — питаю — Елькуно, не спиш?“
„Та так, міні важко щось, Малко. —
— „Чогож тобі важко?“ — Не знаю, а так
Чогось ніби страшно і жалко.“ —

— „Тьфу, що ти морочиш? Ти ясно кажи!“
Озлив ся. — „Ба, ясно! Як би то
Я сам знав! Здаєть ся здоровий, а десь
Болить щось, гризе мене скрито.

„Все хочеться думать про наше житє.
А що в нім було? Біганина
За крейцаром, здирство, ошука, брехня,
А щастя — ну хоч би година!“

— „Ти стік ся! — говорю. — А діти? Чиж ти
Не рад прихилити їм неба?

*) Чорт.

Хіба не здорові, не гарні ростуть?
Що ще за рожна тобі треба?“

— „Ох Малко, сьогó міні й страшно,
Трясуєсь мов від вітру перо...
Ануж нашим дітям не виїде в пожиток
Неправдов нажите добро?“

— „Тьфу, тьфу, скостенів би язик твій! — кажу. —
Се що ти верзеш, оцапілий?“

— „Послухай лиш, Малко, а бачила ти,
Як вчора по вулиці бігли

„Жиди, жиденята, кричали, ревли,
А по середині громада
Хлопів з патиками, з дрючинем страшним
До суду вела конокрада?

„А знаєш ти, Малко, хто той конокрад?
Герш Цвіліх! Ти тямш, Берль Цвіліх,
Отець его, склеп в нашім місті держав,
Склад всяких матерій і білих

„Полотен. Богач був і також збирав
І гарбав і грабив, о сніні
Все думав, для него на душу брав гріх, —
А сні єго от чим став нині!

„Ох Малко, і чиж то не ми довели
Тих Цвіліхів аж до банкрутства?...“

— „Здурів ти! — кажú єму, — адже нас суд
Очистив від того паскудства!“

„Очистив нас суд, та сумліне моє
У мене бунтуєсь теперка.
Хто зна, може пасть вже рознята, що й нас
Пожре, як пожерли ми Берка!

„Хто зна, може й наші так діти підуть,
Як Гершко, як Сура... Ох, Малко!
Подумаю се, то аж серце в мні рвесь!
І страшно міні щось і жалко“.

— „Та цур тобі! — мовлю єму. — От найшов
Про що ще під ніч міркувати!

Лиш Богу моли ся і дурнем не будь,
То Бог не нам не дасть загибати!“

„І що я єму говорила, товкла,
Ні руш отих мислей прогнати.
Нуда єго бє, помарнів, попіснів,
Снуєсь, мов не свій, мов заклятий.

„Ба, ще що: до галеха*) став він ходить
І з ним о книжках розмовляти.
Аж світ ми затьмив ся! Кричу вже єму:
— Що робиш, мешітенуватій?“

„А він все своє: „Ні, не можна так жить!
Хібаж то ми пси, а не люде.
Щоб гризтись і жертись отак? І колиж
Конець тій ненависти буде?“

„Почав він ходити зовсім як дурний.
До склепу хоч рїж не загляне!
Почав упадати інтерес... Пішло
Житє поміж нами погане.

„Вже лаю і плачу й клену. Та куди!
За шапку та в ноги! Її до хати
Вже на ніч не ходить! Пішла я тоді
Усіх своїх кривних скликати.

„І що вже ганьбили його, то й алє!
Він мовчки, понурившись слуха.
А далі найстарший віком, мій дідусь,
Як трахне єго по за вуха!

„А з другого боку поправив мій стрик...
Ой, ой, почала ся Содома!
Ну, ледво мій вирвався і втік. Минув день,
Ба й тиждень — нема єго дома.

„Шукаю, питаю — ні вісти! Минув
Вже місяць, нема чоловіка.
Ба, й кривні розбіглись — на силу найшли.
І слухай лиш, що за побліка!

*) Руський шп.

„У хлопа в селі він до служби нанявсь.
— „Не верну до міста — говорить. —
Тут ліпше, бо лиш хлібороб заробля,
А кривди нікому не творить“.

„Ну, що з ним балакать?... Зв'язали єго,
І врадили, цадик, до тебе
Везти єго й слізно благати: Ратуї
Сиріт в тій великій потребі!

„Се дибик проклятий опутав єго!
Найди, святий цадіку, слово
Що є найміцнійше, закляте страшне,
І вижени ворога злого!

„Нехай він проклятий єго не мутить,
Спокійний най сон єго буде!
Нехай те сумліне єго замовчить,
Щоб жити він міг, як всі люде!

28—30 авг. 1889.

VII. З любови.

I.

З гешефту лиш, кажете, жениться жид,
А серця у него не має...
А знаєте, кільки гешефт той нераз
Любови в собі й горя скриває?

Гешефт! А який то, спитайте, гешефт?
Що всякими бідами битий,
Від малку в тій думці ховає ся жид,
Щоб хоч оженившись пожити!

Сто раз не дійість, не допе, не доспить,
І голод і бійку приймає,
То й знає він добре, що в нужді такій
Любов наче цвіт увядає.

Не бійтеся, вміє цінить він любов,
І всю благодать єї божу!

Та що, як землі під картофлю нема,
Куди його думать про рожу!...

Та от хотьби й я! Чи сидів би я тут
У клятому сьому застінку,
Як би я з любови не був оженивсь,
Як би не любив свою жінку!

II.

Я з першою жінкою, бачте, розвівсь,
Тай доси в'на з тямки не никне —
Любив я єї!... Чоловік наче хміль,
До всякої тички привикне.

Хоть смійтесь, а таки любив я єї,
З любви навіть з нею розвівся...
Ни, ни, розкажу! А то скажете ще:
Плете, мов дуриці найівся.

Я з малку до поля, до коней, коров,
До хлопської всьої роботи,
До плуга, мотики, пили й топора
Найбільше над все мав охоти.

Ни, батько й найшов міні дівчину тут,
В Жовтанцях: здорова, вродлива
І простого хову — піде до коров,
До сіна, до ціпа, до млива.

Вподобав я Файгу. А батько єї
Коршмар був, багатий як дідько,
Хоч шляху в Жовтанцях тоді не було,
А гостей в коршмі було рідко.

Вподобав чомусь і мене той коршмар,
Хоч я і зовсім був убогий.
Женивсь я і жить перейшов поки що
До тестя, в коршму́ край дороги.

Ба, десь так за тиждень, за другий — гляжу:
Спить тесть мій весь день, мов убитий.
Смерком якісь хлопці прийдуть, щось, ійдять
Тай ще собі кажуть платити.

Питаю я тестя — мовчить та бурчить,
Питаю у тещі — як риба,
У жінки — ні слова. Хожу мов дурний
І думаю: що тут за хиба?

Аж бачу раз дó-світа, тесть мій якбось
З поблиского ліса житами
Веде пару коней — тай коніж були,
Що тії галки! й з хомутами!

Запряг у традайку, до Львова махнув —
З полудня вернув... під охотов...
Дві шкапи в традайці, лиш шкіра та кість,
А в чересі кілька банкнотів.

Нц, думаю я — а ще був молодий,
Не звик до такого ще гендлю —
Тут, брате, не чисто, тут буде біда!
Тай мовлю ось тестеви Мендлю:

„Послухай, реб Мендель, віддай ти міні,
Що дать обіцяв за дочкою!
Пора нам на свій хліб. Я може ó тобі
Завадив — нам треба спокою“.

Озвіривсь на мене старий. — „На свій хліб?
Якого ж ще хліба за́баг ти?“ —
„Я пахту візьму тут в сусідстві.“ — „Дурний!
Рожна тобі треба, не пахти!“

„Сиди ти при мні, заробляймо ураз,
За пару літ вийдеш на пана!“ —
— „Або зогнию в криміналі!“ — „Ага!“ —
Відворкнув мій тесть, і погана

Усмішка заграла в єго на губах —
„Ти вже кримінал тут занюхав!...
Ну, йдиж, але знай, не минеш ти єго,
Коли ти мене не послухав!“

В зду хвилю мабуть він сказав ті слова, —
Скарай єго Боже за вік мій!
Він нині панує, я ось де зайшов, —
Все стало ся так, як прорік він.

III.

Дав він міні грошей. А трафилось нам
Два морги города, пів хати,
Сад, стаїня... За все сорок римських у рік.
Інтерес як цукор, лиш брати!

Я взяв, зараз сад в мене зняв садівник
За трицять, без сіна. З города ж
Я мав ярини і собі на весь рік
І ще й zostавалось на продаж.

Купив я й корову. А ще в мене був
Заробок: до міста бувало
Іду на худобячі й кінські торги —
Я барашівник, яких мало!

Тут куплю коня, тут корову, й продам,
То знов сторгувати поможу,
А все не задармо: що тижня хоч п'ять,
Щість римських до дому привожу.

Прознав я й для жівки заробок, якби
Вона его хтіла держати.
Взялись, бачте, бігать з сусідства баби
Частенько до нашої хати.

А кожда приносить по кілька яєць,
Пшона, то муки, то пшениці.
„Купить — каже — Гершон, у мене кума.
У мене сю ніч вечерниці!“

Ни, звісно, в коршму́ їм іти з тим не мож:
Побачить хто, муж перечує, —
Міні-ж за що будь дасть, бо раз, що я блят,^{*)}
По друге — готівку плачу їй.

Ни, словом скажу вам: такий се гешефт,
Що з него одного мож жити.

*) Блят — вираз злодійський, значить чоловіка, що перехо-
вує крадені річі, а далі й загалом такого, що вміє всику річ
держати в тайні.

І думав я так, що ним жінка займесь,
А я по торгах му ходити.

Та ба, не те вийшло! Файгуня моя
Що рана, як лиш протре очи,
Зварить там що небудь, тай шмиг до вітця,
Тай там вже сидить аж до ночі.

Піду я на ярмарок — хату замкне,
Тай шмиг, мов жене хто від свого.
Скажу що робити — глядить мов дурна,
Тай шмиг, не сказавши нічого.

А в батька, прочув я, вона мов слуга
Все робить. Тьфу, що за причина!
Став ласкаво їй говорити — стоїть
Мов стовп, тільки луца очима.

Став я не пускати єї до вітця —
Ого, не минуло й години,
Вже теща прибігла, цокоче, кричить:
„Не смій ти мові дитини

Спиняти!“ — „Хібаж я не муж їй?“ — кажу.
— „А я їй — та каже — не мати?“ —
Нн, слово по слову, ми в сварку зайшли,
І вигнав я тещу із хати.

Сидить моя Файга тай плаче. Що я
Говорю і прошу і грожу —
Мовчить або ходить сама не своя,
Ну, просто, дивитись не можу!

Аж далі дитина у неї найшлась, —
Ну, мислю, слава тобі Боже!
Дитина привяже до хати єї,
Тепер устаткує ся може.

Ага, чи не ще! На родини вона
До батька пішла. Вже по всьому —
Лежить там. І встала, і робить, і мов
Не дума вертати до дому.

Привів я єї. А що крику було,
Що сварки, тогó й не казати.

Та що, день в день гірше: то в'на до вітця,
То теща від нас не йде з хати.

І ніби вона при дитині, а тут
Все шепче щось, Файгу бунтує!...
Я з злости аж мечусь, сварю, то мовчу...
Вже й праця міні не смакує.

IV.

Раз якось я з ярмарку з Жовкви прийшов —
Нема мої Файги: ще з ранку —
Говорять сусіди — до батька пішла
З дитиною, жати поганку.*)

Над вечір вернула. Ов, чую: кричить
Дитина! „Чого воно плаче?“
— „Та щож би, нічого!“ — Гляжу я, дитя
Лежить все червоне, горяче.

„Чи ти може в поле 'го брала з собов?“
— „Та брала!“ — „І на сонці лишила?“
— „Та ні, під снопом, лиш крихіточку раз...“
— „А бий тебе божая сила!“

— „Ти що розкричався? Він зовсім здоров!“ —
Кричить моя Файга, й не дбає.
Дає ему груди, він хопить і враз
Знов пустить, — знов хап! — знов цускає.

Озливсь я. „A Rich'n danen Taten arán!
Не бачиш, дитина недужа!“
— „Ти дурень!“ — вона кричить — „Мама міні
Казала; не слухай ти мужа!“ —

Розлютивсь я, вдарив єї... А найгірш
За серце мя брав плач дитини.
Ще й нині болить мене в серці той плач!
Ох, синку мій, синку єдиний!

Кричить тай кричить. Що єму? Що робить?
Не знаю, тай як міні знати?

*) Поганка—гречка.

А жінка дурна як поліно, тремтить,
Лиш знає груди в рот єму пхати.

А в'но все лиш хопить тай пустить... Побіг
До теці. Прийшла стара, оха,
Щось шепче, то купіль готувить якусь —
Дитина не втихла ні троха.

Промучились ми! А по доктора слять
Ні думки! Ніч, роскаль, три милі...
Що кошту!... коротко сказать: до трьох днів
Спнок мій лежав у могилі.

V.

Не стало між нами життя з того дня,
Могилка ота нас ділила,
Мов корч бодяковий. Все думка в міні:
Се Файга дитя моє вбила!

Дарма, що я бачив жаль, слези єі.
„Дурна як поліно!“ Сі мсли
Вертались усе, як лиш бачу єі,
Вертались і груд мою тисли.

„Дурна як поліно! В неволі зросла
У батька, як жаба в болоті:
Лиш вирне на сонце, тай зараз назад
В болото по власній охоті!

„Йій матірю будь? господинею будь?
І щож вона вміє? Робити
Лиш те, що йій кажуть, і родити, й груди
Дитині до рота встромити.

„Казала йій мати не слухать мене —
Не слухала, хату лишила,
Заробок повергла, щоб мамі служить,
І власне дитя погубила“.

Такі мене мучили мсли день в день,
Обридла і жінка і хата,
Заробок, весь світ. І весь день я нераз
Сидів і мовчав. Як заклята.

Мовчала і Файга, крутилась мов тівь
По хаті, а нічу ридає...
І рад би промовить, потішить — так ні,
Щось мов міні горло стискає.

І в інший бік думи важкіі пішли:
„Не вже лиш сама вона винна?
Чим ліпший і я? Чи ж мові вини
Нема, що померла дитина?

„Роблю, заробляю, все к хаті гребу,
А першу підвалину хати
Єі, свою жінку, я таки не вмів
До хати житєм привязати.

„Не вмів єі, зломану волев вітця,
Знов випрямить, духу нового
Додати. Одно лиш зумів — долучить
Нове ще ярмо до старого.

„Чи маю-ж я право від неї жадать
Того, що нівідки було їй
Здобуть? Попрікати єі дурноту,
Не бачучи власної своїї?“

Роздумавши, хтів я осілить себе,
Буть к ній ласкавійшим. Та ні вже!
Занадто тяжка була рана, і йшло
День по-день усе поганійше.

І бачу, що дурно лиш мучимось ми,
Кажу їй: „Файгуню, пам в купі
Не жити!“ — Поблідла, стоїть і тремтить,
Лиш очі на мене ті глузі

Витріщує... „Дам тобі розвід“ — кажú.
Ще дужше поблідла й сказала:
— „Як знаєш. Я бачу й сама“... Тут урвавсь
Її голос, вона заридала.

І ми розвелись. Все, що мав — їй віддав,
І ще й наганьбив мене тесть мій.
Лиш в тім, що на собі, пішов я від них —
Такий то був перший гешефт мій.

VI.

Пішов я, у бровар в Янові нанявсь,
Живу, заробляю рік, другий, —
Згадаю про Файгу, згадаю дитя,
Ніт-ніт, тай заплачу із туги.

„Женись!“ — каже батько. — „Женився б — кажу, —
Та от що шукать не спосібно“.

— „Ні, що там шукать! Я тобі сам найду!
Тобі лиш одного потрібно:

„Щоб мала кус грошей, щоб проста була,
Сільска, до роботи придатна“.

— „Ні, — мовлю. — досить міні простих уже!
Най куля побє їх гарматна!“

Говорю вітцєви: „Лишіть ви мене,
Най сам я собі пошукаю!“

І став я потроха сяк так між людьми
Питати, і все помічаю.

А близько тут Еттінгер має село —
Жид дуже-ж то вчений, багатий.
Тепер він у Львові за рабіна став,
Тай то за сам гонор, без плати.

Прочув я: жидівочка в него жинє,
У наймичках-ді, молодиця,
Чи розвідка, хлопчик у неї трєх літ,
Є й гроші й одежа... Вертиться.

Усе моя думка круг неї. Сю взять!
Розумна чень, чесного стану, —
Бо вже ж в такий дїм яку будь не візьмуть.
Ануко піду та погляну!

Пішов я так в шабас. До кухні зайшов,
Гляжу: по міщанськи убрана,
А гарна, жива молодиця така...
„Ви певно — питає -- до пана?“

— „Ні, — мовлю. — Я чув, тут живе Лібе Зіс“.
„На що вам вона?“ (Спаленїла!)

— „Я чув, вона теє то... замуж би йій“...
Вона тільки глип, тай присіла,

Немов там огонь під кітлом поправля.

— „Мене — мовлю — брат посилає,
Такий і такий, і господар, гендляр“...

„Він може богачки шукає?“

— „Ні, — мовлю, — а чув він, що має вона

Три сотки готовими грішми,

Що розвідка, хлопчик у неї трех літ...

Не знаю, чи так се, повіж ми!“ —

„І так і не так. Хлопець правда що є,

А грошей трех сот я не маю.

Та маю одежу... одежі досить“...

— Щож, добре й тото!“ — повідаю.

Поглянула пильно на мене. „А ось

Міні щось здає ся — сказала, —

Що в вас нема брата. Ви сам є той брат“...

Ну, бачите, хитра — вгадала!

— „А як би так мере, — кажу я, — то що?“

„Та щож — каже, — я за вас піду.

Ви бачить ся, добрий“... Се зговір наш був.

Просидів я там до обіду,

Поглянув, як робить, поїв, що варить —

Все чисто і гарно аж мило.

Пішов я, вітцєви кажу: так і так.

„Щож — каже, — щастя-біг на діло!

„Та тільки я все б таки радив тобі

Простенької де пошукати.

Така практикована баба — го, го!

То можна біду напитати“.

Немов батогом мене цвігнули ті

Слова, — та мовчу, лиш в утробі

Мов щось повернулось Три місяці я

Не дав йій ні вісти о собі.

Надумавсь. Пішов. Застаю йі, як раз

Панам подавала печене.

„О, гості рідкі! Я гадала, що ті
Вже гості забули про мене!“...

VII.

Побрались ми. Батько мій каже: „Ходить
До мене!“ Ба, чую я вісти,
Що в Крехові він третій раз оженився
І хоче на ґрунті осісти.

Смішна була річ: се для мене старий
Почав був шукати селянки,
Аж на тобі! чисто старий одурів,
Тай бұх, сам опутав ся тамки.

Я з батьком від маленьку в купі не жив.
Міркую: се що він щедрить ся?
Та швидко піймив я, що він лиш бажав
Із нашої праці розжить ся.

Прийшли ми до Крехова. Зараз я три
Корови купив, сіножати
Наняв, — загадали ми, бач, молоком
Із батьком наспів торгувати.

Орудєе батько мій тим молоком,
Я знов баришництвом заняв ся,
І добре пішло нам. Та швидко весь крам
До тла із за баб і рознав ся.

Моя розумнійша і старша була
Від мачихи, — та знов уперта,
Горда. І пішла проміж ними війна
Щоденна, невпинна, зажерта.

Жінки, бач, все дома, їх діло хатне,
То їх і найменша дурниця
Дразнить і доводить до лютости гнєть,
Тай нууже сварить ся, ганьбить ся.

Прийдемо бувало з торгу, а вони
Кричать і цокочуть і плачуть.
Содома! Лиш плюнеш і з хати біжиш,
Най їх твої очі не бачуть.

Та далі не зміг я терпіти: мов міль
Гризе мене жінка: „Ой пробі,
Не можу тут жить! Забираймо ся геть!
Там в мене є стрик в Любачові.

„Там наші багато, там можна держать
Худобу, там добрії люде,
Там тані хаті і там тана земля, —
Побачиш, там добре нам буде!“

VIII.

Пішли ми в погану годину. Гай, гай,
І наші нема, і не тані
Хати, а землі й не докупиш ся, — ну,
А люде, то й дуже погані.

Стрик жінки моєї був також гендляр,
А все гендлював баранами.
„Продай — мот — корови, а гроші міні
Давай, буде спілка між нами!“

— „Що спілка, — кажу, — коли я ані в зуб
Гешефту сьогó не капаю?“ —
„Дурний ти! Сиди та проценти бери,
Та тільки дивись — я торгую.“

Полáкомивсь я на проценти, продав
Корови, дав грошей три сотки,
Собі ж на свій гендель лиш сотку лишив...
Гай, гай, ти мій Боже солодкий!

Пів року пройшло, грошенята мої
С процентами к бієу пропали —
Все стрик пропустив. Усіх нас з ним ураз
Із хати в зашійок прогнали.

Прийшло ся нам круто — і я став крутить...
Почав по торгах відновляти
Знайомства з людьми, що до тестя колись
В ночі приходили гуляти.

До коників з малку охочий я був,
До них то я й кинувсь з розпадом.

Та що, не багато прийшло ся гулять —
Я швидко спізнавсь з криміналом...

ІХ.

Так Гершон, старий конокрад, говорив —
І стих. Уже сумерки темні,
Немов каламутна вода, залили
Вонючі казни тюремні.

А ми, слухачі мимовільні єго,
На прічах лиш кутились тихо:
У всякого свого лиха досить, —
Що нам конокрадове лихо!

І чув я: ще довго він важко зітхав
І з боку на бік обертав ся,
І кашляв, стогнав, кости битіі гер, —
А далі я трохи здрімав ся.

По хвили проснув ся я. В казни михтів
Промінчик від лямки з надвору, —
На прічі понурившись Гершон сидів,
Він спати не міг в таку пору.

Тихенько, мов чміль той старий у траві,
Бренів собі пісню жидівську.
Конець єі довго не дав міні спать,
Крутивсь мов оса в моім мізку.

„Гей посадив я винний сад,
Зацвив сад не на жарти;
Програв, програв я свій вік молодий,
Як той карточник в карти.

„Гей посадив я винний сад,
Побили сад морози;
Програв, програв я свій вік молодий,
Мене обляли сльози.

„Карточник грає й надієсь
На вигране хоч би мізерне;

Пропавав задаром мій вік молодий,
І більше вже не верне.*

21—28 серпня. 1889.

VIII. По людськи.

I.

Онучкарський заробіток.
Звісно, хліб то не масний:
Ходиш, бродиш, мокнеш, мерзнеш
Як той пес, за гріш марний —
А згадати якось любо,
Йій же Богу! Поле, ліс.
Ріжні села, ріжні люде...
І де тільки Бог мя ніс!
І якого тільки дива
Між людьми я наглядівсь!
Правда, і добро трафлялось,
Та сліз, горя, кривди більш.
Серед сутолки тої
Наче зорі ті ясні,
Так дві постаті жидівські
Споминаються міні.
Ви видали, як з криниці
Полевої косарі
Літом воду пють, всім тілом
Ниць припавши до землі —
Так оба мої знайомі
В праці, з потом на чолі,
Черпали жите й здоров'я
З мамі нашої землі.
Кривди людської ніколи
Не прилиш до них окрух,
А від них у мир добро йшло,
Мов вода з нори на дуг.
Край наш бідний, люд наш темний
У біді затверд, окріп,
Ще й смієсь чужому горю,
Брату з горла видре хліб.

От тому годиться тямить
Про людей, що з тої тьми,
З тої вовківні страшної
Вирвались, щоб бути людьми.

II.

Я в Руді близь Магерова
Вже нераз вперед бував,
Про родину Шльома Штенгля
Тож нераз се й те чував.
Аж раз літом по полудни
Дождж в дорозі мя застиг, —
Я до Штенгля й схоронив ся.
У гайочку груш товстих
Хата Штенгльова стояла —
Хлопська хата, не шинок!
Обійсте, стодола, стайня,
Пасіка, і знов садок —
Всюди лад, порядок, дозір,
Хтось мабуть за веім глядить,
Що нетільки гроші любить,
Але в праці любить жить.
Чу! гуркочуть жорна в сінях!
Вхожу — скригнули чоши —
В сінях дід старий при жорнах
Меле гречку на круши.
Сива борода по поясе,
Похилилась голова, —
Але плечі наче двері,
Руки крепкі мов ужва.
Поздоровились. „Тут — мовлю —
Шльома Штенгель? я гендляр,
Від дожджу хтів схоронитись,
Щоб не змок міні товар.“
— „Шльома в полі при роботі,
Але ти про те не дбай!
Я є Хаім, Шльомин батько...
Ну, сідай лише, сідай!
Шльома в полі і всі діти —
В нас робучий час тепер...
Для кісьби сей дождж не шкодить!

Лиш мене мій вік припер
В хаті нині... Ну, та що вже!
Не дармую, бач, і я:
От домелю, зварю каші,
Повечеряє сімя.
Так то, сиңу, в нашім стані
Все працію. док лиш здоров,
От на старість на жіноцьку
Я роботу перейшов!“ ---
Усміхнув ся добродушно. —
„Я не жадаюсь! — сказав —
І за те ще слава Богу!“ —
Тай онять до жорен став.
А змовши виніс сито
І счинять почав крупи.
— „Ну-ко, сиңу, йди по дроба,
Та в печи-но затопи!“
Затопив я. Швидко каша
Закіпіла. Вніс старий
Масла, молока, сметани,
Тай до мене: — „На, бери
Миску, ложку, підвечіркуй!
Ти ж у мене нині гість!
Шльома пізно верне з поля,
Гість тимчасом попойісь“. —
Підвечіркуючи Хаім
Все балакав, — видно рад
Був чужому чоловіку.
І хоч дождж почав стихать,
Не пустив мене в дорогу.
„Ти лиш ся, заночуй!
Завтра шабає, гріх ходити, —
Так ти з нами шабасуй!“
І здалось міні так тихо,
Тепло, гарно в хаті тій,
Що й самому захотілось
Перебути довше в цій,
Захотіло ся пізнати
Хліборобну ту сімю.
От і виждав я, як Хаім
Перервав щось річ свою,
І озвавсь: „Скажіть, реб Хаім,

Много краю я сходив,
А жидів я хліборобів
Щось ніде не находив.
Як се ви дійшли до того —
Чи то ви, чи хто другій,
Що жидівські всі Panusses,*)
Що шинкарство і торги
Ви покинули й робити
Коло ґрунту прийнялись? —
Вислухав старий, до столу
Головою похилився.
— „Мудро, сину, ти питаєш!
Знать не дурно ти блукав
Поміж люде, придивлявсь їм,
Правди думкою шукав.
Ой, тай час вам всім шукати
Правди тої! І коли б
Всі жида єї шукали,
Не сиділо б наче гриб
Племя наше в сьому краю,
Сеучи з нього кров саму, —
Сотні літ живучи в ньому,
Сотні літ чуже єму!
Знаю, знаю я, небоже,
Як то тяжко накрінуть
Із найіждженого шляху
На нову, непевну путь —
Ну, та треба! Тай чи так то
Тяжко нині, як було
В ті часи, коли на інший
Шлях вертать міні прийшло?...
Я не думаю хвалитись
Тим, що к правді я звернув —
Ой, важким мене ударом
На сей шлях Господь напхнув!
І йшов зразу я тим шляхом
Мов крізь полумя і дим...
Слухай же, придатись може
Повість та вам молодим!“ —

*) Panusses — зарібки

III.

— „Ох, старий я! Доживаю
Семий вже десяток літ.
На очах моїх до ґрунту
Весь перемінив ся світ.
Колії пішли, машини,
Телеграфи, сірники,
Панщину знесли, послами
Були в Відні мужики,
Шляхта побанкротувала,
Дідичами скрізь жиди:
Граф — комісар, князь — поліцай...
ТЬфу, щезайте до біди!
Ой, не те було давнійше!
Страшно, сину, погадать,
Як на ділі виглядала
Панщиняна благодать.
Ой, проклятий час був, сину!
Бачиш, простий я жидок,
А прокоштував основно
Я вершок єї й сподок.
Ласков панськов я гордив ся, —
Бог мя змів, мов помелом,
І сидів я, як то кажуть,
За столом і під столом.
Пан в Руді сидів багатий,
Графський рід єго старий, —
Але був без милосердя
Для підданих — Боже крий!
Я за вірника був в него.
Він любив мя, що й казать!
Як то жид: пізнавши пана,
Гнув ся я на панський лад.
Бачу, що пан любить бити,
Любить плач—ну, й я-ж ото
Гну так, щоб в селі небитим
В тижні не оставсь ніхто.
Бачу, що пан любить гроші —
Я данини все нові
Винаходжу: празникові,
Хмелеві та грибові.

Бачу, любить пан дівчата,
Хоч мав жінку й дочок пять —
Вже я духом все обладжу...
Тьфу, аж гидко се казать!
Ну, та треба! І нічого
Я не крию, щоб ти знав,
Із яких поганих дебрів
Бог до світла мя підняв!
Так пять літ за пса служив я.
Ненастанний плач стоїть
По селі! Нераз на мене
Засідались, щоб убить,
Пана бралися спалити...
Та все якось ми уйшли
Засідок тих, а злочинці
В криміналі знай гнили.
Почали тоді піддані
Утікати із села.
Пан сміявсь! За втікачами
Все слідом погоня йшла.
Хто впав в руки, той брав буки
І ярмо знов волочив:
Хто пропав, того грунт швидко
Пан до свого прилучив.
А у всім тім словом, ділом
Помагаю пану я,
І затвердла, озвіріла
Аж до дна душа моя.
Оженивсь я... жінка гарна...
Було троє в нас діток,
Та на радощі родинні
Моє серце Бог замók.
Прійду, буркну, крикну, вдарю,
Тай у двір біжу опять,
Як той пес куса щенята,
Панську руку йде лизать.
В тім прийшов рік тридцять перший,
Рік холери, рік тісний,
І в мою сімю і душу
Разом грянув грім страшний.
Нічю в дім наш наче злодій
Ангел смерти загостив —

Жінка, діти тої ночі
Всі померли, мов скосив.
Крики їх, стогнання. муки,
Ті страшні конаня всі
Потрясли мя, сину, перший
Раз до глибини душі.
Бачучи їх сині лиця,
Почорнілі уста,
Чув я, як в нутрі у мене
Прорва творить ся пуста,
А на дні єї глибоко
Ворухнулась чорна гадь,
І страшне щось, несосвітне
Почала шептати, сичати:
„Бач, що тут добра і щастя
Бог у тебе. пса, забрав!
Так і треба! Ти ж ще вчора
Не любив їх і не знав!
Ти не смій за ними плакати!
Твій собачий плач в ту мить
Неповинні тії трупи
Опоганить, осквернить!“
І почув я страх великий
Навіть глянути на їх, —
Мов безумний вибіг з хати,
Мов безумний в двір побіг.
А в дворі тривога, пострах,
Все поблідло, все тремтить...
Я ї не бачу, йду до пана.
Глянь, аж пан і сам спішить.
Тай до мене: „Нее! Такий ти
Вірник? так мя достеріг?
Гей, кладіть 'го, хлопці! Синте,
Щоб в штани забрати не міг!“
Ой, не вшив я зміркувати,
Що се, за що, відки є? —
Вже мя вергли, придавили,
Гарап тіло рве моє!
Я лежу як стовп, ті дуплять,
Кров до долу капотить...
Далі пан одумавсь, каже:
„Ну, пустіть єго, досить!“

Підвели мене. — „Ну, жиде,
Признавай ся! Знав се ти,
Що дочка моя з ротмістром
Мала тайком утекти
Сеї ночі і забрати
Всі дукати, скарб мій весь?
Признавайсь, бо буду бити,
Доки в тобі дух товчесь!“
Затремтів я. „Пане, мовлю,
Ні-про-що се я не знав,
Але бачу, сеї ночі
Бог обох нас покарав.
Та тебе діткнув ще лехко,
Знать хотів лиш пригрозить,
А міні взяв жінку й діти!
Ну, кажи мя дальше бить!“
Бачу, пан пополотнів весь.
„Що, холера?“ — прошептав,
„Так — кажу, — холера, пане!“
І переляк всіх обняв.
Мов стовпи ті поставали.
Ледво сто́я на ногах,
Мокрий кровю весь, так вийшов
Я з двора на битий шлях
І куди тоді пішов я,
Як сімю похоронив —
Нічогісенько не тямлю...
І що дальше я чинив —
Я нагадувать бою ся.
Знаю лиш, що дикий страх
Перед кождим чоловіком
Чув я. В дебрах і лісах
Пробував я, тільки нічу
Наче вовк між хати біг,
По пустках шукав поживи
І хапав, що вхопить міг.

IV.

Раз отак зайшов я в пустку,
Де не світить ся. Там, знать,
Всі померли. Чую — стиха
Мов котята десь пищать.

Стисло щось мене за серце!
Засвітив я світло в миг:
Батько й мати серед хати
Вже счорнілі, а круг них
Троє діточок маленьких
Ледви лазять і пишчать,
Мов три ангелі зіпхнуті
У вонючий, чорний ад.
Світло вздрівши, разом стихли.
Із голодних оченят
Виглянуло тільки горя
І страху і просьб німих,
Що я сам себе не стямив,
Та припавши коло них,
Став ридати, мов дитина.
Власне горе, власний біль,
Сліз не витисли м'ні з серця,
Аж ті діти... Боже мій!
А як тії небожата
Руки к мійні простягли
І блідими усточками
Просить їсти почали,
То я скочив, мов із терня,
І покляв ся все віддати,
Вік свій, силу, щоб тим дітям
Чесним, щирим батьком стать.
Зараз виволік я трупи
До стодоли, затопив,
Винайшов муки і масла,
Дітям їсти наварив.
А як діти попоїли,
Я поклав їх спать, а сам
Кинувшись на голу землю,
Волю дав гірким слезам.
Много я в ту ніч продумав,
Все минувшє перебрав,
І рішинець тут незмінний
На будуще я приняв.

V.

Поховати давши трупи,
Я пішов до пана в двір.

Пан вже не боявсь холери,
Впер смішливий в мене взір
І сказав: „Ну, Хаїм, що там
Чути в лісі? Маєсь гіт
Вовча мати? А медведі
Чи просили тя на мід?“

Я вклонивсь і мовлю: „Пане,
Річ одну міні зробіть:
За мій труд на рустікальнім
Мене ґрунті осадіть.“

„Що ти, стік ся, — пан аж крикнув, —
Чи до разу одурів?“

Зле тобі на службі в мене?
Панщини ти захотів?“

„Добра служба ваша, пане,
Але я в шо не піду!
Коштував добра доволі,
Прокоштую ще й біду.

Тут померли батько й мати,
Сироти по них дрібні
Полишились, — в моїй страті
Бог ті діти дав міні.

Вам тепер би ґрунт той певно
Довго пусткою стояв,
Так позвольте-ж, щоб вам з него
Я повинність відбував.“

Слухав, слухав пан ту мову,
Далі сплюнвив тай сказав:

„Ну, досить я бачив світа
І досить великій зріс,

А не бачив жида, щоб так
Самохіть в неволю ліз.

Щож, як хочеш! Лізь, небоже,
Я спиняти тя не йму,

Але як вернути схочеш,
Знов на службу не прийму.“

Я вклонивсь, зітхнув до Бога,
Щоб він сил міні додав,

Щоб я більше в панську службу
Доки віку не вертав.

І пішов. От так то хлопом
Став я, сину! Бачиш сам,

Що нелехким був для мене
Перший вступ у хлопський стан.
Та ще тяжше було далі.
Як почула мужичня,
Що їх ворог заклятущий
Став від нині їх рівня,
Хлопський грунт держить, ще й хлопські
Діти взяв ся годувать, —
Гвалт піднявсь в селі, мов я їх
Всіх хотів обрабувать.
„Вбиймо жида! Проженімо!
Відберім дітей, він їх
Думає на кров порізать,
На жидівську віру всіх
Повернути!...“ Вся ненависть,
Що в їх душах за пять літ
Против мене накіпіла,
Вилізла тепер на світ.
І прийшлось тепера йісти,
Що вперед я наварив,
І бороти ся з тим лихом,
Що вперед сам натворив...

VI.

„Що робить! Іду до вінта,
Щоб громаду він зібрав.
А громаді мовлю: „Знайте,
Грунт по Процю я обняв
Для сиріт его. Повинність
Відбувати 'му я сам,
А як доростуть ті діти,
Я все чисто їм віддам.
А що може не подоба
Жида в себе їх держать,
То скажіть, кому їх маю
На вихованє віддять.
Я їх буду стравувати,
Зодягать, давать що слід,
Ви-ж для догляду над ними
Чоловіка назначить.“
Вчувши ті слова, громада
Мов води набрала в рот, —

Та ненависть по хвилині
Знов заговорила. „От
Жид присікавсь!“ — закричали. ---
„І чого він хоче в нас?
Мало з нас нассав ся крови
За цілий тяженький час?
Проч з села, проклятий жиде!
З нами тут тобі не жити!
Не доводь нас до нещастя!
Волимо ми положить
Тих сиріт живих у яму,
Ніж щоб ти нам був сусід!“
Так кричали люде люті.
Втихомирив їх аж війт
Кажучи, що панська воля,
Не змінить єї хлопам.
„А що Хаім мот, то правда!
Я те саме раджу вам.“
Ледво ледво мир уговкавсь
І опікунів обрав.
З тяжким серцем діточок я
Тим опікунам віддав
Та не довго довело ся
Годувать їх. В скорий час
Всі померли. От тоді вже
Оженивсь я другий раз.

VII.

„Не скажу тобі, як тяжко
Приходили ся міні
Хлопська праця, панські буки,
І ті погляди страшні,
Погляди німої злости
І ненависти, що їх
Я стрічав день в день довкола
Від усіх сусід мойих.
Але серце було в мене
Засталене: все-м пройшов,
Бо-м ненависть в власнім серці
До людей переборов.
Що міні не виробляли,
Того й в казці не сказать!

Вікна били, збіже пасли,
Обкрадали разів п'ять.
А щоб допомогти в потребі,
Як сусідови сусід,
Щоб хоч добре слово мовить —
Ні тай ні! І десять літ
Вибув я в такому пеклі,
Мучивсь, горя ніс за трьох,
Постачав і пану панське,
І у себе. Тільки Бог
Додавав міні надії,
Як не раз уже от-от
Приходило ся пропасти.
Честь єму від рода в род!
Жінку взяв собі я бідну,
Роботящу, принаняв
Слуг. Се поле опустіле
Пан на мене записав.
Далі своїм добрим ділом
Я й громаду побідив.
Я сказав тобі вже, сину,
Як то пана я підбів,
Щоб громадський ліс в інвентар
Яко панський запишеать.
За той ліс громада в паном
Правувалась літ вже п'ять.
Але де то було хлопу
Найти право в ті часи!
Хоч то й нині — хочеш права,
То кішенев потряси.
Все громада програвала...
Пан вже ліс відмежував
І нові за него драчі
Та данини накладав.
Чую я — кішить в громаді,
Пошепти грізні пішли:
„Вбиймо пана! Все одно нам!
Нема правди на землі!“
Думаю, погано буде.
От громада як зійшлась,
Я й кажú: „Вснокійтеся люде,
Є ще правда серед вас.

Я про ліс той добре знаю,
Хто й коли єго вписав, —
Я за свідка против пана
Стану, ліс ваш не пропав!
Сміло рекурсе подавайте!
Я шів кошту буду ніс.“
Ну, що довго говорити —
Виграла громада ліс.
Гей, озлив ся пан на мене
І завдав міні біди,
Але люде в мні сусіда,
Брата взнали від тогди“.

VIII.

Вечеріло. Ще гляділо
Сонце в зеркало ріки,
Як в садку загомніло:
То від жнива йшли жінки.
Жінка Хаїмова й жінка
Шльомина, обі в хустках,
Серп у кождої на тію,
По снопови у руках.
Далі служниця верету
Жатої трави несла —
Се до припусту коровам.
Жінка Хаїма ввійшла
В хату, Шльомина до стайні
За кухаркою пішла.
От і Шльома йде з синами:
Два сини вже парубки, —
Всі три з косами: луг сіна
Підкосили залюбки,
Ще й розкинули покоси, —
Завтра сабаш, нехай схне!
Ось і ріг заграв: худобу
З толоки пастух жене.
Хлопці кинулись, загнали,
Повпинали, а жінки
Подойіли й подавали
Паші всім за драбники.
І так весело та складно
Та робота всім іде,

Що аж радує ся серце!...
Ще на небі лиш де-де
Блискали зірки, а всі вже
В хаті, як закон велить,
На молитві враз стояли.
Дай Бог всім ся так молить
Щиро й твердо! По молитві
Повечеряли гуртом,
Слуги й господарі разом,
Спільно за одним столом.
По вечери помолившись
Зараз спати всі пішли:
Хлопці в стайни, а для мене
Постелили на землі.
Рано знов молитва спільна,
А відтак обід (в ночі
Він, готовий ще від вчора,
Прів заліплений в печі).
Випивши по чарці меду
(Мід сам Хаїм виробляв),
Рибн доброї по дзвоні
Хаїм кожному роздав.
Потім з яйцями цибулька,
Далі з кашею росіл,
Врешті кугель шабасовий
Украшив собою стіл.
По обіді хлопці в поле
Подивити ся пішли,
А жінки крутились в хаті.
Шльома й Хаїм потягли
У ванькир, святії книги
По закону почитать.
Я присів до них. Така то
Чулась в серці благодать
І тепло в тій теплій хаті,
Що здавалось, вік би тут
Жив, і світом би широким
Став міні сей тихий кут.
Бачилось, тут ще остав ся
Відблиск давніх тих часів,
Як посеред своїх шатер
Патріарх старий сидів,

А Єгова к нему в гості
Заходив, коли хотів.
І говорю я: „Реб Хаім,
Добре так живе ся вам,
Що поживши динну з вами,
Я б хотів так жити й сам“.
Усміхнув ся з тиха Хаім,
Головою похитав...
„Так то, так — сказав — небоже!
Відколи я хлопом став,
Я знайшов спокій і силу
В собі, й всякий би знайшов,
Як би кинувши шахрайство,
На той самий шлях пішов.
Та не вся тут правда, синну!
В тім спокою, в тій тиши
Дух дрібніє, мозолі тут
Наростають на души.
Щось собаче є у серці
От таких людей, як ми:
Звикнуть раз за возом бігти,
То біжать і за саньми.
Звичка в нас найстарше діло.
Де приткне нас доля лиш,
Там приймемось, мов верба та,
Що росте, де посадиш.
Плодить ґрунт той злість, ненависть —
Ми приймем її в кість і кров,
Як на іншим ґрунті лехко
Прийняли б добро й любов.
Ми мов п'явка, що не має
Своїї крові — з других ссе.
Тим то треба нам спокою.
Нам спокій святий над все.
Але є натури інші —
І я знав таких людей,
У котрих, здаєть ся, буха
Якесь полумя з грудей,
І жене їх з місця, мече
То в один то в другий бік.
Невгомонії, вандрують
І воюють весь свій вік.

За сто діл беруть ся, кожде
Йім ведесь, і все щось йім
Не дає пустить коріня,
Зупинитись на однім.
Люде нашої натури
Дивлять ся на них, немов
На безумних, посміють ся,
Похитають головов,
І спокійні. Ой, і сам я
Часто тим гріхом грішив,
Поки мя тяжкий трафунок
Інших мислей не навчив.

IX.

„Ще як панщину робив я,
А громада зла була,
Сталось так одного року:
Обікрали мя до тла,
Всю комору, всю обору!
Ані панщину робить —
Я з тяглом ставав — ні жить чим,
Ні данину заплатити.
Затягнув я довг у пана,
Триста римських. Посправляв
Що потрібно, довг що року
Ратами платити мав.
Через рік мя знов обікрали,
І прийшлось міні опять
Двісті римських на прожиток
В панськїм скарбі позичать.
І заляг той довг у мене
На сумліню мов скала...
Через рік худоба гйбла,
Там неврода знов була...
Ані руш стягнуть на рату!
Правда, пан не палягав.
Аж ось бух! Пан через мене
Спїр з громадою програв.
В осени було. Гей, йїде
На кони лакей Іван
Тай кричить до мене: „Хаїм,
До двора! Зове тя пан!“

Прихожѹ. Пан лютий-лютий!
„Жиде, довг мій ти приніс?“
— „Пане, мовлю, ще-м нічого
Не продав! — „Бери тя біс,
А міні потрібно грошей!
Знаєш з хлопами свідчить,
Знай же тут міні весь довг мій,
Все до крихти заплатить!“
— „Пане, мовлю, вашій ласці
Все завдячую, що там
Маю: як би я попрóдав
Все, то й довг сплатив би вам!
— „Ну, то продавай!“ — „А, пане,
Що робитиму я сам?“
„Хоч на жебри йди, про мене!“
— „А деж жінку й діти дить?“
„А мене то що обходить?
Хоч покидай їх під пліт!“
„Чи так, пане? Ну, так ось вам
Моє слово: ждїть не ждїть, —
Я сплачу вам довг, як зможу, —
Ви що хочте, те й робїть!“
Гей, як блисне пан очима,
Та тарах мене в лице
Раз і другий! „Ще поганий!
На і на тобі за це!
Хлопці, зараз запрягайте
І до него йдїте в дїм,
Збіжє, шматє, всю худобу,
Все берїть до голих стїн,
Все везїть у двір! Побачу
Як то будеш ти скакати!“
Кинулась двірня. Вже фіри
Вулицею копотять!...
Ще година не минула,
Всю мізерію мою
В двір стягли. Я став, не знаю,
Чи мертвий, чи ще жию.
Так тоді міні здавалось,
Що вже світ валить ся весь —
Так то чоловік з добром тим,
З кождим кусником зживесь!

Жінка, діти тож прибігли,
Плачуть, просять і ревуть;
Пан на ганку люльку курить,
Все плює й глядить у кут.
Жінка бух єму у ноги.

Цілувати почала...

„Марш!“ пан крикнув і в грудь копнув
Чоботом, аж кров пішла.

В тім тур-тур! візок в подвіре
Бачу, жид, уже в літах,
Йіде, в простому халаті,
Сам віжки держить в руках,
Однокінкою. Зайіхав

Перед ганок, лиш зирк-зирк.

Оглядів всю ту Содому,
Лиш всміхнув ся, ніччирк,
Тай до пана. Пан аж скрикнув:

„Шая Ляйб! За житом ти?“

„Так, за житом.“ — „Добре, добре!
Є готове, лиш плати!“

„Добре, пане. Але що се
Тут за ярмарок у вас?“

„Слухай, Шая, ти гешефтсман,
Знаєш, що в гешефті час!

От сей жид — він мій підданий —

Винен гріш міні, пять сот --

Третій рік уже, й ша-тихо,

Мов води набрав у рот.

Нині зву єго, заплати

Домагаюсь по добру —

Він міні ще грубіянить,

А платити ні дуду.

От я наказав забрати

Все добро єго. Хочу

Жида розуму навчити,

Сам собі свій довг сплачу.“

„Пане, — крикнув я, — несправду

Ви говорите! Я сам

Обіцяв вам дати рату,

Як лиш збіжа що продам.“

„Ну, гляди, в живій очі

„Брешеш!“ він міні кричить!

Ну, скажи, ти жид, чи міг би
Ти інакше поступить? "
„Пане, — Шая Ляйб озвав ся, —
Много винен він? " „Пять сот. "
„Ну, так ось вам ваші гроші! " —
Тай вийма один банкнот
На сто римських, другий, третій —
Усі гроші відлічив.
„А єму се все віддайте! "
Пан лиш очі витріщив.
Далі схопивсь, мов шалений.
„Що, такий клапатий жид
Сміє так мене підійхать!...
Жиде, се для мене встид!
Ні, не хочу твоїх грошей!
А ти, Хаїм, забираєсь
Із добром поганим своїм,
Та на рату ми старайсь! "
Се сказавши плюнув, фукнув,
Гримнув від сіней дверми
Той сховав ся у покої.
Мов німі стояли ми.
Шая Ляйб веміхнувся і мовив:
„Встид вельможному! Отсе
Варто було пять сот римських,
Щоб нагнать єму в лице
Встиду троха! Ну, ти Хаїм
Забираєсь! як я скінчу
Тут своє купецьке діло,
То до тебе загощу. "
X.

„Погостив у мене Шая,
Часто потім зайїжджав.
Вислухав мої пригоди
І про себе розказав.
Я пізнав єго, розвідав
Між людьми єго діла...
Справді, дивна сила божа
В чоловіці тім жила!
Простий жид був, неписьменний.
Єго батько шинк тримав

У Рокитнім. Много горя
З малку Шая Ляйб зазнав.
Та таку вже Бог натуру
Дав єму, що не оглух
І не отупів у горю
Невсипущий єго дух.
Жить по людськи, щоб не тільки
Другим кривди не робить,
А по змозі помагати,
З злом раз в раз війну точить —
Ось що мов неситий голод
Мучило єго весь вік.
І куди лиш з тим бажанєм
Не гонявсь той чоловік!
З разу шинкарем був троха —
Кинув, взявсь до ремесла,
Але бійка з майстром швидко
До тюрми 'го занесла.
Вийшов відти й мало-мало
До розбою не пішов,
Та взяли єго до війська.
Й там спокою не найшов.
Де лиш бачив людську кривду —
А тяжкий тоді був час —
Там він веюди наче іскра
Біг, сваривсь і бивсь нераз.
Страх сказати, що в тім війську
Наприймавсь він горя й мук!
Тричі в вулицю 'го гнали,
А кайдани з ніг і з рук
Не злазіли. Вийшов з війська
По сімнадцяти роках,
Сам на світі, голий, босній,
І обняв 'го дикий страх —
Не за себе, бо був сильний
І здоров, робити вмів,
А за те, що літ проживши
Тридцять пять, він ще не весів
Жадного поратувати,
Жадного добра зробити!
Що терпів за правду стільки —
Кому ж з сего легше жить?

І подумав: „Треба взяти
Серце в жменю, перше стать
Богачем, тоді і бідних
Буду мав чим спомагати.“
І що мислиш? Архи-жидом
Він на десять літ зробивсь,
Шахрував панів, маєтку
На купецтві доробивсь.
Торгував дровами, сіном,
Брав доставки військові,
Сплави сплавлював до Гданська,
Наші сукна краєві
До Румунії возив він...
Аж прийшли тісні роки —
Все покинув, взявсь до хліба,
Кукурузи і муки
Достарчав для трьох повітів,
Бідним даром роздавав,
Заложив свою пекарню...
Словом, він уратував
Не одну родину хлопеську
І жидівську від біди.
Знаєш, як прийшли вибори
В сорок осьмим, то жиди
І хлопці его хотіли
Послом в Відень обібрати,
Та пани й попи їх тільки
Закричали... Що й казати,
Як усі его любили,
Хоч був острій на язик!
Він не раз до мене мовив:
„Я б отак як ти не звик
Хлопом жити і коритись!
Гнеть міні б в арешті бути!
Знаєш, як тоді я бачив,
Як пан жінку копнув в груди,
То вся кров у мні скіпіла
І над вухом мов оса
Забреніло... Будь молодший,
Я б прибив его як пса!
Ні, не жить міні з тобою!
Не для мене тихий рай!“

От таких людей виводить,
Сиву, інколи наш край!“

XI.

Часто я відтак до Штенгля
По дорозі забігав
І гостив, і днів по кілька
У роботі помагав.
Все мене приймали щиро,
Хоч я бідний онучкар,
А вони заможні газди.
Дар у них був мов не дар,
А неначе довг відданий.
Із хлопами враз жили
Як свій з своїм, всюди спільно
Хлопську сторону тягли.
Шльома був в громадській раді
І в шкільній був делегат, —
Сам в літах уже по руськи
І по польськи вчивсь читать.
Хаїм говорив частенько:
„Вчіть ся діти! Треба нам
Приставати до народу,
Княути служить панам!
Бо глядіть лиш, до чого нас
Панська служба довела,
Що ненавидять нас люде,
Радуються, як з села
Жид виходить! Що не сміє
Жид до хлопа підійти
Просто, як до чоловіка
Чоловік! „Еге, знать ти
Хочеш щось урвати в мене!“ —
Дума хлоп, і неборак
По найбільшій часті зовсім
Справедливо дума так.“
Так то Хаїм своїх вуків
І сусід жидів навчав,
І при тім все Шаю Ляйба
Добрим словом споминав, —
Знать любив він Шаю Ляйба
Як вітця і поважав...

Аж прояснював ся, крішав,
Як про него говорив,
„Ой, на много річей очі
Він міні, бач, отворив!
Як він гриз мене, що Шльому
В світській школі я не вчив!
Що тепер хлоп без науки!...
А ти знаєш, він скінчив
Вік свій в мене, тут, в тій хаті!
Ну, такий вже чоловік,
Знать не міг у власній хаті,
В роскоші скінчити вік.
Бачиш ти, він був бездітний,
А як вмерла жінка, тут
Він задумав весь маєток
Для бідноти повернуть.
Та не так, як другі роблять,
Що свої смерті ждуть,
А відтак запишуть суму.
Йде той гріш, немов на гріх
Через Бог зна кількі руки,
А в них тає наче сніг.
І заким дійде до діла,
Вже до половини зник:
Дармоїди обловились,
А для бідних вийшов пшик.
Не такий був Шая Ляйб мій!
Сам він руки засукав
І шпиталь для бідних в Жовкві
Своїм коштом збудував.
Далі лазні дві жидівські:
В Кристинополі одну,
Другу в Раві, і в них мікви*),
Все, що там потрібно... Ну,
Все добро так розділивши,
Припровадивши все в лад,
Думав в Жовкві при божниці
Яко габе**) умирать.
Протяглось то так з пів року.

*) басен для митя.

**) читець св. книг при божниці.

Осінь. День був дощовий
І слота була. На шляху
Геть розмок, розкне ся глий..
Бачу, лізе щось, чалапка,
Звільна мов той жук повзе.
Наближаєсь, завертає..
„Шая Ляйб! Чи тиж то се? ..
„Я! — говорить. — Ну, на силу
Я добивсь у хутір твій!
Тай ослабли ж кости! Швидко
Йім належить ся спокій!“
Зараз ми єго до хати,
Обігріли, зодягли,
Бо обдертий як жебрак був,
Покріпити ся дали.
Віддихнув. „Ну — каже -- Хаім,
Наближає ся мій час!
Хоч прийми мя, хоч жени мя!
Я вмирать прийшов до вас“.
„Бог з тобою — кажу — брате,
Щоб тебе я з хати гнав!
Ти живи й сто літ у мене!
Але як же се? Ти ж тав
В Жовкві в школі габе бути?“
„Ну, і був до вчора, був!
Ну, а вчора.. Подиви ся
Тут!“... Халат він розгорнув,
Розгорнув сорочку — Боже!
Груди, плечі в синяках!
„Шая Ляйб! — кричу я, — що се?“
Він смієся. — „Ах, ах, ах!
То моя заплата — каже —
Від кагалу! Слухай лиш,
Як вони міні платили,
Може й сам їх похвалиш!“

XII.

„Вмер коршмар один близь Жовкви,
Страх побожний чоловік:
В бібліях святих, в молитвах
Він прожив увесь свій вік.

Жінка шинкувала, теща
Шахрувала мужиків,
Старший син три села лихвов
До зубоженя довів,
Менші два сини провчили
Конокрадське ремесло, —
Ну, й зростало їх богацтво
І поважанє росло.
А наш Майлех все молив ся,
В божих заповідях жив
І добро творив. Таке він
Правило собі вложив:
Хто прийшов до него бідний,
Десять центів він давав,
А імя єго і назву
Зараз в книжку записав.
Як прийшлось єму вмирати,
Він отак сказав рідні:
„Будете мене ховати,
То сю книжечку міні
В гріб на груди положіте,
Щоб я Богу показав:
Двадцять вісім тисяч шісток
Між убогих я роздав.“
З уст до уст пішли слова ті,
Й їх підхопив весь кагал:
„Двадцять вісім тисяч шісток!
Боже, таж се капітал!
Бачите, який побожний
Праведник між нами жив:
Все моливсь і тільки гроші
Богу в жертву положив!“
Ну, й не диво, що був погріб
Многолюдний і шумний.
„Двадцять вісім тисяч шісток!“
Вкруг гуло, мов дзвін гучний,
Позавчора був той погріб.
Вчора шабас був. Ну, гіт!
Посходилась повна школа,
Помолили ся як слід,
Почали вже розходитись —
Гамір, гутірка... І щож?

„Двадцять вісім тисяч шісток!“
Шепт іде, мов в листю дощ.
Ей, озлив мене той шепіт,
Я на лавку вилажۇ.
„Слухайте, бенай Ізруайль,*)
Я вам массе**) розкажۇ!
Бачив сон я сеї ночі.
Мацюпіньким черв'ячком
Я повзу мов, підповзаю
Перед сам Ёгови трон.
Бачу я: вага велика
Настановлена стоїть,
Коло неї сам Міхуайль
Меч полемінний держить.
Аж іде наш Майлех, згорбивсь,
Піт з чола ёго тече,
Двадцять вісім тисяч шісток
У мішку він волоче.
„Боже, я весь вік молив ся,
Не творив нікому зла
І рука моя для бідних
Все отворена була:
У готових, чистих грошех
Ось заслуга є ціла!“
„На вагу!“ — сказав Ёгова.
Майлех кинув срібла міх,
І вага перехилилась
Аж архангелу до ніг.
„А тепер — сказав Ёгова —
Я питатиму. Кладіть
На другú тарілку кожний
Підсудимого одвіт!
Сам ти заробив ті гроші?“
„Ні“ — рік Майлех і дрозав,
І на другій вже тарілці
Той одвіт ёго лежав.
І, о диво! те маленьке
Слово „ні“ одним кивком
Двадцять вісім тисяч шіток

*) Сиви Ізраїля.

**) Казка.

Зрівноважило цілком.

„А ти знав, — пита Єгова —

Відки йде маєток твій?

Знав, що кожний гріш в нім — кривда

І неправда і розбій?“

Затремтів ще дужше Майлех,

Гнувсь і корчивсь і цідив

Ледви чутно: „Знав, о Боже,

Але ж се не я робив!“

І ся відповідь була вже

На вазі — і щож от се?

Двадцять вісім тисяч шісток

Фівкли в гóру, мов пірце.

„А ти знав, — пита Єгова —

Що сімя твоя ціла

За ті гроші свої душі

На погібіль віддала?“

Та на ті слова вже Майлех

Відказать ніщо не міг,

Почорнів увесь і наче

Звятий лист завалив ся з ніг.

„Проч з ним відси!“ — загриміло

З трону. — „Ошуканець сей

Поки жив, побожним видом

Все ошукував людей,

А по смерті думав Бога

Сими грішми підкупить!

Проч з ним! Ще єму на плечі

Тії гроші прикріпить!...“

Знаєш, доси в остовпію

Слухали всі моїх слів,

Але скоро лиш скінчив я,

Раптом хор весь заревів:

„Гвалту! Епікур! Безбожник!

Геть! Най більш тут не дихне!“

І юрбою навалились,

З школи виперли мене.

А у сінех ну мієнти,

Бити, штовхати під бік —

Ледво я з житєм із рук їх

Вирвав ся, на силу втік.“

XIII.

„Так то Шая Ляйб розстав ся
Із жидами, і до нас
Умирать прийшов. І справді,
Швидко наче свічка згас.
Радісно вмирав він. „Много
Натерпівсь я — говорив, —
Много я в горячій крові
І добра і зла творив.
Все бажав по людськи жити,
Чоловіком з людьми быть...
Слава Богу, що прийшло ся
Хоч остатній раз дихнуть
Між людьми, що справді люде,
Хоч огріти ся в сім'ї,
Що блаженних патріархів
Вік нагадує міні.“
Так то, сину, і сконав він.
Золота душа була!
Без таких людей земля би
Сталась темна і гнила.
Може то й за патріархів
Золоті часи були,
Та все таки патріархи
Люд жидівський завели
У Єгипет у неволю,
Аж пророк-убійця встав,
З невгомонним, диким серцем,
Тих невольників підняв,
Вивів їх в пустиню дику,
Водив блудом сорок літ,
Та навчив їх здобувати,
Збудувати новий світ.“

1—5 сент. 1889.

ПАНСЬКІ ЖАРТИ.

Присвячую памяти

МОГО БАТЬКА

ЯКОВА ФРАНКА.

I.

Жартуйте, дітоньки, Бог з вами!
 Тепер вам вільно жартувать.
 А як жили ми під панами,
 Тоді жартовано із нами
 Так, що не дай Бог споминать!
 Було за найменшу провину —
 Потрутиш панську худобину,
 Собаку вдариш, що з руки
 У тебе хліб рве, слово скажеш,
 Віз перевернеш, сніп зле звяжеш, —
 Три шкури спустять гайдуки.
 Пани тоді були не теє,
 Що нині. Що тепер пани!
 Хоч на нім шматє й дорогеє,
 Хоч ситі є, мов кабани, —
 Так кождий ходить з осторожна,
 Боїть ся мов біду збудить.
 В округ мов шниряє, глядить,
 Де-б грошників позичить можна,
 І думка в кожного трівожна,
 Що на-борг йість і на-борг спить
 І що кішеня вес порожна.
 Не те за панщини було!
 Там кождий пан ступав так бучно,
 Немов король, чи мав село,
 Чи ключ цілий! Не перейшло
 І через голову нікому,
 Щоб що змінити ся могло
 В тім розпорядку віковому:
 Пани і панщина у вьшому
 Зрослись, здавалось, нерозлучно.
 Тоді то стбіло поглянуть

На пана! Прямо очи вянуть
У мужика, як пана вздрить,
Хоч пан не лає й не кричить.
По що кричать? Гнів крови шкодить!
Ні, нині й цар мабуть не ходить
Так гордо по своїй столиці,
Як пан тоді селом ходив.
Тут гарна доня у вдовиці —
У двір є! Загородив
Господар пліт новий — гей, хаме!
Городиш своїми лісками!
Пліт розбирай і в двір звези,
Або оплату положи!
Чи ласка панська, чи кара,
Все мов нехибний божий суд
Паде на смирний, темний люд,
І навіть писнуть, сплакати — вара!
Тоді в панів сміялись очі,
Забави по дворах гулі
І лови по лісах ішли,
Лунали співи дні і ночі...
Тоді то й раз пани були
До жартів, вигадок охочі!
А як в ту пору грали в карти!
І нині грають, звісна річ,
І туманіють день і ніч, —
Без карт, здаєсь, ніщо й не варти
Забави панські. Алеж, діти,
Мабуть не доведесь вам вздріти
Таких грачів, як в давній час!
Дукатів всипав повну чарку
І на одну поставив карту,
Програв, не глянув ані раз,
Не зблід, не задрожав на волос
І навіть не понізив голос,
Хіба кішенею потряс
Воно то, дітоньки, й не диво:
Се-ж з поту нашого і мук
Плило те золотее жниво
Сотками літ до панських рук.
Лицарський дух, воєнцу славу,
Всю ту минувшину криваву,

Всі ті богацтва і пишнóти,
Все зісеутє і всі підлóти,
Гумори панські, лови, карти
І всякі гулянки шальні,
І ласки панські й панські жарти —
Мужик все виніє на спині.

II.

Цікава річ: часи зближались,
Коли з відкіля не зирни,
Чим раз зичнійше розлягались
Ладу нового віщуни,
Слова: свобода, рівне право...
І навіть панські снини
Переняли ся ними й жваво
Пішли між люд і понесли
Потіху скорóним. Ба, були
І між панами два-три — люде,
Що бачили ясніш другіх,
Хапали ся стежок нових
Шукать, бо чули, що не буде
Йім вічно панщина служить.
Та мов, хто в лісі заблукає,
Даремно груди надриває,
Даремно кличе і кричить, —
Так по́слуху не знаходили
Слова новії у панів,
А тільки більше ще будили
Завзяте і дразливий гнів.
Ба навіть многі поміж ними,
Котрі нераз перед чужими
Жалілись: дідьчий час настав
Не лиш для хлопа, а й для пана:
Ота робота панщизняна
Зовсім руйнує нас, мовляв, --
І починали наче з книжки
Вичитувать, які пожитки
Приніє би йім наємний труд —
І ті й не думали на ділі
Змінять порядки застарілі
І увільнить з ярма свій люд.
Воно й не диво! Власне царство

Всмiхаєсь кождому, — а ще
Бог знає, що там принесе
Нове, свобiдне господарство...
А хоч там деякі пророки
Грозили, що за два-три роки
Уряд сам панщину знесе, —
То їх осмiвано. Се басні!
Таж панщина — приватна власність!
Яке-ж уряд мiг право мати
Приватну власність вiдбирати?
В тiй певности жили пани
Аж до остатньої хвилини, —
Свої гордості вони
Не вменшували ні краплини.
І як нераз лiтної днини,
Коли захiдний неба край
Вже вкрила груба, чорна туча,
І звiльна, грізно сунєсь знай
Глухими громами кiпуча, —
А тут ще сонiчко жарить,
Немов натужує всі сили, —
Оттак пани людей гвiтвили
Найдужше в тiй остатній хвили,
Коли вже дзвонарi спішили
На благовіст новий дзвонить.

III.

От з тої то доби тяжкої
У моїй пам'яті старій
Пригода згадуєсь — такої
Не дай вам бачить, Боже мій!
Пригадуєсь, як пан Мигуцький
З громадою пожартував;
Згадавсь той плач і стогін людський
Якого жарт той коштував.
От слухайте-ж! Не в тiй я цілі
Говорю вам про давнину,
Щоб може ви на дiтях метили
Батьків засліплених вину.
Бог з ними! Вже досить пометилась
Над ними власна слiпотá!
Глядiть, лиш споминка лишилась

У нас про пана, а тот
Палата, що ми мурували,
Котру він було назива
„То моја twierdza“, де дрожали
Піддані, де музики грали,
Пані й пани вею ніч гуляли, —
Се нині — коршма, в панській салі
Шваркоче нині жидова.
Помстив ся Бог за наші муки!
І сли я днесь про панські штуки
Розказую, так не на те,
Щоб в вас ненависть розбудити,
Бажанєм пімсти осквернити
Свободи твориво святе, —
А лиш на теє, небожата,
Щоб споминка старого тата
Вам сил, відваги додада.
Ще-ж не заснуло наше лихо:
То голосно воно, то тихо
Підкрадуєть ся до села.
Хто знає, може доведеть ся
І вам такого ще дожить,
Що чоловікови здаєть ся:
От тут надія всяка рветь ся,
Тут треба голову зложить,
Пропала правда, згинула доля,
Закована громадська воля,
Неправда всюди верх держить...
В таку то хвилю, діти мнлі,
Ви повість згадуйте мою,
І згадуйте, що сеі хвилі
Я з досвіду вам подаю!
В сам час, коли неправда люта
Найвісше голову здійма,
В сам час, коли народні пута
Найдужше тиснуть і закута
Народна мисль, здаєсь, німа, —
Коли круг вас вайтяжна тьма,
Надії й провітку нема, —
В той час як раз ви не теряйте
Надії й твердо теє знайте,
Що се остатні хвилі зла!

IV.

Був пан Мигуцький, пан багатий,
Хоч на однім селі сидів.
З якого роду був — не знати,
Та що хлопів тиснути вмів,
Що дер данини безпощадно,
Дні панщини лічив прикладно,
Хвилинки не подарував,
Що був богач, громада гола, —
То славили пани довкола,
Що добре господарював.
Нераз зимою, як у полі
Нема роботи, а в stodолі
Все зроблено і ліс не тнуть, —
Щоб панщини не дарувати,
Він каже було лід орати, —
А то хлопи в хатах заснуть.
Не мож сказати, про хлопа дбав він,
Як дбав про коней і волів:
В зимі три вози дров давав він,
Щоб хлоп продроглі кости грів;
Весною хлібом спомагав він,
Щоб з голоду не околів.
Любив, коли був хлоп здоровий,
Прудкий до праці й до розмови,
До танців, сміхів і пісень,
Та не любив хлопів багатих,
Та мовчазливих а завзятих,
А на письменних був огонь.
„Хлоп має вмить орати, косити,
І дівкою в танці носити,
Та вірую та отчешаш!
Письма не треба хлопцу знати;
Як хлоп почне книжки читати,
То хто же буде свині пас?“
І хоч то ніби наставляв він
На те, щоб хлоп порядок знав,
Та все таки горівку гнав він
І кожду гінку розділяв
На кождий номер у селі:
По стілько гарців, скілько хата

Душ має — хлопці, чи дівчата,
Чи то старії, чи малі.
І кождому за ту горівку
Ціну втягав у інвентар:
Сплати, чи відроби той дар,
А трунок лий хоч на долівку,
Лиш другому продать не смій!
Був в того пана й арендар,
Що з паном тож мав добру спілку,
Людей музикою у свій
Шинок заманював: тут люде
Лишали розум, сіряки
І чоботи, дівки — вінки,
Тут війт робив громадські с'уди,
А жид лиш цмокав залюбки.

Чи много літ оттак, чи мало
Те панське ремесло цвіло, —
Аж раптом в коршмі тихше стало!
Щось на людей таке найшло,
Що почали на панське горе
В якусь задуму попадять:
І роблять панщину, терплять
Знущаня панських посіпак,
І кожде пильне, кожде скоре
(Як ні — нагайка плечі зпоре!), —
Та якось тихо, мовчки так,
Понуро навіть, мов глибоко
В душі гризе якийсь червяк,
Немов якась таємна сила
Ворушить ся у темноті:
І чуєш всюди рух єї,
Та нічого не бачить око!
Музика молодим не мпла,
В шинок заходять тільки ті,
Кому вже в кров і кість віссалась
Та панська школа... Жид біжить
До пана, плач підняв і галає:
Ні з відки рати заплатить!
А пан і сам уже від давна
Ту зміну в людях примічав,
І злив ся, бив, карав, кричав, —

Дарма! Вже звільна й сам вбачав,
Що річ се таки не забавна.
Він добре знав, що поки це,
Співає, робить без упину
Й сміється хлоп, так довго є
Похожий він на худобину,
Що вік цілий в ярмі жие
І радуєсь, як дістає
До наші зерна одробину.
Та як почне він сумувати
І вішать голову у низ,
Над своїм станом розмишляти, —
Тоді тремти і стережись!
Бо думка, свідомість народа,
То ворог лютий тих усіх,
Чне богацтво і вигода
На поті і слезах людських
Основані От пан, дні й ночи
Над дивом тим усе міркує, —
А далі крикнув, аж підскочив:
„Тут очевидно хтось бунтує!“

V.

„Бунтує хтось!“ — Мій Боже милий,
Хто вже тоді не бунтував!
Урядники панів вязнили,
Пани знов світу голосили,
Що сам уряд попідкупляв
Хлопів, щоб шляхту мордували;
Тамті в жидах вини шукали,
Ті Єзуїтів тут вилели,
А інші знов шврили вісти:
То демократи, комуністи
І емісарії були!
А серед тої колотнечі
Мужик стояв, зігнувши плечі,
Німий, сліпий, а всім грізний.
Бо й якже-ж, після вікової
Тиші, мов ураган страшний
Зірвавсь, і то без ніякої
Причини, й кровію братів
Країну рідну обагрив!

Ні, се аж надто очевидно,
Що тут якась рука брудна
Навмисне із самого дна
Душі народної безвстидно
Й безбожно в гору підняла
Найдикші страсти, задурила
Народній розум, заглушила
Чутя, і тисла і вела
Нетямні руки до удару!

Хоч від тарнівського пожару
Вже рік минув, хоч дні лічив
Ценглевич в Куфштайні, Дембовський
Над Вислою в землі деє гнив,
А в Львові голову зложив
Ма гицлівській горі Вішньовський, —
Про те раз враз по краю йшла
Якась холодна дрож, тривога;
Всі ждали вибуху нового,
Що ранку дякували Богу,
Що ніч без вибуху пройшла.
Немов недужий в лихорадці
Після тяжкої операції
У сні й на яві все тремтить,
За леда дотиком зриваєсь,
Не знає сам, чого лякаєсь,
Лиш тебе чує, що болює, —
Так край наш по різні два літа
Такий настрої переживав,
Так конанє старого світа
Важке, болюще відчував.

Тай ще одно цікаве діло:
Хоч руський люд в ті дні страшні
Ніде не кидавсь до різні —
(Про Горожану скажу сміло,
Що потерпіли там пани
Найбільше з власної вини,
Що битву почали з хлопами) —
Противно, декуди ставав
І сам панів обороняв
Перед мазурськими товнами, —

Про те і в нашій стороні
Не ласкавійшими очима
Дивив ся пан на християнина,
Ніж у самій мазурщині.
Знать думали: що вчора там,
То нині може статись нам,
Ще й гірш, бо тут ми — в чужині!
Тож дикі слухи не втихали
І всіх в напруженю держали,
Чи то в роздразненю важкім.
Мов хмари над селом нависли
І з них от-от ударить грім,
Так нашій шляхті в році тім
Бунт хлопський не зходив із мисли.

От і не диво, що коли
Такий настрої побачив людський,
І вчув, що й коршму почали
Минать, горілки не пилі —
„То бунт!“ аж скрикнув пан Мигуцький.
Та хто бунтує? Перебрав
Усіх богатших, заможнійших,
Усіх смілійших, дотепнійших,
Що здавна їх на оці мав, —
Та з них ніхто ніщо такого
Підозреного не зробив.
Питає, чи не пройіздив
Який комісар? чи якого
Письма хто з міста не приніс?
Чи не склика́ли де громаду,
Не радили таємну раду?...
Ніхто не бачив. — Що за біс!
Міркує пан і сюди й туди,
Серед покою мовчки став,
Аж голову схилив на груди,
З натуги дум аж засвислав.
В тім скочив, випрямивсь, рукою
Ударивсь двічі по чолі.
„Дурний я! — скрикнув, — я тут стою
І мучусь, бою ся сам з собою,
Хто люд міні псує в селі,
Із за десятої границі

Пронюхую бунтівників,
А бунту сущої криниці
Заткати й досі я не вепів.
Найголовніший емісар
Під боком в мене гараздує...
O Sapperment! Warum nicht gar!
Та се напевно — піп бунтує!

VI.

Старий був, смирний піп у нас,
Йде з тих давних, маловчених,
У Луцку чи в Холмі свячених,
Що то жили й робили враз
Із мужиком, що споглядали
На панський двір трівожно, з далі,
А до покойів не були
Допущені. Лиш тільки всього
Було їм з попуваня того,
Що на ту панщину не йшли.
Грунт між громадою держали,
За треби що хто дав, те й брали,
І з праці своїх рук жили.
Не думив певно старовина
Наш піп, не снів мабуть і сном,
Що надійде така година,
І перед панськими очима
Зістане він бунтівником.
Та довелось!

Вдівцем бездітним
Богато літ він жив у нас,
Аж заманулось єму раз
Занятись ремеслом просвітним.
Хоч сам то він не много знав,
Та як у полі вже робити
Не міг, то щиро забажав
Дітей хоч грамоті навчити.
Не довго й думавши, давай
До себе дівтору скликати!
Веде їх літом в поле, в гай,
Зимою до своєї хати.
І не відразу їх садив
За книжку ані за азбуку,

Чи то тому, що й сам блудив
За мало в книгах, чи судив
За остро книжну науку.
Він зацікавлював дітей
То повістками, то казками,
Виравляв їх память пісеньками,
А головно на дивний сей,
Великий божий мір — природу
Раз враз увагу їх звертав.
На кождім кроці свого ходу
Він щось цікаве зустрічав,
Про все умів щось розказати,
Умів до всего навязати
Чи то якийсь злучай з життя,
Чи користну якусь науку.
Умів і кожде дитя
Розрушать, взяти мов за руку,
Збудити власні в нім думки
І визвать власні уваги, —
Так, що малії дівчак
Обдерті, босі, — залюбки
До него бігали. Бідняги!
Їх до попівської оселі
Не так тягла наука ся,
Як більш гостина в панотця,
Оті полуденки веселі
В просторій хаті, за столом,
Де піп і челядь вся гуртом
Немов сімья одна сідали,
Свобідно слуги жартували,
А панотець, мов батько всім,
Сего вшімне, того наставить,
Як що робить, як ділом править, —
А діти слухають, і йім,
Навиклим дома бачить голод,
Зносити дим і бруд і холод,
І чуть що рана стук в віконце
І крик сіпак: „А ну, чи конче
Вам бука хочесь? Виходіть!“ —
Навиклим бачить невсипущу
Журу батьків, і серце рвущу
Одну зітханя пісню чуть, —

Тут в тім кутку, де все ясніє,
Де чисто, тихо і приютно,
Де слова прикрого не чутно, —
Сам з себе якось ум міцніє,
Розширюєсь дитяча груди.
Встають, ідуть в садок, гуляють,
Присядуть трохи одпочить;
От панотець читати вчить:
З прутків вербових укладають
Здорові букви на піску,
А далі й книжечку яку
Нім внесе, товплять ся тут,
Цікаво в книжку заглядають,
Знайомі букви пізнають,
В слова знайомі їх складають.

Не знаю, Бог дає мабуть
Усяким людям всякі дари:
Одному яєний, сильний ум,
Що й не знаходить в світі пари;
Другому рій крилатих дум,
Що мов орли летять за хмари;
Ще іншим руки золоті:
Що очі бачуть, руки вдіють;
Який же дар дістали ті,
Що так другіх учити вміють?
Міні здаєсь, що в скарбі тім
Любови найбільш дісталось їм.

Чимало вчителів стрічав я
В житю, чимало жив з людьми,
А про такого й не чував я,
Щоб так з маленькими дітьми
Вмів обходитись, як покійний
Наш панотець. І що то був
За празник у селі подвійний,
Як на великдень хлопці наші
У церкві складно заєпівали,
На крилосі на переміну
Апостол по пунктам читали!
Мов рій у літі люд загув,
Мамі аж плакали. Такого

Ніхто від віку в нас не чув!
Чи бач, хлопята! Дармо каші
Не їли! Бач його, старого,
Як вивчив!... В радісну, нестрійну
Громаду коло церкви зблизиє
Батьки і стали міркувать,
Як то попу віддякувать
За те. Та поки ще рішились,
Вже з двораків один спішив
У двір, щоб пану все сказати. —
(Пан сам до церкви не ходив,
Щоб враз із бидлом не стояти.)
Скінчилась служба, посвятили
Паски, аж вже з двора біжить
Післанець до попа: в тій хвили
Пан хоче з вами говорить.
Іде наш піп. В громаді тихо
Зробилось, посумніли щось,
Почули, що якесь тут лихо
Над ними без вини стряслось.
Гуртом хотіли провозжати
Попа, так він їх задержав:
„Не треба пана дратувати“ —
Перехрестивши ся сказав
Пішов. З свяченим і з пасками
Громада коло церкви жде, —
Аж ось по хвили він іде.
„Христос воскрес! Та Бог із вами,
Чому не йдете по хатах?
Не бійтесь, не великий страх!
Пан лиш питав мене, як смів я
Без волі власти заводить
Якусь тут школу? Відповів я,
Що школи зовсім не завів я,
Лиш так приватно хтів навчить
Дітей письму, зовсім без плати.
Ну, сего я вам заказати
Не можу — згодя каже пан, —
Лиш по добру я раджу вам,
Покиньте се пустеє діло! —
— Я-б був его й не зачинав,
(От так я пану відказав)

Коли-б до мене не наспіло
Із консисторії письмо:
Не лиш дітей в селі навчати,
А й школи, де мож, закладати.
— Чи так? Ну, се ще ми вздримо! —
Сказав вельможний, і рукою
Махнув на знак, що вже на днесь
Досить розмови. Йдіть в спокою,
Та не лякайтесь! Ви хлопята
До мене завтра всі на свята!
Ну, йдіть! Громадою такою
Не стійте тут! Христос воскрес!“

VII.

І почалась від того дня
Поміж громадою а паном
Глуха, постійная війна.
Се-ж перший раз та вість прийшла нам,
Що пан у своєму селі
Чогось то зборонить не сміє.
А тож то ми віки цілі
Жили й мов жито на рілі
Туди хилились, відки віє
Могучий вітер панських слів.
Хлоп і подумати не вмів,
Щоб мимо панського бажаня
Робити щось, а як не міг
Зносить неволі та знущаня,
То кидав все, в чужину біг,
Лишаючи рідню і всіх
Іще на більше горюваня.
Аж враз — „не можу зборонити!“
Значить, є щось таке над ним,
Чого і він боїть ся, чим
Єму не вільно погордити.

Почувши се, ціла громада
Немов на ново віджила.
Ще в свята по хатах ішла
Оживлена, гуртова рада.
„Нам треба всіх дітей учить,
Пан нам не сміє зборонити!“ —

Оттак відважно гомоніли
Ті, що ще вчора так тремтіли.
„Нам треба школу завести!
Або-ж то ми такі послідні,
Що мусять наші й діти рідні
Ярмо таке по вік нести?“
Та — ніщо крити шила в місі —
Найшли ся старші, розважнійші,
Що вчитькувати принялись.
„Чого ви так розрешетились?
На память слово те навчились:
Не сміє! От чекайте лиш,
А він вам посмієсь! От красше
Мовчіть, щоб грішне тіло ваше
Не мусіло відповідать
За ваш нерозум!“ —

Посумніли

На тую мову смільчаки, —
У многих таки ще свербіли
Від панських буків синяки.
Та годі знов було ховатись,
Не бувши в лісі, від вовків.
От і урадили удатись
До города і розпитатись
Комісаря, щоб їм повів,
Чи можна быть громадській школі
В селі без панової волі?

Комісар Німець був у нас,
Не молодий уже панисько,
Смішний такий. Було нераз
В село зайіде, — пізний час, —
В двір не зайіде, хоч як близько,
А все до хлопа. Кісілю,
Борщу, вареників, логази
Пойієть, балакає. „Люплю
Я руська кльопа!“ — було каже, —
„Я руські кліп їм тесять літ,
І полюпив вас! Тоцрий лют,
Та кепській пани оттут.
То кльопіт! Я вам повітаю:
Як пан вас путе туше тис,

То мене йтїть, я вше то знаю,
Такі єму контуші скраю
Що цуте з злости пальці хрис!“
Не знаю за що, але люто,
Усею кровю, всїм нутром
Він не любив панів, мабуть-то
За те, що сам не вмів в їх тон
Попасти, чувсь чужим між ними,
Вони ж на него з висока́
Гляділи й жартами бутними
Принижували бідака.
А то по-тихо ще шептали,
Що сватав в пана він доньку,
Так там не тільки відказали,
А ще й оказію таку
Єму зробили серед гостей,
Що бідолаха мало костей
Втікаючи не поломав.
Так від тоді на всїх панів
Нетайний а завзятий гнів
Комісар в своїм серці мав.
А був він у циркулі — сила,
Трохі що старості рівня,
І не було такого дня,
Щоб рук єго не доходила
Якась мужицька справа. Много
Панам давав ся він в знаки,
І за порадою до нього
З втїх сел ходили мужики.
І що то вже пани робили,
Щоби позбутн ся єго:
До губернатора ходили,
Писали скарги, голосили,
Що люд бунтує, що свого
Пани непевні, що готові
Хлопї вже й до розліву крові,
Не хочуть панщини робить.
Та веі ті скарги так пропали,
Комісаря не підкопали,
Бо весь округ спокійний був, —
Самі-ж жалобщики в одвіті
Являлись в кешьській кондуїті, —

Комісар ані в вус не дув.
Так от до него то вдались
Селяне наші. Аж підскочив,
Коли почув, що наторочив
Наш хлопський ум. „Путуйте лиш!
Не пійтесь! Най він лиш стріпує
Вам споронити, то почує
Таке, якого ще не чув!
Путуйте! То-ш цісарська воля,
Щоп в коштії весі пула школа.
Щоп коштий кльоп письменний пув!“

Отсі слова були для нас,
Мов спраглому вода погожа.
Так наче іста ласка божа
В село зійшла! Народ нараз
Почав сходитись, розмовляти,
На школу вже й складки збирати,
Мов пана й в світі не було.
Гай, гай, та швидко ми почули,
Що через рів та в рів стрибнули!
Дізнав ся пан, об чім село
Загомонило. Двадцять чільних
Провідників тих „рухів шкільних“
Прикликав, не сказав ні-гнч,
А лиш по черзі простирати
Велів і всякому вліпляти
По двадцять солених налиць.
Відтак сказав: „А що то, чую,
Що школу вашмосці будують?
Щож. гарно! Йі дальше так робіть!
Вже почали збирати складку?
Так се від мене вам завдатку, —
Чи може мало вам? Скажіть!“
Слова ті з усміхом кризь зуби
Цідив він, але враз поблід,
Весь задрожав, сціпились губи,
В очах заблис зловіщій світ.
„Га, хами! — крикнув він, — гадюки!
Вам школи треба? Знаю я,
Куди ви гнете! Не азбуки,
Вам волі хочесь! От змя,

Не хлоп! Мовляв: письма лизну,
То хто тоді на панщину
Мене посміє гнать? Ідїть!
Не попадайтесь в мої руки
Бо лихо буде! Лиш їй Богу,
Як що про школу ту дурну
Ще раз почую, то такого
Вам вешплю бобу солоного,
Що замакїтрить ся вам світ!“
Та помилив ся пан сїм разом:
Гадав побоями злякать,
Та роздразнив ще більш. „Згибать,
Так згинем! — стали всі кричать, —
А не уїде єму се плазом,
Не зречемось ми правди своїї!“
І зараз скаргу подали
За самовільній побої
На пана. З уряду пішли
Допроси, пан кричав, казив ся,
Та вже на буки не щедрив ся.
Оттак ми й школу завели.

Та тут наш клопїт не скінчив ся.
Прийшлось учителя шукать.
Бо піп не мїг сам постачать.
І що ми згодимо якого,
То пан небавом шасть-не-прасть
То до рекрут єго віддасть,
То перемовить та до свого
Двора візьме, то налякає
Погрозами, то послає
Своїх людей в шкільні години,
Щоб всякі пакости робили,
Дітей щоб гнали в панський сад
Хрущі, гусільниці збирать.
Тай ми-ж-то пану не спускали,
Все до циркулу скарги слали.
Комісар нам в пригоді став,
Чимало пану досолив він,
Тай в пану ж ворога нажив він,
Бо той за все вину скидав
На „Шваба“. Довго клекотїла

Вражда між ними, — аж схотіла
Недобра доля раз закпить,
Звела їх враз в чужому домі.
Уздівши Шваба, пан в ту мить
Прискочив, руку відвинув,
І поки здержали знайомі,
Комісаря в лице ливнув.
Скандал зробив ся, і не знати,
Як там вдалось єго замняти,
Але комісар не забув
Образи, ждав пори, хилив ся,
І таки за своє пімстив ся.
Та так, що пан ще гірш почув.
Оттак два роки колотилось,
А тим часом в селі змінилось
Чимало. Арендар старий
Умер, настав якийсь новий,
Та хитрий з біса. Він то пана
Підмовив — своїм громадянам
Горілку дешевше пустить.
„Однó, що більше будуть пить,
А друге те: громада пяна
Не буде й бунтів підносить.“
І справді в ті жидівські сіти
Людей попало ся досить.
А жид у коршмі сюди й туди
Підпитим клепле: „Встид вам, люде,
Щип водить вас усіх за ніс!
На що вам з паном задиратись?
Що при тій школі упиратись?
На що вам школа? Хай їй біс!“
І от поволи почала ся
Зараза з коршми й потягла ся
Із хати в хату. Не було
Вже згоди в радах, так як перше,
Ба вже й дітей чим раз то менше
Ходило в школу. Все село
Якесь німе, понуре стало,
Лиш співом паним знай лунало
Та панщини ярмо тягло.
Здавалось вже, що благородне

Оте зворушенє народне
Пропало, порохом пішло.

VIII.

Аж враз ні з сього ані з того
В селі щось стало ся нового:
Урвав ся спів, шинок зпустів,
Всі люде якось посумніли,
Понуро, мовча ще терпіли,
Та пан від разу зрозумів,
Що не добром се пахне. З разу
І догадатись він не міг,
Яку і відки се заразу
Навіяв біс якийсь на всіх.
Та порішивши, що ніхто ту,
Хіба лиш під один бунтує, —
Почав розвідувать, і чує
Ось про яку попа роботу:
Де тільки траплять ся хрестини,
Чи похорони, чи родини,
Чи так в село де для гостини
Попа запросять — за столом
Усюди йде одна розмова:
„Пора вам дітоньки з шинком
Розстати ся! Побійтесь Бога!
Горілка зводить вас з ума,
Горілка, то чортівська справка!
Себе жалійте! Йде зима,
А в хаті і чобіт нема,
А жид нассавсь уже як пявка!
Хоч на дітей своїх глядїть:
Голодні, голі, хорі, темні, —
Що вийде з них? Тепер же світ
На світлі, не на тьмі стоїть.
Вже не досить ті скиби земні
Перевертать, а треба вміти
З людьми по людськи гомоніти,
Не дати скривдитись ніяк,
Стоять за себе й за громаду!
А як же дасть собі зараду
Невчений, темний, ще й ніяк?“
Ба, деякі з двіріні казали,

Що в церкві деколи бували,
Що й там на казанях раз в раз
Піи про тверезість промовляє,
Шинки, жидів, горілку лає
І каже, що вже крайній час
Зовсім єї покинуть пити.

Пан став на місці мов прибитий
Почувши се. „Ось як воно!
Зовсім пора покинуть пити!
По що-ж міні єї палити?
Чи маю може свиням лити?
Попу мабуть се все одно, —
Та не одно міні, о, ні!
Се ж бунт! Таж він в мою кішеню
Виразно засуває жменю!
Таж він підкопує міні
Наліпший дохід! Е, паноче,
Сего терпіти й чорт не схоче!
Гей, зараз тут попа призвать!“
І ждучи, скорою ходою
Ходив він в злости по покою,
Плював, сідав, вставав опять.

Прийшов панотчик, поклонив ся
І близь порога зупинив ся,
В руці держачи капелюх;
Глядів трівожно та несміло,
Обличчє зблідло, побіліло,
Мов весь уйшов аж в пяти дух.
З гори, мов на собаку буру,
На ту непоказну фігуру
Пан марсом своїм поглядів
І сплюнув, в'ажкою ходою
Пройшовсь два рази по покою,
А піи стояв, мовчав, тремтів.
В кінці помалу наблизив ся
І аж над с'амим похилив ся
І звільна, твердо запитав:
„Єгомосць, чи ви дурнем стали,
Чи з роду розуму не мали,
Чи вам дурниць хто нашептав?

Чого ви шию самохіть
Все пхаєте міні у сіть?
Чи на тото вас ваші власти
Попом поставили оттут,
Щоб ви напроти менє люд
Підбурювали і навчали,
Як панську власність хитро красти?“

Піп аж до долу похилив ся
І весь тремтів, перехрестив ся
Та пану в очи все дивив ся:
„Се ясне-пану набрехали“,
Сказав несміло.

„Набрехали?“

Хто, що, по що? Чи се брехня,
Що ви приватно і з амбони
Хлопам розводите андрони
І всюди клеплете що дня,
Щоб кинули горілку пити?“

„Се правда.“

„Ну, а як хлопня

Послухає сих слів, то що
Міні з горальнею робити?“

„Се не моя річ.“

„Отож то!

Не ваша річ! А підтинати
Мій дохід, хлопа бунтувати,
То ваша річ?“

„Дарують пан, —

Я роблю не по своїй волі!
Те роблю, що духовний стан
Міні велить. В те, що на полі
В коморі, хаті і стодолі
Хлоп робить — не мішаюсь я,
Та дбать о душі їх, вести
В житю їх шляхом чесноти, —
Се, прошу пана, річ моя!“

„Е, тере-фере, моцімпане,
Усе те є пуге гадане,
А я кажу вам раз на все:
Най про тверезість ту пустую

Від вас і слова більш не чую,
Ні я, ні люде! Киньте се!“

„Я радо б кинув ті історії,
Я-б навіть був не починав,
Коли б виразний не дістав
На теє наказ з консисторії.“

„Се що у біса, --- крикнув пан
І скочив, наче приск в холяві
Почув, — пралати ті плюгаві
Задумали мабуть наш стан
Пустить з торбами! Покажіте
Міні сей наказ! Боже-світе,
Та я їм ним кінця дійду!
Не пожалію вже видатку,
В губернії припну їм латку,
А то й до цісаря піду!“

„Я наказу із консисторії
Не можу дати, — піп сказав, —
Він посилав ся по курсорії,
Я й номеру не записав.“

„Га, попе! — скрикнув пан сердито, —
Ти брешеш! Аж тепер відкрито
Твою брехню! Із консисторії
Не було жадної курсорії,
Котра б наказувала се!
Бо знай, усі курсорії ті
Дяк під загрозою міні
До перечитаня несе!
Так от такий ти! Тутка сам
Неправні, бунтівничі речі
Говориш раз у раз хлопам,
А криєш ся за властей плечі!
А як він мов святий зложив ся!
„Я б того й не розпочинав...“
Постій-но, будеш ти ще знав,
З ким ти так хитро зачепив ся!“

Та диво, голос той сердитий,
Вразливі, прикрії слова,

Що, бачилось, к землі прибити
І похилити й принизити
Старого мусіли попа,
Зовсім на відворіть, неначе
Сердезі духа додали.
Він випрямивсь, єго тремтяче
Обличчя прояснилось, око
Зустрілось з панським: він глибоко
Вклонив ся і сказав: „Коли
Я провинив що против права,
То щож робити, відповім!
Я роблю те, що божа слава
Міні наказує. Я ж стою
Вже в гробі бдною ногою,
Мене не тикаєсь зовсім
Грїзьба́ ніяка ні обава, —
Сумліне в мене по над всім!“

Сказавши те ще раз вклонив ся
І звільна, тихо віддалив ся.
Пан аж зубами скреготав.
„Постій ти попе! За ту штуку
Ще ти мою почувєш руку!“ —
Раз по раз люто він шептав.
І кляв і слав старого к дідьку, —
Та вспокоївши ся крихітку
Він прибирать почав в думках,
Як справдіти свої погрози, —
І з лютоści о мало сльози
Не виступили на очах,
Коли побачив, що попови
Не так то лехко що зробить.
У консісторії проєсьть,
Щоби попови заказали.
Взяли єго або вкарали, —
Те пана якось не кортіло.
Чи до циркулу заносить
На него скаргу? Там і мови
Нема о тім, щоб виграть діло —
Таж там комісар, що й послїдну
Сорочку б радо з него здер!
„Нї, — думав, — лиш одну тепер

Дорогу бачу відповідну:
До Львова піхать, там і так
Контракти, сойм постулятовий,
Забави... Продамо ріпак,
От і найде ся гріш готовий.
І жінка троха погуляє, —
Давно вже бідна нарікає,
Що дома із нуди засхне;
Ну, то й піду я особисто
До губернатора і чисто
Все розкажу. Таж він мене
Зна' з давна, — часто тут гостив,
Ще як у Самборі служив
Комісарем. Постійте хами!
Чекай ти попе! Буде з вами
Не те! Я спражу вас на схаб!
І вже вам певно не pomoже
Ні просьба, плач, ні святий Боже,
Ні сей беззубий, клятий Шваб!"

ІХ.

Пойіхали пани ді Львова,
Аж закурила ся дорога,
І знов в людей підняв ся дух,
Немов якась гнетуча змора
З села уйшла. Хоч то від слуг
Прийде ся завтра більш ніж вчора
Терпіти, та така то вже
Натура людська, зміни хоче:
По яснім дни бажає ночі,
Одного довго не знесе.
Нехай хоч гірше, лиш би інше!
А без панів, то хоч і більше
Докучить панщина, та знов
В хатах, на вулиці немов
Говориш, дихаєш вільнійше.

А тимчасом наш піп не спить,
Все про тверезість навчає
Та до присяги притягає.
Люд з разу слухає, мовчить,
Всім якомсь дивно виглядає,

Як можна хлопови не пить!
А деякі лякались таки,
Щоб пан не змусив їх ломать
Присягу. „Хто то може знать, —
Мовляли тії небораки, —
А ну-ж в інвентарі стоїть,
Щоб мусів хлоп горілку пить?“
Що він толкує — все дарма,
Присяга, бач, страшнеє діло,
Погубиш лехко душу і тіло!
Побачив він, що так нема
Ладу, на інше здогадав ся
І до комісаря удав ся,
Єго спровадив у село.
Комісар аж не знав де сісти,
Коли такі веселі вісти
Почув. „Отак, отак цульо
Тавно вше трепа вам зропити!
Ваш топрій, щирій, тихий лют,
Та поки путе вутку пити, —
Тармий нат ним усякий трут!“
А тайком певно тішивсь досить,
Що пана добре се підкосить,
Коли хлопі покинуть пить.
От раз в неділю по відправі
Люд з церкви рушив виходить,
Аж зирк! білизь церкви на зарінку
Ми комісарєьку однокінку
Побачили, і сам садить
До нас, у мундурі, при шпаді.
Прийшов, вклонивсь усій громаді.
„Ну, кльона, як се мате? Здраві?“
„Спасибі, пане!“

„Но, но, но!“

Я маю сльово вам отно
Сказати. Тут єкомосць ваш,
Як чую, вам ховорить тутки,
Щоп ви зарік ся пити вутки.
То є барє пекно! Лиш кураш!
Лиш смільо! Чую, ви поялаєь,
Що пан нароиить крик і халаєь?
Ну, ну, най спронує роиить!

Ви тумала, що пан вас моше
Присилувать хорілку пить?
Ні, ні, не пійте ся! Хрань Поше!
Я вам кашу́: цісарська воля
Така, щоп кльоп щасливий пув,
Щоп мав тосіть хутопи, поля,
Щопи до школи ся хорнув!
Наш цісар — слухайте лише, —
Вас хоче вільними зронити!
А як путете вутку пити,
То скаше: Е, той лют іще
Не варт своіота! Зрозуміла?
Ну, йтіть тепер то свого тіла!
Ропіт, як ваш єкомосць хце!“

Сказати вам не маю сили,
Яке вражіне ізробили
Отті слова на всіх селян.
„Сам цісар нам не каже пити!
Нас хоче вільними зробити!
Що́ нам тепер шинок і пан!“
Мов грім прогоготів селом, —
Ніхто не йшов обіду йісти,
Всі опяніли мов від вісти,
Що воля близька!... Всі валом
Та на пошівство повалили,
Убогу хату панотця
Мов рій шумячий обступили.
І вже не чуть було слівця,
Що хто сказав, лиш клекотіло
Гуртом: „Панотче! Воля! Воля!
Ми будем вільні! Проч недоля!
Проч панщина! І душу й тіло
За цісаря, — він волю нам
Дає! Кажіть у дзвони бити!
Ходіть присягу проводити!
Ми всі, старі й малі від нині
Присягнем Господу і вам
До віку ні цяті не пити!
На волю хочем заслужити!
Ходіть, панотчику єдині!“

Зблід панотець. Злякав ся бідний,
Не знав, що стало ся з людьми.
Та радість, крик той однозгідний
Свідчив, що тут вже справді ми
Йдем не по „жартовій дорозі“.
Про жадну волю він не знав,
Натомієць пан єму нагнав
Страху чимало, а в погрозі —
В губернії, в царя самого
Шукати правди против нього —
Він бачив справді щось страшного,
Бо бідолаха добре знав,
Що таки зо страху збрехав,
Що з консисторії не було
Такого наказу, щоб вчить
Хлопів тверезости і навіть
Їх до присяги приводить.
Старече серце добре чуло,
Що сли-б так добре пан завзявсь,
То міг єго біди набавить,
І що там в Юрі б не озвавсь
За ним ніхто, противно, власть
Духовна — перша кине камінь
На „незаконную“ єго
Роботу, і сама віддасть
Єго на глум. Так от чого
Злякавсь старий. Нехай ще нині
Щось справді лүчить ся в народі,
Пан не питатиме, чи винні
Такі причини або инні,
А скаже: „Винен піп тай годі!“ —
І бідному попови — амінь!

Опершиєсь обома руками
На паличку, мовчав він. Довга
Була та хвиля, поки втих
Безладний гамір тови сільських.
В кінці промовив він: „Що з вами?
Гей, діти, діти, бійтесь Бога,
Що се ви робите? Яка
Де, відки воля вам приснилась?“

„Ні, не приснилась, — відклика'
Народ, — а справді об'явилась.
От пів години ще нема,
Як пан комісар власним словом
Сказав нам! Людям урядовим
Брехать?“...

„Щож він сказав вам, а?
„Сказав нам те, що й ви паноче,
Щоби горілки нам не пить,
А ще додав, що цісар хоче
Нас — каже — вільними зробіть.“
„Ну, і що більш?“

„І більш нічого.“
„Дурні, дурні! І ви так з того
Утішились? От барани!
Що цісар хоче, — милий Боже! —
Се ж певно! Але чи він може?
Чи зараз може? Жди небоже!
Та ви ж подумайте самі:
Хто має в хаті три сини,
Всім трьом рад долю запевнити, —
То годі враз всіх трьох женити,
Бо всіх не міг би обділити,
І сам би ще лишивсь в зимі
Без хліба. Так то і в державі.
Цар — батько, в него три сини:
Хлопи і військо і пани,
Усі цариці рівно милі,
Бо всі однако царській славі
Допомічні й державній силі.
Цар робить тож для них, що може,
Та всего годі враз зробіть.
Вам волю дати було-б гоже,
Та хто там зна', пани би може
Тоді схотіли бунт зробіть.“

„Що? бунт? Нехай лише крінуть ся,
То й чорт не визнає, де дінуть ся!
Торічних мало їм запуст?“

„Ну, бачите, які ви діти,
Як мало вміли-б ще цінити

Ту волю, ели ще з ваших уст
Такі погрози йдуть! Ні, милі,
Ви не дуфайте своїй силі!
Не мести, не різні від вас
Жадає цісар. Вашу долю
Єму довірте! Він вам волю
Дасть певно, як настане час.
А криком, шумом — вірте, любі! —
Ви ворогів лиш своїх днесь
Укріпите і попретесь
Самі на стрічу власній згубі.“

Похнюпились і посумніли
Хлопи. Не любо то звеніли
Слова ті в їх ухах, — та щож
Робить? Правдиве, хоч не гоже
Те слово: дав би цісар може
Йім волю, та хто зна, чи може?
Похнюпились і посумніли, —
А многих таки ще свербіли
На тілі панські канчуки,
І власна шкура знай шептала:
„Не будь ти брата надто смілим,
Заким ще чорного на білим
Нема, що ми не кріпаки!“

І вся громада застогнала:
„Так щож, панотче, нам робить?“

„Щож, діти, Господа молити
І тихо бути, смірно ждати, —
Чень то не довго вже прийдесь!
Нікому й слова не казати
Про те, що вам комісар днесь
Сказав.“

„Ну, добре, най так буде!
Але горівки вже ні в рот!
Рад цісар знать, щоб ми за люде,
Так ми єму й покажем от!
Ще нині, зараз ми готові
Тверезіть вічну присягти!“

„Дай Бог вам встатчити ся в слові,
Покуси всі перемогти!
Та се не так то лехко, діти!
Присяга, діти, то не жарт.
А знаєте ви, що зробіте?
Пізнаєм, хто якого варт.
Отсе Филиппів ціст надходить.
Слюбуйте кожний сам собі —
Не пити, в згоді і любові
З усіми жлти, кривди й шкоди
Не памятають і не робить,
Черемагать покуси вражі,
І терпіливо все зносить,
Що Бог нашле за блуди наші.
Відтак перед Різдром святим
Хто чутиме охоту й силу, —
Відбуде сповідь, а затим
Присягу зложить Богу милу.
Так дітоньки, отсе ще вам
Два місяці тяжкої проби,
Перенесіть єї, ащобні
Готовим, чистим можна нам
Вступити в рік новий. Хто знає,
Що той новий рік приведе!
То ж хто присяги з вас бажає,
Най на новий рік в церкву йде!“

Громада хвилю помовчала,
Потім вклонивши ся сказала:
„Най буде й так! Ми пристаєм!
Іще терпіти-мем злу долю, —
Але нехай нас ріжуть, колють, —
Горілки більше ми не пем!“

X.

Кінчив ся сорок септий рік
Погідно, ясно. Сніг глибокий
Замерз, стояв твердий як тік;
Підгірські річки і потоки
Мороз стяв ледом аж до дна,
Тріщали дерева з морозу

І знаходило ся що дня
В снігу замерзду пташку божу.
Кінчив ся сорок семей рік
Твердим віщованем: здавалось,
Що твердо, непохитно в вік
Стоятиме той лад поганий,
Що нам до крові вже дошк.

За гори сонечко ховалось,
Коли нараз почувєь дзвінок,
І з за горбочка на місток
Мов вродили ся панські сані.
Завиті в коцах та футрах
В село вертали пан і пані.
Дзвінок і вид той по хатах
Розніс якийсь невільний страх,
Мов курят страх при виді кані.
„Що то за вісти він привіз?
Де був так довго? Чи заніс
Направду жáлобу на нас
До губернатора? І що там
Пан губернатор відказав
Єму?“ — Так шепотом неслаєь
Глуха тривога між народом,
А всякий гнувєь і лиха ждав.

І в панському дворі в тій хвили
Усі серця тривогу били,
Йшла суетня та біготня.
Бліда, задихана двірня
Металась, мов в окропі муха,
Бо кождий чув в покорі духа
Гріхів чимало за собою,
І нишком всіх святих благав:
„Загородіть єму лускою
І очі й уши, щоб не визнав —
Ще лиш сей раз, сей раз послідній!
Буду наймав служби, обідні,
Щоб лиш сей раз я не пронав!“

А пан понурий і похмурій
Прийіхав, якось наче вовк

Глядів, змарнів щось і пошовк.
Чи то єго так міські мури
Зісшали, чи грижа яка?
Роздяг ся, хвилю по покою
Ходив, по привичці рукою
Помахуючи, мов би в ній
Держав рукоять канчука.
А далі дзвоником в покій
Призвав лакея-гайдука.
„Най ту пан ржондца зараз стане!
Бігай! Та стій, чекай, балване!
Як пана ржондцу сповістнш,
Біжи, арендаря приклич!“

Прийшов пан ржондца. „Що чувати?“
„Вельможний пане, все гаразд.
Пшеницю й жито, як Бог дасть,
За тиждень будем чисто мати
В засіках. З двадцяти телят,
Що вродили ся сими днями — —“

„Ну, гарно, гарно, мій коханий,
Про се і завтра ще оба ми
Помовим. Нині я би рад
Дізнатись, що в селі чувать,
Як ви мирились тут з хлопами?“

„Бог милував, не було лиха!
Громада стала смирна, тиха,
Робили добре. Гріх би був
Жалітнесь.“

Губи пан віддув,
Неначе був нерад тій вісти.
Він по покою похожав, —
Тимчасом ржондца продовжав:
„От лиш з тим вирубом ніяк
Не можем до кінця долізти.“
„З яким се вирубом?“

„Хробак
Зачав часть ліса літом йісти, —
То пан казали вирубать...“
„Щож? Ви хіба ще не скінчили?“

„Та ні. Тут много ще занять
Було при домі, многі люде
Що були винні — відробили,
То й годі було в ліс піелать
Нараз богато рук. Ще перше
Рубали дещо там; тепер же
Морози впали...“

„Отсе так!“ —

Аж скрикнув пан і мов буряк
Почервонів. — „Щоби ті хами
Не простудили ся, хрань Боже,
То най червяк весь ліс мій гложе!
Ну, гарно вашими руками
Дороблюсь я! Ідїть, я там
Прийду і все оглянуп сам!“

І гордо пан махнув рукою,
А ржондца низько поклонивсь
І смирно вийшовши з покою
Почухав ся і зажурилась.
„Побачимо погану зміну!...
Розлютивсь пан наш не на жарт.
Десь там єму натерли хрїну
Не будь якого! З жадних карт
Ані з гостини, хоч програвав він,
Таким недобрим не вертав він!“

Та дужше ще старий похнюпивсь
І дужше ще засумував,
Коли побачив, як поспїшно,
Мов кїт зрадливо, мов нес втішно
До пана жид чимчикував.
„От панєський вірник! Сей Іюда
Не дармо пильно так біжить!
Когось то тра оклеветати,
Комусь то хоче ця облуда
Під ноги камїнь підложить!
Ну, тай далеко ж пан зайїде
Із жидом в парі! Будем ждати
Що з того вийде! Та мабуть,
Що не побїди, але бїди
З жидівських нашептїв прийдуть!“

А тимчасом зігнутий в двоє
Уже до панського покою
Жид не застукавши війшов.
Пан при вікні стояв, до нього
Задом обернений, і довго
Так не оглядувався, немов
Не чув нічого. Жид при вході
Стояв, та кланявся, і мовчав,
А пан усе запримічав
В маленьке зеркальце. Чимало
Минуло хвиль, — все кланявся жид,
(Він знав, чим пану догодить!)
Аж врешті пану смішно стало.
Він обернувся. „Ну, годі, годі,
Мій Мошку, спина заболить!
Ходи сюди! Досить стояти.
Сідай, розкажуй, що чувати!“

„Ох, зле чувати, ясний пане!
Вже швидко нас зовсім не стане.“
„Ого, а як се?“

„Чули пан?“

Хлопи збунтовані до разу.
Весь піст ані один Іван
Не пив горівки! Як заразу
Минають коршму! Ох вей мер,
Я вже зруйнований тепер!“

Веміхнув ся пан. „Ну, ну, мій Мошку,
Бог ласкав, ще не так то зле,
Коли тут бачимо тебе
Зовсім не схожого на дошку!“
З тим словом поклепав пан Мошка
По круглім, повнім животі.

„Ох, ясний пан жартують трошка!
Та нині вже часи не ті!
Вже нас, як пару непридалих
Патинків кинуть на смітник!
Чи чули пан? Тутешній галех
Вже збунтував усіх хлопів!
Чи чули пан? На завтра в них

Вже постановлено: як тільки
Скінчить ся їх церковний спів,
То всі присягнуть від горілки.“

„Що? Завтра?“ — люто крикнув пан
І схопивсь, мов сидів на терні.

„Що, піп? Він ще свої химерні
Думки не кинув? Я їм дам!
Der Teufel drein! Стара катряга!
Так завтра, кажеш ти, присяга?
Постійте, я заграю вам!“

„А знають пан,“ торочив далі
І кланявсь жид, „хто се вчинив,
До того руку приложив?

Ох, ох, тяжкі часи настали!“

„Ну, хто, кажи!“

„Хлопи казали,

Що пан комісар прийїзжав,
Край церкви казанє казав,
Що цісар хоче волю дати
Хлопам, і жде лиш, щоб усі
Горілку кинули вживати.
Ох, тут в селі у тім часі
Такий був крик і бунт завзятий,
Що я вже думав утікати.“

„Так? А мій ржондца про отсі
Події не сказав ні слова

Міні! Ну, добре, будем знать,

Чю як вірність оцінять!

Спасибі Мошку! Я до Львова

Як стій все пишу. Ти-ж тимчасом

Поміж хлопами викрутасом

Вею правду вивідай як слід.

На все о свідків постарай ся,

А завтрішного не лякай ся!

Ще-ж не перевернув ся світ,

Щоб піп узяв мене під ноги.

Вже ми їм тут притремо роги!

Лиш справно, тихо!“

„Буде гіт!“

Сказав, вклонивсь і вийшов жид.

XI.

Ще сонце ясне не сходило,
Ледво на днину зазоріло,
І спало в тьмі село, коли
З дзвінниці дзвони загули
І на всеночне люд зивали.
Від дзвонів гомону кругом
В хатах будили ся, вставали,
Немов зірки віконця сьяли.
А далі звільна, п'овагом
В кожухах і шапках смушкових,
В великих чоботах пасових
До церкви люде потягли.
Далеко чутно, як скрипить
Замерзлий сніг під їх ногами
І пара з віддихів клубами
Несесь, на вусах мов ігли
Понамерзали в одну мить.
Ідуть купками, громадками,
Та тихо так, не гомонять,
Немов збирають ся з думками
Щось дуже важне підприємять.
Воно ї не диво: аджеж нині
Є Новий рік, присяги день!
І наче вояк, що в огонь
Іде, так кождий тутка чує,
Що та присяга їм зготує
Чимало лиха, що повинні
Чимало вражих сил зломить,
Чимало горя перенести,
І панських кар, і жида мести.
Та всі рішились будь що будь
Все витерпіть і грудь о грудь
Іти, і голови зложить,
Щоб лиш свободу заслужить.

Гай, гай, була то гарна хвиля!
Як нині тямлю я єї.
Розбуждена громадська сила
Під гнетом дужшала, зносила
Всі перепони і гасила
Незгоди та урази всі.

Досить було одної згадки
Про можливість волі, щоб збудить
Народний дух! І всяк в ту мить
Готов був всі свої достатки,
Житє за волю положить.
Ох, та не довго то трівало:
Таких хвилин блаженних мало
В житю народів і людей.
Коли-б пізнійше, в тяжші проби
Було в нас більш таких хвилин,
Такого духа! ох! то чей
Не так то нині в нас було би,
І блуд, недогляд не один
За пізні-б не будив жалоби.

Прийшли під церкву: що за диво?
Заперті двері! Тут мороз,
На дворі видержать не мож.
„Гей, паламарю! Ну-ко, живо
Церковні двері відомкніть!“ —
Кричить народ. Затихли дзвони,
Зліз паламар. „Кладіть поклони,
Хрестіть ся та до дому йдіть!
Дверей не відомкнѹ, й не ждїть!“
„Що? як? чому?“ — мир закричав.
„Лиш тільки я дзвонить почав,
Прилетів зо двора атаман,
Ключі від мене відобрав.“

Народ лиш ахиув. „Ох, нам горе!
Яка се ще нова біда нам
Від пана грозить? Що се він
Гада', що так нас переборе?
Він з Богом хоче воювати?
Він церков сміє замикати?
Гей на дзвінницю! Бийте в дзвін!
Дзвоніть тривогу! Най збігаєсь
Усе, що лиш живе в селі!
Гуртом до пана! Най смряєсь,
Бо будуть кости не цілі!“

І разом дзвони застогнали;
Товпились люде та кричали,

І мов пожар, так бухав гнів
З їх рухів і очей і слів.
Клинуть і грозять, кличуть: „Гей,
Бігай по молоти, ковалю,
Відіб'єм замок від дверей!“
Баби ридають, наче з жалю
За вмершим. Стогін, галас, крик
На цвинтарі необіймимий!
От так то, діти, почали ми
Той славний сорок осьмий рік.

Аж ось на скруті показалась
Ватага панських посіпак
Із нагайками, гордо так,
Бундючно 'д церкви наближалась...
І стих на хвилю крик і галас,
Всі ждуть, чого то хоче пан?
Аж ось атамán-палюган
Говорить: „Люде, що се з вами?
Чого ви стали тут юрбами?
Чого ревете так завзято?“

„Пустіть до церкви! Де ключі?“
Так в відповідь ревноли всі, —
„Пустіть до церкви, нині свято.“
„Що ви, сказались? Хто се вам
Наплів? Таж нині будна днина!
Щіп вам сказав? Ваш щіп — дитина!
Він і читать не вміє сам.
Пан ліпше знає. Розходіть ся!
На панське зараз лагодіть ся!
Усякий ладь сокиру й віз, —
Пойідемо рубати ліс!“

Мир остовнів. Що за причина?
Не вже се справді будна днина?
Не вже усі здуріли ми?
Та ні! Кепкує зла личина!
І враз, мов вихор той крильми
Залопотить, борі могучі
Застогнуть з градової тучі,
Так мир загрюкав, закричав:

„Бреши ти сам зарівно з псами,
Поганий панський блюдолиз,
Не нас роби всіх дураками!
І піц з тобою враз не гриз
Кісток під панськими столами!
Он що він видумав, падлюка!
Та панщину — на Новий рік!
Чи може панова се штука?
Най стережесь! На тім кони
Пойіде на короткий вік!
Тут з Богом справа, не з людьми!“

„А я вам кажу — розходіть ся!“ —
Прислужник панський знов візвав.
„Ключі у пана, пан сказав,
Що хоч кричіть, хоч вередіть ся,
А нині не буде відправ.
А в разі бунту пан покличе
Коменду війська у село.
Я раджу — розходіть ся швидше,
Щоб вам ще гірше не було!“

„А най тут котить і гармати!
Хоч голови всі покладем,
А кроком відси не підем.
Се що, день у день працювати,
А навіть тільки свят не мати,
Щоб Богу помолитись?! Гей,
Ломаймо двері! Най трібують,
Най нас у церкві всіх мордують!
Проч, посіпаки, від дверей!“

Та панські слуги добре дбали,
Густим рядом при дверех стали.
Довкола них зробив ся етиек:
Обмахувались нагайками,
А далі штовхать кулаками
Взялись... Люд тиснесь, инек і виск;
Вже по над голови людей
Почали задні до дверей
Метать великі снігу груди,
І гнів кінів чим раз страшійш,

Де-де в руках заблиснув ніж
І чув ся крик : „Най гинуть Юди!“
І може-б сорок осьмий рік
Були ми кровю охрестили,
Коли би в тій рішучій хвили
Піп свого слова не прорік.

За шумом, галасом та криком
Ніхто й не бачив, як між нас
Він увійшов, — коли нараз
З придверним розп'ят'єм великим
В руках перед людьми він став,
І хрест високо підійняв
І голосним озвав ся кликом :
„Бог з вами діти! Що се, ви
Опутані злим духом нині?
Що ви? Татаре чи Туркині,
Що коло божої святині
Такий гармідер завели?
Чи місце тут на колотнечу?“

„Не ми єі розпочали!“ —
Лукає мир. „Адіть, паноче,
Пан ключ від церкви взяв, ще хоче,
Щоб ми на панське нині йшли!“

„Зле робить пан, то не перечу,
На душу гріх бере важкий!..
Та чи-ж то рація, щоб для того
І ви гріха не менш тяжкого
Тут допускались, і святий
Дім божий бійкою сквернили?
Ні, діти, Богу гнів не милий!“

„Та ми-ж для божої хвали
Лиш голос правди підняли!
Хіба ж і се зносить терпливо?
Як так, то пан почне нам живо
На тімю кіле ще тесать!
Ні, сего не діжде дводушний!
Кажіть їм ви ключі віддять!
Як пан не буде вам послушний,
То двері будемо ломать.“

„Дурні, дурні! Прости вам Боже
Отсю великую хулу!
Не вже ви божую хвалу́
Оберегти хотіли може
Тим криком, бійкою? Чи ж ті
Не звіні вам слова святі:
Сли-б Богу треба оборони,
То він би в хвили легіони
Небесних ангелів зіслав?
Ні, діти! Бог вам приказав
Усяким властям покорятись
І слухать розказів усіх!“

„То що ж, нам днесь до діла братись?
Панотче, се ж смертельний гріх!“

„Ви з мусу, діти, не з охоти,
То Бог гріха не вмінить вам.“

„Алеж панотче, і ви сам
Підете також до роботи“ —
Озвав ся панський палюган.

„Я?“ скрикнув піп, мов ужалений, —
„Я? я? Чи ж я не увільнений
Від панщини?“

„Ні, отче! Пан
Казав виразно нам: ідіть,
Усіх на панщину женіть,
І піп також най йде сам.“

„Не буде того, як світ світом!“ —
Знов мир ревнув. — „Панотче, ні,
Не бійтесь! Ми за вами всі
Обстанемо! Громада з війтом
Хоч зараз до циркулу йдем
І старості до ніг падем,
Нехай розсудить нас із паном!“

„Ні, діти,“ піп старий сказав, —
„Не буде того! Се погано!
Сли пан нам нині наказав

На панщину, то видно, діти,
Сам Бог єму сю мисль післав,
Єму дозволив розгордіти,
Щоб незадовго сам він в сїти
Свої гордості попав.
Так от що я сказать вам мушу :
Схотів пан взяти гріх на душу,
Схотів у свято рокове
Нам церков божу замикати
І нас на панщину всіх гнати, —
Най буде й так ! Хто поживе,
Побачить, що то з того буде.
Ми-ж, діти, бунтів не робім,
І за для панської гордині
В додатку ще й на себе нині
Гріха тяжкого не берім.
Ми силі власти покорім ся,
В покорі, діти, покажім ся
Ми достойнішими, ніж він.
Ви ж нині мали присягати !
Чи ви гадаєте, що вам
Зложить святу присягу дам,
Сли двері будете ломати ?
Знесім ще пробу сю тяжкую,
А я вам певно пророкую,
Що Бог єі нам почислить.
Хіба-ж не звісно вам, що з рана,
Заким зоря зійде румяна,
Найдужше все мороз смалить ?
Та хоч застелить він віконце,
То се лиш знак, що швидко сонце
Заблисне й землю отоплить.“

І диво стало ся з людьми :
Усі притихли, присмирніли
І похилились, посумніли,
А очі всіх на схід летіли,
Мов ждали тут-же скону тьми.
Та небо, нічу так погідне,
Тепер, коли вже малось ді-дне,
В тяжкий туман заволоклось,
І за селом в яловім бору

Важке гудіне роздалось.
І тільки піп скінчив, аж ось
Віщуючи страшну вихору
На цвинтарі високий вяз
Так жалібно почав скрипіти,
Що затремтіли всі мов діти,
І глухо застогнали враз:
„Най судить Бог! Будем смиратись!
Ходім на панщину збиратись!“

XII.

Гей, розшалілась буря люта!
З устоку вітер засвітив..
Мов дикий кінь порвавши пута
Нараз на волю полетів:
То озирнесь, копитом гряне,
Підскочить, фиркне і зарже.
То рушить в чваль, аж землю рве
Копитом, колесом піде,
І знов зарже і раптом стане, —
Бурхав так вітер, скріплий сніг
Рвав з поля, ніс в село туманом,
Бив в очи, стежку з перед ніг
Неначе вкрав в короткий миг,
А вив, ревів, мов сам не міг
Скрить в собі гнів над нашим паном.
Та тяжший плач і рев і стони
Ішли по хлопських всіх хатах:
Ридали діти, старці, жони,
А буря ще збільшала страх:
Всі палець божий в ній вбачали,
Ознаку божого гніву.
З яким плачем випровожали
Нас на роботу лісову,
Як, мов на смерть вже, нас прощали,
Се не забуду, док живу!
Та ба, даремний плач і сльози, —
Пан каже, й мусить бути так!
Вже по оборах чуть погрози
І крики панських посіпак.
І от в метіль та рик шаруги
З обори тут один, там другий

Помалу виїзжа' мужик:
Конята форкнуть, жмурять очи,
Мужик закутався у кожух, —
А тут метіль то в бік заточить
Санки, то з пєреду заскочить
І запирає в грудях дух.
Та ба, сильнійша панська воля,
Ніж та метіль посеред поля!
Та воля всім, немов обух
Над головою затижила.
І потяглись горі селом
Санки нужденні гуськом,
А буря слід їх заносила.
Часом лишень крізь вітру шум
Щось мов комарик забрєніло —
Се голос дзвонів. Світе білий!
Там деє святкують! Люду тлум
У церкві, світло все палає,
У гору йде кадила дим,
Всі молять ся, а дяк співає...
А ми — мов кляті! Нам одним
І свята божого не має!
То всякий, вчувши дзвонів гук,
Батіг невільно відкладає,
Знімає рукавиці з рук,
Перехрестить ся і зітхає
Й молитву шепче.

Коли глядь,
Аж і з пошівства йдуть сани,
На санях піп, два атамани
Й слуга. Значить, пан справді гнать
Попа задумав до роботи!
Яким се правом? Чи добивсь
На теє дбзволу в губерні?
Не дармо ж довго так барівсь, —
А ті пани на все штудерні!
Оттак ми думали, і знов
Нових нещасть на себе ждали.
Втім роздалось з пєреду: „Гов!“
Ось двір! І ми край брами стали.
А в брамі пан стояв — високий,
Плечистий, в польських чоботах,

У футрі й шапці, чорноокий
І чорновусий. У руках
Канчук держав і ма́хав ним
На вітер, ніби для іграшки, —
На ділі-ж сани він числив,
Що проїзжали перед ним,
А на поклони мужиків
Й кивком не одвічав одним.
Та ось поївеські йдуть сани,
За ними-ж довгий ряд таких,
Що пан вважав бунтівниками
І здавна око мав них.
Веміхнув ся, ближше підійшов
На шлях і гучно крикнув: „Гов!“
І стали сани. Всі вклонились
Низенько, — пан усе веміхавсь.
„А що, панове,“ — відіззавсь, —
„Хоч нині ви не опізнались?
А може вітру хто збоявсь
І дома при бабах оставсь?“
„Ні, йдуть всі!“ — сказав атаман,
Що перед паном смирно став.
„Ну, то то й є! А то-б дістав!
Ех, був би битий, наче Гамап!
Скажіть ви, бурґери, міні,
Що се ви робите? Коли то
Буде вже раз спокій в селі?
Здаєсь, вас ще за мало бито,
А то б вам жадні воробці
У головах не цвіркотали.
Скажіть но ви, єгомосці,
Що се ви знову загадали
Якусь присягу? Хочесь вам
Різок та буків скоштувати?
Ех, Бог не брат мій, але вам
Таку протрічанку задам,
Що й внуки будуть пам'ятати!“

Сказав се і окинув нас
Мов ястріб оком, і немов
Попа побачив перший раз,
До него ближше підійшов.

„Єгомость — каже, — що за диво!
І ви на панщину також?
А гарно, гарно! От правдиво
Ви добрий пастир: де йде стадо,
Туди і він іде! Ну, щож, —
Витайте! Ми приймем вас радо!“

Та піц, хоч голосом тремтячим,
Але з достоїнством сказав:
„Вельможний дідич наш, як бачим
В гуморі нині! Бог послав
На пана радість — слава Богу!
Молітесь, паночку, лишень,
Щоб Бог на завтрашній вам день
Сю радість не змінив в тривогу!“

Пан враз аж кинувсь, мов єго
Вшпигнув гадюки зуб затрутій...
„Що, що сказав ти, попе, що?“

„Кажу лиш те, що може чути
Спокійно всякий християнин:
На кого гордість Бог зсилає,
Так що й на Бога він не дбає,
То знак, що близько вже чекає
Отверта пропасть перед ним.“

„Ти будеш ще міні грозити?“

„Ні, ясний пане, я не грожу.
Я лиш вам кажу правду божу,
Котра мабуть незвісна вам!“

„Таких вчи дурнів, як єсь сам,
А не мене будеш учити!“

„Я панській мудрости віддам
Чолом охочо, — рад лиш знати,
Чи то вона веліла вам
Сьогодні свято бунтувати,
Святую церкву замикати
І гнать на панщину людей?
Ех, пане, пане, схаменіть ся!“

І мудрістю ви не чваніть ся!
Та ж як би власних я грудей
Не був наставив в обороні
Тих ваших слуг, то хто і зна,
Чи коло церкви би в тій хвили
Ся буря і метіль страшна
Калюжі кровію червоні
Не замітала! Пане милий,
Тямуйте: в світі без ріжниць
Усе свої границі має,
І що ніхто таких границь
Безкарно не переступає!“

„Ей, гарне казанє твоє!
Та знаєш, попе, ось що дивно:
Для других в тебе мудрість є,
А робиш сам як раз противно.
Чи не казав тобі я: знай
Свої попівськії границі,
Усяку школу занехай,
Не говори хлопам дурниці!
А ти от як! завзявсь мабуть
Мене до крихти зруйнувати!
Хлопи присяги, волі ждуть.
Горілки хоч їх ріж не пють,
Жид не платить міні вже рати!
Так щож ти думаєш? Міні
Через попа іти з торбами?
Ні, попе! Ще раз кажу: ні!
Не так я поговорю з вами!
Завчасно ти й той клятий Шваб
Про волю ще заговорили!
Ось я покажу вам, хоча-б
Ви що хотіли, те й робили, —
Що я тут пан! Від нині ти
Махай на панщину з хлопами:
Вмів шкоду ти міні нести,
Відроблюй власними руками!“

„Що пан тут пан, я добре знаю,
Та тільки є й над паном пан!
Я тільки силі улягаю,
Та в очи пану заявляю,

Що то безправство, що мій стан
Мене від панщини звільняє,
Що царське право пані стопа́в!“

„Про право, попе, річ остав,
Не твого ума се діло!
Ти бачив, попе, інвентар?
А там стоїть, що шпін тримає
Грунт між громадою з двох пар...
А з того я виводжу сміло,
Що грунт се хлопський, рустікальний,
І з него панщини звичайний
Для мене вимір припада.“

„Воно-б то так, лиш то біда,
Що в інвентарі ж додаєсь:
Від панщини й данин свободний.“

„Свобідний тільки той, хто гідний!
А впрочім, сли тобі здаєсь,
Що кривда сталась над тобою,
То жалуйсь, — я такóж постою
За своїм правом. А в сей час
Я ще тут пан і мій наказ
Сповняйте! Годі тут молоти!
Ану, до ліса, до роботи!
А живо, не жалійте рук, —
В противнім разі вам гайдук
Нагайкою додасть охоти!
Ну, гейже! Рухайте ся раз!
Я швидко вийду там до вас!“

XIII.

Ревів, стогнав від бурі бір,
Немов голодний, лютий звір,
І чорним гилем мов руками
Метав в повітрі, бивсь та хрип, —
Коли понурими купками
Віізжали ми під темний стріп.
Як дивно, лячно якось стало
Усім в тій хвили! Наче ми
В якнісь заклятий світ віізжали,
У царство сумерку й зими,

З котрого вже во вік не мали
Вернуть живими, як з тюрми!
Як дивно, дячно роздавались
Удари наших топорів!
У зворах, дебрах відкликались,
Немов їх відгуком ззивались
Громади відьм та унирів.
А кождий знав, що нині свято,
І що той святотатеський гук
Хто зна яких і як богато
Накличе бід на нас та мук!
Та ба, не час було рішатись,
Коли ні думать, ні вертатись
Сіпаки панські не дають;
І ми самі, щоб заглушити
У собі страх, — давай трошити,
Що аж тріски мов град падуть.
Рубаєм, зуби закусивши,
Мов дерева ті — найзрадливіші
У світі наші вороги...
Ті стяте дерево корують,
Ті ріжуть пилами, чвертують,
Складають в стоси і в стоги.
Попови ж панські посіпаки
Веліли тягати гиляки
На купу, з парубками враз.
„Бог з вами“, — люде закричали, —
„Хіба ж старий до того здалий?
Хіба нема сумління в вас?
Глядіть, він ледво робить кроки,
А ту пні, лом, сніг глибокий, —
Тут сил потрібно не таких!“
„Мовчать!“ атаман крикнув, — „голя!
Ми робим так, як панська воля!
Тягніть, єгомость!“

Люд затих

І мовчки, в лютоści понурій,
Під ліса шум і стогін бурі
Кінить робота лісова.
Та бачимо, як панські слуги
Сміють ся нишком, як з натуги
Наш пні старенькні умліва’,

На купу тягнучи дрова.
Сміють ся, кляті, не зважають
На старість, на духовний стан,
Єго найдужше наганяють :
„Тягніть, єгомось! Швидко нан
Прийде, як стіс малий застане,
То буде клопіт вам і нам!“
Та дармо з сили вибиваєсь
Старий — тремтить єго рука,
Не може двігнути патика,
Ногами що крок спотикаєсь,
Паде, знов встане, знов хапаєсь, —
Та де вже там єму така
Робота !

Довго ми дивились
На те, як мучили, глумились
Сіпакі панські над попом,
Як він не кажучи й словечка
Коривсь, хилив ся, мов овечка,
З сил вибивавсь під патиком.
Ба далі бачимо: знеміг
Зовсім, мов скіпка, впав у сніг
Із патиком, що взяв на плечі,
І груди вже хриплять старечі.
Та ще сіпакам не досить!
Мов круки жертву оточують,
То штуркують, то піднімають :
„Ну, ну, єгомось! Ну, робить!“

І враз --- яке се сталось диво?
Чи вітер свиснув так страшливо,
Чи затріщав підтягний пенъ,
Чи мигнув блискавки огонь,
Чи в серцях наших щось прорвалось,
Що там від рана в лід стиналось,
Могуче ринуло на світ —
Досить, що мов на розказ даний
З сокирами та топорами
Ми кинулись і закричали :
„Недолюдки! Прокляті! Ждіть!
Досить вже кров ви вашу ссали, —

Тут ми розсудимо ся з вами!
Раз гинуть! Бийте їх, валіть!⁴

Чи вітер ніс нас, чи злі духи
Прискорювали наші рухи,
Досить — в одній хвилині ми
Всіх посіпаків обступили,
Мов парканом обгородили
Гнівними, дужими грудьми.
Страшливі вістря заблищали
Туй туй над головами їх.
„Молить ся, кляті!“ — ми кричали. —
„Ось вам і піп! В кого є гріх
На совісти — най сповідаєсь,
Най швидко молити ся і каєсь,
Бо віден жаден з вас в живих
Не виїде!“

Зблідли, понімили
Сіпаки наче помертвіли, —
Такої розв'язки мабуть
Вони не думали діждатись.
Від разу бачуть, що капут
Прийшов, що годі опиратись.
І то ще щастє їх було,
Що жаден з них не смів і рватись
До опору, а то б єго
Були б на певно тут же вбили.
І всі враз голови склонили
І людям кинулись до ніг...
Рік сорок шестий і кроваві
Єго події знать в уяві
Воскресли мов живі у всіх.
„Сусіди, братя! Господь з вами!
Що робите? Хіба ж се ми
З охоти власної, сами
Те робимо? Хібаж над нами
Не той сам пан, що і над вами?“
„Неправда!“ — крики роздались, —
„Бо нас неволять до роботи,
А ви із власної охоти
У пансьєу службу нанялись!
Тепер ми братя і сусіди, —

А чим то ви для нас завсігди?
Які то в вас тоді слова,
Коли під вашими руками,
Під канчуками, нагайками
Нам тіло кровю підплива'?
Ні, годі! Горе наше в щертъ
Переповнилось! Всі погинем,
Але на вас ще пострах кинем!
Молить ся! Тут вам буде смерть!"

„Ха, ха, ха, ха! Отсе то й діло!“
За нами враз заготовило.
„Ха, ха, ха, ха! Отсе то раз!
Чи бач! Пани офіціялісти
Учать ся на колінах лізти
Перед хлопами! В добрий час!
Та фе, панове! Гонор майте!
Досить клячати, — уставайте,
А то промочите штани!
І чом ті люде так над вами
Стоять довкола з сокирами?
Чи в танець ладять ся вони?...“

Се пан був. Мов з землі вродив ся,
Він враз між нами появил ся,
У футрі, в польських чоботах,
І з своїм канчуком в руках,
Гордий, як все, та не гнівливий, —
Противно, усміх жартовливий
Іграв у него на устах.

Ми всі застигли. Грім із неба
Не був би так нас остовнив.
Безумний гнів, що засліпив
Нас перед хвилею — остив,
І якось так самі від себе
Ми завстидались, мов би нас
На крадіжн усіх спіймали...
І наче на коменду, враз
Ми сокири в низ попускали.
А пан, всміхнутий і гордий,
Війшов спокійно в середину,
З погордою очима кинув

На слуг. З них кождий ще блідий,
Тремтячи мнявсь з ноги на ногу
І силувавсь здавить тривогу,
А може дякував ще Богу,
Що спас єго від рук людий.
А пан сміє ся з них і кшить ся.
„Ну, що, панове,“ — каже він, —
„Навчили вас хлопи молити ся?
А щирий знать був ваш поклін!
Ну, гарно, гарно, — се нічого
Не шкодить вам! А пану Богу
Молитва всюди мила є,
Сли тільки в скрусі і любови
(Слова ті з притиском промовив)
Хто Богу дух свій віддає.“

Мовчали слуги, мов закляті,
А пан звернув ся вже до нас:
„А дурні, дурні, дурні з вас!
Ще більші дурні, ніж завзяті!
Я ж вашу вірність трібував,
Неначе сина батько щирий, —
А вас мов біс опанував,
Сейчас рветé ся до сокири!...
Я ж, дурні, тільки жартував!“

Мовчали всі, мов чорна хмара,
І поспускали очи в низ,
А пан: „Самі ви завзялись
На власну згубу! Мов отара
На сліпо в пропасть ви претесь!
Чому? Я вам готов сказати.
Вам тут погані супостати
Наговорили, що не днесь
То завтра волю вам дарують,
Данини й панщину скасують.
А що, не правда? Ну скажіть!“

Народ мовчав.

„Ну, ну, мовчіть,
Я знаю все. На жаль великий —
Гадючі, хитрі ті язики

Забули вам одно сказати:
Як на ту волю заслужити?
Так отже я скажу вам се:
Той тільки варт на волі жити,
Хто над собою й гнет знесе!
Так от я здумав стрібувати,
Чи стоїли би волі ви?
Хотів собі зажартувати,
І бачу, що ще довго ждати,
І довго вам ще вандрувати
По розумець до голови!“

Народ мовчав. Втім перед пана
Атаман виступив, вклонивсь.
„Дарують ясний пан! Від рана
З нас кожний нині вже гонивсь,
Немов листок той над водою,
Двічі над смертю самою!
А то був жарт, лиш панський жарт!...
Ні, ясний пане, вірних слуг
Другі пани не так трактують!...
Для жарту їх не сумітують
Під хлопські п'ясти, під обух!
Тож ми хіба не мали б глузду
У пана довше ще служити:
Від нині дякуєм за службу, —
Най пану Бог без нас щастить!“

Пан очі витріщив — ні слова!
Немов отаманова мова
Їму нараз усю ту річ
У іншим світлі показала, —
Та ще веселість не щезала
З його лица і уст і віч.
Коли нараз між мужиками
Щось застогнало і руками
Кивнуло, — люде підійшли
І перед пана підвели
Попа, безсильного, слабого,
Що підчас розруху цілого
Лежав простертий на землі.
Він був блідий як труп, трусився

Немов підтятий, з під повік
Полумертвий вже взір світив ся,
І ледви чути він прорік:
„Пан жартував! Мов батько добрий
З дітьми, їх вірність трібував...
А чи і з Богом тож для проби,
Невинно пан пожартував?
І то був жарт, що боже свято
Пан зніс, що церков нам запер?
І то був жарт, що так завзято,
Без суду і без права взято
Мене й замучено тепер?
Все те був жарт? За жарт той, пане,
Я скаргу перед божий суд
Заношу! Нині ще там стане
Мій дух, а твій, нім рік сей кане
У вічність — тож туди зазвуть!
Добро твоє в злодійські руки
Піде, й сліду не буде знать
Твогó бутя, — сини і внуки
Сей жарт твій будуть проклинать!“

Сі — ні то грозьби, ні проклони,
Мов крила чорної опони
Світ панови заволокли.
Він затремтів стиснувши зуби,
То вуси торгав, то гриз губи,
А далі рік: „Плети, мели!
Безумний старець, тай по всьому!
А но! Збирайте ся до дому!“
І віддаливсь. — І ми пішли.

XIV.

Неначе сні тяжкі, гнетучі
Було все те, що того дня
Ми перебули: бурі-тучі,
І вибухи чутя ревучі,
І кривда і грізьба страшна.
А як із ліса ми на поле
Без гласу вийшли, — все круг нас
Було мертве, спокійне, голе:
Сніжная площа простяглась

Кругом, безбарвна сіра хмара
Закрила небо, вітер втих, —
Лиш ген там десь синява пара
Вилась клубком із стріх сільських.
І в грудях наших після тих
Страшених бур так тихо стало,
Так сумно якось, наче всі
Надії наші щось підтяло,
Мов небо нам само звіщало:
По вік вам жить у ланцюсі!
Під гнетом почутя важкого
Ми звільна, мовчки йшли в село,
Мов похоронний хід. Було
Се в часті й так, — таж ми слабого
Попа везли: жите плило
Із уст єго струйками крови,
Увесь він вже холодний став,
Лиш звільна серце билось, мови
Не стало, тільки прошептав:
„Прощайте, діти! І простіть
Єму, лишіте кару Богу!
Коріть ся тьмі, допоки тьму
Бог на погібелі дорогу
Не виведе!“

Та ми тепер

Уже й не радивши ся знали,
Що тут коритесь не пора!
Як пройїзжали край двора,
То бачили, як пан запер
На ретязь браму, — знать бояв ся,
Що-б таки люд не спамятав ся
Та в жарт єго і не роздер.
Та ми спокійно двір минули,
І на поцівство всі звернули, —
Старого із саней знесли,
Огріли і оберegli,
А потім скаргу написали,
Пленіпотентів обібрали
Щоб до староства в мить ішли.

Такий то ми Новий рік мали!
Уже відправи не було,

Замість потіхи всі ридали,
А к вечеру ціле село
Сходилось до пона до хати
Старого настиря прощати,
Остатній раз поцілувати
Холодні руки. Він тепер
Ще ледво дихав, згасли очі,
А як згустіла п'ятьма ночі,
Він тихо, супокійно вмер.

Та те, чого так пан бояв ся,
Не вмерло таки з ним ураз:
Противно, аж тепер у нас
Із паном танець розпочав ся.
Лиш що ми скаргу подали
На пана до староства — чуєм,
Вже й панські скарги дві пішли:
Одна па нас, що ми бунтуєм,
Що сокирами хтіли вб'ить
Слуг панських, з димом двір пустить, —
А друга скарга до губернії,
Що пан комісар бурить люд,
Що вісти розпуска' химерні, —
На те, мовляв, і свідки єть.
А й справді жид зумів зловити
Кількох в громаді за язик
І видобути все від них,
Що говорив комісар.

Втих

На хвилю гомін, шум і крик
В селі: ми панщину робити
Ходили ємирно, все ждучи,
Що то з усього того буде.
Аж раз — вже пізно у ночі
Ураз збентежили ся люде:
По тихій вулиці сільській
Промчались криті, панські сани
Із урядовими дзвінками,
І в двір зайіхали. Як стій
Пішли розмови поміж нами:
„Хто се, за чим?“ Аж рано крєм
Ми взнали: з гостей із сусідства

Сам староста з комісарем
Прибули у село для слідства.
От почали тягнуть людей.
Та ми пізнали незабаром,
Що староста у двір не даром
Зайіхав, з паном день у день
Балює, бавить ся, полює, —
А в вольних хвилях бє, катує
Хлопів і силує свідчить
На панську користь. Боже милій!
Що з нами буде! Очорнили
Ті протоколи нас кругом:
Як ми присяги забажали,
При церкві слугам загрожали,
І в лісі мало що тельмом
Усіх не вбили, — все до чиста
Там списано. Про те ж, як пан
Без права накидав горілку,
Як боронив завести шкільку,
І в свято нас, немов поган
Гнав на роботу — ані слова!
З нас всякий ходить мов отрутий...
„Тепер нам лиха не минути!“
Така іде між нами мова. —
„Такий протóкул — то тюрма!
Таж він як се пішле до Львова,
То вже й ратунку нам нема:
Запруть, закоплють, ні чичирк,
Живих положать в домовину!“
Оттак в вечірнюю годину
Зійшовши ся де будь край тину
Сумуємо. Коли в тім зирк —
Комісар! Скулив ся, мов крав ся
Кудись. Ми втихли і поклін
Єму... Хильцєм прискочив він,
І живо, шептом обізвав ся:

„Ви клюпа кльопа! Поше мій,
Як ви в протоколь самотав ся!
О, клюпа кльопа! Все як стій
Всю правту каше! Хоч і знає,
Що тут его арєшт чекає, —

Ні, він не спреше! Ключий кльош!
Чи в вас нема на тільки кош,
Щош спрехати, не признати?
Чи моше пуків страшно вам?
Са той протоколь я пи сам
Казав вам втвое тільки тати!
Ну, щож тепер?“

„Що Бог пошле,
Те будем мусіли терпіти.“

„Що Бог пошле! То туше зле!
Як путеш штати і ситіти.
То Бог вам всю піту пошле!
От що! Ту трепа міркувати,
Самим сепе поратувати!“

Мовчали ми, — лиш наш поклін
І погляд знай за нас благає
Комісаря. Веміхнув ся він
І каже: „Туше ви турна є.
Хоч чесна, кльопа! Так зрошіть:
Ще нині нічу швитко шліть
Пленіпотентів віт громати, —
Всю правту топре попишіть, —
І ша, мовчіть! Тругої рати
Нема для вас! А памятала,
Мене в ту справу не вмішала!
Ну, куте нахт! Ідіть, спішіть!“

І скулившиєсь мов хорт, він скочив
На вулицю, та до двора, —
А ми метнулиєсь сеї-ж почи
Письмо писать, складки збірають,
Пленіпотентів виряжать
До Львова. Крайня вже пора
Була! Пан староста вже мав
Скінчити завтра слідство з нами.
Гей, тож то лютив ся, кричав,
Коли від жида він узнав,
Що з повномочними післами
Ми жалобу післали в Львів!
Він аж заскреготав зубами
І зараз-же писати сів

Листи догінчі за ними, —
Наш пан листи ті верховими
Мав розіслати по панах:
Де хто таких хлопів спіткає,
Най зараз ловить їх, хапає,
І вяже й до староства шле!

Що й говорить вам про той страх,
В яким жило село ціле
Весь тиждень після тих подій!
В якій непевности, тривозі
Ми ждали з дня на день, хто в тій
Війні останесь в перемозі:
Чи наші сповнять намір свій,
Чи де їх зловлять у дорозі?
На другий тиждень вість іде:
Зловили наших! Боже правий!
Як заридали ми! Тверде
Каміне-б дрбгнуло. А бравий
Наш пан аж голову підняв,
Коли почув, що три дни тому
Знайомий пан післав сіймав
І під сторожею післав
Не до циркулу, а „до дому.“
„Розумний той, поцтивий Стах! —
Сказав наш пан, — зробив до ладу!
Гальо, скликайте всю громаду,
Нехай у всіх їх на очах
Посли дістануть шоколаду!
Най бачуть і най мають страх!“

Зіввали нас: кого з роботи,
Кого із хат, старих, малих;
Жінок, дітей нещасних тих
Пленіпотентів в перший ряд
Велів пан ставити: най здрять,
Як будуть їх батьків пороти,
Нехай і внуків пізних вчать,
Що хлопцу пана не збороти.
Ось їх нещасних привели
Повязаних, блідих, нужденних,
Обдертих, змарганих, струджених, —
А як близь пана відійшли,

Пан гайдукам дав знак рукою
І крикнув: „В сніг їх! На землі
Кладіть і бийте, поки я
Не скажу: годі!“

І в спокою
Він став свистати. А двірня
У сніг нещасних повалила,
На кожного чотири їх:
Один на голову сіда',
На ноги другий, прочі-ж два
Ну молотить, що може сила.
Спершу неначе на мертвих
Удари спались, бо в сніг
Лицем привалені й кричати
Не здужали, лиш тіла їх
Метались, мов хробак розтятій.
Пан свище, а двірня січе, —
Вже кров крізь шмате виступає,
Потічками на сніг тече
І з снігу, наче з під землі
Болющий хрип глухий лунає...
Пан свище, мов не замічає.
А в тім жінки й дітки малі
Катованих ураз юрбою
З плачем, риданєм і мольбою
Поверглись панови до ніг, —
Пан свище, мов не бачить їх.
Одна дрозжачими устами,
На колінках підповзши, пана
Хотіла в ноги цілувати,
Своїми кровними слезами
Той панський чобіг обливати, —
Та пан, все свищучи, носком
Єї в уста штовхнув, аж внала
В сніг горілиць і застогнала,
І кров із уст пішла цюрком.
Аж по страшенно довгій хвили,
Коли вже біль почав глушити
Крик мучених, пан рік: „Досить!“
Їх підняли, снігом обмили, —
Та не було вже в бідних сили,

Щоби вдержатись на ногах, —
Йїх слуги мусіли держати.

„Ну, що,“ — став пан до них казати, —
„Пізнали ви до Львова шлях?
І знаєте, чим то смакує,
Як против пана хлоп бунтує?
Ще ви пізнаєте не так!
Се вам від мене зипи завдаток!
В циркулі жде вас ще додаток...
Ведіть йїх хлопці в добрий спряток,
В шпіхлір, і на один личак
Усіх звяжіть, і дайте йїсти, —
Опісля нам розкажуть вісти
Про подорож: ми ще будём
Балакать з ними два-три слова, —
Аж як навкучить нам розмова,
Тоді в циркул йїх відведем.“

А ми стояли мов мертвіі,
І ні чичирк. Всі ті події
Остатню крихточку надії
Нам відняли. Що нам робить?
Боротись з паном ми не в силах,
В губернію хіба на крилах
Жалоба наша долетить, —
А з паном староста держить!
Нам лиш лишає ся мовчати,
А ні, то поле й дїм кидати
І світ за очі утікати.
А пан, щоб в повні довершить
Свою побїду, обертаєсь
До нас і гордо відзиваєсь:
„Ви бачили, яка моя
За бунт заплата? Чень на далі
Будете всі докладно знали,
Як скоботати вмїю я.
Жалійтесь, сли вам хочесь більше, —
А я потрафлю ще й сильнійше
Полоскотать. Кому своя
Немила шкура, — най трїбує!
І ще одно. Ваш пан комісар
Вам набрехав, що швидко цісар —

Чи хто — вам панщину дарує.
Що там комісарю за те
Припаде, то ще ви вздрите, —
А я кажу виразно вам:
Не вірте, хто вам те голосить,
Бо він не волю вам приносить,
Але біду. Ні цар, ні сам
Із неба Бог не має права
Те дарувати, що моє!
Ні, се не є цісарська справа!
Ні Бог ні цісар не дає
Того, чого і сам не має.
Так слухайте-ж, що кажу вам:
Най жадна воля вам не снить ся!
Не цісар вам ві ховає,
І поки я тут, не явить ся
Вона, хіба я сам її дам!“

Так богохульними устами
Він висказав і в двір пішов.
Та диво, — сими він словами
Бажав нас пригнітити, немов
Тяжким камінєм; аж противно!
По тих словах в нас дух війшов.
„Сліпий, сліпий,“ ми погадали.
„Тобі здаєсь, що світть увесь
В руках держиш, а доля дивно
Тебе веде і вскіє і всклесь,
І сам не зглянеш ся, як пасмо
Твоїє гордості урвесь.“

І вже не страшно нам, не жасно
Було, коли щось по двох днях
Пленіпотентів наших бідних
Ледви живих на битий шлях
У путах повели. Як рідних
Ми їх прощали і кричали:
„Не бійтесь, братя! Бог благий,
Не дасть, щоб без кінця ширшали
На світі наші вороги!“

Нам не страшна була й та чутка,
Що до циркулу надоснів

З губерні наказ: зараз тутка
Комісарю спішить у Львів!
Пан з радості аж руки тер:
„Взяли бунтівника з повіта,
Засадять же его тепер,
Що певно не побачить світа!“
А ми хоч тяжко сумували,
Та все одну потіху мали:
Бог правди й волі ще не вмер!

XV.

Минула та зима проклята,
Остатня із проклятих зім.
Зближались великодні свята.
Уже на тижні на страшнім
У полі почалась робота.
Настала вже й страшна субота —
Великий, незабутний день
Для нас, Великдень наш єдиний.
Кожду хвилину тої днини
Я тямлю, мов би все лишень
Учора діялось.

Ми з ранку,
Пок заморозь не відійшла,
В дворі пшеницю-маріянку
Для сійби ладили. Була
Пора у ранішні обіди.
Коли упорались з зерном.
„Гальо до дому, а бігцьом,
І кожний зараз най прийіде
Із бороною на майдан!“
Комендерує атаман.

Побігли ми, перекусили,
Що там готового було,
Та поспішаємо що сили.
Уже зібралось все село:
Хто з боронами, хто з сівнями,
Жінки й дівчата з рискалями;
Ще назганали і хлопчат
Погоничів, та з ужовками,

Щоб борони йшли затягати,
І поставали ми рядами,
Немов на муштрі салдаті,
Атаман ходить поміж нами,
Числить, чи всі, й розпоряджав,
Кому, куди і з ким іти.

В тім зирк, аж возик надіізкає
Горі селом — одним коньом.
Край фірмана гайдук куняє,
А фірман луска' батогом.
А з заду — хто се? Боже милій!
Сеж він, комісар, се той сам,
Котрого ніби засадили
У Львові! Дивно якось нам
Зробилось, серце так забилось,
Немов нечувану якусь,
Страшну чи радієную новість
Ось-ось почути нам судилось.
Атаман навіть, хоч не трує,
А також став, мов остовпілий,
І тільки буркнув стиха: „Бог вість,
Що се значить ся, та мабуть
Що щось негарне!“

Як уздріли

Нас ті, що йїхали, так тут
Комісар штовхнув гайдука,
Гайдук жахнувся отуманілий
І мало-мало сторчака
Під віз не впав, — та гнеть продрухавсь,
Рукою в заушник почухавсь,
І звільна обернувся, відгріб
Солому в возі, з під соломи
Щось виняв, мов великий хліб
Завите в пімату. Глядимо ми
Й дивуємось. Аж ось гайдук
Зліз з воза, взяв тото до рук,
І через плечі, мов барило
Повісив, шмату відгорнув —
Се тарабан! Ех, як торкнув,
Заторохтів, загримотів.
Що аж луною покотило

По всім селі. Загаморило
Село; з горбів, з поля, з хат
Старі й малі кричать, біжать
Послухать, що се за пригода.
В широкий круг юрба народа.
Віз обступила.

„Тихо, гей!“

Комісар закричав пискливо
І встав на возі, виняв живо.
Папір з кішені

„Я отсей

Папір вам маю прочитати
І прошу топре уважати,
По то патент цісарський є!“
І став комісар муркотати
Все по німецьки. Люд стає.
На пальці, рота роззлявляє,
Та де тобі порозуміть!
Лиш сей та той зітхне глибоко;
Перехрестить ся, зведе око
До неба і як стовп стоїть.
А пан комісар так утішно
Читає, голосно, поспішно
Викрикує якісь слова!...
Скінчив. „Ну, сросуміла вшецко?“
„Ні, паночку, хоч би словечко!“
„О клюпа, клюпа гольова!
Свої волі і свопоги
Не розуміє! Слюхай весь!
Віт третій май, що ось натхотить,
Вам воля повная таєсь!
Вам цісар панщину тарує,
Тання не путете платив;
Най коштий сам сопі працює!
І ще одно най коштий чує:
Пан староста тнесь випустив.
Пленіпотентів ваших з цюни!
Ну, сросуміла?“

Всі мовчать

„Ну, сросуміла, кльона кльони?“
Що так стояла, як ті ступи?“

Гей, віват цісарю кричать!“
Усі мовчать.

В тім наблизив ся
З юрби наш війт, і поклонив ся
Комісарю, і так сказав:
„Даруйте пане, що приймаєм
Так холодно сю вість. Не знаєм,
Чи правда то. Нам запевняв
Наш пан, що то не може бути,
Що й вас у Львові мали скути,
Що цар не сміє дарувать
Нам панщини, бо то річ панська.“

„Ох, клюпа кльопа християнська!
Пан мав інтерес так казать.
Та цар панам не вітпирає,
Що панське. Цісар опіцяє
Йім з каси панщину сплатить.
А я — слуга єго, не мошу
Прехати, правту вам голошу!
Печать ся, знаєш, що значить?“

„Най нам здоров панує цісар,
Тай щоб при нім і пан комісарь
Жили нам довго, — але ми
Вже так багато натерпілись,
Що боїмось, щоб і сей раз
Знов на леду ми не осілись.
Ми паночку, просили-б вас:
Із нами враз у двір ходить,
Патент сей пану прочитайте,
Єму й печать сю покажіть,
А вже тоді, як він все знайде
В порядку — ми повірим всьому.
Тоді вже й цісарю благому
Подякуємо ми любовію.
Єму добром і навіть кровію
Послужим щиро ми при тім.“

„Се топре, кльопа, ти сказала.
Хотім у твір, щопи пізналя
І пан ваш все. Хотім, хотім!“

XVI.

Сиділи в ганку пан і пані
За сніданєм, коли нараз
Юрбою, з шумом, наче п'яні
Ми все подвірє заступили.
Комісар попереду нас.
При нім гайдук ішов, що сили
Торохтячи по тарабані.
Поблідла пані, піднялась,
Поглянула, трохи не впала,
І білі руки заломала,
І не то з питанєм, не то
З сумним докором в очі мужа
Поглянула. Та знать не дуже
І пана втішило тото
Незвикле зборище. Ще дужче
Змішавсь, аж зуби закусив,
Коли побачив, хто зтрусив
Сей збір. Комісар! Так єму ще
Нечистий вязів не скрутив?
Ну, буде лихо неминуще!
Та щоб успокоїти жону,
Пан з ганку звільна і поважно
Зійшов, і з грізна та протяжно
Звернув ся до мужицтва: „Ну,
Чого ви тут?“ Притім став так,
Що до комісаря плечима
Був звернений і наче й разу
Єго не бачив. Гайдучина
Знов в барабан заторохтів,
Комісар з злости наче рак
Почервонів. Лиш що хотів
Пан щось казать, аж над ушима
Єго: „З цісарьського розказу!“
Мов ніж по склі заскреготів.
Пан обернувся. „А, пан комісар!
Рідкі в нас гості! Nu, wie geht's?
Давно зі Львова? Вже кінець
Пізді? Ну, що там каже цісар?“

„То є патент цісарський з дня
Сімнайцятого цвітня, року

Пішучого! І во імя
Цісарське — з завтрішного строку
У краю панщини нема,
Танини зносять ся й земля
Хлопам дає ся рустікальна,
А тігичам за право те
Сам цісар з каєи заплаче —
То воля цісаря пуквальна!“

„O Sapperment! Warum nicht gar!“
Пан скрикнув, мов змив вкуєсла.
„Великий цісар! Царська сила
Над всіми нами! Значить — дар!
Дар для хлопів. Який цар добрий!
Та щоб той хлопський рід хорообрий
Щієля заслуг обдарувать,
То треба нас обрабувать.
Віднять нам те, що з волі неба
Вважалось нашим! Що й казать, —
Чудесна добрість! От як треба
Народну вдячність здобувать!
Га, що-ж, ми дурні, раді вчить ся!
Слабі ми, мусимо корить ся!
Лиш прошу, ще одно скажіть,
Чи є там ясно в тім патенті:
Де хлопи паном не контенті,
Сейчас до кіє, ловіть, вяжіть!
Чи там наказані пожари,
Різня, убійства, люті кари,
Рабунки панських дібр усіх?“

„Herr Schlachziz!“ відказав комісар, —
„Herr Schlachziz, mässigen sie sich!
Тогра для всіх нашає цісар.
А про рабунки та різні
Патент ніякий не говорить.“

„І в сорок шестім році ні?“

„Herr Schlachziz, пан є туше екорий
В пітозрїнях! А ліпше-и тати
Вше сорок шестому спокій!
Самі ви, польські атеитати

Зачали на хлопів стріляти,
Самі на власний карк ви свій
Стягли піту! Я, пані цюю,
Як пи в вас кльоп пув шольовік,
То він пи вас не пік, не сік.
А грудю заступив своєю!
Та па! Не те вам в голлові!
Тля кльопа пуки і панщизна,
А в вас повстаня все нові,
Вас зве ойчизна-шляхетчизна!
А як наш цісар після прав
І пана й кльопа тут трактує,
Ви в крик, що вольносьць вам украв,
Що кльопа вам урят пунтує.
Ні, пане, ти тепер посуньсь!
Кльоп не сліпий, кльоп топре паче,
Те є здорове, те поляче, —
Der Bauer, пане, ist für uns!
Тепер пропали атентати!
А як які вовки прийнуть,
Щоп нашу стайню напататати,
То вше тут вірних псів найтуть,
Що топре вуха йім намнуть,
Аш птуть товго памятати.“

„О, Sapperment! Тяжкі часи,
Коли вже все зійшло на пси!
А псів багато в нашім краю!
Та тільки-ж, панцю, я гадаю,
Ви помиллились, сли за псів
Вважаєте отих хлопів:
Пси вірні свого пана знають,
Пси вірні у тяжкій годині
Єго боронять, заслоняють!
Ні, се не пси, а просто свині!
Не вірш? От попробуй лиш
Ти моім псам перечитати
Сей свій патент, то гнеть уздриш,
Як кинуть ся тебе витати.“

„Herr Schlachziz!“ пискнув ображений
Комісар, луком випяв грудь

І руку звів — та пізно! Лють
Перемогла вже в панськiм серці...
Він тупнув, крикнув, мов скажений,
Почервонів, а у очох
Заграли іскорки зловіщі.
„Der Teufel drein! Він тут на герці
Прийшов зо мною! Швабський кнѳох!
Гей, хлопці, хто-сте найсильніці,
Беріть єго і заведіть
У псарню й фіртку защепіть, —
Най псам патент свій прочитає!
А ви роззяви (до хлопів
Звернувсь) ще мало патиків
Набрали? Що за біс вас пхає
Під мої руки? Браму там
Замкніть! Ось я сніданє дам
Всім, хто тут є! Де лози, буки?“

Ми помертвіли. Поки ще
Отямились, а слуги вже
Комісаря за руки ймають.
І хоч він як кричав, пручавсь, —
Бігцем помимо волі мчавсь,
Лиш поли фрака з заду мають.

XVII.

Була у пана псарня славна,
Бо пан мисливий добрий був
І в ловах любувавсь віддавна.
Чимало грошей повернув
Він на тих псів. Тут край обори,
Оперта о стіну комори
Стояла псарня: був то пліт
Високий і дашком покритий
В округ; в нім мов несамовитий
Скиглив і вив собачий рід.
Була там сотня тої зійжні:
І раси й рости й масти різні:
Хорти, бульдоги, ямники.
Одні на ланцюгах стояли,
Другі в будках спокійно спали,

А інші рвали ся, скакали
Верх плота й вили залюбки.
Їх лиш три рази в день кормили,
Тай то ще скупо, щоб не тили
І швидше гнались за звірем;
Ніхто ні гладить ні нестити
Не смів їх, в псарню доступити
Не міг ніхто, лиш псар Єфрем.
Було пройдеш лиш коло плота,
То рвесь, скигліть тота голота,
Аж землю під собою йість.
От і не диво, що на тую
Чудну, нечуваную вість,
На поступок безумний, лютиві —
Комісаря до псарні пхнути —
На нас на всіх упала млість.

А пан стоїть, як хмара чорна;
У псарни клекогить, мов жорна
Каміне мелють. Враз піднявсь
Страшений дзвук і ляск собачий —
Се знак, що розказ той ледачий
Сповнився, що в псарни опинивсь
Комісар. Слуги ще стояли,
Мабуть що фіртку заціпали,
Йі сміялись гупо. Аж нараз
Із псарні писк підняв ся дикий,
Що заглушив собачі крики
І всіми серцями потряс.

„Ратуйте! Квальту!“ закричало
Із псарні — йі разом замовчало.
Мов іскра впала між народ.
„Ратуймо!“ разом заревіли, —
„Біжім, домім сей огород!
Пробі! Комісаря пси ззіли!“

І як се сталось, Бог там знає, —
Ураз мов грім залопотів,
Так кинулась юрба цілая
Туди, аж двір застугонів
Від топоту. В одній хвилині

Пліт рознесли ми по коліні.
Будки, дашки -- все на шматки!
Собак, що дужші і лютіші,
Всіх перебили тут на місці...
Крик, гвалт, кроваві дрючки,
Проклятя, зойки і побої, —
Все в оглушаючу злилось
Музику -- дай Бог, щоб такої
Вам чути вже не довелось!

Широко рознеслась відтак
На все Підгіря і Поділя
Ся вість про те, як ми собак
В день волі даної побили,
Собачов кровю освятили
Свободу. Ніщо то й казати,
Падкий наш люд на все смішнее:
Десь їм школяр сказав про те,
Що в Франції якась Бастилля
Була: кого туди всадять,
Тому вже світа не видать.
Так от як ту Бастиллю кляту
Люд зруйнував аж до основ,
Тоді аж вольне сонце в хату
Зірнуло, й день новий прийшов.
Похопили се наші люде:
А в нас хоч песея битва буде
Замість Бастилії! Було
Сміху із тої битви много, —
Та в самій хвили ми смішного
Не бачили — ми лиш одного
Шукали. З уст усіх ішло
Одно: „Комісар! Де комісар?
Патент де, що прислав нам цісар?“

Комісаря деє не було!..
Тут люде всі заметушілись:
Не вже так зійли пен єго,
Що й костюахи не лишились?
Аж зирк: в соломі, де гніздились
Собаки, щось шуршать! Ого —
Припали ми і відгребли

Солому — бач! а се комісар!
Грудьми припав він ід землі,
Встромив пів тіла в пещю буду,
Лиш ноги ще видні були
З соломи, а в руках держав
Патент, котрим звільняв нас цісар.
Він тряс ся весь, і не без труду
Ми витягли єго на яв,
Та бідненький аж застогнав
На ноги ставши: неи розжерті
Штани пошарпали на нім,
Порвали й тіло: тяжкі рани
Виділісь в місці не одним,
І кров лилась, — і певно смерті
Пожив би був він безталанний,
Коли-б заздальгідь в солому
Не заховавсь, і як би ми
Такому жартові страшному
Кінця не вдіяли сами.

„О-ох! Ветіть мене то пана!“
Стогнав комісар. „Ох, о-ох!
Jetzt wird er sehn! Та кошта рана
Путе міні за світків твох!
Тепер ше я єму покашу!“

І шкитильгáючи ступав
Опертий на молодіж нашу,
Аж з болю зуби затискав.
Го, го! Тай пан мабуть письмо
Пронюхав носом і побачив,
Що троха надто насобачив,
Що не з поклоном ми йдемо.
Чим скорше слуг у двір стягнувши
І двері на замкі замкнувши
Він сам з рушницею в руці
Став у отворенім вікні.
Таке оружне поготове
Комісар навіть не прибаг.
Зблизивсь і рани на ногах
Показуючи крикнув: „Ах!
То є коцінноц старопольска!

Herr Schlachziz, — то є незгольове
Тля вас! А за запавку тую
Я вас в тій хвили арештую!...
То що? Ви йтете вше то войска?...“

Та пан у військо не збирав ся,
Лиш на комісаря зміряв ся
Стрільбою, й крикнув: „Бачиш се?
Тікай від мене, швабський сицу,
Бо бистра кулька за хвилину
Тобі погибель принесе!“

На вид стрільби, забувши рани,
Комісар мов змією гнаний
Відскочив зойкнувши на бік.
Оглянувся, далі зупинив ся,
Бо вже в безпечнім находив ся,
І аж тогді до пана рік :
„Herr Schlachziz! Грозиш? Топре, топре
За теє грошенє хоропре
Ми порахуємось! Ще раз
Говорю: в імени закона —
Ти арештант! Пітайсь сейчас,
То й кара путе уменшена!“

„Ходи сюда! Бери мя! на!“
Кричав з наругою Мигуцький...
І разом з кожного вікна
Заблисели люфи стрільб. Війна!
Весь збір заметушів ся людський.
Комісар зблід і занімів
І сам не знав вже, що казати.
Коли в тім в імени хлопів
Війт виступив і так повів :
„Позвольте, пане, нам ділати!
Нам цісар нині волю дав
На те, щоб ми єму служили :
А скоро пан забунтував,
Ми вжнемо своєї сили,
Щоб парозумити єго!
Чи так, громадо?“

„Го, го, го!“

Громада зично закричала, —
„Нам Горожана показала
Примір, як гнать ті звірі з нор!
Крешить огонь! Давай соломн!
Всіх живо смирих уздримо ми
Всіх вивабимо на простор!“

Ще дужше зблід комісар бідний,
Затряс ся, на коліна впав.
„О кльопа, кльопа!“ закричав, —
„Ще лиш сей раз, сей раз послітний
Тля мене ласку ту зропть
І тайте спокій! Не палить!
Втишіте ся! То тому йтїть!
Лишіть єго! Не погупляйте
Мене! Як твір пітпалите,
То закричать усі лиш те:
Комісар так казав! Ви тпайте
Лиш те, щоп він з села не втік,
А я єго вісьмú як свого!
О, не ропть міні ще того!
Ітїть то тома і нічого
О тім нікому не кашить!“

Поміркувались ми. Нехай
І так! Така вже панська доля,
Що й ворог обстає за ним.
„Ну, а щож, пане, наша воля?“
„Ви ще не вірите?“

„Один
Бог бачить, як би раді вірять,
Та так богато вже карались
За ню, так часто помилялись,
Що хочем поперед змірять.“

„О, пітна кльопа! Пітний край!“
Зітхнув комісар звівши очи,
„Так много піт зазнав і лих,
Що й вірити в топро не хоче!
Сли так, пішліть ви верхових
То старости, єго спитати,
Чи я прехав в такій причині!“

Та впрочім сам ваш пан віт нині
Не путе панщини шатати!“

„Най буде так! Як стій пішлем
Людей до старости, щоб крем
Розвідатнесь,“ ми всі сказали.
Промили рани і обвили
В комісаря, і посадили
Его на віз, і провели
Его гуртом весело, шумно
Аж за село, і прирекли
Вестись розважно і розумно.
Ми мовчки панський двір минали
Лиш вартових дали, щоб з дали
Двора і пана стерегли.

XVIII.

Великдень! Боже мій великий!
Ще як світ світом, не було
Для нас Великодня такого!
Від досвіта шум, гамір, крики,
Мов муравлисько все село
Людьми кишить. Всі до одного
До церкви пруть. Як перший раз
„Христос воскрес“ заспівали,
То всі мов діти заридали,
Аж плач той церквою потряс...
Так бачилось, що вік ми ждали,
Аж дотерпілись, достраждали,
Що він воскрес — посеред нас.
І якое так зробилось нам
У душах лехко, ясно, тихо,
Що бачилось, готов був всякий
Цілій землі і небесам
Кричать, співають: минуло лихо!
Найзлійші вороги прощались,
Всі обнимались, цідувались,
А дзвони дзвонять, не стають!
А молодь бігає мов п'яна,
Кричить що сили в кождий кут:
„Нема вже панщини ні пана!
Ми вольні, вольні, вольні всі!“

Ба й дівторá, що в старших баче,
Й собі вигукує, неначе
Перепелята по вівсі.
А як скінчилась Божа хва́ла,
На цвинтар вийшов весь народ,
І як було нас тільки сот, —
Від разу ниць на землю впала
Ціла громада й заспівала
Той величний, хвалебний гимн:
„Тебе, о Господи, хвалим!“
Мов грім зарокотіли з раня
Слова високі, звуки втішні, —
Але кінець святої пісні
Покрили голосні риданя!
Дарма-б і силуватись, діти,
Щоб розказать хоч щось-не-щось,
Що в той день славний довелось
Міні на власні очі здріти.
Народ мов безумів з утіх:
Старі скакали, мов хлопята...
Той пару коників своїх
Цілує кожного мов брата,
Та приговорює, пестить;
А там гуртом сільські дівчата
Всі скиндячки з голов знімають
І бють поклони і складають
Перед іконою; кричить
Усякий на витане друга:
„Христос воскрес, а панщину
Чорт взяв!“ А там старий дідуга,
В селі найстарший чоловік,
На давну, ледви замітну,
Могилку аж грудьми приник
І обнимає дернину́
Й кричить що сили: „Тату, тату!
Ми вольні! Тату, озовись!
Таж ти цілих сто літ ту кляту
Неволю двигав, і вмирати
Не хтів, а волі ждав! Дивись,
Ми вольні! Бідний, ти дождати
Не міг, — аж нам той промінь блис!
Вже моїх внуків пан в палату

Так як мене не забере!
Возьміть мене до себе, тату!
Ваш син свободним вже умре !...“

Аж ось, заледво під уснів
Паски християнам посвятити, —
Аж бачимо : що се долів
Селом валить? Сіріють свити,
До сонця гудзики блищать
І вістря по над головами, —
Тяжкая маса мірно, в ряд
Важкими стугонить ногами.
Жовніри! Грянув барабан,
Мов о стіну горохом сипнув.
А в тім, о Боже мій! я глипнув :
Посеред відділу — наш пан!
Взад руки скручені, понурій,
Лице до долу похляв,
Мов день і світ і сонце кляв,
Людей встидавсь. Із заду шнури,
Що панські руки оплітали,
За кінці у руках держав
Гайдук, немов мужик, що гнав
Вола на торг. А позад всіх
Комісар йїхав на візочку,
І усміхнувь, як на горбочку
Побачив церков, тиск сільських
Людей, що очі витріщали
З страхом і подивом на сей
Незвиклий вид.

Вже наближав ся
Той похід, а як порівняв ся
З людьми, комісар крикнув: „Гей!
Пан капраль, станьте!“

„Halt!“ роздав ся
Крик капраля.

„Христос воскрес!“
Комісар крикнув до людей.
„Ну, кльопа, вірите вше тиесь,
Що ви своїтні? Ну, щасть Поше!
А то пан тітич ваш є! Моше
З ним попрощаєтесь, за ту

Єго велику топроту
Єму потякуєте? Шиво,
Спішіть, хто зна', чи скоро вше
Єго увитите, по йте
Він у гостину, пити пиво,
Що наварив тля сепе сам,
І не так скоро вернесь вам!“

Мовчали всі, мов онімілі,
Ураз і радість, жаль і страх
Мішали ся у всіх серцях;
Всі очи хлопські остовпілі
Уперлись в пана. Він стояв
Понурившись, мов почував,
Що і єго ткнув палець божий.
Але ні-жаден крик ворожий,
Ні згїрдний сміх, ані проклін
З юрби не вийшов. Що вже кпнти,
Клясти і звязаного бити,
Коли й без нас побитий він?

Мовчали ми, та не мовчав
Комісар; ноги ще боліли
Так, що аж зуби він зціпляв,
І було видно, що бажав
Чим можна пану допекти;
Він очевидно лиш в тій цілі
Казав єго пішком вести
Через село, ще й гайдукови
Дав позад него шнур нести.
Тепер до папа він промовив :

„Нег Schlachziz! видиш, кльопа ті,
Що ти вважав за хутопину,
Вони чеснійші, ніш такі
Як ти! Вони в тяшку хвилину
Не хочуть кпнтись і клясти,
Вони топі твою провину
Прощають — виджу то по них!
Ех, кльопа, кльопа, топра кльопа!...
Та я, пань-цею, не з таких!
Я вше як злий, то чиста зльопа!“

Кеп той, пань-цею, хто тає
Пільш ніш сам має, і хто хоче
Ропитись ліпшим, ніш сам є!
А хто міні зрошив що зле,
То най ше ані в тні ні в ночи
Міні то рук не поцатає,
По товго їх попамятає!“

Тут пан мов в кліти звір метнувся,
Підвів лице і озирнувся,
І на комісаря з такою
Ненавистю глядів страшною,
Що той аж зблід.

„Гієно! Кате!

Погане, швабське племя кляте!
Чи ще тобі не всох язик?
Чи мало ще моєї муки,
Моєї жінки сліз, розпуки?
Чи той єі болющий крик,
Як розставала ся зо мною,
Іще тебе не вдоволив?
Ти пхнув єі, в грязь повалив!
Смітьє! Таж ти єі одної
Слезы не стоїш! Звірю лютий!
І ще бунтуєш тих звірів,
Щоб рвали, дерли нас на-впів,
Бо в'на — слаба, а я — закутий!
Та ні, Бог ласкав! Ще та проба,
Мов хмара чорная мине!
Веди до старости мене!
Сильнійший Бог, ніж швабська злоба!“

„Га, га, Herr Schlachziz!“ реготавсь
Комісар, „ти побожним ставсь?
Sehr schön! А віт коли-ш то, прошу?
Таш ще не тавно, як я чув,
Тим самим кльоцам ти замкнув
Поперет носом церкву пошу!
Піти ми пітем, та помало,
То старости ще маєм чає, —
А перет тим ще криміналю
Ви поконтуєте у нас!“

І капралю сказав дві слові,
А капраль крикнув воякам:
„Marsch!“

„Ну, ви кльона, путь сторові!“
Комісар крикнув нам на возі
І похід рушив по дорозі,
І швидко з виду скрив ся нам.

XIX.

Минули свята. Дивно-дивно
Було нам: вже в робучі дні
Атаман не стає в вікні,
Не стука' костуром, не лаєсь,
На панщину не гонить! В сні
Часом атаман ще звижаєсь, —
На яві все пішло противно.
Працюють люде по полях
Самі собі, а співи ллють ся,
Сміє ся небо, всі сміть ся.
Полудне — спочивати ляг
Мужик при втомлених волах,
Полуднує і оглядаєсь,
Чи де атаман не зближаєсь;
А в тім згадав, що він свободний,
І аж під небозвід погідний
Веселу пісню зотягнув, —
Урвав, оглянувсь, знов ревнув:
„Гей, пропадай ти, наше горе!
І чорт тобі най матір поре!“

А двір мовчить. Немов заклятий
Стоїть він по кінець села
В саді розцвилім. Не прийшла
Охота людяма — розізнати,
Що дієсь в нім. У всіх так много
Своєї втіхи, діла свого,
Що й не питали, що там дієсь.
Лиш замічали: служба грієсь
На сонічку, плуги не йдуть
У поле, — тихо так, не чуть
Ні гомону в дворі, ні крику;
Вівати, гостей і музику
Мов хуртовина серед поля

Розвіяла. І до села
Ніхто не відаєсь з двора.
От дивні божії діла!
Одно мале словечко — воля,
І за хвилину мов гора
Між хатою й двором лягла!

Аж ось у провідну неділю
По хвалі божій стали ми
Під церквою, і тут пішли
Розмови про недавнє лихо,
І про теперішню надію,
Про волю і про страх війни,
Про те, як Поляки у Львові
Щось мов задумали, про їх
Ті Ради й гвардії народів:
Одні хрестять ся, другі в сміх...
В тім віт зблизивсь і крикнув: „Тихо!
Панове братя,“ він додав,
„Позвольте слово вам сказати!

Всі втихли.

„Бог святий нам дав
Святої волі дочекати, —
Хвала Ёму!“ І шапку зняв,
Перехрестивсь, і всі за ним.
„Ми тишимось, і маєм чим.
Але-ж не треба забувати
Нам в радості й о тих, котрих
Бог нашим щастєм днесь карає.
Панове братя, кождий знає,
Наш пан в арешті.“ Тут затих
І кашлянув. „Ну, пан із нами,
Що правда, добре жартував, —
Та він же за своє дістав.
Але-ж панове, там в дворі
Лишилась пані з сиротами.
Вона нам не в одній порі
Допомагала, мужа свого
Нераз за нас слізми й словами
Благала...“

„Правда, правда!“ всі
Загомоніли. „Добра пані,
Вона невинна!“

„І міні
Здаєсь, брати мої кохані,
Що був би гріх, як би чужі
Гріхи на ній ми відомщали.
Чи ви сей тиждень навіщали
Єї? Що з нею?“

„Такі ні!“

„Ніхто не був? В дворі так тихо.
Хто зна', чи там не склалось лихо...
А після всього, що було,
Вона боїть ся нас, гадає,
Що против неї все село.
Панове брата, ось яка є
Моя псрада: виберім
Кількох з між нас і в двір підім
Потішить паню. А як треба
В чім допомгти, то й поможим, —
Се й Бог нам надгородить з неба!“

„Так, так!“ довкола загуло.
„Ідіть ви вйте, і ви Яцю,
(Се ніби вказують на мене)
І ви Прокопе. й ви Семене,
Ідіть! А як же б то було,
Щоб пані так і пропадала
Серед живих людей, щоб працю
Двірська служба розтягала?
Ні, що було вже, то було,
А паню треба ратувати.
Ідіть, скажіть, що все село
За дармо буде працювати,
Аж доки не повернесь пан!“

„Так, брата, так, спасибіг вам!“
Сказали ми, перехрестились
І до двора іти пустились.

Мій Боже, що в дворі за зміни
Застали ми! Неначе грім

Ударив, або пошесть в нім
Враз вибухла. На розетіж сіни,
Покої і стайні, в стайнях
Реве худоба, пити просить,
А службу лихо блудом носить,
Лиш шенти чути по кутах.
Плуги та борони у шліях
Серед оборн ще стоять,
Як перед тиждем ми самі їх
Покидали. У кухні сплять
Лакеї, хоч уже полудень ;
Не топлено в печи, смітя
Валяєсь, стук неначе в будень
З покою чуть... Проїшли ми стиха, —
Аж там візник і візничиха
Якимось куснем долота
Й сокирою, що сили мають,
Шкатулу панськую лупають.
Уздівши нас задеревіли,
Все вергли і тікати хотіли,
Та не було куди тікати.
„Ну, ну, — вийт каже, — не трудіть ся,
Куди вам бігти? Задержіть ся!
Де пані?“

„Та оттут лежать.“

Візник вказав на двері спальні ;
З них, ледво чуть, болющі, жальні
Несли ся зойки. Серце в нас
Завмерло. Боже милий, правий!
Ще вчора тільки блиску, слави
І гордості й пишноти враз —
А нині от що!

Боковими

Дверима в спальню ту ввійшли ми,
То пані зразу й не могла
Побачить нас. Вона лежала
На ліжку й тихо лиш стогнала,
Бліда, аж спіяла була.

„То ти, Орино?“ (Ся Орина
Була єдина людина,
Що не відбігла ще єі,

Чим небудь хору годувала,
І доглядала й пильнувала, —
Але тепер була в селі.
Пішла до віїтової хати
Якої помочи прохати).
Зблизились ми і кажем: „Ні!
Вельможна пані, що се з вами?“

Вона зирнула і руками
Закрила очі. „Боже мій!“
Вся затремтівши простогнала, —
„Значить, остатня вже настала
Моя година! Се розбій!“

„Бог з вами, пані, схаменіть ся,
І не лякайтесь, подивіть ся!
Ми з щирим серцем ту прийшли.
Громада шле нас, ми готові
Вам в полі допомогти, і в домі
Чим тільки будемо могли.“

Розкрила очі бідна пані,
Широко глянула на нас.
„Не вже се правда? Ви не п'яні?
Не вже ви люде тож, і в вас,
У мучених, похилих, битих
Не зглухло людськеє чутє?
О Боже! чом ти дав дожити
Міні до сеї хвилі? То-ж
Від нині все мое жите
Докором буде, що так много
На вас я допустила злого,
Де відвернуть було все мож!
І ви не п'яні? Після всього
Ви раді допомогти міні?
О, Бог вам заплать! Доки мого
Житя — хоч то, здаєсь, не много —
Я буду в найвисшій ціні
От сей ваш поступок держати!
А я так бідна, бідна днесь!
Недужа! Служба вже, здаєсь,
Розтягне гнеть угли від хати;

Муж у тюрмі там гине десь!...
О, Бог вам заплать, що в ту пору
Тяжкую ще хоч ви прийшли!
Дай Бог, щоб ви у всякім горю
Тож поміч щирую найшли!“

І пані тяжко заридала,
Бліда, безсильная упала
Лицем до подушки. Що ждять?
Ми там не довго розмовляли,
Швиденько у село післали
Скликати хлопців, баб, дівчат.
Війт службу скликав, строго взяв
На допити: хто що покрав,
Все повідбирано. Післали
За лікарем; баби покої
Попорядили і прибрали.
Ті в печах топлять, ті варять
Росіл для пані; господарі
Взяли ся чергу укладать,
Кому і з ким на завтра в парі
На панське їхати орать.

За тиждень пані наша встала;
Із служби давньої остала
Одна Орина, — прочих всіх
Сама громада розігнала.
З робіт у полі весняних
Найбільша часть була готова.
А пані ходить, ані слова
Не каже, лиш часом зітхне
Або слезами обіллеть ся,
Коли згадками нашіткнеть ся
На прошле клятеє, страшне.
Тай інші' ще були причини,
Що пані плакала що динни:
Про пана й чутки не було.
Що з ним? Куди єго заперли?
Не вже і слід єго затерли?...

Отсе три тижні вже пройшло
Від свят. Зве пані вею громаду

До себе до двора на раду.
Прийшли ми, на подвірю стали
По давньому і поглядали
На ганок. Але крізь вікно
Відчинене маха' рукою,
Зове нас пані до покою...
Війшли ми, бачим — що воно?
Столи заставлені чарками
Й тарелями, а по куткам
Горілка, пиво барилками.
Аж пані вийшла й каже нам:

„Сідайте, люде! От настала
Нова доба для нас усіх;
Недоля ваша вже пропала,
А нам пора змазати свій гріх.
Я бачу, як несправедливо
Мій муж із вами обходивсь,
А ви так щиро, так уцтиво
Мене поратували в горю,
І то в саму найтяжшу пору,
Де кождий інший відступивсь!...
Тепер для мене ви єдині
Сусіди і опікуни
І брата. Тож простіть, що й нині
О поміч мушу вас просить.
Та поки діло, ми повинні
Враз випити й перекусить.
Пропали вже раби й пани, —
Нам треба мирно, спільно жити!“

І після хлопського звичаю
Найпершу чарку притулила
До уст і вїту подала.
„Дай Бог, щоб всюди в нашім краю
Заблисла згоди й миру хвиля
Така як тут!“ вона рекла.

„Дай Бог, щоби біда навчила
Усіх панів, як жити з людьми!
Хто жити-ме по людськи з нами,
З тим жити-мем по людськи й ми!“
Оттак громада відказала,

І чарка дівкола стола
По черзі з рук до рук гуляла,
Аж поки всіх не обійшла.

Засіла й пані поміж нами
За стіл — сумна, не йієть, не пє,
Так видно — боре ся з слезами.
І нам той кусник в рот не йде.
Всі стихли. Далі наша пані
Як не заплаче! Всі ми ну-ж
Єі як мога потішати.
Вона-ж крізь плач ледви сказати
Могла: „Мій муж! Мій бідний муж!..
Де він тепер? Мої кохані,
Чи з вас ніхто о нім не чув?“

„Ніхто!“

„Неначе потонув!
О Боже мій! Вже три неділі!
Я гут лежала, хорувала,
Та з дня на день єго все ждала, —
Єго нема! О брата милі,
Ратуйте! Се-ж не може бути!
Комісар хоч на него лютій,
Та все-ж не він в окрузі пан.
Та-ж староста є старший там!
А староста наш друг, у нас
Йів, пив і полював не раз, —
То не повинен допустити
Так довго мійого морити
В тюрмі! О Боже, Боже мій,
Тяжкий на нас внав допуст твій!“

Тут хлипанє зглушило мову.
По хвили відізвалась знову:
„Що-ж маю діяти тепер?
До Львова йїхать, чи до Відня,
Чи унизитись як послідня,
І тому, що єго запер,
Комісарю до ніг унасти?
Чи справедливости, чи ласки
Просити? Радьте ви міні!“

Ми похитали головами,
А далі вїйт говорить: „Ні,
Вельможна пані! Не за вами
Тут правда, бо зневажив пан
Комісаря. Тепер комісар
Старший в окрузі! Був я сам
При тїм, як старосту до Львова
Покликали. То й раджу вам:
Далеко проживає цісар
І в Львів не близькая дорога,
А в канцеляріях вони
Почнуть по своїому спішити,
То може пан ваш і зогнати
Не виглянувши із тюрми.
Ні, я би іншу вибрав часть:
Збирайтесь зараз у дорогу,
Пойїде нас кількох із вами,
Просїть слїзми, а ми словами, —
То чень без письм, без просьб, без всього
Комісар пана вам віддасть.“

Аж вradувалась бідна пані.
„Спасибїг вам, мої кохані!
Не дай Бог вам такого зла!
Я вам ніколи не забуду!...
Я вам до гробу вдячна буду
За ваші добрії діла!...“

XX.

По своїй келїї тюремній
Тїсній, брудній, вохкій і темній
Пан ледво дишучи ходив.
І гнів і кашель 'го дусив.
Вікно кратоване високо,
Немов піделичувате око
Гляділо скоса у тюрму,
І рай зборонений, прекрасний —
Світ білий, сонця розблїск ясний
І лазуровий звід єму
Являло, мучило й дразнило,
Гадючим мов жалом жалило...

І сам серед чотирех стін
Ходив, мов звір у клітці бив ся,
То кляв, то Богови молив ся,
То всею груддю кашляв він.

Мій Боже милий, що з ним сталось!
За тих от кільканадцять днів
І половини не осталоє
З давнього пана. Помарнів,
Насовивсь, бігає очима
Довкола, весь їх блиск погас,
Чоло глубокая морщина
Розбороздила, раз у раз
Покашлює і навіть кровю
Плює. „Се він як перший час
Сюди прийшов — оповідали
Тюремні ключники міні, —
То ніби свому безголовю
Сам вірить не хотів. А далі
Як схопив ся, то по стіні
Трохи не дер ся, та кричав,
Все в коло себе бив, ломав,
І товк о двері головою,
І арештантською йідою
Нам всім на голови шпурляв.
Три дні не йів, не спав три ночі,
І все до старости просивсь,
А староста і чуть не хоче
Про него: саме виносивсь
До Львова. Присмирів потому
Наш пан, і йісти вже почав,
Лиш довго по ночах не спав
І нас під милий Біг благав
Донести вість ему із дому.
Та нам комісар наказав
З ним говорити. Що й казати,
Що й келію ему дібрав, —
Поганьшої не міг дібрати..
А ще до того приказав
Лиш раз на день, тай то смерком
Его на прохід випускати.“

От вже і нині вечеріє,
Ось ключник забрязчав замком.
„На прохід!“ крикнув. Пан поспішно
Взяв шапку й вийшов. „Як він сміє
Шептав в нетямі — клятий Шваб,
Як сміє він мене держати
Без суду й слідства? І чи вічно
Держати-ме? Чом не чувати
Нічого з дому? Я ослаб,
Се байка, — але жінка! Боже!
Хто знає, сей поганець може
Хлопів підбурив, з мого дому
Лиш пожарище, а вона
Недужа, в муках десь кона'?...
О, скоро так, то буде й твому
Життю кінець, ти сотона!“

Тяжкі ті, невідступні мисли
Їго пекли і гнали й тисли,
І він затисни кулаки
Біг мов безумний по надвірку...
Аж глип! Іде комісар в фіртку,
За ним чотири гайдуки.
Комісар к нему обертаєсь
І йшовито усміхаєсь...
Той сміх Мигуцького немов
Ножем у серце заколов.
І не чекаючи, що скаже
Комісар, він рванувсь ураз,
Комісаря за грудь потряс
І крикнув: „Кривопійце! Враже!
Чи ще із тебе не досить?
Чи ще ти моїх мук не сит?
Коли не сит, так доконай же
Мене відразу!“

„Гвальт! Ратуйте!“
Комісар крикнув, в зад подавсь.
Тут пана гайдуки спіймали.

Він висанавсь і — засміявсь.
„Го, го, Herr Schlachziz, не шартуйте.“

От ви які! Ану там, чуйте,
Пан керкермайстер, Bank heraus!
Мигуцький зблід. „Се що значить ся?
Я-ж шляхтич!... Ти би смів?... Я... я...“

„О, прошу, прошу не шурить ся!
Тепер в нас конституція!
І против права й против пука
Всі рівні. Хльопці, legt ihn platt!
Най пан пізна', що то за штука!
Legt ihn, і вепте твайцять пять!“

І дармо пан пручавсь, кричав. —
Прийшлось в конституційний час
Закоштувать того, чим сам
Колись так щедрий був для нас.

Встав мов пришиблений, немов
Той труп блідий. Лиш з уст стиснутих
По крапельці сочилась кров,
І кровю також налили ся
Білки очей непевних, лютих.
Він звільна к Німцю підійшов,
І шепнув: „Ну, тепер моли ся!
Сего не подарую я, —
Се, Швабе, буде смерть твоя!“

„Herr Schlachziz, пане топрочею,
Спокійно Німець відказав
І головою похитав, —
„Gedenken Sie, was Sie da sprechen!
Се не кашить, то є Verbrechen,
То є погроза! Ви своєю
Шляхецкою пихою сам
Сопі все лихо наропили!
Я-ш тут до вас ішов в тій хвили,
Щоп топру вість потати вам.
Є тут у мене ваша пані
І кльопа, що пули піттані
У вас, — вони сюта прийшли
За вас просити. Кльопа кльопа,
Та топра, пане! Ваша пані

Міні розказувала куца,
Як то вони їй помогли
У всім. Не міг я вітказати,
І йшов сюта, щоп вам свій піль,
Свою зневагу тарувати.
Та того, що ся тутка стало,
Я тарувати вам не міг.
Тут Ordnung є отин тля всіх!
Ітіть ше, пане, геть віттіль
І зацувайте, що пропало!“

Та дивне диво! Ті слова,
Що сповіщали пану волю,
Не то що не втишили болю,
А мов збільшили; голова
Єго схилилась, згасли іскри
В очох, а хід, недавно бистрий,
Зробивсь повільний. Мов зовсім
Утратив тямку й почуванє,
Зробивши кроків шість чи сім,
Він став, оглянувся — і риданє
Нараз ним затрясло усім.

Чого він плакав? Чи лиш з болю,
Чи з того, що ішов на волю?
Чи смерть вже близьку прочував?
Чи зрушила запекле серце
Мужицька добрість, що її перше
Через насилє не визнавав?...

Оттут моя кінчить ся повість.
Що далі сталось — в двох словах
Скінчу. За пізно в пана совість
Порушилась. Грижа й тюрма
Єго здоровлє підточила,
Так що заледво на ногах
Міг удержатись. І рішила
Лікарська рада, що нема
Ратунку, лиш в італьськім краю,
Під теплим небом. Що робить, —
Вже-ж треба їхати, скоро рають!
Та відки грошей учинить?

Го, го, а від чого-ж є жид
Услужний? Мошко наш не спить!
Як лиш учув, що паньству гроші
Потрібні — духом прилетів...
(А як недавні нехороші
Часи були, то не являв ся,
Але з злодіями змовляв ся
І крадене в дворі добро
Скуповував у двораків.)
От той то Юда підлизав ся,
Підсунув гроші і — перо,
А пан і сам не спамятав ся,
Як контракт з жидом підписав.
І поки жнива ще настали,
Пан з панею в Італю мчав,
Дітей кудись порозміщали,
Замкнули двір, а жид обняв
Село в аренду.

Рік минав,
Вернула пані вже вдовою, —
Пан на чужині десь сконав.

Жила самотно, сумувала,
З людей ні з ким не розмовляла,
Лиш Мошко щиро припадав
Все коло неї і держав
Посесію. І ще пройшло
Літ кілька. Пані враз зібралась,
Не говорила, не прощалась
Ні з ким, і десь кудись помчалась,
І слід за нею замело.

А Мошко закупив село.

Январ і Феер. 1887.

Л Е Г Е Н Д И .

СМЕРТЬ КАІНА.

Убивши брата, Каїн много літ
Блукав по світі. Мов бичі кроваві
Єго гонило щось із краю в край.
І був весь світ ненависний єму,
Ненависна земля і море й ранній
Пожар небес і тихозора ніч.
Ненависні були єму всі люде :
Бо в кожному лицю людському бачив
Кроваве, синє Авеля лице —
То в передсмертних судрогах, то знов
З застилим виразом страшного болю,
Докору й передсмертної тривоги.
Ненависна була єму і та,
Котру колись любив він більш вітця
І матері і більш всегó на світі —
Єго сестра і жінка враз, нелюба
За те, що їй імя було — людина,
Що Авелеві були в неї очі
І голос Авелів і серце щире, —
За те, що так єго любила вірно,
Що хоч сама невинна й чиста серцем,
Не вагувала ся для него все
Покинути, з проклятим поділити
Єго прокляту долю.

Наче тіль

Вона ходила з ним. Із уст єї
Ніколи Каїн не почув докору,
Хоч вид єї і голос і любов
Були єму найтяжшим, ненастанним

Докором. Інколи, як лютий біль
Осилював єго, він мов безумний
Гнав геть єї від себе — і послушна
Вона щезала, тихим, скорбним гостем
Являлась між людей, дітей, унуків —
Та не на довго. Як прийшла таємно,
Так і щезала і в пустиню йшла,
Чутєм угадуючи ті стежки,
Куди блукав єї нещасний брат.
Була мов нитка срібна, що вязала
Самотного, запеклого з житєм
Людей. Теплом, що жеврілось в єї
Жіночим серці, силувалась гріти
Убійці душу.

Та дарма! Мов риба,
Що бєсь об остру кригу, аж сама
В ній сціпеніє, так вона весь вік
З сил вибивалась, мов лучина та
Горіла й власним нищилась огнем.

Раз в темних пралісах вони в скалистій
Печері ночували. Втомлена
Вона заснула, голову поклавши
На камінь. Каїн розложив огонь
І сів побіля него, в полумя
Втопивши очи. Фантастичні сцени
І явища раз по раз виринали
З огнистих язиків, і ловлячи
Йїх поглядом немов здрімав ся Каїн —
Сну тихого, правдивого давно,
Давно не знали вже єго повіки!
А як настало рано, Каїн дармо
Чекав, коли вона з постелі встане,
У дикій тикві принесе води,
Плодів нарве, коріня назбирає
І меду на сніданє. Сонце вже
Підхопилось високо, зазирнуло
Промінем скісним у нутро печери, —
Тоді до неї наблизив ся Каїн,
І зараз же пізнав, щó сталось з нею.
Ах, раз лишень в житю він бачив смерть,
Та той один раз вистарчив по вік,

Щоб розпізнати смерть у всякім виді.
А тут вона явилась так невинна,
Та сумирна, та радісна! Лице
Недавно ще поморщене грижею
І втомую, тепер мов просіяло,
Відмолодніло. Та сама любов,
Що за життя, й тепер на нім світилась, —
Та зeszла туга і тривожні думи,
Немов все те, к чому душа єі
Неслась і рвалась за життя — було
Осягнене тепер.

Вид смерти разом
Немов підтяв єго всю волю й силу.
Ні болю він не чув, ні жалю в серці,
А лиш безсилє, повне отупінє.
Він сів над трупом, і весь день, всю ніч
Сидів недвижно. А на другий день
Він знявсь, сухого листа наносив
В печеру, трупа вкривши ним зовсім,
Потім з гори каміня навалив,
І мучив ся весь день, кровавив руки,
Аж завалив, забив ним вхід печери.
Відтак омив кроваві руки в річці —
Так як тоді, по смерті брата! — й звільна,
Не оглядаючись, не відітхнувши
Пішов в пустиню.

Де? куди? по що?
Про се давно не думав він. Що й думать?
Куди б не йшов він, де б не завернув,
Усюди сум однакий, самота
Однака і однаке горе люте!

Минув ся ліс. Хрустить пісок пустині
Під поступом важким. Там шакаль вие
В розсіліні, орел у небі крикне,
Сверщок самотний між піском цвіркоче,
А там тиша довкола, мов в могилі.
Нераз серед тиші тієї раптом
Туман піску мов велитень здійметь
Сивавим стовпом аж під саме небо,

І крутячись по ровени пройдець
Мов цар — і враз простре ся знов на землю,
Мов привид щезне.

Сонця віз огнистий

Хлиив ся вже до долу. Без хмаринки
Все небо жевріло, немов казан,
В котрій води забув налить хозяїн.
А в тім ген-ген, на сукрайку самім,
Де неба звід з пустинею зливав ся,
Обоє пурпуром ярким обліті
Під захід сонця, — видвигло ся щось
Високе, рівне, мов хрусталь блискуче.
Чи то ріка, що ледом вся замезрла,
Могучою рукою сторцом там
Поставлена поперек краєвиду?
Чи може то гра світла, жарт пустині,
Що фантастичним видом в даль манить?
Похиле сонце золотом ярким
Обсипало горішній край стіни,
Єі зубчасті виступи і башти,
Що мов ігли тонуть в лазурі неба.
А в низ, мов пурпуровий водопад,
Спадав вечірній сутінок і звільна
Тонув у темряві, що низ встеляла.
І був сей вид для вандрівця німого
Мов грім небесний і мов трує землі:
Він став мов вкопаний, поблід мов труп,
І очи мов два яструби шпаркії
Послав туди, в далеку даль горючу.
Ох, вид сей добре знаний був єму!
Нераз на яві та у снах важких
Єму являв ся! Каїн затремтів
І острій біль прошиб єго нутро,
Ненависть дика блиснула в очах,
А на устах безкровних, що сціпались,
Замерло недошептане проклятьє.

„То рай! Гніздо утраченого щастя,
Що наче сон майнуло і пропало!
То жерело безбережного горя,
Що так пристало до людськбго роду,
Мов власна шкура пристає до тіла,

Що поки жив, не вирвеш ся із неї!
Проклятий будь, ти привиде зрадливий,
Що лиш ятриш мої пекучі рани,
А не даєш ні полекші ні смерти!
Проклятий будь і ти і хвиля та,
Коли тебе насаджено, коли
Мій батько перший раз тебе побачив!
В імя всіх мук людських, усеї туги,
Усіх безцільних змагань будь проклятий!“

Зціпивши зуби відвернув ся Каїн,
Щоб геть іти, — та враз якийсь глибокий,
Безмірний сум обняв єго: почув
Себе таким слабим, самим на світі,
Таким нещасним, як іще ніколи.
Схиливши голову, закрити лице
Руками, і стояв отак на місці,
Кровавим світлом вечера облитий,
А тїнь єго довжезна потяглась
Ген ген степом і в сумерку тонула.
І забажало ся єму ще раз
Поглянути на захід. Мимоволі
Полинув взір єго туди, все тіло
Туди звернулось. Та завзята воля
Ще раз перемогла той порив, руки
Закрили очі, та по хвили знов
Безсильні впали.

Мов слабій в горяці

Якусь безумну відчуває розкіш
У власних ранах ритись, так і Каїн
Не міг від того виду відірватись,
Що все нутро єго бентежив, в серці
Клубами піднімав кінучу злість,
Розпуку й жаль. Здавало ся єму,
Що пів душі в нїм гнівно рве ся пріч,
А пів без пам'яті, мов петля в жар,
Летить туди, до брам хрустальних раю.
Аж ось потало сонце і нараз
Немов собака спущена з припою,
Наскочила на землю пїтьма чорна,
І вид чудовий щез в далекій дали.

В знесилі Каїн на пісок упав,
Щоб ніч пробути. Дикий звір пустині
Їго не страшив: божеє клеймо
Наложене на него, гнало геть
Від него всяку твар, усяку смерть,
Та гнало геть і сон і супокій.
Всю ніч мов риба в сіти на піску
Холодному він кидав ся і бив ся.
А як на сході сонце запалало
І озирнуло степ — в піску найшло
Глибокий відолинок, де спав Каїн.

А він уже від давна був в дорозі —
Ішов на захід. Щось тягло єго
Туди, хоч учорашній вид чудовий
Скривала сива мгла, що залягла
Густою лавою пів видокруга.
Чого єму туди? він сам не знав.
Нічого там не ждав, не надіявсь,
А всеж ішов. Так журавель, почувши,
Що ген за морем, в північній країні
Весна зблизилась, — розпускає крила
І пісню дзвонячи летить туди,
За сотні миль, не дбаючи на бурі,
На морські вали й хитрощі стрільців.
Весь день у мглі бродив він, наче в морі.
Аж вечером розвіялась вона,
І на хвилину заходяче сонце
Вказало знов вчорашній вид чудовий:
Хрустальні стіни, золоті башти. —
Та так далеко в фантастичній дали,
Що, бачилось, до неба в двоє ближше.

Та що єму та даль? Хоч крок людський
І як дрібний, він перемирить ним
Весь круг землі, дійде й до краю світа,
Коли мета яка там є єму.
Від смерти брата стільки, стільки літ
Блукав він без мети, ганявсь мов звір
Сполоханий, щоб сам перед собою
Сховатись — аж ось перший раз мета
Єму заблисла! Дух єго стомлений

На ній спочити може! Хай і так,
Що се спочивок на тернах, на грані,
Та все-ж спочивок, віддих, забудь!
І перебувши ніч в пустині, знов
В дорогу рушив. День за днем ішов він,
А вид чудовий райських стін усе
Єму являв ся хоч на хвилю-другу,
Дразнив єго спокійним своїм блиском
Та разом і манив до себе; щось
Було немов обіцянка таємна
В тім блиску золото-рожевім.

Скупо

Пустиня мачиха єго кормила
Корінєм, медом диких пчід, поїла
Соленою та затхлою водою.
Та він привик до сего. Часто ріки,
Широкі багна, соляні озера
Перебігали шлях єго. Безстрашно
Ішов він в воду, з хвилями боров ся,
Вітрам, дожджам і громам опирав ся.
Природа мучити єго могла,
Як мачиха нелюблену дитину, —
Та смерть єго боялась.

Інколи

Єго якась невиразима туга
Проймала, то знов злість, ненависть люта
Під горло підступала, серце тисла
Немов кліщами. Він грозив на захід,
Кляв Бога і себе. Та швидко напад
Минав, він чув себе оянь безсильним,
Нікчемним червом. і в знесилі падав
Серед пустині і лежав мов труп.
І почала єго проймаєть петямна,
Страшна тривога на ту саму думку,
Що може не дійти він до мети.
Тоді зривавсь, і мов хто гнав за ним,
Заперши дух, спішив, і біг, і гнав,
Глибоко грузнучи в піску пустині,
По будяках ранив до крови ноги,
І все на захід прямував.

Як довго
Спішив оттак — хто знає. Бачилось
Єму, що може й сотні літ. Усе
Минувше, мов потоплена країна,
Помалу западало в забутє;
Остались тільки, як далеко в зад
Міг пам'ятю сягнути, спомини
Отсеї дивної вандрівки.

Врешті
Дійшов до ціли. Вечір був бурливий
І сонце вже за хмари закотилось,
Коли продроглий, хорий і нещасний
Під райською стіною станув Каїн.
Весь низ єї вже в п'їтьмі потонув.
Далеко десь, неначе під землею,
Грім гуркотав, і вітер за стіною
Стогнав і плакав. Чи та ніч бурлива,
Чи втома се вчинила, що в тій хвили
Якимсь немов спокійним чув ся Каїн,
І перший раз по смерті брата він,
Як те дитя до мами, притулившись
До зимної стіни, заснув сю ніч.

Та супокою й тут він не найшов
І сни страшні всю ніч єго томили.
Він кидався і кричав і криком своїм
Глушив могуче вітру завиванє.
А рано вставши був немов розбитий,
Ще більш нещасним чув себе, ніж доси.
Холодний ранок був, все небо скрізь
Засунуло ся хмарами й лило
Дожджу потоки. Наче сіре море
Тяглась пустиня в безконечну даль,
Понура, в своїй величі грізна.
А обіч, доки видко, одностайна
Стіна, гладка мов лід і височенна,
Здаєть ся, аж до неба — ні проходу,
Ні брами, ні наріжниць, — рівно-рівно
Біжить вона, мов світ увесь на двоє
На віки вічні перерізати хоче.
А на межі двох велитнів таких —

Пустині і стіни — він, Каїн, сам,
Слабий, дрібненький, як ота комашка!
Та ні, комашка ще щаслива! В неї
Є крила, їй піднятись можна в гору
На верх стіни, заглянути у рай,
В ту первісну, щасливу вітчину!
Комашці підлій можна! А єму,
Царю всіх творів, дідичеві раю,
Єму не можна!

І в німій рознуці
Він головою бив о ту стіну,
Бив кулаками, гриз зубами, поки
Знесилений не впав неначе труп.
Три дні отак він бив ся. Крик єго
Мов звіря рāненого рев трівожив
Мертву тищу пустині. Інколи
Він намагавсь молитись, але з уст
Єго гордії, богохульні речі
Лилісь. Затвердле довгим болем серце
Лиш шарпалось, коритись не могло.

А далі втихомиривсь і сказав:
„Нехай і так! Проклятий я, се знаю!
Кров брата на моїх руках. Я стратив
Дідицтво раю. Хай і так! Не місце
Міні в йому. Та за весь біль безмірний,
За всі ті муки без кінця, що зніє я
Й зносити буду, доки тільки буду —
Одного лиш бажаю я, о Боже!
Дозволь лиш раз іще, лиш на хвилину,
Хоч з далека заглянути у рай!
Хоч оком скинути на се дідицтво,
Котре на віки вічні я утратив!
Лиш раз поглянути! Лиш миг потіхи!
А там нехай ідуть всі муки й кари,
Які судили ся міні!“

От так
Простягнув к небу руки він молив ся.
Та з неба відповіді не було.
Лиш сонце сипало промінєм яєним,
І каня десь в лазурі проквіляла;
Та шакаль вив в пустині.

„Ні, дарма! —
Промовив Каїн, — голос мій проклятий
До Бога не доходить. Сам я винен,
Що небо не відповідає міні!
Колись було інакше, та — пропало!
Нехай і так. Та ось що я зроблю!
Є прецінь вихід десь у тій стіні,
Куди прогнав Бог батька мого з раю.
Там, кажуть, ангел з огняним мечем
Стоїть на варті. Щож, нехай стоїть!
Нехай уб'є мене, міні байдуже.
Не вб'є, то впаду перед ним на землю,
І доти в поросі немов червяк
Там витись буду і молитись буду,
Кричати буду і ридати буду,
Аж доки просьби не сповнить моєї.“

І сквапно, нетерпливо рушив в путь
Поуз стіни. Він думав: вхід десь близько.
Та день минув, і чорна ніч минула,
Ще день, ще ніч, і ще, і ще, і ще, —
Стіна тяглась мов в безконечну даль
І з півдня сонце крила перед ним,
А входу як не видно, так не видно.

Та Каїн вже не піддавався розпущі,
Не кляв, не рвав ся. Чув він, як зневіре
Мов та гієна здалека кружило
Вкруг него й дух морозило в йому.
Та він усеї сили добував
І гнав сю темну змору геть від себе,
І йшов, і йшов.

Аж разом — вид новий:
Серед пустині височенна, остра
Гора. Облитий світлом сонця шпиль
Купає ся в небесному блакиті
І шоломом іскрить ся ледяним,
Аж сліпить очи. Низше голі скали
Пошарпані стирчать, неначе зуби
Грізного звіря, що пожерти хоче
На небі сонце. Низше полонини

Сіро-зелені, а ще низше ліс —
Могучий, дикій бір тоне в тумані.

Спинив ся Каїн. Рій нових думок
Сеї вид в душі єго збудив.

„Мабуць —

Подумав він, --- не годен я дійти
До райських брам і око в око стати
Супроти ангела, з ним говорить!
Мабуць для мене замурована
Ся брама. Добре! Я просить не буду,
А сам візьму сю ласку. Ось гора,
Вершком своїм запевно таки висша
Ніж ся стіна. Піду на той вершок,
І відтам рай побачу, заспокою
Тоту жадобу, що в душі кіпить!“

І не роздумуючи довго, рушив
В нову дорогу. Весь той труд, що доси
Зазнав він, був нічим супротив сеї
Вандрівки. Бачилось, що та гора
Зібрала всі завади й перешкоди,
Щоб зупинить єго: потоки бістрі,
Ліси непроходимі, темні звори,
Ярі бездонні і холодні мряки.
Лиш звільна, важко дишучи, увесь
Облитий потом, пробирав ся Каїн
Все висше в гору. Чим палкійше рвалсь
Єго бажаня вверх, тим тяжшою
Була єго дорога, немічнійшим
Все тіло, більший сум лягав на душу.

В півсумерку бродив він день за днем;
Відвічний ліс шумів над ним тужливо,
Або стогнав і плакав і ревів
Вітрами битий. Лиш чутєм одним
Кермуючись, блудив по ньому Каїн
І дер ся все туди, де найстрімкійші
Здвигались стіни. Ось скінчив ся ліс,
Та не скінчилась Каїнова мука.
Єго зустріли низькі та розлогі
Повзучі корчі косодревини

Та ялівців колючих. Мов з води
В огонь попав він: колючки густі
Що крок єму впивали ся у тіло,
Коріне мов гадюки ніг чіплялось,
І сонце холодно світило з неба,
Немов з наругою з гори гляділо
На сю безплідну муку.

Але Каїн

Не зупинивсь. Аджеж вершок гори
В магічним блиску перед ним яснів,
Манив єго! Хоч весь підпливний кровю,
Посічений, пошпиганий, подертий,
Він перебув і ту страшну дорогу,
І лекше відітхнув на полонині.
Край жерела, що в зворі журкотіло,
Упав він, відпочив, потім обмив
Все тіло у єго воді погожій.
Ту й папороть солодка росла
На обриві скальному: накопав
Єі коріня і ополоскавши
В воді, поїв, а решту про запас
Сховав. Оттак перепочивши день,
Пустив ся далі. Ховзають ся ноги
По мху твердим, натужують ся жили,
Повітре лєсь у знемоцілу грудь
Мов олово холодне, огняні
Колеса крутять ся перед очима,
І вітер чим раз дужший, холодніший
Проймає. Наче муравель повзе
У гору Каїн, ба, ще й муравлю
Завидує: єму байдуже вітер,
Байдуже обриви стрімкі й ховзкі,
Байдуже втома!

Ось убога, сіра
Минулась зелень — всюди голі скали,
Мертві, грізні. Житя тут ні сліду,
Лиш вітер свище, та орел часом
Скигліть та шарпає свою добичу.
Тут кожний крок хибний, — нехїбна смерть.
Тут смерть на кождім кроці розставляє

Сто вартових, закланих на добичу :
І дождж і сніг і вітер, сонця блиск,
Орли й камінь, все тут з нею в змові.

Аж ось одного дня — вже вечеріло,
Як Каїн став на самому вершкуну —
Скелет нужденний, ранами покритий,
Продроглий весь і ледво що живий.
Останніх сил добувши, став на голім
Леді. Куйовдили вітри могучі
Їго волосє, рвали драну одіж,
І кров морозили у жилах. Каїн
Не чув нічого, весь остаток сили,
Всю душу він зосередив в очах,
І очі ті послав у даль безмірну,
Туди, де в пурпуровому проміню
Купавсь величній, ясний „город божій.“

І щож побачив в ньому?

Пусто скрізь,

Лиш дерева самотні сумовато
Щепочуть листєм, та квітки чудові
Хитають ся на стеблах. А крім них
Ані душі живої, ані звука.
Та ні! Посеред раю, на майдані
Два дерева найвищі, найпишнійші.
О, Каїн добре знав ті дерева
Із оповідань батька! Се на право —
То дерево життя: небесний грім
Вершок єго розтріскав, розколов
Весь пенє єго до самої землі,
Та не убив єго живої сили!
Воно росте, пускає гилє в шир,
Пускає пясине нове довкола!
А те на ліво — дерево знаня
Добра і зла. Під ним клубить ся гад,
А на гильках єго богато плоду
Понависало. Плід той так блищить,
Манить, яснє, душу рве до себе!
Та ось повіяв вітер, і мов град
Посипались плоди оті на землю,

І всі відразу попелом розсілись,
Огнем розприєли, розплились смолою!

І бачить Каїн далі: в мгли рожевій
Щось зарілось лехке, прозірчає,
Мов комашня. Придивлюєсь — се люде!
Се тисячі людей і міліони,
Мов шил вітрами звіяний, кружать ся,
І тягнуть, тягнуть походом безмірним.
І всі круг дерева знання товплять ся,
Всі рвуть ся, топчуть ся, падають, вєтають
І шарпають ся в гору, щоб захопить
Хоч плід один, хоч кислечку одну
Із дерева знання. Потокн крови
І море сліз значать їх путь, — дарма!
Що хтось укуєть того плоду, тому
Він попелом розєпле ся в устах,
Огнем пєкучим бухне. А вкусивши
Отого плоду, кождий ще лютійший
Стає, озвірює ся на весь світ,
Мордує, ріже та кує в кайдани,
Валить і ломить те, що другий ставив,
Палить, руйнує — просто, божевільні!

А дерево життя стоїть та тужить:
Ніхто не рвєсь до него! На йому
Плодів не много, з виду не блискучих,
Захованих між листєм та тернами,
Тож і не ласить ся ніхто на них.
А як часом, відбившись від юрби,
До него хто наверхєсь, покоштує
Плодів чудових і почне гукати
На других, щоб ішли туди, — то мов
Ворони кидають ся всі на него,
І бють і рвуть і мучать і калічать
Єго, мов за найтяжшю провину.

Аж ось два звірі на майдані стали.
Один під деревом знання засів
Величній, нерухомий і суворий,
З лицем жіночим дивної краси,
І з тілом льва. Мов петлі до огню,

Так люде-привиди роєм безмірним
Єго обсіли, мов про щось питають.
Глибоку тугу і пекольну муку
В їх лицях видно, тіні їх тремтять,
І очі й душі висять на устах
Почвари. Ся-ж мовчить, і не змигне
Очима. Знов роїі людей товплять ся
До дерева знаня, і бють ся, рвуть ся
За плід єго, йідають — і знов вертають
До звіря — та спокою не знаходять,
Мов листє те осінне, гнане й біте
Грізними, супротивними вітрами.

А другий звір під деревом житя
Засів: з крилами лилика, з хвостом
Як пава, з кіхтями орла, із тілом
Хамелеона, і з жалом змійі.
Що хвиля він мінив ся і метав ся,
Манив до себе всіх, і всіх відвобдив
Від дерева житя. А хто в ньому
Поклав усю надію і за ним
На сліно біг, той розбивавсь о камінь,
В тернах, ярах глибоких ошнйав ся.
І піднімались руки, кидались
Проклятя — не на звіря-ошуканця,
А все на дерево житя. „Воно
Химера, ошуканство і брехня!“ —
Такий лунав важкий в повітрі гомін.

Глядів на вид сей Каїн, і немов
Ножем по серцю різало єго.
Єму здавалось, що весь біль, всі муки,
Всі розчарованя тих мільонів
В єго душі бушують, серце в нім
Кліщами тиснуть, торгають нутро.
І він закрити лице своє руками
І скрикнув: „Ох, досить, досить, о Боже!
Не хочь більш глядіти на сей вид!“

В тій хвили сонце потонуло, пітьма
Лягла на землю і закрила рай.
Та біль в души у Каїна остав ся,

Несвіцький, острій біль. Він застогнав,
І на студену площу ледовую
Мов труп звалив ся.

Холод ледовий
Збудив его. Вже серед неба сонце
Ясніло мляво, холодно веміхалось,
Мов зраджена, ошукана надія.
Де вчора рай виднівсь, стояла нині
Піднебною стіною мряка біла,
Немов заслона. Каїн не жалів
За райським видом; він один лиш чув
У серці голос: „Геть відсіля! Геть!“
І наче злодій, що в чужу комору
Закравшись, замість скарбу дорогого
Розпечене залізо в руку вхопив, —
Так Каїн вниз спішив з верха сніжного.
Важкі думи, мов над стервом круки,
Носили ся і крикали над ним.

І думав він: „Так от чим Бог дурив
Вітця, мене і всіх людей! Бо-ж певно,
Що без его знаня і волі се
Не сталось би! Бо й хтож роздер на двоє
Житє й знанє, і ворогів заклятих
Із них зробив? Чиж не его се діло?
Тоді, коли осібно в раю він
Оті два дерева садив, заким ще
Создав Адама — вже прокляв его,
Вже назначив весь рід его на муку,
На вічне горе! Бо коли знанє
Є враг житя, то по щож нам бажанє
Знаня? Чом ми не камінь, не ростина?
Колі хотів, щоб ми не коштували
Плодів знаня, по щож садив те древо
І тим плодам таку додав приману?
Колі хотів, щоб ми живі були,
Чомуж спершү нам не казав пойїєсти
Плодів із дерева житя?“

Мов чайка,
Що скїглить над дітьми по над багном

Літаючи, о трощу бє грудьми,
То знов до сонця вивернесь в лету,
І все кричить і бєть ся й колесить, —
От так і Каїнова дума-скрута
В тїм безконечнику металась, билась
Без виходу. Усївши під скалою
Він спочивав, холодним потом злитий.
І зажмуривши очи, знов побачив
Той райський вид, і на нову дорогу
Думки єго зійшли.

„Що се — знанє?

Чи справдіж так житю воно вороже?
Здаєть ся — так! Оте знанє нещасне
У мойім серці розбудило лютість
На брата, вбійцею мене зробило —
За те, що він, не думавши, по просту,
Мене нагнуть хотів у ту саму
Дитячу простоту, з котрої дух мій
Давно вже вийшов Те знанє кудиж
Веде потомків мойіх? Звірїв, птицю
Й себе мордують, землю сплїндрували
Шукаючи, кого-б і що-б убити.
Усякий камінь острій та твердий
Для них на ніж, на спіє, стрілу придав ся;
У оленя на теж зривають роги,
У звіря зуби. Жінка говорила,
Що винайшли якесь таке каміне,
Котре в огні розтоплюєсь мов віск,
І вивчились робити з него стріли,
Ножі і спієи твердші і острійші
Ніж з кременю. От де веде знанє!
Кров, рани, смерть — єго найперні дари.“

„Так по щож ми бажаємо знаня?
Значить, бажаєм смерти? Ні, неправда!
Хібаж я смерти Авеля бажав?
Я жить хотів по свому — більш нічого.
Хіба стрілець бажає смерти звіря?
Він хоче жить, єму потрібно мяса!
Він хоче жить і муєть боронитись,
Щоб звір єго не зїїв! А той, що лук

І стріли видумав, чи смерти він
Бажав чиєї? Ні, бажав лиш жити,
Придумував підмогу для життя!
Значить — знанє, то не бажанє смерти,
Не враг життя! Воно — веде к житю!
Вбезпечує житє! От в чім вся річ!
Як та стріла, що забиває птицю,
Сама — не птиця! Як той ніж, що ріже,
Сам не убійця! Так значить — знанє
Не винно тут! Воно ні зле, ні добре.
Воно стає ся добрим або злим
Тоді, коли на зле чи добре вжите.
А хтож єго вживає? Хто єго
В руці держить, як той стрілець стрілу?
Хто той стрілець? “

Не привичний до думки
Старечий ум, мов раненая птиця,
Метав ся, тріпав ся у темноті,
Та відповіді на питанє тее
Не міг найти. І знов у інший бік
Звернувся.

„А щож те дерево життя?
Яка в плодах єго укрита сила?
Чи справді в'ни безсмерте можуть дати?
Здаєть ся ні! Оті немногі люде
Там в раю, що плодів тих коштували,
Під лютими ударами юрби
Вмирали, бачилось, і пропадали.
Так щож давав їм плід той? А! вгадав!
Вони на смерть ішли, мов на весіле,
Вмирали з усміхом; із ран, із мук
Вони катів своїх благословляли.
Що се значить? Знать смерть їм не страшна!
Знать жерело життя було в їх серці!
Яке-ж се жерело?... “

„Я бачив: скоро
Хто плоду з дерева життя вкусив —
Прояснювавсь увесь, благим спокоєм
Проймався, і голос піднімав і кликав

Усіх до себе, ворогів найгірших
Мов другів обнімав, і був неначе
Той плястер меду чистого, солодкий
І запахущий, ясний і поживний,
Одним чутем святим наскрізь пронятий.
Значить: чуте, великая любов —
Ось жерело життя!“

І скочив Каїн,
Мов звір сполоханий, і оглядав ся
Довкола, і шептав немов в нетямі:
„Чуте, любов! Невжеж се так, о Боже?
Не вже в тих двох словах малих лежить
Вся розгадка того, чого не дасть
Ні дерево знання, ні загадковий
Той звір не скаже? Бідні, бідні люде!
Чого до того дерева претесь?
Чого від того звіря ви ждете?
Погляньте в власне серце, а воно вам
Розкаже більше, ніж всі звірі можуть!
Чуте, любов! Так ми-ж їх маєм в собі!
Могучий зарід їх у кождім серці
Живе — лиш виплекать, зростить єго,
І розівесь! Значить, і жерело
Життя ми маєм в собі, і не треба
Нам в рай тиснутись, щоб єго дістати!
О Боже мій! Не вже-ж се може бути!
Не вже ж ти тільки жартував, як батько
З дітьми жартує, в той час, як із раю
Нас виганяв, а сам у серце нам
Вложив той рай і дав нам на дорогу?“

В тій хвили Каїн наче просіав.
Чудовий супокій розлив ся враз
В єго душі. Забулись всі стражданя!
І сонце гріло, і земля ясніла
Вся в золото й рожевий блиск повита,
Мов дівчина, що з купелі виходить.
На хвилю, опянілий щастєм тим,
Він стратив память, і за грудь рукою
Хапавсь, і сам собі не вірив.

„Боже!

Не вже се правда? Навіть в моїм серці,
Гнилім, побитім і закаменілім,
Жне ще, розвиваєсь і цвите
Те райське сімя, та свята любов!
О так! Я чую се! Тепер, по довгих
Літах проклятя я відроджуюсь
І оживаю! Наче крига леду,
Так присла в серці моєму ненависть.
Міні так дуже жаль усіх людей,
Тих бідних, засліплених! Я їх так
Люблю з їх сліпотою й лютим горем,
З їх поривами до добра! Страшні,
Могучі ти покуси їм, о Боже,
Порозставляв в дорозі, а слабою
Натуру їх вчинив! Отсе мізерне
Знанє, котре мов іскорку хоронять
І роздувають — що їм з него! Тьма
І загадка сидить при нім на стражи.
А ту дорогу, що веде до серця,
До щирої любови — другий звір
Загородив — хімера бистокрила,
Котра манить, і найяснішу правду
У привид, у ману пусту змінє.
І мечуть ся вони, мов лист сухий
В осіннім вітрі — ріжуть і мордують
Одні другіх лютійше звірів лютих,
І риють ся в землі, до неба рвуть ся,
Цливають по морю — в небі чи за морем
Шукають раю, щастя, супокою,
Шукають того, що лиш в серці своїм,
В любові взаїмній можуть ізнайти!“

„І щож, хібаж по вік їм так блудити?
Хібаж ніколи не найдуть вони
Дороги прямої? Хібаж на дармо
Їм дане те бажанє невспуще?
Ні, жити хочесь кождому! І кождий
На те і розум має, щоб жите
Від смерти відріжнити. І коли
Єму вказать дорогу до життя,
То певно не піде на стежку смерти.

Так я-ж отею дорогу їм покажу!
Я, прадід їх, відслоню правду їм,
Тяжким терпінєм віковим здобуту.
Пригорну їх до серця і навчу
Любить себе взаємно, занехати
Роздорів, сварів, здирства і убійства.
Я, перший вбійця, викуплю свій гріх
Тим, що відверну всіх людей від вбійства.
О люде, діти, внуки, сиротята!
Покиньте плакати по страті раю!
Я вам єго несу! Несу ту мудрість,
Котра поможе вам єго здобути,
У власних серцях рай новий створити!“

Так думав Каїн, і поспішним ходом,
Із серцем повним туги до людей,
Невигаслої теплої любови,
Прямує до села, і спотикаєсь,
Скупить хвилини дух перевести,
Щоб тільки швидше! Бєсь старєє серце,
Тріпочеть ся мов пташка. Наче вихор,
Старі, давно забутії згадки
Зворушились, коли з за горбика
Мов синя хмарка показав ся дим
Із людєької оселі. Мов дитя
Що духу він на горбик вибіг, став,
І довго, довго видом тим вшивав ся,
Що розстелив ся перед ним — сто раз
Милійший, ніж недавній привид раю.

Пишний крайобраз! В глибині єго
Велике озеро мов лазурове
Хрустальне зеркало, що в дали дєсь
Зливаєсь з небом. Береги, в розкішну,
Богату зелень прибрані, далеко
Повєскакували в воду рукавами,
Полощуть ся та приглядають ся
Собі у тихім зеркалі глибокім.
А близше сугорби, покриті лісом;
Немов вінком могучим відділили
Той тихий кут від решти світа.

Глянь!

Там в тихім заліві, не дуже близько
Від берега, мов стадо каченят,
Село розсілось. На палях товстих,
Повбіваних в дно озера, стоять
Низькі хатки покриті тростиною,
З піддашками й широкими кладками.
Дим курить ся із стріх. Жінки в хатах
Перекликають ся. По озері
Мов павуки снують човни легенькі —
То рибакі великі сіти тягнуть,
Кричать, гребуть веслами, та до сонця
Поблискують зубцями спіє спіжевих.

А супротив села на узбережю
Майдан широкий, а на нім не пчоли
Роєм гуляють, не чмелі гудуть :
То молодіж сільська гуляє. В сонцю
Вплискуєть ся голе, смагле тіло,
Лунають срібні голоси, легенький
Вітрець волосє чорне розвіває.
Одні на взаводи біжать, а другі
Крутіі танці водять, ті збирають
Блискучі раковини над водою,
Тамті великий натягають лук
І до мети стріляють, деякі ж
Старого діда обступили, що
Сидить на камені, брязчить на струнах,
І щось співає.

Все те Каїн бачив

Мов на долоні, плакав і сміяв ся
Із радості. Він так давно не бачив
Людей! І вид їх мирного життя,
Йїх праць, забав і розривок щоденних
Таким ему чудово гарним видавсь,
Що причарований він став на місці,
Глядів і оком не змигнув, впивав ся
Тим видом, мов найбільшим щастєм земним.
В тім крик зробив ся між дітьми: у лука
Струна порвалась. „Діду, діду Лемех,
Направте лук!“ І дід покинув грати,

І лук узяв, руками пильно шунав
З усіх боків, махаючи при тім
Похиленою головою. Каїн
Відразу догадавсь, що він сліпий.
Ось виняв він з за пазухи струнґ
І на роговий лук нап'яв, і брязнув
По ній. Мов ластівка зацвіркотала
Струна́, і щось немов вступило в діда.
„Ех, діти!“ — скрикнув він і з місця встав,
„Старий я став, сліпий, а ще готов
Поміряти ся з вами при стрільбі.“

„Го, го, дід Лемех до стріли бересь!“ —
Загомоніли хлопці. — „Браво діду!
Давайте з нами до мети стріляти!“

„Де ж та мета? Ведіть мене туди,
Де стаєте!“

В тій хвили ті, що бігли,
Побачили, як Каїн наближав ся
На край майдану.

„Горе! Хтось чужий
Іде! Розбійник! Лісовий дикун!
Ратуйте, діду!“

І немов курчата
Від яструба, вони до діда збіглись.
Дрогнув дід Лемех.

„Де є той дикун?“
Спитав суворо.

„Із за кедрів виїшов!
До нас іде!“

І Лемех ані слова
Не мовив більш, на лук нову стрілу
Вложив і — вистрілив.

„Стій, Лемех, стій!“ —
Роздав ся голос. „Я твій прадід Каїн!“

Та в тій же хвили острая стріла
Їму попала прямо в серце. Скочив

У гору Каїн, і лицем на землю
Упав, аж вістре вилізло плечима,
А руки судорожно в землю врплись
І задубіли так.

„Гура! дід Лемех!“ —
Хлопята крикнули, та Лемех тільки
Махнув рукою. Він мов труп стояв
Блідий, недвижний, лук і стріли впали
На землю.

„Що вам, що вам, діду Лемех?“
Защебетали діти, але дід
Ледви промовив стиха: „Що сказав
Отой дикун?“

„Сказав, що він є Каїн,
Ваш прадід.“

„Каїн? То не може бути!
Мій прадід Каїн! Діти! Се ж було б
Страшне нещасте, сли б була се правда!
Глядять лиш, де він, що з ним?“

„Він упав
Отам близь кедрів і лежить спокійно.“

„Ходім до него! Може він живий!
О Боже, хорони мене від того лиха,
Щоб Каїнову кров я мав пролити!“

І спотикаючись, тремтячи весь
Дід Лемех рушив, а за ним юрбою
Ішли хлопята. Хоч сліпий, він прямо
Ішов туди, куди пустив стрілу,
Аж поки не спіткнув ся і не впав
На трупа Каїна.

„Се він! Се він!“ —
Мов божевільний скрикнув Лемех. „Діти,
Пропали ми, пропав увесь наш рід
На віки вічні! Каїн смерть прийняв
Із мойіх рук! Біжіть, зовіть батьків,
Зовіть усіх сюди!“

І поки діти

Побігли по батьків, дід Лемех сів
При трупі, й доторкаючись рукою
Лиця єго й прострілених грудей,
Завів мов над колискою дитини
Тремтячим голосом старезну пісню :

„Слухай Цілля, слухай Ада,
Дому мого вірада,
Каже божий глас :
Хто над Лемехом глумить ся,
На нім Лемех буде метить ся
За раз — сім раз.
А хто Каїнів убійця,
То на тім сам Бог помстить ся
Сімдесять сім раз.“

Раз по раз мов безумний він співав
Сю пісню. Вже зійшлось усе село
На вість трівожну. Всі широким кругом
І трупа і убійцю обступили.
В кінці немов прокинув ся дід Лемех
І голову підвівши, наче сонний
Промовив : „Що, чи є тут хто при мні?“
„Ми всі тут, діду! — загула громада.
„Так плачте, діти! Се наш предок Каїн,
Проклятий Богом за убійство брата,
І семикрат проклятий ще за те,
Що наблизивсь до нашої оселі
І смерть прийняв із моїх рук! Та смерть
На нас прокляте боже навела
І німсту на дітей і внуків ваших!
Тож плачте, діти! Плачте над собою!
А сего трупа, се прокляте тіло
Не доторкаючись похороніть,
Щоб світа божого він не поганив,
Щоби на него сонце не гляділо,
Щоб звір єго найвіншесь не сказив ся,
І птиця наклювавшесь не здихала!
Зносіть каміня і немов собаку
Прикиньте ним єго, піском засипте
І обсадіть тернами! Най по вік
Прокляте буде місце, де поліг він!“

І кинулась громада з диким криком
І стогоном прикидують камінем
Мерця. А він лежав немов дитя
Вколисане до сну, простягнувши руки,
З лицем спокійним, ясним, на котрому,
Здавалось, і по смерті тліла ще
Несказана утіха і любов.
Та швидко купою каміня труп
Покрив ся; кинений із близька камінь
Розбив всю чашку, сплющив до землі,
Похоронив на віки під собою.

П Я Н И Ц Я .

Присвячую „великому писателеви руської землі“,
гр. Л. Н. Толстому.

Був то раз собі п'яниця :
Все пропив, що тільки мав.
Чи то піст був чи м'ясиця,
Все один зак'он тримав :
Чарка, „бляшка“ чи скляниця,
Пив і все припоминав :
„Дай нам Боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба!“

Чоловіче чи жіноче
Товариство він любив ;
Як ніхто вже пити не хоче,
Він хоч до сволока пив :
„Цур та пек! Здоров сволоче!
Щоб ти черги не хибив!
Дай нам Боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба!“

І таку вже мав натуру :
Ніде чарки не минав,
Добрий трунок пив, чи люру ;
Чи кінчив, чи починав,
То все щиро а не з дуру
Імя боже споминав :
„Дай нам Боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба!“

Та зимою раз підпивши
Нічю з коршми прямцював ;

Стежку просту змиливши
У снігу заночував, —
Мов в перину ноги вкривши
Як заснув, то вже й не встав.
Мов пташина сонна, біла
Дух стрепавсь і пурхнув з тіла.

Прокидаєсь. „Бррру! Огідно!
Аджеж се я вмер, бігме!“
Труп в снігу, що вже й не видно,
Дух стрілою в гóру дме.
Стало страшно так і встидно..
„Ну, як чорт мене візьме?
Ще смолу заставить пшти!
Радше-б в „Общество“ вступити!“

Та тепер було вже пізно:
Райська брама перед ним.
І з гори глядить так грізно
Огнекрилий херувим.
Коло брами не завізно —
Стука, стука бідний Клим,
Шепче, ждучи ласки з неба:
„Дай нам Боже, що нам треба!“

Пан Біг в небі зачуває:
Знає, хто се, та мовчить,
І Петрови повідає:
„Глянь но Петре, хтось стучить!“
Ось Петро ключа виймає
І до фірточки спішить.
„Хто там, гей? Чого потреба?
Хто калатає до неба?“

„Прошу ласки — Клим озвав ся —
Я п'яниця, зву ся Клим.“
„Що, п'яниця? — розкричав ся
Божий ключник — геть із ним!
Ти, небоже, в пекло справ ся, —
Тут не є п'яницям приїм!“
Похололо в Кліма в серці,
Далі так спитав крізь дверці:

„Божа воля й суд небесний,
Против него нам не стать!
Та скажи, мій пане чесний,
Як тя маю величати?
Чую голос твій чудесний,
Та парсуни не видать.“
Та Петро сим образив ся,
Так на Клима розгрозив ся:

„Дурню, ти собі гадаєш,
Що й у нас ваш польський лад?
За що ти мя паном лаєш?
Чи то тут панів є склад?
Всі ми в небі рівні, знаєш!
Всякий всякому ми брат.
Я не жаден пан-канчучник,
Я Петро, небесний ключник.“

„А, то ти, святенький Петре! —
Клим утішно одвічав, —
Чом же так гірке, не тепле
Слово ти міні кричав?
А забув, як сам запекле
Ти Ісуса відрицав?
Я, що правда, пив надмірно,
Та Христа державсь все вірно.“

Вчув Петро, висік почухав,
Губи міцно затиснув,
Далі „руської“ понюхав
Тай тихенько геть шмигнув.
А п'яниця слухав, слухав, —
Знов у браму грюконув;
Та тремтить та стиха шенче:
„Дай нам Боже, що найлекше!“

Пан Біг в небі зачуває;
Знає, хто се, та мовчить,
І Павлови повідає:
„Глянь но, Павле, хтось стучить!“
Ось Павло свій меч виймає
І до брами ним бряжчить.

„Хто там? Жив знать дуже свято,
Що так в браму беш завзято?“

„Прощу ласки — Клим озвав ся, —
Я п'яниця, зву ся Клим.“

„Що, п'яниця б тут ще пхав ся?
Чи тут коршма? Геть із ним!
Марш у пекло! К чорту став ся!
Марш в огонь, смолу і дим!“
Став Клим, мов окропом змитий,
Далі так став говорити:

„В пекло, кажеш? Га, сли мушу,
То воно вже не втече.
А ти хто, небесний мужу?
Ось що рад я знати ще.
Голос твій паде у душу,
Та не бачу тя в лице.“
З неба голос бє здоровий:
„Я Павло, слуга Христовий.“

„А, то ти, святенький Павле! —
Клим до него гнеть озвесь. —
Ось хто тут в роскоші плавле!
Так се ти мя геть женеш?
А забув, колишній Савле,
Як ти двгав камінець,
Степана каменувати.
Всіх християн хтів мордувати?“

„Бачиш, хоч який я грішний —
Горлом більш ніж слід текло —
Але знає Бог всевишній,
На таке не згоден зло.
А ти в дим мя гониш вічний!“
Не дослухував Павло:
Сюди-туди озирнув ся,
Тай від брами геть вернув ся.

Ждав наш Клим, що з того вийде,
Далі знов до брами бє.
Каже Пан Біг: „Гей, Давиде,
А поглянь но, хто там є?“

Взяв Давид „своє хламиде,“
Перед брамою стає :
„Хто ти? Що там за помана
Розцибаєся від рана?“

„Прошу ласки — Клим озвав ся —
Я п'яниця, зву ся Клим.“
„Що, п'яниця тут припхав ся?
Тут не місце! Геть із ним!
Там у пекло к чорту став ся,
Пить огонь, смолу і дим!“
Став наш Клим хоч сісти й плакати,
Далі так почав балакати :

„Острій наказ твій, та певно
Маєш право так владати.
Та скажи, благаю ревно :
Хто ти? рад би я вгадати.
Голос твій страшний смертельно,
Та парсуни не видати.“
„Тай дурак же ти безмізкий !
Я Давид є, цар жидівський!“

„А, то ти, Єсейів синку ?
Бач, який ти острій став !
Чи як Урієву жінку
В чоловіка ти украв
А самому лист в торбинку
З засудом на смерть поклав.
Як дівчат, невинні діти
Заставляв ти трун свій гріти,

„Чи тоді ти прев'ятив ся ?
Я п'яниця, бачить Біг,
Та сли б так в гріхи вг'ятив ся,
Сли б такий один лиш гріх
В мене на душі світив ся,
То я б просто в пекло біг.“
Вчувши се Давид лиш плюнув
Тай від брами геть посунув.

Знов бє в двері Клим, аж стогне ;
Паи Біг слуха та мовчить.

Далі каже: „Соломоне,
Глянь но, хто там так гурчить?“
Той надів „своє короне“,
Йде до брами тай бурчить:
Хто ти є? чого бажаєш?
Що тут браму розбиваєш?“

„Прошу ласки — Клим озвав ся —
Я п'яниця, зву ся Клим.“
„Що, п'яниця тут припхав ся?
Тут хіба п'яницям приїм?
Геть іди, до біса став ся,
В пекло лїзь, у сірку й дим!“
Став наш Клим, засумував ся,
Далі ось як обізвав ся:

„Вже четвертий раз се чую,
Що мій пляц на пекла дні.
Та заким ще помандрую
Там, де пражуть у огні,
Ласку зволь міні отсюю:
Хто ти є? скажи міні!“
„Ну, се ласка не велика:
Я є Соломон владика.“

„Соломонс, як же-ж марно
Смієш ти мене губить?
Чи забув ти, як то гарно
Вісімсот жінок любить?
Я з одною жив безкарно...
Також бóвванам кадить
Я не думав ані трішки.
Хоч вони в нас ходять пішки.“

Вчувши слово те як змитий
Соломон кудись побіг.
Клим став знов у браму бити,
Далі крикнув як лиш міг:
„Господи, чи ти сердитий,
Чи лиш суд святих твоїх
Від небесного одвірка
Гонить мя, де дим і сірка?“

„Господи, я грішний, клятий,
Та оті святці, що тут
Приходили геть мя гнати,
Ще грішнійшіі мабуть!
Можуть ті тут панувати,
То найди й для мене кут:
Я-ж не бив, не дер, не смикав,
І твоє імя все кликав.“

Пан Біг в небі все те слухав,
Усміхавсь і ждав кінця.
Клим до брами вже не бухав.
Став мов та блудна вівця
І розплакавсь. Бог порухав
В плечі Ноя праотця:
„Глянь но, Ною небораче,
Там під брамою хтось плаче“.

Ной потюнав, прислухавсь:
Справді плаче і рида.
Ось він лагідно питаєсь:
„Хто там?“ Клим відповіда:
„Клим п'яниця. Кепсько маєсь!
Смирно я прийшов сюда,
Ласки в Бога доступити,
А мене шлють сірку пити.“

„Сірку пити? Тьфу, небоже!
Навіть найстаршим чортам
Се пите зовсім не гоже,
Не то нам! Та біс ній там!
Хто як хто, а Ной те може
Привідчить усім світам:
По при звінені райські ябка
Є найліпше — добра кашка.

„О, вживав — не укриваю —
Тої капочки і я,
І о ній ще й нині в раю
Згадує душа моя.
То й на тебе Бог, гадаю.
Не візьме з кута кія.

Сли лиш тим гріхом ти грішний,
То ходи у рай предвічний!“

І Ной батько сідоглавий
Клима стиха в рай впуска.
Пан Біг добрий і ласкавий
Тож не вигнав піяка.
Ну, спитає хто цікавий,
А мораль сего́ яка?
О, моралі тут три бочки,
Ось дві три важніші точки :

Любиш, брате, чарку живо,
Дякуй Богу і за се!
Лучше хто не мід і пиво,
Ніж хто братню кровцю сее.
Не з п'яниць найбільше живо
Чорт у пекло понесе.
Ти ж по смерті по піяцки
Лізь у небо хоч би рачки.

Сли святі тебе полають,
Ти надії ще не трать :
Свій уряд вони лиш знають,
Не всю божу благодать.
Просьби, сльози силу мають
Ноя в поміч підзвать.
Та ще й те май на прикметі :
Впивсь, спи в коршмі, не в замєті.

Відень, декабр 1892.

ЦАР І АСЪЕТ.

ІНДІЙСЬКА ЛЕГЕНДА.

Посвячую С. І. Щербачкому.

*В непривітній, далекій чужині,
В наддунайській столиці шумній
Мов криницю посеред пустині
Я найшов Тебе, оруже Ти мій.*

*І як рад, хто в пустині кочує,
Край криниці в жару спочиває,
Так і я, одинокий в тім здвизі,
Із Тобою любив розмовляє.*

*Як криниця і небо і зорі
Віобива на перловому оні,
Так слова Твої ческую оушу,
Світлий ум виявляли міні.*

*Про індійську країну чудову,
Про інодійського духа розвій
Ми не раз заводили розмову —
Тут уважний слухач був я Твій.*

*Так прийми-ж отсю вбогую пісню,
Одну вітку з індійських дібров,
Яко спомин далекого оруга,
Наших щирих, братерських розмов.*

I.

Дух гордості, що дмесь понад людство
І світ увесь опанувати хоче
І в своїм ході топче серце людське
Зарівно з червяком мізерним — він
Не згиб іще й мабуть во вік не згине.
В порфірі царській, у вояцкій збруї,
В аскетовім лахмітю чи в словах
Бездушних книжників ховаєсь він,
Немов змя в сухому листю: ось-ось,
Коли найменш єі ти сподівав ся,
Вона з укритя вилізе й страшними
Сувоями опутає тебе,
Затроїть душу зубом ідовитим.

Колісь лице Медузи Форкісівни
Ту силу мало, що зміняло в камінь
Усякого, хто в него зазирнув.

Поезіє, красавице чудова,
Твоє лице подібну силу має
Зміняти камінь самолюбства й злості
У сльози, в співстражданє до людей.

От тим то ти завзятий, вічний ворог
Змійі страшної — гордоців надлюдських.
Окрилюючи духа ти zarazом
Змяхчаєш серце, вказуєш єму,
Як много спільного, і горя й сліз
І радощів дрібних і зла і блудів,
Наймогутнійших, велитнів людських,
З найслабшими, потоптаними вяже.
Ти вказуєш в картинах незабутних
Капризи долі, що могучих, славних
І благородних із вершин людства
Скида на дно і втоптує в багно
І серце їх разить стома мечами,
Щоб знов потім, очищених стражданєм,
Явить їх в людскости найкраснім блиску.

Ти, що в душі Софоклевій колісь
Сліпця Едіпа постать оживила,
Ти, що Шекспірови вказала шлях,
Як самовладця і тирана Ліра
Перетворить в дитину-чоловіка —
Навчи й мене українським тихим словом
Причарувать замерклі, старосвіцькі
Величні постаті з над берегів
Святого Гангеса — старця-аскета
Грізного Вісвамітри, і царя
Прекрасного, мов місяць в повнім блиску,
Великого страдальця Гарісчандри.*)

II.**)

У краю Кібсаля в великім лісі
Жив в давню давнину пустинник славний

*) Гарісчандра в санскритській мові значить ясний місяць.

**) Легенда, котру тут подаю, є вільна переробка одного епізоду санскритської книги Маркандея-Пурана. Книги звані „Пурана“ (святі повісті) займають у санскритській літературі доволі видне місце. Є їх усіх 18 і разом вони обіймають 1,600.000 віршів, а майже друге тільки обіймають тзв. Упа-Пурани (менші Пурани), з чого можна собі виробити виображене о обемі тої величезної літератури. Пурани належать до найпізніших творів санскритської літератури і повстали в часі від VII. до XII. віку по Хр. а то й ще пізніше. Навязуючи до святих книг Веди і до великих національних епопей Магабгарати і Рамаяни, Пурани оповідають „про сотворенє і відновленє світа, про поділ часу, про встановленє законів і релігії, про родовід патріархальних родин і царських дінастій“. Без сумніву, в тих нових Пуранах, доси ще дуже мало простудіованих європейськими вченими, в масі новішого, брахманського віршованя заховадось чимало зломків давнішої, свободнішої творчости, багато перлів поетичних високої стійности. До найкращих належить безперечно повість про терпіння царя Гарісчандри. Повість ся була в старій Індії дуже популярна і належить до найстарших легенд індійських; завязки єї стрічаємо вже в найдавніших брахманських полсненнях Веди, в так званій Айтарея-Брахмана. Так само популярною була історія царя-аскета Вісвамітри. Обі ті історії в ріжних віках ріжно оброблювані становлять нині великий хаос ріжнородних і незгідних з собою варіантів. Взнявши основою своєї переробки варіант мабуть найпізніший, що становить глави VII. і VIII. Маркандея-Пурани (я користував ся текстом (транскрибованим) і перекладом Ріккєрта (Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft XII.), я позволив собі супроти оригіналу поробити деякі зміни. Поперед усього індійський розмір і індійський спосіб оповіданя я за-

Брахманець Вісвамітра.*) Походив він
З багатой сімї, не знав ніколи горя,
Мав жінку і дітей і жив щасливо.
Та вчитавши у брахманських книгах
Про величезну силу й мїць покути,
Котра перемага людську природу,
Дає безсмертність, силу, щоб в повітрі
Літати, вмирати й воскресати, в огні
Стояти й не горіти, навіть силу
Богів перемагати, небесні брами
Ломати і паном бути на всю вселенну,
Він забажав все те собі здобути.
Вглубившись пильно у святї книги
Він вчитав із них усе: коли
І як потрібно брати ся до діла,
І як его вести і як вершити.
Тоді покинув жінку, діти, дїм,
Близь міста Косаля в великий ліс
Пішов і там в гущаві найгустїйшій
Серед гадюк і тигрів і дерев
Молив ся духом і мовчав устами,
В одежі із кори сухої, босий,
Простоволосий, постив, не змигнув
Нї разу оком у твердій молитві,
На терню спав і тіло сік різкамі,
Руками за гиляку учепившись
Цїлими днями висїв над огнем
І дух свій углубляв в таємність Брами.

мінив нашим, сучасним; я не хотїв давати перекладу індїйського тексту, але індїйську легенду по нашому оброблену; задля того я, держачи ся в загалі вірно ходу оповіданя Пурани, позволяв собі декуди коротити, інде знов ширше малювати деякі сцени і ситуації, про те дбаючи, щоби легенда на сучасного читача робила хоч в приближеню таке враженє, яке мусїла в санскритськїм ориґіналі робити на давнїх Індусїв. Задля тої самої причини мусїв я мітологічний Deus ex machina, котрим кінчить ся легенда індїйська, усунути і замінити его закїнченєм, котре по мойїй думцї більше відповїдає нашим почуттям і поглядам.

*) В ріжних легендах походженє Вісвамітри ріжно розказано. Найчастїйше він походить і з царськой сімї, та я тут приймаю таку відміну, котра найліпше надає ся до ходу дальшого оповіданя.

Так вісім літ минуло тій покуті.
Про Вісвамітру скрізь пішла по краю
Велика слава. Вчені брахманці,
Святі аскети і царі побожні
Сходили ся до него, щоб послухать
Їго розмови і єго молитви,
Поцілувать єго зівялу руку,
І доступить єго благословенства.
І говорив з усіми Вісвамітра
Розумно, людяно, та розтлівала
У серці в него гордість безконечна.
І подвоїв він ще свою покуту,
День в день доводив тіло до зомліня,
Щоб дух скріпити, прояснити думку.

І вже дев'ятий рік отак минав.
Ще день один, ще ніч одна, й скінчить ся
Страшна покута, дух розверне крила,
Просьєє наче сонце над землею,
Все обійме, всі тайники зглубить,
Все опанує, і не буде в світі
Ні понад світом для єго границі.
Ще день один, та се найтяжший день.
Найменша похибка, найменша слабість
Чуття і волі знівечити може
Плід довголітньої єго покути.

Стоїть в твердій молитві Вісвамітра,
Стоїть мов камінь, не поворухнеть ся.
Демони страшить стать єго худая,
Поморщена, порепана від спеки,
Корою вкрита, довгеє волосє
Не чесане, скудовчене вітрами
І слотами. Ще день один, ще ніч
Одна, і щезне сила всіх демонів,
І перейде вона до Вісвамітри,
Що станеє їх князем непоборним.

Та цар демонів, Рудра*) бачив се
І в серці своїм вчув тривогу зимну

*) Одна з незлічимої назв бога Сіви.

І так почав сам в собі помишляти :
„Ще день один, а сей аскет худий
Покутою здобуде божу силу
І змусить нас усіх, щоб перед ним
Впадати на коліна, будь єму
Рабами й слугами до віку. Сила
Єго молитви і єго стражданя
Не дозволя міні єго торкнутись ;
Покус моїх давно він не лякаєсь.
Щож маю я вчинити, щоб від разу
Понівечить весь плід єго покути ?
Як доведу єго до того, щоб
Схибив в чім небудь у остатній хвили ?“

Так клопотав ся цар лісних демонів,
Що любить всякі перепони класти
Святим аскетам та й усяким людям
Так міркував, аж впав на добру думку
І зараз взяв ся виконать єї.

III.

У тому лісі полював в ту пору
Цар Гарісчандра, Косалі володар.
Високий, статний, молодий, вродливий,
Недавно ще він на престолі сів,
Недавно з Сайвією одружив ся,
Красавицею з княжого гнізда,
Недавно радощів зазнав батьківських :
Рогіта, син єго, семиліток,
Мов сонце красний, ріс єму на втіху.

Сего побачив Рудра, цар демонів,
І в тійже хвили голосом жіночим
Незримий у гущаві закричав :
„Ратуй ! Ратуйте ! Гину ! Бють, мордують !“

Спинив ся цар, послухав... Благородна
Душа зворушилась. Не довго й думав,
А кинувшись туди, де чути голоє
Тривоги й болю, закричав : „Не бій ся !
Я тут ! Я цар ! Спішу тобі в підмогу !“

І біг домаючи перед собою
Колоче тернє і густії корчі.
Крик не вгавав. Огнівавсь Гарієчандра
І крикнув голосно як тільки міг :
„Що за безумець там огонь у полі
Свої збирає? Що за нелюд сміє
Напастувати жінку беззахистну
У мойім царстві, тут, де я паную,
Де я зближаюсь? Їлик моєї сили
Спалить єго! Із мого лука стріли
Пявками стануть, що із жил єго
Нехпбно тепле висосуть жите!“

Так кричучи на поляну прибіг,
Серед котрої між дерев високих
Стояв на покаяню Вісвамітра.
Зжахнув ся цар побачивши єго,
Пізнав, що демонська була покуса,
Рад був схватись, щезнути, пропасти,
Та вже було за пізно.

Вісвамітра

Почувши крик могучий Гарієчандри
Розсердив ся і скрикнув : „Чи сказив ся?“
І в тійже хвили щезла міць єго,
Щез добуток девятилітних трудів,
Процало все, що мав він осягнути,
І він почув себе таким слабим,
Безсильним, грішним, злим, від святости
Далеким, як колінь у світі був.
І запалав страшений гнів у серці
Єго на Гарієчандру. Мов мара
Грізна він обернув ся до царя
І крикнув : „Га, безумний! Стій! Чекай!“

Схиливши очи і зложивши руки
На груди, мов перед святим, стояв
Цар Гарієчандра, поки звільна, ледви
Волочучи зівялі в постах поги,
Приблизив ся до него Вісвамітра.
Тоді, уявши перед ним на землю
Заговорив покірно Гарієчандра :
„Не гнівай ся, угодниче святій!“

Не з злої волі, не з плохой думки
Я перебив твою тишу глибоку
І збунтував твою молитву! Пробі,
Кленусь тобі, лиш крик отой болючий,
Жіночий крик, що тутка роздавав ся
І помочи благав, мене спонукав
До того, що я з криком тут явивсь.

Вісвामітра.

Нещасний! Як би знав ти, кільки горя
І страти крик твій причинив міні!

Гарісчандра.

Святий покутнице! Хай вишній Індра
Мене хоронить від лихой думки!
А сам скажи, чи чувши крик такий
Не мусів я з святого обовязку
На поміч бігти? Тож не сердь ся, отче!
Давати дари, правом захищати,
Оборонять мечем і крепким луком,
Сеж обовязки головні царя.

IV.

Свою сердитість переміг аскет,
Та думки він про пімсту не покинув.
І вид приймаючи святий та божий
У серці своїм міркував: „Чекай!
На обовязках своїх йїздиш ти,
На обовязках я тебе спіймаю!“

Вісвामітра.

Се правду ти сказав, могучий царю.
Та доповідж до решти вже: кому
Давати дари? Захищать кого?
Оборонять кого мечем і луком?

Гарісчандра.

Давати дари поперед усіх
Брахманцям мудрим і святим аскетам

А також всім убогим і потрібним ;
Давати захист сиротам і вдовам
І всім покривдженим ; меча і лука
Вживать на кривдників і розбишак.

Вісвамітра.

Так от се я стою перед тобою,
Брахманець і аскет, і ти вважай
Сповнить на мні свій перший обов'язок.
Я-ж сирота, покривджена тобою,
Бо своїм криком безголовим ти
Відняв у мене плід девятилітніх
Заслуг і трудів, всю чудовну силу,
Що завтра мала наче ясне сонце
На всі світі велично заясніти.
Отак покривджений я захисту
Шукаю в тебе і повинен ти
Сповнить на мні свій другий обов'язок.
Хто кривдник тут і розбишака — знаєш,
Так сповнюй же й свій третій обов'язок!

На серці похололо в Гарісчандри.
Блідий, тремтячи наче лист осики,
Похилений, мов тростина від вітру
Стояв покійно він перед аскетом.

Гарісчандра.

Страшний мій гріх, вина моя безмірна!
Сам бачу, що нічим єї не в силі
Спокутувать! Та змилуй ся, святий
Угодниче, не знівеч, не зітри
Мене відразу в прах своїм проклятем,
Як я на тебе заслужив! Не має
Страшнішого під сонцем ні на небі,
Як гнів святих, брахманцеве прокляте!
Скажи, яку прийнять міні покуту?
Якїї дари дать тобі? Промов же!
Все, все, чого ти тільки забажаєш,
Хоч як би важко се міні прийшло ся,
Все дам тобі, щоб гріх свій відмолити.

Вісвामітра.

Нехай-же буде так, як ти говорши!
Скажи-ж тепер, що можеш дати мені?

Гарішандра.

Багато срібла, золота й каміня
Чимало дорогого.

Вісвамітра.

Се за мало.

Гарішандра.

Весь мій маєток, сел і міст чимало.

Вісвамітра.

І се за мало.

Гарішандра.

Все царство, весь мій край від гір до моря.

Вісвамітра.

Приймаю се, та сего ще за мало.

Гарішандра.

Чого-ж ще більше в мене ти жадаєш?

Вісвамітра.

Того, що всім тим дарам є корона:
Жадаю права — царську жертву діяти.

Гарішандра.

Значить, жадаєш, щоб я й царську власть
Тобі віддав?

Вісвамітра.

Жадаю.

Гарісчандра.

Буде так.
Усе тобі прирік я, весь я твій,
То й право се тобі я передам.

Вісвамітра.

Жадаю, щоб ти зараз се вчинив.
Отам твоїй кінь осідланий стоїть,
А ось на тобі царський плащ злотистий.
Сей плащ віддай міні і на коня
Всади мене, а сам за поводи
Коня візьми й веди мене у город
І по дорозі викричай: „Гей люде!
Я Гарісчандра, доси ваш володар,
По божій волі нині уступаю
І власть свою сему передаю.
Се Вісвамітра, се святий угодник,
Що вам від нині буде царювать!“
Отак кричи, а в Індровій божиці
Передаси міні свою корону.
Коли сего не схочеш учинити,
То видко буде, що лиш на устах
Все маєш сбовязок, а не в серці.
Та знай, що всемогутий мій проклін
В такому разі не мине тебе.

Гарісчандра.

Святий аскете! Не допустить того
Високий Індра і пресвітлий Агні,
Щоб я ломав раз даній заповіт.
Все те, чого від мене ти жадаєш,
Наскрізь оправдане й не може бути
Інакше, і усе те я сповню!

І знявши царський плащ свій, він надів
Єго на Вісвамітру. І привівши
Коня, він посадив на нім аскета,
А сам узяв за поводи коня
І мов слуга у город попровадив.

V.

До заходу хилилось сонце ясне,
Коли в високій Індровій божниці
В димах пахучого каддила, серед
Врочистих співів і молитв горячих
Цар Гарісчандра передав свою
Корону Вісвамітрі, передав
Найвище право — царські жертви діять.
Приняв корону з рук єго аскет,
Та не вкладаючи єї на себе
Оттак до Гарісчандри обізвав ся.

Вісвамітра.

Ще я не цар, то-ж про одну ще річ
Позволь тебе спитати. Чи ти знаєш,
Що писано в законів царських книзі?
Сли цар живий передає свою
Корону другому, то з нею разом
Повинен дати єму і царську жертву,
А ні, то тільки скарбу золотого,
Щоб царську жертву можна окупить.

Гарісчандра.

Се справді так, і я нічим не хочу
Супротив тих законів прогрішитись.
Та тільки я-ж увесь маюток свій,
Усе добро, всі скарби і все царство
Віддав тобі, так відкц-ж я візьму?

Вісвамітра.

Хібаж закон питає, відки ти
Візьмеш? Хібаж для того, що тобі
Не звісно се, змінити божу волю?
Візьми де знаєш, вижебрай, вкради,
А те, чого закон жадає, дай!
Інакше знай, що не мине тебе
Моє прокляте.

Гарісчандра.

Змилуй ся, святий!
Усе тобі віддавши, я лишив ся
Убогий, голій. Тільки жінка й син
Міні лишились. Та про те не бійсь,
Свій обовязок я сповню нехибно.
Пожди лишень, дай час міні здобути
На стілько скарбу, скілько потребуєш,
А я напевно все тобі віддам.

Вісвामітра.

Нехай і так! Та сам міні скажи,
Як довго маю ждять на твій дарунок?

Гарісчандра.

Я думаю, що місяць досьць буде,
За місяць чень на скарби розживуєсь.

Вісвамітра.

Ну, памятай же! Пристаю на се,
І з тим вкладаю царськую корону.
Ну, а тепер скажи міні, коли
Ти передав міні свою корону,
Свої права і все своє добро:
Хто тут є пан і цар у сьому краю?

Гарісчандра.

Ти, батьку, і ніхто окрім тебе.

Вісвамітра.

А чим же ти тепер себе вважаєш?

Гарісчандра.

Підданим твоїм вірним і слугою.

Вісвамітра.

Сли так, так ось тобі є розказ мій:
Із свого дому і з усього краю

Ти з жінкою своєю й сином маєш
Ще нині геть іти без відволоки.
Всі шати дорогії, всі прикраси
Линшавши тут, ти муєш із кори
Тверду одежу сам собі пошити.
А через місяць у преславний город
Варанасі прийти повинен ти
І перед брамою на мене ждати,
Держачи на готові стільки грошей,
Що їх на жертву царськую потрібно.
Іди-ж і доки все се не сповниш,
Моє прокляте висить над тобою!

VI.

„Не плач, моя голубко сизокрила,
Моз ти сонце, квіте мій рожевий!
Се божа воля, обовязку сила,
Що нас нараз із висоти спихає
В глибоку пропасть. Власть, богацтво, слава,
Все те, що доси окружало нас,
Всміхалось нам, пестило нас, кохана, --
Все те лиш сном було. Пресвітлий Індра
Шле свого слугу, щоб нас збудив.
Не плач же, серце! Не в тім блиску й славі,
Не в власті царській, шатах і палатах
Лежало щастє наше, а в любові
Взаїмній, щирій, в нашому дитяти.
Сих скарбів нам ніхто не відібрав
І відібрати не може. Так в спокійся-ж!
Важкая проба жде нас, та єї
Знесімо мужно, з супокійним серцем,
Щоб не загибілю було для нас
Се лихо, а заслуги жерелом!“

Так потішав дружину Гарісчандра,
Коли під ніч, беззахистний і голій,
Погрозою брахманського проклятя
Прогонений, з палат і з міста свого
В далеку йшов, непевну дорогу.
Обтерла очи Сайвія прекрасна
І взявши хлопчика за руку, боса,

Ледви одіта, мовчки, тихо йшла
За мужем.

Город весь заворушив ся.
Аїодії міщане як уздріли,
Що цар їх геть іде, немов невольник,
Юрбою виїшли всі за ним і стали
Поперек шляху, впали на коліна
І слізно почали благать єго:
„Куди се, наш володарю, спішиш,
Нас бідних без опіки покидаєш?
Кому віддав ти в руки нас? Чи він,
Новий наш пан той, висохлий як скінка,
Зуміє нас в пригоді боронити?
Чи схоче він судити нас по правді
І милувать по людськи, скоро міг
Тебе, наш соколе, обдерти з власти
Й без милости, під ніч, прогнать із дому,
З поміж людей, мов дикую звірюку?“

Почув се Гарієчандра, зушнів ся
І супокійно до міщан промовив:
„Брати мої і діти, не сумуйте!
Не плачте надомною і пустіть
Мене туди йти, де могуча доля
Встелшла нам дорогу. Спогадайте,
Що не без волі божої се дієсь.
Коріть ся своєму владарю новому,
Міні-ж простіть, коли в чім не по правді,
По людській слабости й нерозуміню
Я з вами постунив, і прощавайте!“

Жінки Аїодії поперек шляху
Єго забігли й так заголосили:
„Куди-ж ти йдеш від нас, красітко наша,
Наш квіте запахущий, наша мати?
Побудь іще одну хвилину з нами,
Най наші очі мов ті божі бжолки
Впивають ся красою личка твого!
Колиж тебе побачимо опять?
О горе! Той, що ще сьогодні рано
На слоні йїхав, а довкола него

Юрбою слуги, перед ним князі,
При нім брахманці, а за ним вельможі, —
Той пішки ось іде й каміне остре
Під босі ноги підгорта! За ним
Препишна квітка, рано ще цариця,
Тепер убога як рабня, сумно
Спішить, дитя за ручку ведучи!
О біле личко, як же швидко ти
В дорозі сій від спеки почорнієш!
О кучері пахущі, як же швидко
Із шляху курява на вас насяде!
О біднеє дитятко, як же ти
Знесеш сю довгу а тяжку дорогу? "

Почув се Гарісчандра, зупинив ся
І так крізь сльози до жінок сказав:
„Не завдавайте нам, о сестри, жалю,
Не віднімайте душам нашим силу
Таким голосіням! Дасть Бог, ми ще
Побачимось у ліпшій стані з вами.“

Почув се Вісвамітра, що таємно
Ішов за ним, і ставши серед шляху
З погордою отак сказав до него:
„Кшатріє віроломний! Тьфу на тебе!
Чи то твоє святе, велике слово,
Твої присяги, правда твоїх уст,
Що царство ти віддав міні своє,
У всім прирік мою сповняти волю,
І зараз же з міщанами отесми
За городом вмовляєш ся зрадливо,
Щоби мене опять з престола скинуть
І власть із моїх відобрати рук? "

Немов змня вколело Гарісчандру
Се слово в само серце, та уста
Не сміли з Вісвамітрою змагатись.
Схиливши смирно голову він тільки
Одно промовив слово: „Иду вже, йду!“
І взявши жінку дорого́ за руку
Прудкими кроками пустив ся йти.
Не здужала від разу слабосила

І ніжна жінка поспішить за ним,
Та ще з дитиною. Коли-ж вона
Поперед Вісвамітру проходила,
Той разом палицю свою підняв
І вдарив нею бідную царицю.
Оглянувься на удар той Гарісчандра,
Горячі сльози полились з очей,
Та з уст его ні словечка докору
Не вийшло. Власним тілом заступив
Свою дружину, взяв дитя на руки
І ще раз вимовив: „Іду вже, йду.“
А більше там ні слова не промовив.

VII.

В недолі, кажуть, звільна час минає,
Та швидко місяць проминув в недолі
Цареви Гарісчандрі. Пилом вкритий,
Від сонця обгорілий, у одежі
З кори, з дитятем хорим на руках,
З дружиною прибитою нещастем
І голодом і недостатком, він
Помалу наближався перед брами
Преславної столиці бога Сіви,
Варанасі. А в брамі, глянь, уже
Мучитель невмолимий, Вісвамітра
Стоїть, его приходу дожидає.
Побачивши его, вклонився низько
Цар Гарісчандра, честь йому віддав,
А потім так промовив до аскета.

Гарісчандра.

Поклін тобі, святих усіх оздобо!
Ось я на розказ твій явився тут.
Скажи, чого тобі від нас потрібно?

Вісвамітра.

На царьку жертву грошевий дарунок
Ти обіцяв міні. По него я
Прийшов і падаюсь, що ти додержиш
Обіцянки й не схочеш, щоб спалило
Тебе моє страшеннє прокляте.

Гарішандра.

Спаси мене від него, світлий Боже!
Та як міні твою сповнити волю,
Я й сам не знаю. Все тобі віддавши,
Я сам лишив ся бідний. Всею надію
Я покладав на княжую сімню
Мові жінки. В край єї батьків
І роду славного я й обернув ся,
Покнивши косальський рідний край.
Та горе нам! У братобійчім бою
Погиб весь рід єї. Міста і села
Й палати їх понищені, маєтки
Спліндровані, і не лишивсь ніхто,
Щоб нам, убогим жебракам, подав
Хоч ложку страви. З того краю сліз
І попелу й руїни, де й свою
Надію поховали, ми йдемо
Отсе. Роби тепер, що хочеш з нами,
А скарбу золотого в нас нема.

Вісвामітра.

Не хочу знать ні вас, ні ваших глухих
Надій! А що обіцяно було,
Те мусить быть міні. Коли-ж не буде,
То мій проклин упаде на всіх вас.

Гарішандра.

О стій, о стій, не проклинай нас, отче!
Чи бач, ще місяць не минує цілком,
Ще на полудні сонце, ще пів дня
Лишилось нам! До вечера зажди!

Вісвамітра.

До вечера зажду ще, так годить ся.
Та знай, коли до вечера не буде
Твій дар у мене, будеш ти проклятий,
І згнеш з тілом разом і з душею
На віки вічні!

І пішов аскет,
А цар лишивсь в тривозі і в задумі.

На камені під брамою усівши,
Схиливши голову, сціпивши губи,
Важкою думу думав Гарісчандра.

VIII.

„Куди міні нещасному подітись?
Де стільки золота здобуть, щоб
Заспокоїть неситого брахманця?
Приятелів богатих тут не маю.
В чужих людей не випрошу нічого,
Украсти, зрабувати — гріх страшний.
А як не дам йому, чого він хоче,
То ще страшнійше жде мене нещастє.
Проклятий від могучого аскета
Я згину марне, стану червяком,
Остатнім, найпідлійшим твором божим.
Хіба себе самого у неволю
Продать? Отсе мабуть найліше буде.
В неволі певно я зазнаю муки,
Та хоч сповню обіцянку свою,
А вольними і чистими остають
Моя кохана жінка й мій синок“.

Так звільна у єго душі високій
Важкая думка спіла-доспівала.
Коли в тім жінка Сайвія чудова
Єго задуму перервала сини
Словами.

Сайвія.

Царю, голубе мій сини,
Чого тут довго думать? Лиш один
Тут вихід бачу. Слова свого ти
Ломать не можеш, се була би ганьба,
Було б нещастє вічне для нас веіх.
Не має вєшого над обовязок,
Над непохитную правдивість, друже!
Значить, один тут вихід лиш остав ся.

Гарісчандра.

Який?

Сайвія.

Тобі свободним бути треба,
Ти цар... Жінок найдеш собі досить...
А я...

Тут тяжко-важко заридала
І не могла скінчить своєї мови.
До серця пригортаючи дружину
І поцілунками з лиця її
Спиваючи гіркі, горячі сльози,
Ледви її успокоїв Гарісчандра.

Гарісчандра.

Душе моя! Впокій ся, не ридай!
Важка на нас мабуть надходить проба,
Та твердо ми перенесім її.
Не плач! Чень Бог якусь нам вкаже раду.

Сайвія.

Він вказує її! Послухай, друже!
Продай мене в неволю й заплати
Свій довг аскетови! О, не лякайся!
Ти-ж будеш вольний, ти могучий лицар,
Стрілець преславний. Швидко зможеш ти
Чи в службі царській, чи в кровавім бою
Здобути тільки, щоб нас викупить.
А як би ти продав ся сам в неволю,
То що без тебе я сама почну,
Без захисту, без роду, без маєтку?
Або голодна смерть мене чекає
З отсим дитяточком малим, або
Така-ж неволя.

Вчувши її слова
Страшенно, важко заридав володар,
Зомлілий впав на землю наче труп.
Нещасна жінка, бачучи його
Зомлілого, схилила ся над ним,
Щоб своїми слізми його відтерти,
Та голод, спрага й безконечне горе
Із неї виссали всі сили. З тихим зойком

Вона край мужа свого в порох впала
Мов нежива. А біднее дитя,
Побачивши, що батько й мати так
Лежать, посиніли, не ворухнуть ся, —
Заплакало і ходячи круг них,
Слабими рученятами старалось
Збудити їх і двігнути з землі.

IX.

На крик дитини старець Вісвамітра
Явив ся знов і бачучи царя
Зомлілого, холодною водою
Єго побризькав і єго дружину.
Прокинувсь із озліня Гарісчандра,
Та бачучи вірителя грізного
Опять зомлів. Озлив ся Вісвамітра,
І копнувши єго ногою, крикнув :

Вісвамітра.

Вставай, вставай, о царю Гарісчандро!
Вже сонце геть з полудня похилилось!
Вже недалеко вечір! У кого
Є на сумліню довг, той спать не може.
Вставай і думай, як довгу позбуттись!
„Лиш правдою се яене сонце сьєє,
На правді твердо ся земля стоїть;
Правдиве слово вік-віків триває,
На правді утвердилось небо й світ.
Сто тисяч жертв із коней і волів
Клади в один бік на вагу посполу,
А в другий бік лиш змисл правдивих слів
То правда перетягне все до долу.“
Ти тямши ті священні слова
Святої Веди? Уважай, щоб нині
Твоя обіцянка була такою-ж
Правдивою! А то прийдєсь тобі
Ваги проклятя моєго зазнати!

Сказавши се знов геть пішов аскет,
А Гарісчандра мов безумний з болю,
З тяжкої муки кидавсь і стогавав.

І знов до него жінка підійшла,
І тихими, сердечними словами
Їму потіху капала на душу
І додавала сили і відваги
До лютого, нечуваного діла.
„Мій друже! — мовила, — не піддавай ся
Надмірній тузі! Се-ж лиш на часок
Розстатись нам. Ходім лишень на торг!
Чень Бог пошле нам ласкавого пана,
Тобі поталанить на скарб розжитись,
І всі ще в щастю ми заживемо!“

Зневолений погрозами аскета,
Словами жінки, горем безконечним,
Вкінці з землі підняв ся Гарісчандра
І руки заломав і тяжко плакав,
А далі випрямивсь і так сказав:

Гарісчанора.

Га, так і будь! Моя дружино мила,
Сповню, що кажеш! Підніму на тебе
Прокляту руку. Мов остатній нелюд,
Мов дикий людойід продам тебе.
Ох, не на те я брав тебе у батька
І не на те цестив тебе в палатах,
Щоб так з тобою розставатись нині!
Та що робить! На все те божа воля.

І мов убитий, весь позеленілий
З тяжкого болю, він повів єі
У город, на базар, де продавали
Невольників. І ставши на базарі
Почав кричати, хоч серце в ньому рвалося:
„Гей, гей, кущі, багаті міщане,
Послухайте, що я вам сповіщу!
І не питайте ви мене: хто я?
Я нелюд, я безумний, лютий звір,
Я грішник і дводушник! Бачте, я
Веду на продаж сю свою дружину,
Свою кохану, вірну жінку — й серце
Не трісло в мене і не вехла рука.

Сходіться! Придивіть ся їй! Хто з вас
Бажає сю мою голубку милу
Собі в невольниці купить — озвіть ся!“

Такеє прокричавши, заридав
Страшенно Гарісчандра. З дивним дивом
Довкола него стóвпились купці.
Гляділи то на него, то на жінку,
Та приступить не важив ся ніхто.

X.

Аж ось з юрби, що мовчки там стояла,
Ззираючись на сю чудну́ появу,
Якийсь старий брахманець протиснув ся
І к Гарісчандрі близько підійшов.

Брахманець.

Говориш, друже, що готов продати
Отеюю жінку? Дай лиш, я погляну!
Здаєть ся, молода, здорова, й гарна.
Ну, щож, давай, я буду за купця.
Біда з жінками, друже мій, неправда?
Ти певно не з добра й свою отсе
На продаж вигнав. А мене моя
Також сюди пригнала. Бачиш, я
Старий уже, та спокусив нечистий,
Що з молодогою оженивсь. Гай, гай!
По невчасі пізнав я. у яку
Пригоду векочив! До гори ногами
Весь тихий дім міні перевернула!
Все їй не в лад, все їй подай, зроби,
І все не так! А скажеш що — кричить,
Лящить, руками і ногами трепле,
Трохи що бить старого не ханаєсь.
Сьогодні ось мов мокреє рядно
Пристала: йди та йди міні на торг,
Купи невольницю, щоб до послуги
Була! Я не багатий чоловік,
Та що робить! Ще й богови в душі
Подякував, що лиш на тім і стало.
А то бою ся, друже мій, що швидко

Вона напре на мене, щоб пішов
Невольника купити їй молодого!
Та я розговоривсь, а ти мабуть
Спішиш ся! На-ж тобі, мій друже, гроші:
Сто рупій золотих. Се гріш чималлий.
Я лиш для тебе так даю, бо знаю,
Що не велить закон тобі з брахманцем
Ні торгуватись, ні глядіти навіть
На гроші, що він дасть тобі. Ось тут
У правий ріг поли завязую
Тобі всю суму. А тепер небого
Ходи зо мною!

І він взяв за руку
Царицю, та вона в тривозі й болю
Немов окаменіла.

„Ну, ходи!“
Брахманець грізно крикнув і за коси
Нещасну вхопивши почав жорстоко
Тягти і шарпять.

Бачучи, що матір
Так тягнуть, хлопчик вхопив ся за ноги
Єі, і по при неї біжучі
Кричав: „Матусю! Мамочко! Куди ви?
Візьміть мене з собою! Мамо! Мамо!“

„Геть, пущьвірку!“ — сказав брахманець гнівно,
І колнув хлопчика ногою, так,
Що той на землю впав. Та швидко бідне
Знов схопилось і кричучи „Матусю!“
За мамою ридаючи побігло.

Сайвія.

О пане мій! Постій іще хвилину!
Єдину ласку сю міні зроби,
Купи ще се дитя! Хоч я твоя,
Та вір міні, без него швидко я
Умру, й задармо страчене пропаде
Твоє добро.

Подумав кілька хвиль
Брахманець; щось проворкотів, а далі

Добувши гроші знов до Гарісчандри
Вернувсь і гроші завязав єму
В припіл. Потому жінку і дитину
Зв'язавши разом, поволік обое
І швидко щез у торговій юрбі.

XI.

„Та, на котру ніколи доси вітер
Холодий не повіяв, сонце не світило,
Тепер пішла в тяжку, ганебну службу!
Коритись мусить злій хозяйці, гнутись
Під тягаром, з криниць носячи воду,
Із ліса дрóва! Та, котрої руки
Мов пучки рожі ніжні, запахуці,
Тепер надавлювать мозóлі мусить
На пальцях, мелючи на жорнах збіже
Та хусти перучи у річці! Та,
Котрої ясного обличя з простих
Людей ніхто й побачити не смів,
Тепер за коси шарпана прилюдно
В неволю, на збиткованє пішла!
О боже мій! Що стало ся зо мною!
О Сайвіє, жите моє, мій раю!
О сину мій, дитя моє єдине!
Се я, поганець, вас довів до того!
Я нелюд! Я проклятий! І все те
Я мусів бачити на власні очи,
І очи ті у мене не посліпили!
Все те переболіти мусів серцем,
І серце ще не трісло там у груди!
О горе, горе, як бездонне море,
Тепер я чую, що ти з головою
Мене покрило і до віку вже
Не випуєтиш!“

Оттак ридав і плакав
Серед базару Гарісчандра бідний,
Волосє рвав на собі і об землю
З розпуки бив ся.

Раптом розступилась
Юрба, і Вісвамїтра появил ся.

Вісвамітра.

Приходжу, Гарісчандро, по твій дар.
Пора тобі своє сповнити слово.

Гарісчандра.

Візьми, святий! Ось все, що я добув.

З поли єго сквапливо вв'язав
Ті гроші Вісвамітра й люто плюнув.

Вісвамітра.

Гидкий кшатріє! Що се ти задумав
Робити дурня з мене? Жмінку підлх
Сих срібних рупій ти даєш міні
На окуп жертви царської? Мабуть
Ти хочеш, щоб прокляв тебе я зараз!

Гарісчандра.

Угодниче! Купець, що гроші ті
Вв'язав міні, брахманець чесний був,
І він сказав, що золотих сто рупій
Дає.

Вісвамітра.

Сам бачиш, що се срібняки!

Гарісчандра.

О горе бідному міні! Мабуть
Якийсь недобрый демон відмінив
Ті гроші, бо-ж брахманцєви святому
Ошукувать — зовсім не до лица.

Вісвамітра.

Мабуть ти сам задумав ошукати
Мене. Та ні! Я не дарую свого!
Роби що хоч, а решту грошей зараз
Добудь міні і довше не крути!

Гарісчандра.

Пожди ще батечку! Ти-ж бачиш, я
Нічого вже не маю на всім світі.
Сих жмінка грошей — сеж ціна кровава,
За них то жінку й сина я продав.

Вісвамітра.

Байдуже се міні. Ще три години,
Заким за гори ясне сонце сяде.
Той час іще готов тобі я ждати,
Та довше ні хвилини не зажду.

Сказавши се помалу віддалив ся.

XII.

Не міг нічого думать Гарісчандра.
Розпука мов гадюка ссала серце
І мозок бідного. А далі встав
І мов безумний знов зачав кричати.

Гарісчандра.

Гей, гей купці! Сходіть ся! Подивіть ся!
Кому такий як я невольник здав ся,
Купіть мене! До всякої послуги
Способний, до найтяжшої роботи!

І знов юрба цікавая зібралась
Довкола него, та ніхто з купців
Не наближав ся. Враз посиішно всі
Розекочились і вулицю зробили.
До Гарісчандри прямо йшов купець,
Якого певно він не сподівав ся.
Се був Чандал — особийник, кат і сторож
Кладовища, огидлива поява.
Воночий, волохатий-стрепіхатий,
Немов у кабана два кли із рота
Стирчали, з шкур шакалів одежіще
На голові вінок мав з трупа знятий,
В руках на шнурі псів цілую низку

Наловлених по городу волік.
Отсей купець, котрого дотик сам
Нечистий і страшний, мов гріх смертельний,
На Гарісчандри крик підбіг живенько.

Чандал.

Міні, міні невольника потрібно!
Скажи небоже швидко, кільки хочеш
За себе взять? Я дам! У мене грошей
Досить. А праці не лякайся моє!
Тобі у мене, синку, добре буде.

Гарісчандра.

Хто ти, страшна, невидана появо?

Чандал.

Ого, невидана? Мене, небоже,
Всі знають в гарнім місті тім. Я пан
Великий, хоч усім смертельним служу.
Кому дасть бог чи то на паль попасти,
Чи то на шибеницю, чи під меч,
Той все через мої проходить руки.
І ще, небоже, не було нікого,
Щоб жадувавсь на кепськую обслугу.
А ті, котрим бог дасть без мене вмерти,
Також по смерти йдуть до мене. Я
Остатнє ліжко стелю їм — з огню,
Остатню плату дістаю від них:
Сорочку з умерлого, покривало
І що там ще лучить ся. Ну, а так
Крім того, бачиш, песиків ловлю
По городу — також спасенне діло,
Шакалів бю — їх там у моім місті
На кладовіщі коло трупів купи,
Так що й заснути не дають. Ходи
Небоже! Гарно будем жити разом!

Гарісчандра.

Ратуї мене, високий Індру! Стати
Невольником нечистого чандала,

Значить на віки стратить тіло й душу,
Значить спуститись на найглибше дно
Пониження й погорди! Ні, нізащо
Сего не вчиню! Краще вже нехай
Клине мене аскет, нехай від разу
Проклін єго спалить мене на попіл,
А в сю огидну службу не піду!

Ледви се вимовив, аж Вісвамітра
Явив ся. Гнівом запалали очі
Аскета, хмара на чолі лягла.

Вісвамітра.

Ну щож, чандал отсей, як чую, хоче
Велику суму дати за тебе. Чом-же
Єі не хочеш взяти і заплатити
Міні належну суму за мій окуп?

Гарісчандра.

Святий аскете! Адже царський рід мій!
Неволя у чандала осквернить
На віки вічні і мене самого
І весь мій рід і все моє ім'я.

Вісвамітра.

Брахманцеве-ж прокляте гнеть спалить
Тебе, в огонь пекельний вкине твоїх
Всіх предків і потомків. Вибрай!

Гарісчандра.

Нещасний я! І вибору міні
Не має! Змилуй ся, святий аскете!
Ось клінно я до твоїх ніг паду,
Твої коліна обіймаю, порох
Слізми змиваю з твоїх стіп. Помилуй
Мене! Не погубляй з душею й тілом!
За довг, що винен я тобі, прийми
Ти сам мене в невольники! Без слова,
Без волі власної я все готов
Робить для тебе до самої смерти.

Вісвамітра.

А ну, коли в неволю ти міні віддав ся,
То я з тобою, як з невольником
Зробити можу, що міні забагнешь.
І ось чандалу сему я тебе
За золотую суму продаю.

Аж скочив з радости чандал, і зараз
Відрахувавши гроші Вісвамітрі
Невольника свого Гарісчандру
Зв'язав тим самим шнуром, на котрому
Були нанизні собаки. Мов мертвий
Давав усе робить з собою бідний,
Стояв, немов осліпши і оглухши,
Аж поки палки довгої ударом
Чандал не пробудив єго. Оттак
То тягнуци, то палкою бючі
Єго й собак посполу, серед грубих,
Огідних жартів, насміхів, пісень,
Чандал потяг за город, де стояло
Кладовище, страшнее місто вмерших.

XIII.

„Бодай ти, сонце, не зійшло ніколи,
На мій страшний упадок не дивилось!
Бодай ти земле ще сю ніч запалась
В безодню темну, щоб ти не носила
На собі мого лютого нещастя!“
Оттак ридав і кляв свою недолю
Цар Гарісчандра, цар колісь, тепер
Чандал-невольник, у чандальській хаті
Ночуючи сю першу ніч.

Та сонце
Зійшло, збудивсь чандал і перед себе
Прикликав Гарісчандру.

Чандал.

Слухай, синку!
Пора тобі за діло прийматись.
Робота жде тебе не так то й мудра

Тай не важка. Отам на кладовіщі
Стоїть колиба, се від нині буде
Твоя домівка. Станеш ти у мене
При трунах за помічника. День в день
Ти будеш ждять на свіжі труни, будеш
Допомагать, як будуть їх палити,
І будеш з них здіймати покривála
І сорочки. Се буде наш заробок.
Із него шеста часть — царю податок,
Три части йдуть для мене, дві тобі.

Отак его нану́тивши, чандал
Завів его під браму кладовища,
Де з бамбусових тик, пальмовим листем
Покрита, в тіни дерева стояла
Коліба. В ній по давнім сторожі
Лежала з шкур шакалових одежа.
Отєю надів на себе Гарісчандра,
У праву руку гак узяв, котрим
В огонь волочить голі труни, в ліву
Довжезну тик, на котрій від вітру
Трепала ся червона хоруговка,
І на кладовище пішов до діла.

Страшений вид єму там показав ся.
К полудню від Варáнасі святого
Стелила ся широка рівнина
Обкопана ровом, пальмовим лісом
Відділена від міста. Лиш де-де
Росли по ній худіі сікомори,
Колючі корчі. По між ними скрізь
Широкі пожарища, чорні плями
Вкривали землю. Стадами ходили
Шакáли по долині, проразливим
Витем і дзявкотом глушили вуха.
Скрізь кости, черени людські, ребра
Розкидані, одні з пожару чорні,
А другі білі, звірами із мяса
Обгризені — се бідолахів кости,
Котрим ні за що дерева кунити,
Щоби спалить до разу всего труна.
Нестерпний смрід долину залягав,

Захапував непривичні груди.
Де-де курив ся дим, тріщав огонь,
І коло него чуть було риданя,
Жінок голосіня, сирітський плач.

В ночі кладовище ставало ще
Страшнійше. Мов кроваві озерá
Кіпучі — полумя кострів палало.
Шакали вили, сови та нічні
Погані птахи скігдили, немов
Пекольні демони, що злетілись
На людське мясо.

День за днем минав.
Обжив ся, звик у сім страшнім місці
І грабарем зробив ся Гарісчандра.
Брудний, нечесаний, вонючий, в шкуру
Защитий, він від ранку аж до ночі
З гакóm в руці і з тискою в другій
По кладовищі бігав, стоси клав
І трупи обдирав. „Отсе для мене,
Се для царя, а сее для чандала“ —
Так міркував. „З онтого трупа гарну
Сорочку я здобув, а з сего гарне
Здобуду покривало.“

Далі! далі!
Все діло, все здобича! Людське горе,
Сирітський плач, вдовиць гірке риданя,
Батьківський біль і материнські сльози —
Для него все значило лиш одно:
Сорочка, покривало. Так немов
Ще за життя переродивсь колишній
Мяхкий, сердечний, добрий чоловік.

Та встаючи й лягаючи що дня
Слізми гіркими обливав ся він
І в пісні сумовитій виливав
Своє безмірне, невтишиме горе.

Пісня Гарісчандри.

Десь там жалібниця, мила моя
В службі тяжкій пропадає,

Вольної хвилі весь день дожидає.
К серцю заплакане тулить дитя,
Плаче й гадає :

„Десь там мій милий у службі в царя
Збрую блискучую носить,
Срібла збирає і золота досить,
Щоб заспокоїть того упря,
Що все більш просить.

„Цить, моя квіточко, синку мій, цить,
Вже нам не довго страждати,
Швидко твій таточко стане багатий
Швидко прибуде і нас увільнить...
Цить, пора спати!“

Бідна жалібнице, мила моя,
Спи! Най тобі й не присниться ся,
Де то міні довелось опинити ся!
Та вже щасливого, вольного дня
Нам не добить ся!

XIV.

Одного дня вже в низ хилилось сонце,
Коли на кладовищі Гарієчандра
Побачив жінку вбогую, що трупа
Дитини плачучи несла. Худа,
Бліда, обдерта жінка та нещасна
Ридала голосно, ломала руки,
Волосє рвала, все заводячи :
„Мій синку любий! Квіточко моя!
Дитя єдине, ти моя потіхо
Остання, ох, остання на землі!
Натішилаєь на тобі злая доля!
Не довго жив ти на землі, та весів
З вершин людського щастя, блиску, слави
Унаєсти низько, низько, в тьму неволі.
Та кілька патерпів ся! Боже, боже!
І голодом морив тебе наш пан
І сік різками, бонав як собаку,
З собаками кормив і спати клав,

Аж поки зла гадюка йідовита
Тебе у сні, мій любий, не вкусила.
О горе, горенько моє! Я бідна
Кляла й благословила ту гадюку :
Кляла за те, що видерла міні
Мою єдину на землі надію ;
Благословила-ж за того, що швидко,
Хоч з болем лютим, з лютої неволі
Тебе на волю, любий, довела.“

Почувши Гарісчандра крик єі
Прибіг на місце. Ставши оддалік
Глядів на неї і на те маленьке
Посиіле, опухле тіло трупа.
Він не пізнав, нещасний, свого сина
Ні жінки Сайвії, та дивлячись
Подумав тільки: „Ось воно, нещастє!
Якась вдова мабуть, невольниця
Убога. А дитя — коли отак
Лежить у неї на колінах, то
Міні здаєсь, що свого сина бачу
У матері. Де віц, голубчик мій!
В такім самім віці і він тепер,
Як сей. Чи він живє? Чи може також
Бог Яма взяв єго за ніжну ручку
І попровадив десь в таємну путь?“

А Сайвія сиділа і ридала
Над трупом сина. Та чандала вздрівши
Аж затремтіла. „Боже, се-ж мій муж!“
Подумала і мало не зомліла.
А далі, трупа відложивши, ветала
Хитаючись і руки простягла
І скрикнула: „О царю! Милый мій!
О Гарісчандро! Що ти робиш тут?
Чи не пізнав ти Сайвії своєї?“

Яка була отих нещасних стріча,
Які там мовились слова, які
Лили ся сльози і які зітхання
Неслись до неба — се сказать словами,
На те людськăя мова за слаба.

Ридаючи і стогнучи над сном,
Цілуючи поєнілого трупа
Розказував нещасний Гарісчандра
Своє жите на службі у чандала.
І плачучи розказувала жінка
Своє бідованє в тяжкій неволі
В брахманця-ошуканця і єго
Лихої жінки.

Сайвія.

Царю, пане мій,
Скажи, чи є ще правда на землі?
Чи є живі боги над нами? Адже-ж
Весь вік ми свято берегли обоє
Їх заповіти, щедрі дари клали
Пошам, брахманцям, тямилі о вбогих,
Творили правду сиротам і вдовам,
Карали переступних. І за щож
Таку страшну тепер нам довелось
Терпіти кару? Без вини своєї
Ти стратив владсть, богацтво і державу,
Всі троє ми в неволю продались,
Дитя єдине стратили — і за що?
З за прибагів неситого аскета!
Ні, ні, не має правди на землі
Ні в небі!

Гарісчандра.

Жінко люба, цить! Не слід
Наріканєм себе ще більш карати.
Мабуть на щось богам була потрібна
Ся люта кара, що на нас зіслали.
Та нині закінчить ся вже вона.

Сайвія.

Ти дивно так се мовиш! Як се так?
Чи ти що знаєш? Чи задумав що?

Гарісчандра.

Дружино вірна, не питай нічого!
Ходім лишень і дерева обоє

Знесім багато й царський стіс високий
Для сина свого бідного зложім —
А там побачимо, що нам робити.

XV.

Наклали стіс високий. Гарісчандра
В обійми сина взяв і по драбині
На стіс той виніс. Та не клав він трупа,
А держачи єго в обіймах, мовив :

Гарісчандра.

Дружино вірна, а тепер візьми
Горючую головню й положи
В сухий хворост, що в середині стоса.

Покірно Сайвія зробила се.
І затріщав хворост, і бухнув дим,
Несміло ще стелив ся по долині,
І полумя маленьке почало
Лизать поліна.

Гарісчандра.

А тепер, сердечна,
Прости мене, коли хоч раз в житю
Тебе чим небудь я вразив недобрим,
Хоч словом, хоч би поглядом німим!
Прости найпаче те, що через мене
В отсю страшну неволю ти попала!

Сайвія.

Мій мужу любній, не кажи сего!
Яке-ж міні житє без вас обох?
Чи кажеш своїй Сайвії нещасній
Вертати знов у лютюю неволю
З розбитим серцем? Ні, позволь міні
При собі стати разом з нашим сином.
А як святее полумя здіймесь
Могуче в гору, то і наші душі
Очищені і вольні і веселі
Стрясуть із себе всі терпіння земні
І полетять в щасливий, висший світ.

Гарісчандра.

О ангельська душе! О серце щире!
Ходи-ж сюди! В обіймах епільних всі
Покинемо неволю й разом станем
Там, де нема неволі ні стражданя.

І радо Сайвія на стіс вступила.
Тоді ногою кріпко Гарісчандра
Драбину геть відкинув. І обоє
На вколішки упали кого трупа,
Зложили руки і думки свої
Понад усі терпіння й муки земні
Знесли високо, до богів безсмертних.
І ясно, лехко стало їм в душі,
Немов проходим, що з холодних дебрів,
З густого бору, із блудних стежок
На вольний, теплий, ясний степ виходять.

А там в низу огонь тріщав, гудів,
Густими бовдурами дим валив ся
І полумя кровавії язики
Вилі ся в гору. Ще не досягали
Тих, що в обіймах дружних, у молитві
Стояли на версі, та звільна їх
Немов вінцем огнистим обплітали.

XVI.

Та що се враз за гомін ісчинив ся
При брамі кладовища? Що за люде
Валять юрбою, бігають усюди,
Когось шукають? А оті, що в купі
К горючому кєстру простують, що се
За діда ветхого несуть в носилках?
Побачив Гарісчандра сей народ,
Побачив діда й стрепенув ся. Ах!
Колись він знав єго, знав тих усіх
Людей! Таж се Айодіі міщане!
А дід той — се єго старезний прадід,
Колишній цар Айодіі, Девадатта,
Тепер від многих лід святій пустинник,
Чудовний лікар і порадник всіх.

Та що се сталося, що єго міщане
Сюди такою купою прийшли?
І прадіда по що несуть святого?

Та ось єго побачив Девадатта,
Побачили міщане.

„Царю, царю! —
Роздав ся дружний крик їх, — почекай!“

Девадатта.

Стій, Гарісчандро! Ще тобі не час
В палату Індри! Діти, лийте воду,
Гасіть огонь!

За кілька хвиль погас
Огонь. Ридуючи і сміючись
Міщане на руках знесли зі стоса
Дитя і Сайвію і Гарісчандру.

Гарісчандра.

Що завинив я вам, що ви насилу
Вертаєте мене з тієї стежки,
Що до свободи вічної веде?

Девадатта.

Великий гріх твій тут тебе спиняє.
Хіба забув ти, що найперша царська
Повинність — дбати про своїх підданих?

Гарісчандра.

Не маю я підданих! Я не цар!
Чандал нечистий, сторож кладовища,
Здирач з умерших шматя — ось хто я!

Девадатта.

А як міні святу складав присягу
В Айодії закону стерегти
І не лишать без власти --- се забув?

Гарісчандра.

Навів на мене Бог важку покусю.
В Аїодії я власть віддати мусів
Аскету Вісвамїтрі. Той там пан.

Девадатта.

Тиран і здирця той уже доволі
Напанував ся. Нині твій престіл
Свобідний, жде давнього свого пана.

Гарісчандра.

Не можу я на нім засісти, діду.
В неволю проданий чандалу, я
Лиш з дозволу єго піду відсіля.

Чандал.

Ось тут я, батечку! Та ти про мене
Не дбай! Іди собі з всіми богами!
Міні оті міщане святоблїві
За тебе для заміни привели
Такогож пана, як і ти.

Гарісчандра.

Кого?

Чандал.

Та свого ж царя, бач, Вісвамїтру.
Старенький він, то правда, і бурчить,
Клине і кидаєсь. Ну, та дасть Біг,
Що якое з ним дійдемо до ладу.
На кладовище не піде, та я
Пошлю єго собак ловить по місті —
Се також діло добре — і не мудре.

Гарісчандра.

Ні, не бувають в Аїодії міні!
Важкі пригоди геть мене зломали,
А сина смерть життя підсікла корїнь.

Девадатта.

Подай міні свою дитину, доню!

Тремтячи Сайвія старцеви в руки
Дитини трупа подала. Оглянув
Старий поєніле, опухле тіло,
До груди вухо притулив і слухав.
Тоді з за пазухи добув лушпину
З оріха, в ній якаєсь масть була.
Отсю подав він Сайвії і мовив:
„Візьми се, доню, намасти дитя!“

І диво сталось. Де лише діткнулась
Чудовна масть до тіла, там щезала
Гадюча пухленина і синець,
Біліло тіло, м'якло, подавалось
І набирало ся тепла. На щоках
Слабенький румянець заграв. І звільна
Розкрились очи, розтулились ніжні
Уста, і ще слабій, безвладний хлопчик
Тихесенько промовив: „Мамо! Тату!“

І кинувсь на коліна Гарісчандра,
І Сайвія, надмірним щастєм наче
Прибита, кинулась єму на шню,
І плакали обоє, й цілували
Дитя воскресше й дідові коліна
І всіх, усіх Айодії міщан,
Що там з слізми в очах на все гляділи.

Отсе вам повість про царя й аскета
Могучим всім в науку й острогоу,
Всім твердосердним, гординим на погрозу,
Нещасним всім, страждущим на потіху.

Львів, у декабрі 1892.

З М І С Т.

Стор.

Переднє слово 3

De Profundis

Гимн. Замість пролога 9

Веснянки:

І. Дивувалась зима	11
ІІ. Гривить	12
ІІІ. Гріє сонечко	12
ІV. Вже сонечко знов по дугах	13
V. Земле, моя всеплодющая мати	14
VI. Розвивайся лозо борзо	14
VII. Не забудь	15
VIII. Лице небесне прояснилось	16
IX. Ще щебече у садочку соловій	16
X. Весно, ох довго-ж на тебе чекати	17
XI. Рад би я, весно	18
XII. Ой що в полі за димове	18
XIII. Весняні пісні	19
XIV. Думи, діти мої	20
XV. Vivere memento	21

Осінні думи:

І Осінній вітре	23
ІІ. Журавлі	23
ІІІ. Тихенько річка котить хвилі чисті	24
ІV. Паде до долу листе з деревини	25

Ск'орбні пісні:

І. Не винен я тому	26
ІІ. Бувають хвилі, серце мліє	26
ІІІ. До моря сліз	27
ІV. Нехай і так, що згину я	27
V. Тяжко важко вік свій коротати	28
VI. Вій вітре горою	28

VII. Ой рано я, рано устану	29
VIII. Віддурали ся люде мене	30
IX. Мій раю зелений	30
Нічні думи.	
I. Ночи безмірні	32
II. Непереглядною юрбою	33
III. Світ дримає	33
IV. Чи олово важке пливе у моїх жилах	33
V. Безкрайі, чорні і сумні	34
VI. Догарають поліна в печи	34
VII. Не покидай мене, пекучий болю	35
VIII. Місяцю, князю	36
IX. Пісня геніїв ночі	37

Думи пролетарія:

I. На суді	39
II. Милосердним	40
III. Semper idem	42
IV. Ідеалісти	42
V. Всюди нівечить ся правда	43
VI. Супокій	44
VII. Товаришам	44
VIII. Не люде наші вороги	45
IX. Не довго жив я в світі ще	46
X. Ви плакали фальшивими слезами	46

Excelsior:

I. Наймит	48
II. Беркут	50
III. Христос і хрест	51
IV. Човен	53
V. Камевирі	54
VI. Іділля	56

Профілі і маски.

Поезія	60
------------------	----

Поет:

I. Пісня і праці	63
II. Чим пісня жива	64
III. Співакови	65
IV. Рідне село	65
V. Поєдинок	67

Україна:

I. Моя любов	72
II. Не пора	73
III. Ляхам	73
IV. Розвивай ся, ти високий дубе	74

Картка любови:

I. Зближаєсь час	76
II. Плив гордо яструб в лазуровім морю	77
III. Від того дня вже другий рік пройшов	77
IV. Тріолет	78
V. Я не лукавила з тобою	79
VI. І ти підеш убитою дорогов	79
VII. Я буду жити, бо я хочу жити	80

Знайомим і незнайомим:

I. Корженкови	81
II. Данилови Младі	82
III. Молодому другови	82
IV. N. N.	83
V. Міхаліві Р.	84
VI. Анні П.	85
VII. N. N.	86
VIII. К. П.	87
IX. Олі	87
X. О. О.	88
XI. Тетяна Ребенщукова	89
XII. Гриць Турчин	90

Зівяле листя:

I. По довгім, важкім отупію	92
II. Не знаю, що мене до тебе тягне	92
III. Не боюсь я ні Бога ні біса	93
IV. За що, красавице, я так тебе люблю	94
V. Раз ми здибались злучайно	95
VI. Так, ти одна моя правдивая любов	95
VII. Твої очі мов те море	96
VIII. Не надій ся нічого	97
IX. Я не надіюсь нічого	97
X. Безмежне поле в сніжному завою	98
XI. Як на вулиці зустрінеш	98
XII. Не минай з погордою	99
XIII. Я целюд	100

IV.

	Стор.
XIV. Неперехідним муром поміж нами	100
XV. Нераз у сні являє ся міні	101
XVI. Так сталося	101
XVII. Я не кляв тебе, о зоре	102
XVIII. Ти плачеш	103
XIX. Я не жалуюсь на тебе, доле	103
XX. Привид	104
Епілог	106
О с я :	
I. Ми оси, ми оси	107
II. Був у нас мужик колись	108
III. Якось то буде	109
IV. Послухай сину, що премудрість каже	109
V. Хлібороб	110
VI. Ужас на Русь	111
VII. З экзамену	112
VIII. Ботокуди	113
IX. Вандрівка Русина з бідною	132

Сонети.**Вольні сонети:**

I. Сонети, се раби	151
II. Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський	151
III. Котляревський	152
IV. Народна пісня	152
V. Незрячі голови наш вік клинуть	153
VI. Жіноче серце	153
VII. Вам страшно тої огвяної хвилі	154
VIII. В снах юности	154
IX. Як те залізо з силою дивною	155
X. Смішний сей світ	155
XI. Сикетинська Мадонна	156
XII. Ось спить дитя	156
XIII. Пісня будущини	157
XIV. Досять, досять	157
XV. Ні, не любив на світі я нікого	158
XVI. І довелось міні	158
XVII. Колись в сонетах Данте і Петрарка	159

Тюремні сонети:

I. Се дім плачу	160
II. Вузка, важкая до добра дорога	160

	Стор.
III. Гей, описали нас	161
IV. Сижу в тюрмі, мов в засідці стрілець	161
V. Вам хочесь знать	162
VI. Не будеш тихо?	163
VII. Вже ніч, послули в казни всі	163
VIII. А ледво тільки сон нам зломить очи	164
IX. А рано, поки час ще вибе пятій	164
X. Колись в однім шановнім руськім домі	165
XI. Встаєм раненько	165
XII. Прохід	166
XIII. Ні, наш тюремний домовий порядок	166
XIV. Беруть діру, залізом обкують	167
XV. Та ви не думайте, що висша власть	167
XVI. В тих днях, коли неначе риба в сіті	168
XVII. Замовкла пісня	168
XVIII. Hausordnung	169
XIX. Не вільно в казни тютюну курити	169
XX. Ключняки і дозорці	170
XXI. Что ми шумить, что ми звенить	170
XXII. Війшла фігура	171
XXIII. Тюремна культура	171
XXIV. Розмови	172
XXV. Пісні арештантська	172
XXVI. Хто єї зложив?	173
XXVII. Народ наш в бідах добрий практик	173
XXVIII. Ні, ви не мали згляду надомною	174
XXIX. У сні міні явились дві богині	174
XXX. І говорила перша	175
XXXI. І говорила друга	175
XXXII. Сидів пустинник біля свого скиту	176
XXXIII. Россія, краю туги і терпіня	176
XXXIV. Як я пенавиджу вас	177
XXXV. Що вовк вівцю йість, жалко, та не диво	177
XXXVI. XXXVII. XXXVIII. Легенда про Пилата	178
XXXIX. — XLIII. Кроваві сні	179
XLIV. Багно гнилее між крайів Европи	182
XLV. Тюрмо народів	182
Епілог	183

Галицькі образки.

I. В шишку	187
II. Великдень	188

VI.

	Стор.
III. Максим Цюник	189
IV. Михайло	189
V. Баба Митриха	191
VI. Галаган	192
VII. Журавлі	193
VIII. Гадки на межі 1—4	194
IX. Гадки над мужицькою скибою 1—2	198
X. В лісі	200
XI. Голод	201
XII. Уривки з поеми „Марійка“ 1—3	203
XIII. Уривки з поеми „Нове жите“:	
Пролог	211
Стріча	212
Панич	221

Жидівські мелодії.

I. Самбатіон	229
II. Піре	233
III. Ассіміляторам	234
IV. Заповіт Якова	236
V. Сурка	237
VI. У падиґа	246
VII. З любови	250
VIII. По людськи	263

Панські жарти. 293

Легенди.

I. Смерть Каїна	395
II. Пяниця	421
III. Цар і аскет	429

